

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KAMUSAL BİR ALAN OLARAK İNTERNETTE KİMLİK TARTIŞMALARI:
EKŞİ SÖZLÜK'TE HRANT DİNK VE TAHİR ELÇİ BAŞLIKLARININ
SÖYLEM ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

Doğan Emrah ZIRAMAN

Anabilim Dalı: Sosyoloji

Programı: Genel Sosyoloji ve Metodoloji

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şükrü ASLAN

HAZİRAN 2018

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KAMUSAL BİR ALAN OLARAK İNTERNETTE KİMLİK TARTIŞMALARI:
EKŞİ SÖZLÜK'TE HRANT DİNK VE TAHİR ELÇİ BAŞLIKLARININ
SÖYLEM ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

Doğan Emrah ZIRAMAN

Anabilim Dalı: Sosyoloji

Programı: Genel Sosyoloji ve Metodoloji

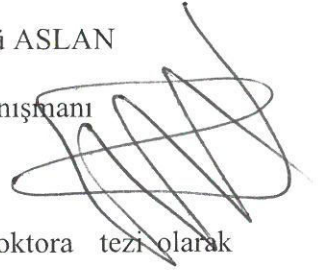
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şükrü ASLAN

HAZİRAN 2018

Doğan Emrah ZIRAMAN tarafından hazırlanan “KAMUSAL BİR ALAN OLARAK İNTERNETTE KİMLİK TARTIŞMALARI: EKŞİ SÖZLÜK’TE HRANT DİNK VE TAHİR ELÇİ BAŞLIKLARININ SÖYLEM ANALİZİ” adlı bu tezin doktora tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Şükrü ASLAN

Tez Danışmanı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

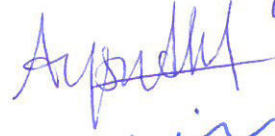
Danışman : Prof. Dr. Şükrü ASLAN

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Aylın DİKMEN ÖZARSLAN

Üye : Doç. Dr. Aysun AKAN

Üye : Prof. Dr. Zeliha HEPKON

Üye : Doç. Dr. Tolga ÇEVİKEL

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak yazılmıştır.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Doğan Emrah ZIRAMAN

İmzası

Zehra'ya,

İÇİNDEKİLER

Sayfa

İÇİNDEKİLER.....	xiii
KISALTMALAR.....	xvii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xxi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xxiii
ÖZET.....	xxv
SUMMARY.....	xxvii
ÖNSÖZ.....	xxix
GİRİŞ.....	1
1. BİRİNCİ BÖLÜM: KAMUSAL ALAN VE KİMLİK TARTIŞMALARI	17
1.1 Kamusal Alanın Tanımları, Sınırları, Gerilimleri.....	17
1.1.1 Arendt’te yüksek bir merteye olarak kamusal alan	19
1.1.2 Habermas’ta çelişkiler ürünü - yumağı olarak burjuva kamusal alan	22
1.1.3 Sennet’te çöken kamusal insan ve alan	26
1.1.4 Kamusal alan modelleri	31
1.1.5 Kamusal alanın kümeleri: kamuoyu, medya, ifade özgürlüğü ve nefret söylemi.....	37
1.1.5.1 Kamusal alan ve kamuoyu.....	37
1.1.5.2 Kamusal alan ve medya	41
1.1.5.3 İfade özgürlüğünün felsefî temelleri.....	47
1.1.5.4 İfade özgürlüğünün hukuksal boyutu	52
1.1.5.5 Nefret söyleminin çeperi.....	55
1.2 Kimliğin Tanımları, Sınırları, Gerilimleri	61
1.2.1 Modernleşme, küreselleşme ekseninde kimlik	64
1.2.2 Kurumsal ve toplumsal kimlik problemi: ulus-devlet, ulus-kimlik inşası	69
1.3 Türkiye’de Milliyetçiliğin Temel Noktaları	77
1.3.1 Osmanlı’da ulus-devlet-kimlik inşasının temelleri.....	80
1.3.2 Osmanlı ulus-devlet-kimlik inşasından kopuş ve devamlılık: Kemalizm ve Türk milliyetçiliği.....	88
1.3.3 Türkiye’nin öteki ulus kimlikleri.....	93
1.3.4 Türk kimliğinin oluşumunda kardeşlikten düşmanlığa: Ermeniler ve Kürtler.....	95
1.3.4.1 Egemen olmayan öteki ile uzlaşmadan reddiyeye.....	95
1.3.4.2 Reddiyeden ayırtırmaya - aynılaştırmaya	100

2. İKİNCİ BÖLÜM: İNTERNETTEN WEB 2.0'a.....	105
2.1 İnternet ve Web'in Teknolojik, Politik, Ekonomik ve Sosyal Gelişimi	105
2.1.1 Bilgisayarın kısa tarihi	105
2.1.2 Telgraftan internete iletişim teknolojileri	108
2.1.3 İnternetin yaratımında iki odak: devlet ve özel sektör.....	113
2.1.4 İnternetin gelişmesinde iki odak: hackerlar ve açık kaynak hareketi	122
2.1.5 Html'den Web 2.0'a	130
2.2 Web 2.0 Uygulamaları	137
2.2.1 Sosyal medya	138
2.2.2 Wikiler	141
2.2.3 Blog.....	144
2.2.4 Forumlar	146
2.3 İnternette Kamusal Alan ve Kimlik.....	147
2.3.1 İnternet ve kamusal alan	147
2.3.1.1 Liberal eksen.....	148
2.3.1.2 Denetimci eksen.....	156
2.3.2 İnternet ve kimlik.....	161
2.3.2.1 Kimliğin çevrim içindeki-dışındaki halleri.....	163
2.3.2.2 Sanal cemaatler	167
2.4 Genel Olarak İnternet Araştırmaları	172
2.4.1 Network ve sosyal network araştırmaları	173
2.4.2 Online araştırmalar	175
2.4.3 Online etnografi ve tekstografi	176
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: “KUTSAL BİLGİ KAYNAĞI” EKŞİ SÖZLÜK	179
3.1 Yapısal Olarak Ekşi Sözlük	179
3.1.1 Frameler.....	180
3.1.2 Başlıklar	182
3.1.3 Entryler	183
3.1.4 Ekşi Sözlük içerik yaratıcıları	187
3.1.5 Ekşi Sözlük'ün ekonomik yapısı	189
3.1.6 Ekşi Sözlük ve benzeri siteler	192
3.2 Web 2.0 Uygulaması Olarak Ekşi Sözlük	194
3.3 Ekşi Sözlük ve Kullanıcı Türevli İçerik.....	197
4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: EKŞİ SÖZLÜK'TEKİ HRANT DİNK VE TAHİR ELÇİ BAŞLIKLARININ SÖYLEM ANALİZİ	203
4.1 Hrant Dink ve Tahir Elçi Başlıklarının Analizine İlişkin Metodoloji	203
4.1.1 Ekşi Sözlük başlık ve entry kategorileri	206
4.1.1.1 Başlık kategorileri.....	206
4.1.1.2 Entry kategorileri	207
4.2 Hrant Dink ve Tahir Elçi Başlıkları	209
4.2.1 Hrant Dink.....	209
4.2.1.1 İlk entryden Hrant Dink'in öldürüldüğü güne kadar: 26 Kasım 2002-19 Ocak 2007 arası	210
4.2.1.2 Hrant Dink'in öldürülmesinden sonraki	

ilk 24 saat: 19 Ocak 2007.....	228
4.2.1.3 Hrant Dink'in öldürülmesinden cenazesine kadar: 20 Ocak 2007 - 23 Ocak 2007.....	241
4.2.2 Tahir Elçi.....	249
4.2.2.1 İlk entryden Tahir Elçi'nin öldürüldüğü güne kadar: 5 Kasım 2012- 27 Kasım 2015.....	249
4.2.2.2 Tahir Elçi'nin öldürülmesinden sonraki ilk 24 saat: 28 Kasım 2015.....	264
4.2.2.3 Tahir Elçi'nin cenaze günü: 29 Kasım 2015.....	274
SONUÇ	281
KAYNAKLAR.....	293
ÖZGEÇMİŞ.....	321

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ALGOL	: Algoritmik Language
AP	: Avrupa Parlamentosu
ARPA	: Advanced and Research Projects Agency
ASP	: Active Server Pages
CCR	: Command and Control Research
CD	: Compact Disk
CEO	: Chief Executive Officer
CERN	: Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMC	: Computer-Mediated Communication
CSN	: The Computer Science Network
CSS	: Cascading Style Sheets
CYCLADES	: Cyclades Ou Comment Perdre Un Marché
DEC	: Digital Equipment Cooperation
DOS	: Disk Operating System
ESİB	: Ekşi Sözlükle İlgili Başlık
ESİE	: Ekşi Sözlükle İlgili Entryi
FM	: Frequency Modulation
GE	: Gündem Entryi
GİB	: Gündemle İlgili Başlık
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HTLML	: Hyper Text Markup Language
HTTP	: Hypertext Transfer Protocol

IBM	: International Business Machines
ICQ	: I seek you
İHD	: İnsan Hakları Derneği
IMP	: Interface Message Processors
IPTO	: Information Processing Technology Office
IRC	: Internet Relay Chat
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
ISO	: International Organization for Standardization
ISP	: Internet Service Provider
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
ITS	: Incompatible Timesharing System
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
LAN	: Local Area Network
LBGTİ	: Lezbiyen Gey Biseksüel Transgender İnterseks
MB	: Madde Başlığı
ME	: Madde Entry'si
MILNET	: Military Network
MIT	: Massachusetts Institute of Technology
MS-DOS	: Microsoft Disk Operation System
MSN	: Microsoft Network
NREN	: National Research and Education Network
NSA	: National Security Agency
NSF	: National Science Foundation
NSFNET	: The National Science Foundation Network
OSI	: Open System Interconnection
P2P	: Peer to Peer
PC	: Personal Computer
PDP	: Programmed Data Processor
PHP	: Hypertext Preprocessor
PKK	: Partîye Karkariye Kurdistan
SITA	: Société Internationale de Télécommunications Aéronautiques
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TCK	: Türk Ceza Kanunu
TCP/IP	: Transmission Control Protocol / Internet Protocol
URL	: Uniform Resource Locator
W3	: World Wide Web Consortium
www	: World Wide Web
XML	: Extensible Markup Language
YESİB	: Yazar Tanımlı Ekşi Sözlükle İlgili Başlık
YESİE	: Yazar Tanımlı Ekşi Sözlükle İlgili Entryi
YTDB	: Yazar Tanımlı Diğer Başlık
YTDE	: Yazar Tanımlı Diğer Entry
YTGİB	: Yazar Tanımlı Gündemle İlgili Başlık
YTGİE	: Yazar Tanımlı Gündemle İlgili Entryi
YTMB	: Yazar Tanımlı Madde Başlığı
YTME	: Yazar Tanımlı Madde Entryi

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1.1: İyi bir kamusal tartışma için kriterler.....	35
Çizelge 2.1: Bazı wiki siteleri.....	142
Çizelge 2.2: Geleneksel ve internet tabanlı kamusal alan karşılaştırması.....	151
Çizelge 4.1: Hrant Dink ve Tahir Elçi başlıklarındaki entry sayısı.....	205
Çizelge 4.2: 26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası sayısal veriler	210
Çizelge 4.3: 26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası yıllara göre yazar sayısı.....	210
Çizelge 4.4: 26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası Hrant Dink başlığına yazılan entry türleri	211
Çizelge 4.5: 26 Kasım -18 Ocak arası Hrant Dink başlığında en fazla tekrar eden kelimeler.....	213
Çizelge 4.6: 26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası Hrant Dink başlığında kategorilerine göre kelimeler.....	214
Çizelge 4.7: Hrant Dink'in öldürülmesi sonrası ilk 24 saatteki sayısal verileri.....	228
Çizelge 4.8: Hrant Dink'in öldürülmesi sonrası ilk 24 saate yazılan entry türleri.....	229
Çizelge 4.9: Hrant Dink'in öldürülmesinden sonraki ilk 24 saat içinde en çok tekrar eden kelimeler.....	230
Çizelge 4.10: Hrant Dink'in öldürülmesinden sonraki ilk 24 saat içinde kategorilerine göre kelimeler	231
Çizelge 4.11: Hrant Dink'in öldürülmesinden cenazesine kadarki entrylerin sayısal verileri.....	241
Çizelge 4.12: Hrant Dink'in öldürülmesinden cenazesine kadarki entry türleri.....	241
Çizelge 4.13: Hrant Dink'in öldürülmesinden cenazesine kadar en çok tekrar eden kelimeler.....	242
Çizelge 4.14: Hrant Dink'in öldürülmesinden cenazesine kadar kategorilerine göre kelimeler.....	243
Çizelge 4.15: 5 Kasım 2012- 27 Kasım 2015 arası sayısal veriler	249
Çizelge 4.16: 5 Kasım 2012- 27 Kasım 2015 arası entry türlerine dair sayısal veriler.....	249
Çizelge 4.17: 5 Kasım 2012- 27 Kasım 2015 arası entrylerde en fazla tekrar eden kategorilerine göre kelimeler.....	251

Çizelge 4.18: 5 Kasım 2012- 27 Kasım 2015 arası entrylerde kategorilerine göre kelimeler.....	252
Çizelge 4.19: Tahir Elçi'nin öldürülmesinden sonraki ilk 24 saatin sayısal verileri.....	264
Çizelge 4.20: Tahir Elçi'nin öldürülmesinden sonraki ilk 24 saatteki entry türlerine dair sayısal verileri.....	264
Çizelge 4.21: Tahir Elçi'nin öldürülmesinden sonraki ilk 24 saatte Tahir Elçi başlığındaki entrylerde en fazla tekrar eden kelimeler.....	266
Çizelge 4.22: Tahir Elçi'nin öldürülmesinden sonraki ilk 24 saatte Tahir Elçi başlığındaki entrylerde kategorilerine göre kelimeler.....	266
Çizelge 4.23: Tahir Elçi'nin cenaze günü sayısal veriler.....	274
Çizelge 4.24: Tahir Elçi'nin cenaze günü entry türlerine dair sayısal veriler.....	274
Çizelge 4.25: Tahir Elçi başlığı altında 28 Kasım 2015 günü yazılan entrylerde en fazla tekrar eden kelimeler.....	276
Çizelge 4.26: Tahir Elçi başlığı altında 28 Kasım 2015 günü yazılan entrylerde kategorilerine göre kelimeler.....	276

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1: Nefret suçları piramidi	60
Şekil 2.1: 1990-1997 arasında Unix ve Windows işletim sisteminin değişen pazar payları.	127
Şekil 2.2: 1994-1997 yılları arasında Mozaic, Netscape ve Internet Explorer'ın pazar payları.....	128
Şekil 2.3: Masaüstü internet tarayıcılarının Haziran-Eylül 2014 arası pazar payları.....	129
Şekil 2.4 : Bir web sitesinin bileşenleri.....	131
Şekil 2.5: İşbirliğine dayalı bağlam üretimin interaktif sunucu modeli.....	142
Şekil 3.1: Ekşi Sözlük'te frameler.....	180
Şekil 3.2: Ekşi Sözlük entry yazım ve biçimlendirme alanı.....	185
Şekil 3.3: Ekşi Sözlük'te yayınlanmadan önceki entry	186
Şekil 3.4: Ekşi Sözlük reklam alanları-1	190
Şekil 3.5: Ekşi Sözlük reklam alanları-2	190
Şekil 3.6: Web 2.0 bileşkesi olarak Ekşi Sözlük	194
Şekil 4.1: 26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası Hrant Dink başlığına yazılan türlerine göre entry sayıları.....	212
Şekil 4.2: 26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası Hrant Dink başlığında yıllara göre entry türleri ve sayıları.....	212
Şekil 4.3: 26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası Hrant Dink başlığında türetilmiş kelimelerin aldığı anlamlar	215
Şekil 4.4: Hrant Dink'in öldürülmesi sonrası ilk 24 saatte yazılan entry türleri.....	230
Şekil 4.5: Hrant Dink'in öldürülmesinden sonraki ilk 24 saat içinde türetilmiş kelimelerin aldığı anlamlar	232
Şekil 4.6: Hrant Dink'in öldürülmesinden cenazesine kadarki entry türleri	242
Şekil 4.7: Hrant Dink'in öldürülmesinden cenazesine kadarki türetilmiş kelimelerin aldığı anlamlar.....	244
Şekil 4.8: 5 Kasım 2012- 27 Kasım 2015 arası entry türleri ve sayıları.....	250
Şekil 4.9: Tahir Elçi'nin öldürülmesinden sonraki ilk 24 saatteki entry türleri ve sayıları.....	265
Şekil 4.10: Tahir Elçi'nin cenaze günü entry türlerine dair sayısal veriler	275

KAMUSAL BİR ALAN OLARAK İNTERNETTE KİMLİK TARTIŞMLARI: EKŞİ SÖZLÜK’TE HRANT DİNK VE TAHİR ELÇİ BAŞLIKLARININ SÖYLEM ANALİZİ

ÖZET

İnternet günümüzde dünya nüfusunun yarısı tarafından kullanılan bir teknolojidir ve iddia edildiği ya da zannedildiği gibi gerçek dünyadan tamamen bağımsız, sanal bir ortam değildir. En “sanal” herhangi bir oyunun başarısının, gerçeğe olan yakınlığı ile ölçülmesi bile sanal ve gerçeklik arasında birbirlerini karşılıklı olarak yeniden üreten doğrudan bir ilişkinin varlığına işaret eder.

Kamusal alan ve kimliğin internet ile etkileşimi de Sosyal Bilimlerin güncel konusu olarak “gerçeklik” ve “sanal” arasındaki bu bağ üzerinden tezahür eder. Özgürlükler alanı olarak sunulan internet, devletlerin gizli örgütleri tarafından bugün giderek daha fazla izlenmektedir. Dolayısıyla internet, kimlikle ilgili olarak gerçek dünyada var olan çatışma, kavga ve yarılmaların doğrudan iz düşümü olurken aynı zamanda kendine has özellikleri ile kimlikle ilişkili olumsuz düşünce, yargı ve ayrışmanın üreticisi haline gelmektedir.

Bu tez çalışmasında kamusal alan, kimlik ve internet ilişkisi Ekşi Sözlük internet sitesi üzerinden ele alınmıştır. Burada temsil edici nitelikleri nedeniyle Hrant Dink ve Tahir Elçi başlıkları kamusal bir alan olarak internetteki kimlik tartışmalarının sosyolojik olarak incelenmesine dayanak yapılmıştır. Tezin temel varsayımı ve aynı zamanda sonucu kamusal alan ve kimlik tartışmaları ekseninde, genel olarak internet, özel olarak Ekşi Sözlük’te ortaya çıkan duygu, düşünce ve davranışların ardında toplumsal bir gerçeklik alanının bulunmasıdır. Marx’ın ifadesiyle, “ölü atalarımızın” bugünün internet kullanıcılarının “zihinlerine miras bıraktığı gelenekler”in bir gerçeklik olarak sanal ortamda yeniden üretilmesidir. Tezde ulaşılan diğer tüm sonuçlar bu temel sonuçla doğrudan ya da dolaylı biçimde ilişkilidir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Alan, Kimlik, Ekşi Sözlük, Hrant Dink, Tahir Elçi

IDENTITY DISCUSSIONS ON THE INTERNET AS A PUBLIC SPHERE: DISCOURSE ANALYSIS OF HRANT DİNK AND TAHİR ELÇİ ENTRIES IN EKŞİ SÖZLÜK

SUMMARY

The Internet is a technology used by half of the world population today and it is not a virtual area entirely independent of the real world as it is claimed or is thought. Even the success of any highly “virtual” game is measured with its closeness to the real. It refers to a direct relation between the virtual and the real that reproduce each other mutually.

The interactions between the public sphere and identity appear through this connection of “the real” and “the virtual” as a contemporary topic of social sciences. Although the internet is represented as an area of freedom, it is kept even a closer watch by secret organisations of the governments. Therefore internet, while being the projection of the conflicts, quarrels and disruptions in the real world, is also the source of the negative thoughts, judgements and dissolutions on identity, with its own specific features.

In this thesis, relationships among public sphere, identity and the internet is examined through a website; Ekşi Sözlük. The titles of Hrant Dink and Tahir Elçi, with their representative attributes, form the basis of the sociological research of the debates on identity in the internet as a form of public sphere. Within the frame of public sphere and identity discussions, both the main argument and the conclusions of the thesis are the presence of a social reality scope with the feelings, thoughts and behaviours that take shape in Ekşi Sözlük. In Marx’s words, “traditions that inherited by our dead ancestors” is recreated as a reality in virtual sphere through the “minds” of today’s internet users. All of the other conclusions made in this thesis are relevant to this main conclusion directly or indirectly.

Keywords: Public Sphere, Identity, Ekşi Sözlük, Hrant Dink, Tahir Elçi

ÖNSÖZ

Bir metnin sadece o metni yazana ait olması mümkün değildir; hele de akademik bir çalışmanın. Akademik bir çalışma her şeyden önce kişinin haşır neşir olduğu kitapların, metinlerin yazarlarına bağlıdır. Kişi yeri gelir bir kaç bin yıl önce yaşamış filozofla sohbet eder, yeri gelir o yıl basılmış bir kitabın yazarıyla dertleşir. Bu nedenle her akademik çalışma bittiği an kendisinden önceki yazarlara, düşünörlere doğal bir teşekkürdür.

Doktora düzeyindeki akademik bir çalışma danışman ve tez izleme komitesi olmadan var olamaz. Bu nedenle ilk teşekkürü de onlar hak eder. Tezi gördüğü andan itibaren her türlü desteğı sunan değerli hocam Prof. Dr. Şükrü ASLAN'a; tez süresince kıyıda köşede kalmış, gözden kaçan şeyleri ortaya çıkarıp anında da çözümleri gösteren Dr. Öğr. Üyesi Aylın Dikmen ÖZARSLAN'a; tezdeki pek çok yükümü tüy hafifliğine getiren, tezin her adımında bana yol gösteren Doç. Dr. Aysun AKAN'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Tez jürimde yer alarak çok değerli katkılarını sunan, tezdeki eksiklikleri tezin daha da güçlü hale gelmesi için yapıcı biçimde bana aktaran Prof. Dr. Zeliha HEPKON ve Doç. Dr. Tolga ÇEVİKEL'e de teşekkür ederim.

Bir tez aynı zamanda akademik kişilerle değil dostlarla da var olur. Hepsinin teze sundukları irili ufaklı katkılar hakkında sayfalarca yazabilirim. Sadece katkı değildi sundukları, en sıkıştığım anlarda dertleştiler, yol gösterdiler, tezi okudular, uyardılar, desteklerini hiç eksik etmediler:

Sonay Perçin, Rana Kuddaş, Emel Yuvayapan, Barış Yıldırım, Perçem U. Yıldızbaş, Serdar Tekin, Nilgün Toker, Cem Terzi, Ertan Yılmaz, Nuray Yılmaz, Zerrin Kurtoğlu Şahin, Burak Bakır, Ufuk Tambaş, Emrah Suat Onat, M. Talha Altınkaya, Aydın Arı, Nihat Koçyiğit, Ferda Dönmez Atbaşı, Meryem Kurtulmuş, Aydın Gelmez, Dicle Matur Çökelek, Özgür Çökelek, Özge Altın.... Hepinize sonsuz teşekkürler.

Varlığımı borçlu olduğum Jale ve Ali Zıraman. Her anımda yanımdaydı.

Şerbet, Haydut ve Fanta. Üç minik can dost. Size de teşekkürler.

Bu uzun yolculuğa onunla başladım, onunla bitirdim. O olmasaydı cidden ama cidden bu tez ortaya çıkamazdı. Zehram... Sana sunacağım teşekkürler hiç bir zaman yeterli olmayacak. İyi ki varsın.

GİRİŞ

İnternete ilk kez 1995 yılında girdim. Üniversitenin bilgisayar laboratuvarında internet diye bir şey olduğunu öğrenmiş iki arkadaş, web sitelerinin varlığından bihaber şekilde, iki gün mesai saatleri boyunca, neredeyse 16 saat aralıksız chat (sohbet) yaptık.

İlk akademik çalışmamı da yine aynı yıl 3. Sosyoloji Öğrencileri Kongresi'nde sundum. Tebliğ başlığım şuydu: "İnternet Yeni Bir İletişim Aracı (mı?)" İletişim Sosyolojisi dersinin katkısı ile internete karşı şüpheciliği merkeze alan bir sunumdu. Walter J. Ong'un "gazeteler sayesinde yerel bir dil, ulusal bir dil haline gelir" düşüncesinden hareketle "internette yerel olarak varlık gösterebilmek için İngilizce bilmek şart, bu nedenle İngilizce evrensel dil olacaktır" diyerek büyük bir öngöründe bulunmanın edasıyla kongrede boy gösterdim.

DOS işletim sistemi ile chatleşmekle başlayan internet deneyimi sohbet olarak yerini ICQ'lara, IRC'lere, MSN Messenger'lara bıraktı. Deneme yanılma yoluyla öğrenilmiş HTML kodları ile hazırlanan, saatlerce başında dosya aktarımı için beklenen sitelerin yerini, içi sadece birkaç dakikada doldurulan sitelere bıraktı. CD üzerindeki çizik nedeniyle en heyecanlı yerinde takılan film izleme pratiği yerini ABD'de yayınlanmasının üzerinden bir kaç saat geçtikten sonra altyazısı ile hazır ve nazır dizileri internetten dakikalar içinde indirmeye bıraktı. Değil kısa bir süre görüşmek için, mesaj atmak için bile lüks seviyesinde olan cep telefonları, bugün sabahları ilk iş olarak sohbet gruplarında kimin ne yazdığına bakan cihazlara dönüştü.

2000'lerin başında Ekşi Sözlük internet kullanıcılarının radarına girmeye başladı. Türkiye'de internetin teknolojik altyapısının çok hızlı biçimde gelişmesi ve buna

paralel olarak kullanıcı sayısının artması sonucunda Ekşi Sözlük bir internet fenomeni olmaya başladı. Akla gelmeyecek konularda başlıkları görmek, yazıları okumak internete dair günlük etkinliğin bir parçası oldu.

Benim gibi pek çok kişi için de Ekşi Sözlük'ü takip etmek yetmemeye başlayınca ve siteyi takip edenler için sitenin bir parçası, yazar olma istediği önlenemez bir hale gelmeye başlamıştı. Ancak bu o kadar kolay değildi. Yazar alımları ya sınırlı sürelerde gerçekleştiriliyor ya da bir köy okulu için kitap toplama gibi sosyal bir etkinliğin parçası olarak yazar olunabiliyordu. Ya yazar alımı süreci kaçıyor ya da sosyal etkinliğe katılmakta geç kalınıyordu.

Nihayet beklenen oldu ve 10 entry girme kaydı dışında herhangi bir şart olmadan Ekşi Sözlük'te yazar olunabileceği ilan edildi. Hemen üye olunup nicknameler alındı, büyük özenle Ekşi Sözlük kurallarına uygun entry'ler girildi, gönder butonuna basıldı ve yazar olmak için beklenmeye başlandı.

İşte o zaman Ekşi Sözlük'ün bir internet fenomeni olarak geldiği nokta kendisini göstermeye başladı. Yazar olarak başvuran birkaç on bin kişi vardı ve yazar olup olunamayacağını görmek için belirsiz bir süre beklemek gerekiyordu. Nitekim bu müjdeli haberin gelmesi yaklaşık bir yılı bulmuştu. Ekşi Sözlük üyesi olmanın getirdiği şevkle entry'ler yazılmaya, yeniden çaylak olma pahasına arada tartışmalara katılmaya, dışarıdaki buluşmalara gitmeye, yeni yeni insanlarla tanışmaya, internet sansürüne karşı Ekşi Sözlük pankartı altında buluşmaya başlandı.

Ekşi Sözlük yazarı olarak sitenin tabiri caiz ise içine girmemle Ekşi Sözlük hakkında akademik düzlemde düşünmeye başlamam ve Sosyoloji doktora programına kabul edilmem aynı zamana denk gelir. Zaten doktora programına başvururken de tez konum zihnimde netleşmişti: Ekşi Sözlük.

Ekşi Sözlük'le olan ilişkim bir başka boyuttaydı artık. Tom Bottomore ve Robert Nisbet sosyolojik bilginin, sosyolojiye ait “özel sözcüklerin koruyucu tabakasından sıyrıldığında” sağduyu bilgisine yakın olduğunu vurgular. Bottomore ve Nisbet'in sosyolojiyi sağduyu bilgisinin sistemli, kapsamlı bir anlayışla “toplumsal dünya” hakkında bildi edinmesi, yeni kavramlara ulaşma etkinliği olarak tarif eder. Ekşi Sözlük ile ilgili var olan sağduyu bilgisi için, Bottomore ve Nisbet'in ifadesiyle, “sosyolojik kuram ve soruşturmaların özel sözcükleri”ni bir araya getirmek gerekiyordu.

İnternet kullanıcıları hem izleyici hem de yazar olarak neden Ekşi Sözlük'te yer almak istiyorlardı? Ekşi Sözlük'ün hem internet hem de gerçek hayat boyutu nasıl bir ilişki içindeydi? Ekşi Sözlük nasıl bir suç unsuruydu ki insanlar dava açabiliyor veya devlet Ekşi Sözlük hakkında soruşturma başlatıyordu? Gazeteler Ekşi Sözlük'ü hangi saiklerle haberlerine kaynak gösterebiliyordu? Ekşi Sözlük ve benzeri sitelerin üyeleri internet sansürünü protesto etmek için nasıl güçlü bir şekilde sokağa iniyorlardı?

Ancak Ekşi Sözlük ile ilgili yukarıdaki sorulardan hemen önce internetin kendisini anlamak, bağlama oturtmak gerekiyordu. Sonuçta internetle ilgili hangi alana el atılırsa atılsın - başlangıcı tamamen askeri nedenlere dayanan; 90'ların sonu, 2000'lerin başında neredeyse bir anda dünyada milyarlarca insan tarafından kullanılmaya başlanan - onun varoluş tarihini, biçimlerini, teknolojilerini ve tüm bunlar ile ortaya çıkan temel hallerini ele almak gerekiyordu.

İnternet nasıl doğdu, internetin gelişmesindeki başlıca temel paradigmlar nelerdi, internetin yaygınlaşmasıyla beraber hangi toplumsal dinamikler, süreçler kendisini gösterdi, gösteriyor vb. soruların ana hatlarının ortaya konulması gerekiyordu. Sonuçta Ekşi Sözlük internetin gelişmesinin belirli bir anına tekabül eden bir web sitesi olarak ortaya çıktı. Ancak bu denk gelme anı sadece teknolojik bir gelişmeyle sınırlandırılmaz bir noktaydı. İnternet ve toplum ilişkisi de hızlı bir şekilde iç içe geçen dinamiklerle kendisini var ediyordu. İnternetin ortaya çıkardığı yeni teknolojiler kapitalizmin pazar ilişkisi gibi ekonomi-politik sınırlardan, devrim gibi bir toplumun kökten değişim anlarıyla da ilişkili bir mefhum haline gelmişti.

İnternete dair temel alanların belirlenmesinin bir yanı Ekşi Sözlük'ün internet içindeki yerini anlamaya yardımcı olurken, internet zemininden yükselen Ekşi Sözlük'e bakmak da toplumsal durumun anlaşılmasına olanak sağlıyordu.

Ekşi Sözlük, internetin genel gelişim seyrine bağlı olarak ortaya çıkmış internet teknolojilerinin ürünü olan bir web sitesidir. Ekşi Sözlük her şeyden önce internet tarihinde bugün artık kabul gören ve aralarındaki farkın belirgin olan Web 1.0 – Web 2.0 ayrımında Web 2.0 dönemine ait bir web sitesidir. Web 1.0 ve Web 2.0 arasındaki -teknolojik farkların da yardımı ile- temel fark bir web sitesi içeriğinin kimin tarafından oluşturulduğu konusudur.

Gelişen internet teknolojisiyle Web 2.0 döneminde web sitelerin üyeleri web sitelerinin içeriğini üretme olanağına sahip oldular. Bir benzetme yapacak olursak Web 2.0’da bir web sayfasını John Locke’un *tabula rasa*’sına (boş levhasına) benzetebiliriz. Web 2.0’da bir web sayfası temel tasarım noktalarına sahip olmakla birlikte içerik bakımından boş bir levhadır ve bu içerik, kullanıcılar tarafından doldurulur. Sosyal medya, blog’lar, wiki’ler, forumlar vb. internet uygulamaları Web 2.0 ile birlikte kullanıcı merkezli siteler haline dönüştüler.

Ekşi Sözlük’ün de, temel bir tasarıma sahip olmakla birlikte, tüm içeriği üyeleri tarafından yaratılır. Ancak Ekşi Sözlük belirgin bir Web 2.0 uygulaması olmak dışında, birkaç Web 2.0 uygulamasının bileşkesi olarak Türkiye’de popülerliğini sürdürmektedir. Ekşi Sözlük, onun içeriğini yaratan kullanıcılarının aklına gelen herhangi bir şeyi içerebilir. On binlerce üyesi olduğu düşünüldüğünde, 97’den bugüne 20 yıl içerisinde, Ekşi Sözlük’te ortaya çıkan içerik muazzam boyutlardadır. Bu noktada akademik ve bilimsel olarak nereden, hangi sınırlardan bakılırsa bakılsın Ekşi Sözlük muhakkak bir veri ve sonuç elde edilecek durumdadır.

Ekşi Sözlük, internetin dünyadaki gelişimine paralel olarak Türkiye’de de gelişmeler devam ettiği bir dönemde ortaya çıktı. Sitenin kurucusu Sedat Kapanoğlu’nun ifadesi ile “can sıkıntısıyla yazılan bir kodlama” olarak yayına giren Ekşi Sözlük, Kapanoğlu’nun arkadaş çevresine duyurması Kapanoğlu’nun bizzat kendisi dahil hiç kimsenin beklemediği bir çıkış etkisi yarattı.

Ekşi Sözlük’ün çıkış gibi büyümesindeki öncelikli neden üyelerinin aklına gelen herhangi bir konuda sitenin sürekli güncellenen, üyelerinin ifade özgürlüğüne karışmayan bir tasarıma sahip olmasıydı. Sitenin sahibi ve kurucusundan, sitenin işleyişini üstelenen moderasyon da sitenin içerik oluşturucuları arasındaydı.

Ekşi Sözlük internetin ortaya çıkmasının temel güdüş olan adem-i merkeze benzerliği yazarlarının sürekli ve artan bir oranda içerik üretmesine de olanak sağladı. Bu içerik belirli bir noktaya geldiğinde Ekşi Sözlük bir web sitesi olmaktan çıkarak başta kendi üyeleri olmak üzere sıradan internet kullanıcılarından gazete köşe yazarlarına kadar pek çok kesimin ilgi ile takip ettiği, fikir beyan ettiği bir oluşma doğru evrildi.

Üyeler kendilerine ait bir jargon geliştirdiler; sanaldaki birlikteliği bırakıp yüz yüze tanışmaya başladılar; Ekşi Sözlük’le doğrudan ilişkili radyosundan istatistiğe kadar çeşitli ayrı web siteleri kuruldu; Ekşi Sözlük yazarları gerçek yaşamdaki veya site

içindeki ortaya çıkan bir duruma karşı eylemler, tepkiler, organizasyonlar vb. geliştirmeye başladı.

Ekşi Sözlük bir web sitesinden sosyal bir oluşuma doğru evrilmesi ile birlikte internette ve Türkiye'ye özgü ortaya çıkan bir olgu olarak incelenmesi süreci de başladı. Sosyoloji, psikoloji, siyaset bilim, medya ve internet çalışmaları vb. alanlar Ekşi Sözlük'ün ne olduğunu anlamaya, tanımlamaya, analiz etmeye giriştiler.

Hangi bilimsel disiplin içinde ele alınırsa alınsın Ekşi Sözlük her şeyden önce toplumsal olanın sanal düzlemle izlenebilir bir iz düşüme sahip olmasıdır. Ekşi Sözlük içerikleri üyeler bazından bireysel olarak oluşturulmuş olsa kendisine ait bir alt kültüre sahip olduğu söylene de içinde yer aldığı toplumun başat özelliklerinin aktarıldığı, yansıtıldığı bir internet sitesidir.

Bu bağlamda Ekşi Sözlük'te üretilen içerik uygun bilimsel yöntemlerle ele alındığı takdirde Türkiye'deki sanal ve/veya gerçek ile ilişkili pek çok olgunun anlaşılmasında önemli bir referans niteliğine sahiptir. Tezin konusu olan Hrant Dink ve Tahir Elçi hakkında Ekşi Sözlük'te yazılanlar da sitede yer alan pek gibi Türkiye'deki son yıllarda özellikle egemen olan-olamayan ulus ilişkilerinde ortaya çıkan toplumsal durumlara dair kayda değer veriler sunmuştur.

İnternet ve Ekşi Sözlük birlikte ele alınıncaya, öncelikle internetin sosyolojik iki tezahürüne odaklanılmasına olanak sağladı: Kamusal alan ve kimlik.

Kamusal alan; felsefe, sosyoloji, siyaset biliminin önemli, önemli olduğu kadar da tartışmalı kavramlarından biri. 19. yüzyıl sonlarında tartışılmaya başlamış olsa bile, esas olarak 20. yüzyıl dünyasının (başta iki dünya savaşı olmak üzere) çalkantılı süreçlerinde üzerinde tekrar tekrar konuşulan, araştırma yapılan, kalem oynatılan konu ve kavramların başında kamusal alan tartışmaları gelir. Bunun en temel nedeni kamusal alanın devlet ve toplum ilişkisinde merkezi bir yerde olmasıdır. 20. yüzyıla dair toplumsal herhangi bir konu yoktur ki eninde sonunda devlet kurumu ile ilişkili olmasın. Keza kurum olarak devlet ile ilişkili herhangi bir konu olmasın ki aynı zamanda siyasetle de ilişkili olmasın; siyasetle ilişkili herhangi bir konu da toplumla ilişkili olmasın.

Kamusal alanın bu zincirleme ilişkisel boyutu çeşitli biçimlerde ele alınmakla beraber onun genel olarak iletişim, özel olarak (yazılı basından TV-radyolara kadar)

medya ile olan ilişkisi temel tartışma alanlarının başında gelir. Bunda, Hegel'in "gazete okumak realistlerin sabah duasıdır" aforizmasındaki gibi, medyanın toplumların gündelik hayatında aldığı yerin payı büyüktür. İnternet tam da kamusal alan-medya ilişkisinde önemli bir teknoloji olarak kendisini göstermiştir. İnternet nasıl tanımlanırsa tanımlansın teknolojik öz olarak; bilgisayarlardaki enformasyon paketlerinin birbirlerine karşılıklı aktarılmasıdır. "Medya" teriminin Türkçe birebir karşılığının ortam terimi olduğu düşünüldüğünde internet kurulduğu andan itibaren bir medyadır. İnternetin teknolojik olarak medya olmasından dolayı, kamusal alan ve internet ilişkisi felsefî bir içkinliğe en başından sahiptir.

Kimlik tartışmaları da sosyal bilimlerin ele aldığı temel konuların başında gelir. Sosyolojinin doğumu doğrudan endüstrileşmenin ortaya çıkardığı yeni toplumsal hallere dayanır. Modernleşme öncesi toplumsal varoluş biçimleri ve sonrasının ortaya çıkardığı gerilimler, olanaklar sosyolojinin temel konuları arasında yer alır. Hatta sosyolojinin en temel kavramlarından olan cemaat ve cemiyet kavramları özü itibarıyla kimlik sınırları içindeki kavramlardır.

Kimlik esas itibarıyla modern bir devletin temel varoluş alanıdır. Bir ulus-devlet var olurken sınırları içindekilerinin kim olduğunu; yani ulusu(nu) tanımlamak zorundadır. Bu tanımlama doğal olarak tanımlanan kimliğe kimin alınacağına ve kimin dışarıda bırakılacağına dair kategorileştirmeyi de zorunlu kılar. Ulus-devletin devlet kısmı da bu kategorileştirmenin temel aracı olarak var olur. Sonuçta ulusu bir şekilde tanımlamak yetmez; o tanıma dair ortaya çıkan hallerin düzenlenmesi, denetlenmesi, uygulanması için sürekliliği olan bir kuruma da ihtiyaç duyar.

Kimliğin modern devlet - doğal olarak toplumlar için - en başından bir varoluş (ve aslında aynı zamanda yok oluş) diyalektiği içinde olması nedeniyle her türlü kimlik(ler) de bir varlık-yokluk ilişkisine dahil olmuşlardır. Her türlü kimliğin varlık-yokluk ilişkisi içinde olması nedeniyle kimliklerin genel ve özel ilişkisi zaman zaman dünya çeperinde savaşları, toplu katliamlara neden olan çatışmaları içerdiği gibi bu çatışmaların devamı, tamamlayıcısı olarak da zaman zaman uzlaşmaları ya da bir sonraki çatışmaya kadar süren gerilimleri her zaman bağrında taşır.

Tüm sanalda varoluş potansiyellerine rağmen internetin kimlik ilişkisini belirleyen, her zaman sanal dışındaki reel kimlik ilişkileridir. Öyle ki bir internet oyununa gerçek cinsiyet kimliğini değiştirerek katılmak isteyen biri, ancak gerçek kimliğinin dışına çıkarak bunu yapabilir. İnternette sanal kimliklerin ortaya çıkardığı

tezahürlerde yeni toplumsal haller kendisini göstermekle birlikte, internet esas olarak gerçek kimliklere dair halleri içeren bir mecradır.

Bu nedenle gerçek kimliklerle ilişkili tüm halleri (çatışmaları, gerilimleri, uzlaşmaları) internette görmek mümkündür. Ancak internetin kimlik bağlamında gerçeklikten ayrılan özel bir yanı vardır. İnternet kimliğe dair gerçekliğin sınırlarından, engellerinden, dayatmalardan sıyrılma imkânı verir. Bu dayatmalardan sıyrılabilme olanağı ile insanlar, paradoksal biçimde, gerçek kimlik hallerini internetin var ettiği sanallık içinde daha kolay ortaya koyarlar. İnsanlar bir yandan gündelik yaşantısında küfür edemediği bir kişiye internet sayesinde küfür edebilirken, diğer bir yandan devletin gözetim mekanizmalarına yakalanmadan kimlikle ilgili sorunlarını tartışma olanağını da internette rahatlıkla gerçekleştirebilir.

Ekşi Sözlük somut bir olgu olarak kamusal alan ve kimlik sınırları içinde ele alınmaya başlandığında sosyolojinin kadim bir kavramının internet ile ilişkisi de bir süredir ele alınmaya başlanmıştı ve bu, ilk yürünen yol “sanal cemaat” patikasıydı.

Cemaat (ve cemiyet) kavramları sosyolojinin toplumu anlamak için kullandığı önemli iki kavramdır. Bu kavramlar modernleşmeden değişime, kır ve kent karşılaştırmasından küreselleşmeye kadar pek çok toplumsal durumla ilişkili olarak toplumun bilimsel düzeyde kavranmasına, açıklanmasına olanak sağlar. Sanal cemaat ise ancak internet ile var olabilen bir açıklama girişimidir.

Sanal cemaat bir ayağı internette, bir ayağı gerçek yaşamda olan bir olguya işaret ediyordu. Sanal cemaat gerçek yaşamla ilişkisi üzerinden cemaatin temel özelliklerini bağrında taşıyordu. Ancak aynı zamanda internette var olmasından dolayı internetin ortaya çıkardığı yeni ilişkileri de içeriyordu.

Ekşi Sözlük’ü sanal bir cemaat patikasından anlama girişimi tatmin edici bir sonuca ulaşmadı. Çünkü Ekşi Sözlük bazı özellikleri ile sanal cemaat kavramı içindeyken, bir başka özelliği ile sanal cemaat kapsamından birdenbire çıkarabiliyordu.

Ekşi Sözlük’e sanal cemaat olarak bakmanın yeterli olmaması aslında onun temel bir özelliğinin ortaya çıkmasını sağladı. Ekşi Sözlük ne oydu ne bu, ama aynı zamanda hem oydu hem de bu.

Ona hangi pencereden bakılırsa o sınırların kapsamındaki izlekleri, çizgileri, bütünlüğü vs.yi gösteriyordu. Örneğin Ekşi Sözlük’e sadece sanal cemaat olarak bakılırsa buna dair sonuçlara ulaşıldığı gibi, yeni medyadaki nefret söyleminin

üretildiği bir mecra olarak bakılırsa buna dair de kayda değer sonuçlar kendisini gösteriyordu.

Ekşi Sözlük'ün, en başta hem gerçek yaşamı hem de sanallığı içeren bir bileşik küme olma özelliği, sağduyuya dayanan soruların sosyolojik kavramlarla temellendirilmesini, aynı zamanda tezin temel probleminin ortaya çıkmasını sağladı.

Ekşi Sözlük bir internet uygulaması olarak internet temelli hangi özellikleri birleştiriyor ki bu birleşim sayesinde toplumsalın hangi özelliklerinin bir arada ortaya çıkmasına, izlenmesine, anlaşılmasına olanak sağlıyor?

Ekşi Sözlük'ün birleşik küme yapısını anlayabilmek için bu defa nefret söylemi patikasına girildi. Tezin sürdürüldüğü dönemde Ekşi Sözlük'te pek çok değişiklik olmuştu. Her şeyden önce üye sayısı oldukça artmıştı. Yapısal olarak da başlangıçtaki ilişkilere, örneğin moderasyona sahip değildi. Ekşi Sözlük'ün değiştiğine dair söylemler hem site içerisinde hem de izleyicileri arasında çokça dillendirilmeye başlamıştı.

Özel bir bilimsel araştırmaya gerek kalmayacak şekilde, çevremde Ekşi Sözlük'ü ziyaret eden pek çok insan zorunlu olmadıkça siteyi özel olarak takip etmediklerini dile getiriyordu. Çünkü Ekşi Sözlük'te sürekli karşılaştıkları küfürleri, aşağılamaları, nefret söylemini görmek istemiyorlardı.

Bu durum sadece site takipçilerinin bir izlenimi de değildi. Ekşi Sözlük'te sitedeki nefret söylemi ile ilgili site üyeleri dışında kişilerin de yer aldığı özel bir çalışma grubu da oluşturulmuştu. Fakat bu çalışma grubu kayda değer bir sonuç ortaya çıkarmadan sonlandı.

Ekşi Sözlük'e nefret söylemi sınırları içinde bakıldığında veri bulamamak neredeyse imkânsız gibiydi. Çok sıradan bir başlıkta bile küfürler, aşağılamalar, dalga geçmeleri görmek mümkündü. Nefret söylemini derli toplu ele alabilmek için ulus kimlik önemli bir olanak sunuyordu. Bunun üzerine Türkiye'nin son yıllarındaki önemli kayıplarından biri olan "Hrant Dink" başlığına odaklanıldı. Hrant Dink'in yaşarken maruz kaldığı nefret söylemi yanında katledilmesi de doğrudan bir nefret suçuymdu.

Ancak "Hrant Dink" başlığına odaklanılmasındaki temel neden Ekşi Sözlük'te Hrant Dink hakkında yazılanlar değildi. 2000'lerin başında Türkiye toplumsal olarak ciddi bir dönüşüme girmişti. Bu dönüşümde devlet de önemli değişikliğe uğruyordu.

Devlet, egemen ulus kimliğin dışındaki kimliklerle gerilimi barındırmasına rağmen onlarla ilişkisinde bir dönüşümü de ortaya çıkarmaya çalışıyordu. Bu dönüşümde devletin görünen siyasi, hukuki, bürokratik yüzleri kadar görünmeyen ve daha çok, gösterdiği fütursuz şiddetle özdeşleşen yüzleri de dönüşüm girdabının içine giriyordu. Devletin görünmeyen yüzleri, devlette ortaya çıkan değişimin sorumluluğunu, hatta suçunu, egemen Türk kimliği dışındakilere, öncelikle ve de özellikle Ermenilere ve Kürtlere yüklemeye çalıştılar.

AKP'nin siyasal iktidarda olmasının da etkisiyle AKP karşıtlığı ekseninde de yeni bir milliyetçilik dalgası kendini gösterdi. Yükselen yeni milletçilik dalgası ülkede egemen ulusun yaşadığı (özellikle devlet üzerinde egemenlik hakkına dair ortaya çıkan) olumsuzlukların sorumluluğunu AKP iktidarına ve AKP ile işbirliği yaptıkları iddiası ile Ermeni-Kürtler'e veriyordu. Ancak bu gerilim, yükselen yeni milliyetçiliğin iddia ettiği gibi dönüşümün sorumlusunu AKP olarak görse bile, (hem AKP hem de AKP karşıtı milliyetçilik) kurbanlarını Ermeniler ve Kürtlerden seçiyordu.

Ekşi Sözlük'teki "Hrant Dink" başlığı, bu gerilimin önemli tezahürlerinden biri olarak tezin merkezine yerleştiği dönemde ikinci bir kayıp yaşandı: Tahir Elçi. Tahir Elçi'nin öldürüldüğü zaman Türkiye'deki egemen ulus kimlik eksenindeki dönüşüm, yükselen milliyetçilik daha gerilimli ve daha boyutlu bir hal almaya başlamıştı.

Bir televizyon kanalında söylediği ifade ile en başta devletin suçlamalarına ve merkez medya dahil internette de kalabalık bir güruhun nefret söylemine maruz kalan Tahir Elçi, çok kısa bir süre sonra kör bir kurşunun hedefi oldu. Tahir Elçi'nin katledilmesi süresince Ekşi Sözlük'te onunla ilgili başlığa yazılanlara bakıldığında "Hrant Dink" başlığında yazılanlarla paralellik kendisini gösteriyordu.

"Hrant Dink" ve "Tahir Elçi" başlıklarına nefret söylemi ekseninde bakmak bir yol aldırdıysa da ulaşılan sonuçlar kadar dolmayan bir boşluk da kendisini gösterdi. "Hrant Dink" ve "Tahir Elçi" başlıklarında nefret söylemine dair kayda değer bir söylem verisi vardı. Ama bir yandan her iki başlıkta da nefret suçundan farklı ve onun kadar yer tutan farklı söylemler bulunuyordu. Ekşi Sözlük'ün ne o ne bu, hem o hem bu olma özelliği kendisini güçlü biçimde göstermişti.

Bu özelliğin ne olduğunu anlayabilmek için Ekşi Sözlük'te başka başlıklara bakmak yerine kimlik ekseninde "Hrant Dink" ve "Tahir Elçi" başlıkları tercih edildi. Bu

tercihin birbiri ile ilişkili iki temel nedeni vardı: İlk olarak Türkiye'nin hem Osmanlı İmparatorluğu'ndan başlayıp Cumhuriyet'e taşınan hem de AKP iktidarı süresince devam eden kimlik tartışmalarında Hrant Dink Ermeni-gayrimüslim, Tahir Elçi Kürt-Müslüman olarak yer almışlardır. Ulus-devlet kimliği içinde her ikisi de egemen kimlik olan Türklük ve Müslümanlığın ortaya çıkardığı tüm gerilim ve çatışmalara kendi yaşamları ile dahil olmuşlardı. Hrant Dink ve Tahir Elçi Türkiye'deki ulus-devlet ekseninde var olan temel kimlik tartışmalarında önemli temsiliyete sahip figürler olarak yer almakla kalmamışlar, kimliğin çatışma boyutu her ikisinin de hayatlarına mal olmuştur.

Her ikisinin de hayatı Türkiye'deki tarihsel ve güncel kimlik tartışmalarının, var oluşlarının ortaya çıkardığı haller tarafından belirlenmişti. Aralarındaki tek fark egemen Türk-Müslüman ulus kimliğinin, Hrant Dink'te, Ermeniler ile çatışmanın doruk noktasına 1915'te ulaşmış görece uzak bir tarihselliğin parçasıyken; Tahir Elçi'nin bir Kürt olarak hâlâ devam eden çatışmanın parçası olmasıdır. Türk-Müslüman egemen kimliğinin Ermeni ve Kürt kimlikleri ile ilişkisindeki bu zaman farkı dışında Hrant Dink ve Tahir Elçi'nin Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki ölüm biçimleri dahil tüm varoluş halleri ortaktır.

İkinci temel neden Hrant Dink ve Tahir Elçi'nin Ekşi Sözlük'teki ele alınış biçimidir. Hrant Dink gibi Ermeni-gayrimüslim ve Tahir Elçi gibi Kürt-Müslüman kişiler hakkında yazılan entry'lere bakıldığında da kayda değer bir fark vardır. Hrant Dink hakkında (Aralık 2002–Nisan 2018 arasında) 1899 entry yazılmışken, HDP milletvekili Garo Paylan hakkında (Aralık 2011–Şubat 2018 arasında) 136, AGOS yazarı Pakrat Estukyan hakkında (Ağustos 2008–Nisan 2014 arasında) 8 entry girilmiştir. Hrant Dink hakkında yazılan entry sayısı bağlamındaki nicel fark kendisini içerikte de göstermektedir.

Tahir Elçi'de durum biraz farklıdır. Tahir Elçi hakkında (Aralık 2012–Aralık 2017 arasında) 419 entry girilmişken, HDP milletvekilleri Leyla Zana hakkında (Aralık 2002–Ocak 2018 arasında) 542, Ahmet Türk hakkında (Mayıs 2005–Ekim 2017 arasında) 412 entry yazılmıştır. Sadece isim olarak ele alındığında Tahir Elçi'ye dair Ekşi Sözlük'te yazılan entry'lerin niceliksel yanı, örnek olarak verilen diğer isimlerden farklı görünmemektedir. Ancak Tahir Elçi gibi hayatlarını kaybetmiş başka isimlerle karşılaştırıldığında niceliksel fark anlamlı biçimde kendisini göstermektedir. Kürt siyasetinin önemli figürlerinden Musa Anter hakkında 85 entry

girilmişken, Diyarbakır İHD başkanıyken öldürülen Vedat Aydın hakkında yazılan entry sayısı ise 21’dir.

Hrant Dink ve Tahir Elçi’nin egemen ulustan olmayan kişiler olarak benzer yaşam ve ölüm deneyimlerine sahip olmasının Ekşi Sözlük içinde de kendini göstermesi bu iki isim üzerinde odaklanılmasındaki önemli etkenlerin başında gelmektedir.

Ekşi Sözlük internette kamusal alan özelliğini taşır. Çünkü Ekşi Sözlük’te açılan her başlık sadece bir malumat içermiyor, o malumata dair diğer yazarların da kendi görüşlerini, düşüncelerini, tartışmalarını aktarmasını sağlıyordu. Yazarlar sitede gerçek adları ile değil, birer nickname ile (kısmî anonimlikle) yer alsalar da hem yazdıkları içerikler kendi kişiselliklerinin toplumsallığını gösteriyordu hem de yazılanlar kamuya açık bir şekilde yayımlanıyordu. Ekşi Sözlük herhangi bir konunun yazarlar tarafından ele alındığı; ancak etki düzeyi sadece yazarlarıyla sınırlı kalmayan, sitenin tüm ziyaretçilerine de temas eden, herkese açık sanal bir kamusal alan görünümündeydi.

“Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıkları ise Ekşi Sözlük yazarlarının özel bir tartışma konusunu içeriyordu: kimlik. Hrant Dink ve Tahir Elçi Türkiye Cumhuriyeti’nin vatandaşı ancak Türk olmayan tanınmış birer bireyidiler. “Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıklarında Türkiye’deki ulusal kimlik sorununun belli başlı tüm tarihsel ve güncel tartışmalarını izlemek mümkündü. Bir yanda egemen Türk ulusu ekseninde resmî söyleme sahip yazarlar varken diğer yanda bu resmî söylemi kabul etmeyenler vardı.

Bu başlıklarda Ekşi Sözlük’ün kurallarından dolayı kimlik tartışmaları Hrant Dink ve Tahir Elçi şahsında yürüse de esas olarak Türkiye sınırları içindeki kimlik tartışılıyordu. Bu tartışmaların bir kısmı nefret söylemi içerirken bir kısmı bilgilendirme; bir kısmı kişisel duygular içerirken bir kısmı söylev içeriyordu.

“Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıkları Ekşi Sözlük’ün içerik olarak toplumsal bileşkesinin, kamusal alan ve kimliğin bileşkesinin ortaya çıkmasına olanak sağladı. Bu olanak da Ekşi Sözlük’ün bir internet sitesi olarak bileşik yapısından kaynaklanıyordu. Ekşi Sözlük Web 2.0 olarak tanımlanan bazı uygulamaların bir arada olduğu bir tasarıma ve işleyişe sahipti. Ekşi Sözlük bu ekseninde de ne o uygulamaya benziyordu ne bu uygulamaya; ama bir yandan da hem o uygulamayı içeriyordu hem de bu uygulamayı.

Ekşi Sözlük, sosyoloji ve sosyal bilimlerin diğer alanları için önemli bir inceleme alanı olarak güncelliğini korumaktadır. Ekşi Sözlük'ün hem internet sitesi hem de ortaya çıkardığı içerik olarak birleşik bir küme olması onun en temel özelliğidir. Ekşi Sözlük bilimsel olarak incelenmek istendiğinde bu zorunlu olarak belirli sınırlar ve çerçeveler içinde yapılmalıdır.

Ancak hangi sınırlamaya tabi olursa olsun Ekşi Sözlük'ün o sınırlamalara dayanılarak tek bir biçimde tanımlanması ve anlaşılması pek mümkün görünmüyor. Bu tezde gösterilmeye çalışıldığı gibi Ekşi Sözlük ne sadece kamusal bir alandır, ne de Ekşi Sözlük'te sadece kimlik tartışmaları yapılır. “Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıklarından yola çıkarak Ekşi Sözlük hakkında ne yalnızca nefret söyleminin güncel bir merkezi olduğu ne de demokrasinin tartışma kültürünün önemli bir parçası olduğu söylenebilir.

Tezin ilerleyen kısımlarında onun hem internetle hem de gerçek yaşamla ilişkili birleşik bir küme olduğu ve Türkiye'nin hâlâ en temel sorunu olan kimlik meseleleri kamusal alan merkezinde ele alınmaya çalışılacaktır.

Bu tezde, tezin dayandığı kavramlar ile seçilen örnekleri inceleyebilmek için içerik analizi ve söylem analizi yöntemleri bir arada kullanılmıştır.

İçerik analizi bir olgunun niceliksel temel özelliklerinin incelenmesidir. İçerik analizi ile sayılabilir parçalar sıklık, yoğunluk bakımından hiyerarşik olarak ayrıştırılabilir, aynı zamanda ayrışan bu parçalar arasındaki ilişkiye de bakılabilir. Tezin bağlamında örneklerin içerik analizi ile yazarların hangi kelimeleri daha çok kullandığına odaklanılarak bu kelimelerin tezin kavramsal boyutu ile ilişkisi ele alınmaya çalışılmıştır.

Söylem analizi ise bir olgunun o olguyla ilişkili bağlamların analizidir. Söylem analizi ile sadece kelimelerin niceliğine değil esas olarak o kelimelerin, ifadelerin hangi bağlamla anlamlı hale geldiğine bakılır. Tezin konusu olan örnekler için söylem analizi ele alınan örneklerin sanal bir platformdan çıkartılarak gerçek toplumsal ilişkilerin hem tarihsel hem de güncel bağının kurulmasına, anlamlandırılmasına olanak sağlamıştır. Bu olanak sayesinde ortaya çıkan sonuçlar ile tezin kavramsal çerçevesi arasındaki ilişkinin kurulması da mümkün olmuştur.

Ekşi Sözlük hakkında makaleden lisans üstü tezlere kadar pek çok akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bazıları doğrudan ya Ekşi Sözlük ile ilgili ya da

araştırılan konunun özelliğine göre Ekşi Sözlük çalışmanın verilerinden, referanslarından birisi olmuştur. Çalışmalar internette pazarlamadan, tüketici ilişkilerinden, Ekşi Sözlük'teki nefret söylemine; gençlik internet ilişkisinden Ekşi Sözlük'te üye olmanın anlamına kadar pek çok konuyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

Tez bu nedenle Ekşi Sözlük hakkında ilk ve de kapsamlı bir çalışma iddiasına asla sahiptir değildir. Bununla birlikte esas olarak Türkiye tarihindeki çatışmalı, tartışmalı ve de kanlı kamusal alan, kimlik ilişkini Ekşi Sözlük üzerinden tartışmayı amaçlamaktadır.

Bugün en distopik tasarımlarda (edebiyatta, filmlerde) tamamen sanal olan şeylerin gerçek dünyayı ele geçirmesi anlatılmaktadır. İnternetin gerçekle ilişkiyi sorgulatacak kadar ne kadar sanal olduğu vurgusu varsayılsa da tez sanallığın en azından bir veya bir kaç yönden toplumsal gerçekliğe sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve tamamen bu bağ ile beslendiğini göstermeye çalışmıştır.

Çalışma dört temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm kamusal alan ve kimliğe dair temel tartışmaları içerir. Kamusal alan ile ilgili olarak en başta Arendt, Habermas ve Sennet'in ortaya çıkardığı tartışmaların temel noktaları yer almaktadır. Arendt İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı kamusal yıkımın hem nedenlerini anlama hem de olası yeni felaketlerin önüne geçmenin bir çabası olarak Antik - Yunan'ın kamusal alanını ele alır. Habermas ise kamusal alanı güncelin yakın tarihselliği içinde ele alıp burjuvazinin tarihi ile ilişkilendirerek onun mevcut biçimlerini tanımlamaya çalışır. Sennet ise bir ara var olmuş olduğunu kabul ettiği kamusal alanı farklı bir perspektifle kamusal insanın çöküşü olarak tanımlar.

Bu teorik tartışmadan sonra diğer bir teorik tartışma alanı olan kamusal alan modellerine yer verilir. Kamusal alanın bizzat kendisinin tartışılmasının hemen yanında kamusal alanın bir veri olarak kabul edilerek onun kategorizasyonu yer almaktadır. Pek çok düşünür çeşitli temellere dayanarak çeşitli kamusal alan modelleri önermiştir. Kamusal alana dair bu çeşitlilik kamusal alanın anlaşılmasına katkı sağladığı gibi, ele alınan bir olgunun kamusal alan ile ilişkilendirilmesine de olanak sağlamaktadır.

Kamusal alanın iletişim eksenindeki güçlü bağı temel alınarak kamusal alanın alt parçaları ve ilişkileri olan kamuoyu, medya, ifade özgürlüğü, nefret söylemine

değ inilmektedir. Kamuoyu bugün en basitinden bir seçim öncesi seçim sonuçlarına dair bir tahmin yürütmek için başvuru lan temel bir toplumsal kaynaktır. Kamuoyunun işlevi ise seçimden daha belirgin ve farklıdır. Kamuoyu özellikle bir toplumun tarihsel ve güncel birikiminin izlenmesinde iş e yarar bir olgudur. Medya kamusal alana dair tartışmaların merkezindedir ve kamusal alanı etkilediği gibi ondan da etkilenen ilişkileri barındırır. Bu bağlamda medya birbiriyle ilişkili iki mefhumun, yani ifade özgürlüğü ve nefret söyleminin en görünür alanını oluşturmaktadır. Medya hem ifade özgürlüğünün kurumsal bir varlık mekânı, ama bir yandan da nefret söyleminin taşıyıcı ve/veya mücadele alanı olarak var olmaktadır.

Birinci bölümün ikinci kısmı kimlik tartışmalarını ele alır. Kimliğ e dair öncelikle temel teorik noktalar ele alındıktan sonra, modern toplumun kurumsal varlık biçimi olan ulus-devlet ilişkisine değ inilir. Ulus-devlet modern toplumun kurumsal kimlik mekânı olarak hem var olan hem de var eden konumdadır. “Kimlik inşası” terimi var olma ve var etme ilişkisini en net tarif eden kavramlardan birisidir. Ulus-devletler kimlik inşasının merkezinde yer alarak kimlik ile ilgili temel tartışma alanlarının da yaratıcısı konumundadır.

Tezin ana konusu ekseninde kimlik bölümünde Türkiye’deki kimlik süreçleri ve milliyetçiliğ e yer verilir. Osmanlı İmparatorluğu’nun son yüzyılında devlet-kimlik ilişkisi devletin varlığını belirleyecek duruma gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet “Biz neden bu hale geldik?” sorusunu kimlik eksenı üzerinde yanıtlamaya çalışırken, imparatorluk yerine kurulan Cumhuriyet, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki devlet-kimlik tartışmalarını bir yandan sürdürüp bir yandan da güncelleyerek devam ettirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ulus-devlet-kimlik ilişkisinin temel zorunluluğu olarak aynı Osmanlı İmparatorluğu’nun yaptığı gibi egemen kimliği tanımlamaya çalışmış, bu tanımlama girişimi doğ al olarak kimin iç eride, kimin dış arıda kalacağına dair sınırların belirlenmesini de sağlamıştır.

Tezin ikinci bölümünde internetin gelişimi ve onun toplumsal boyutlarına odaklanılmış tır. İnternet teknoloji tarihinde başından itibaren neredeyse tüm oluş biçimleri ile kayıt altına alınabilmiş ender hem tarihsel hem de teknolojik bir olgudur. İnternet pek çok teknolojiye olduğu gibi kendisinden önceki icatları iç erdiği gibi yaratılmasından sonra da pek çok icadın önünü açmıştır. İnternetin yaslandığı teknoloji bilgisayarlardır. Bilgisayarın en büyük özelliği ve başarısı aslında var olan

ancak birbirinden bağımsız teknolojileri aynı anda bir araya getirmesidir. En eski teknolojilerden yazı, daha modern olan ses ve görüntü teknolojileri bilgisayarlar sayesinde bir araya gelmiştir. İnternetin özelliği ise bilgisayarların birbirine bağlanmasıdır. Ancak bilgisayarlar salt birkaç programcının elindeki teknolojiler olarak kalmadı. İnternet bu bağlamda bilgisayara ve onun kullanımı ile ilgili temel bilgiye sahip her insanı da kelimenin tam anlamıyla birbirine bağlayan bir teknolojidir.

Ancak internetin kendisi de dahil ortaya çıkan icatların toplumsal boyutu tahminlerin ötesine ulaşmıştır. Tezin konusu ekseninde kamusal alan ve kimliğin internet ile ilişkisi de değişmiştir. Kamusal alan bağlamında internet bugün sadece çocukların değil, devletlerin korunmasını da içeren muhafazakâr tutumların ortaya çıkmasını sağladığı kadar, bir yerde ortaya çıkan siyasal bir durumun sonuçlarının da hızlı bir şekilde küreselleşebilmesine olanak tanımıştır. Kimlik tartışmaları da internette benzer yeni alanlar ortaya çıkarmıştır. Kimliğin bir yanı bugün sanal dünya içinde bambaşka sınırları ortaya çıkarırken, bir yanı da gerçek ilişkilerin tüm ağırlığını üzerinde taşımaktadır.

Tezin ikinci kısmının son bölümünde genel olarak internet araştırmalarına yer verilmiştir. Network, sosyal network araştırmaları insanların internet üzerindeki etkinliklerinin topografyasını çıkarmaya çalışmaktadır. Online etnografi ise daha çok interneti temel alarak internete giren bilgisayarın başındaki insanlara odaklanmıştır. Online etnografi bilgisayar başındaki insanların hangi sosyal, kültürel, bireysel dinamiklerle birlikte internette var olduğunu ele alır.

Tezin üçüncü bölümünde ise Ekşi Sözlük ele alınmıştır. Ekşi Sözlük, üyeleri tarafından oluşturulan bir içeriğe sahiptir. Ekşi Sözlük yazarları sitenin tasarımına bağlı olarak başlık açar ve istediği başlığa, Ekşi Sözlük'ün tanımlanmış kuralları içerisinde katkıda bulunur. Ekşi Sözlük kendisi bir Web 2.0 temelli web sitesi olduğu gibi, çeşitli Web 2.0 uygulamalarının da bileşkesi konumundadır. Bu nedenle Ekşi Sözlük ile ilgili yapılacak her inceleme Ekşi Sözlük'ün Web 2.0'a dayalı özelliklerini göz önüne almak durumundadır.

Tezin son bölümü olan dördüncü bölüm de “Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıklarının incelenmesini içerir. “Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıklarının incelenmesi bir kaç adımda gerçekleşmiştir: “Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıklarını içeren entrylerin özel olarak incelenmesinden önce Ekşi Sözlük'teki

başlıklar ve entryleri kategorilere ayrılmıştır. “Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıklarında yer alan tüm entryler incelenmemiştir. Bunun öncelikli nedeni Ekşi Sözlük içeriğinde gündemin başat halde olmasıdır. O gün olan (bir futbol maçı) hatta o an olan bir durum (bir deprem) Ekşi Sözlük’te çok hızlı bir şekilde yer almaktadır. Ekşi Sözlük’te gündemin kayda değer bir belirleyici olmasından dolayı “Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıkları incelenirken üç alt döneme ayrıldı: İlk entry’den öldükleri ana kadar olan entry’ler; ölümlerinden sonraki ilk 24 saat boyunca girilen entry’ler ve cenaze günlerine kadarki zamanda yazılan entry’ler.

Bu üç alt dönem içindeki tüm entryler entry kategorilerine ayrıldıktan sonra ilk etapta sayısal verileri de içeren bir içerik analizine, daha sonra ise esas olarak söylem analizine tabi tutulmuştur. Her alt dönemin analizlerinin bitiminden sonra o döneme ait genel bir değerlendirme ve en sonunda “Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıklarındaki alt dönemlere ait karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmıştır.

Entryler niceliksel olarak “içerik analizi” ve niteliksel olarak “söylem analizi” ile incelenmiştir. İçerik analizi tanımlanan dönemler içinde Ekşi Sözlük yazarlarının hangi kelimeleri ne sıklıkla kullandığına odaklanmıştır. Böylece Ekşi Sözlük yazarlarının hangi kelimeler etrafında düşüncelerini aktardıklarını görme olanağı ortaya çıkmıştır. Söylem analizini kullanarak Ekşi Sözlük yazarlarının kelime, ifade, cümle bazında Hrant Dink ve Tahir Elçi hakkındaki yaptıkları tanımlar ve tartışmaların sınırları derinlemesine ele alınmıştır. Entryler ele alınırken kullanılan içerik analizi, söylem analizinin temel çerçevesinin belirlenmesinde yardımcı bir yöntem olarak tercih edilmiştir.

1. BİRİNCİ BÖLÜM: KAMUSAL ALAN VE KİMLİK TARTIŞMALARI

Kamusal alan ve kimlik olgularının tek bir tanımı olmadığı gibi birbirini dışlayan ve de kabul görmüş tanımları da içermektedir. Bu nedenle bu bölümde kamusal alan ve kimlikle ilgili temel düşünürleri, fikir birlikleri ve onların bu kavramlara dair açtıkları tartışmalar ele alınacaktır.

1.1 Kamusal Alan Tanımları, Sınırları, Gerilimleri

Eğer toplumsal olanı pozitivistin önerdiği biçimde bilimsel keskinlikle ele almak gerekseydi matematiği doğa bilimlerinin yerine tercih etmek gerekirdi. Ancak rasyonel keskinliğin bizatihi kendisi olan matematik bile en temel konuları olan kümede “sezgi”yi¹, mantıkta da “bulanıklık”ı² uzun zamandan beridir kullanıyor.

Matematiğin küme kavramı sosyal bilimlerin toplumsal alanı anlamasına dair temel metodolojiyi sunar. Nasıl bir küme “... adına öge ya da eleman dediğimiz bazı nesneleri içeren bir topluluk”sa³, sosyal bilimciler toplumsal olarak incelediklerini kapsayan bir küme tarif eder ve bu kümenin elemanlarının hem küme içindekilerle hem de diğer kümelerle ilişkisini ele alır. Kümenin içinde-dışında kalanlar, diğer küme elemanları ile ilişkiler, kesişen kümeler vd.nin tanımlanması sosyal bilimlerin temel bilimsel faaliyeti olduğu söylenebilir.

Sosyal bilimlerin pozitivistin bilimsel keskinlik iddiasını sarsıcı biçimde eleştirdikten sonra toplumsal olanı, onun doğasında bulunan bulanık içinde ele almaya girişmiştir.

¹ Ali Nesin, *Sezgisel Kümeler Kuramı*, (İstanbul, Nesin Yayınevi, 2009), 9

² [Bülent Çobanoğlu, *Bulanık Mantık ve Bulanık Küme Kuramı*](#), 1, (Erişim 24.01.2018)

³ Nesin, *Sezgisel Küme*, 9

Sosyal bilimlerde de “klasik mantık gibi... katı (kesin) değerler...”⁴ yerine “hassas ve esnek değerler”i araştırır. Bu nedenle sosyal bilimlerde toplumsalı incelerken var-yok gibi kesinlikler yerine olanın ve/veya olmayanın nasıl var olduğu veya olmadığına peşine düşer.⁵

Sosyal bilimlerde kamusal alan kavramı da sınırları kesin olmayan, esnek, içerdiği elemanlarından sınırlarına kadar bulanık bir kümeye tekabül eder. Kamusal alanın tanımındaki keskin farklardan birisi onu diğer toplumsal parçalarla sınırsız denebilecek ilişkisi kamusal alana dair cümle kurmayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle yapılacak öncelikli iş kamusal alanın esnek, bulanık olan sınırlarına, içerdiği temel elemanlara bakmak olacaktır.

Felsefe, politik teori, sosyoloji, sanat, medya çalışmaları, mimarlık, şehir planlaması, cinsiyet çalışmalarına kadar geniş alanda ve gündelik dilde de sıklıkla kullanılan kamusal alan, üzerinde anlaşılma varılmamış kesin olmayan ve anlaşılabilir sunulan tanım ve tanımlardan oluşur.⁶

Türkçeye de tek bir biçimde kamusal alan olarak çevrilen “public realm” İngilizce’de de “karışıklık yaratacak” kadar “... public sphere, public order, public domain, public world, civil space...” terimleri ile kullanılır.⁷ Kamusal alanı ifade eden terminolojinin çeşitliliğine rağmen Lofland kamusal alan hakkında “... üzerinde anlaşmaya varılan tek şey, mahiyeti konusunda anlaşmaya varılmamış hem son derece faydalı hem de takdir edilmemiş bir alan olmasıdır”⁸ der.

... liberal politik düzenin feodal düzenin yerini aldığı sırada oluşmuş olan, yurttaş ya da bireylerin toplulukla ilgili sorunları ve konular üzerinde tartışma, fikir veya beyan etme imkanları buldukları, sosyo-politik sorunların çözülmesinde kişilerin değer, erek ve normlar üzerinden mutabakata varma ve katkı yapma şansına sahip oldukları estetik/edebî eleştiri ve politik muhalefet alanı kamusal alan olarak tanımlanır⁹

⁴ Çobanoğlu, *Bulanık Mantık*, 2

⁵ İşin ilginç kendine ait kuralların kullanılmasına rağmen “sınırları esnek” olan bir olgunun sahip olduğu bulanıklığına bakmak klasik olanın iddia ettiği kesinlikten “... çok daha hassas sonuçlar..” veriyor. Çobanoğlu, *Bulanık Mantık*, 2

⁶ Lyn H. Lofland, “Public Realm”, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, Ed. George Ritzer, (Malden, Blackwell Publishing, 2007), 3718.

⁷ Lofland, “Public Realm”, 3718

⁸ Lofland, “Public Realm”, 3718

⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul, Paradigma, 1999), 486

Dacheux kamusal alanın kavramsal kökenini ne kadar Kant’a kadar götürülse de onun da işaret ettiği gibi 20. yüzyılda kamusal alan tartışmalarındaki “kritik yazar”ı Jürgen Habermas, diğer “kilit isimler” de, Hannah Arendt ve Richard Sennet’tir.¹⁰

Kamusal alan kavramın sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılması 2. Dünya Savaşı sonrasına rastlar. Kamusal alan kavramı Kant ile felsefi bir yolculuğa başlamış olsa da kavramın sosyal bilimlere girişi kanlı bir tarihsel döneme aittir. Zaten kavramın öncelikli iki düşünürü olan Habermas ve Arendt, Almanya’da faşizmin ortaya çıkmasından yıkılmasına kadarki tüm süreçleri hem bireysel hem de entelektüel olarak yaşamış kişilerdir.

Kamusal alan her ne kadar özel alanın karşısında yer alarak kavramsallaştırılsa da kavramın üzerinde daha yoğun düşünülmesinin öncelikli nedeni de kamusal alanda var olduğu söylenen krizdir. Öyle ki Sennet kamusal alanı, kitabının isminde “çöküş” kelimesini kullanarak krizin ortaya çıkardığı sonuçları göstermeye çalışır. Elbette hem Habermas ve Arendt hem de Sennet farklı tarihlerde, farklı kamusal alanlara bakıyorlardı. Habermas ve Arendt faşizmin yarattığı yıkım üzerinden kamusal alana bakarken, Sennet toplumsal yapı olarak modernizmin, ekonomik ve siyaseten de liberalizmin bir türlü getiremediği, ulaşamadığı refah toplumunda var olduğunu iddia ettiği kamusal krize bakıyordu.

Habermas ve Arendt faşizmin tüm vahşet ve yıkımına rağmen faşizmin yenilmesine de şahit olduklarından kamusal alanın dinamik, olumsuzluklara rağmen olumlu dönüşümleri de bağrında taşıyan, ortaya çıkaran bir olgu olarak ele alır. Ama bunun tersine Sennet 2. Dünya Savaşı sonrası döneminden baktığında kamusal alanı, onun biricik taşıyıcı, yaratıcısı, sürdürücüsü olan kamusal insanın çöküşü olarak görür.

1.1.1 Arendt’te yüksek bir mertebe olarak kamusal alan

Kamusal alanı düşünce tarihine 2. Dünya Savaşı’ndan sonra yeniden ve güçlü biçimde sokan kişi Arendt’tir. Arendt kamusal alanı öncelikle insanı bir kavrama durumu olarak tanımlar. Felsefe için nasıl insanın diğer canlılardan en önemli farkı

¹⁰ Éric Dacheux, “Kamusal Alan: Demokrasinin Anahtar Bir Kavramı”, *Kamusal Alan*, Ed. Éric Dacheux (İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012), 15-16

düşünme yeteneği ise, Arendt felsefeyle sınırlandırmadan kamusal alanı sadece bir faaliyet alanı olarak değil aynı zamanda insanı kavrama alanı olarak da görür.

Arendt'in kendi çağı içinde betimlemeye çalıştığı kamusal alandaki insan ile Antik-Yunan'daki insan arasında önemli bir fark vardır. Bu fark Antik - Yunan'da kamusal alanda etkinlikte bulunan insanın kent devletinde yurttaşlık hakkı olan erkekleri ve onları kapsayan bir eşitliği içermesidir. Arendt Antik - Yunan'daki eşitlik ile "... bizim anladığımız eşitlik arasında hemen hiçbir benzerlik yoktur" ¹¹ diyerek bu önemli farkın önemine de işaret eder. Antik-Yunan için diyor Arendt "... her zaman için nüfusun çoğunluğunu oluşturan 'eşit olmayanlar'ın varlığını önvarsaymaktaydı." der.

Arendt için kamusal alan "eşitlerin" bir alanı olsa da kavramı geliştirmek için ele aldığı Antik - Yunan'daki eşitsizlik kamusal alanın mümkünlüğüne bir engel değil, tersine, Antik - Yunan'a özgü zorunlulukların bir sonucudur. "Oysa" der Arendt, "hane tam anlamıyla eşitsizliğin merkezinde yer almaktadır." Kamusal alanın Antik-Yunan eşitlerinin de "insan/erkek" olduğunu vurgular Arendt. Arendt bu bağlamda eşitlik-eşitsizlik, özgürlük-zorunluluk durumunu Antik - Yunan'da gördüğü kamusal alan ve özel alan ayırımı eksenini üzerinde ele alır. Ancak Arendt kamusal ve özel alan ayırımına varmadan önce toplumsal olan ile siyasal olanın ayırımına işaret eder. "Social" teriminin Latince kökenli olmasını ve esasen Antik - Yunan'da "toplum"u karşılayan bir kelime olmayışını Arendt, Aristo ve Platona'da toplumsal olanı "... insana özgü nitelikler arasında..." saymadıklarını, tersine "... bunu insan yaşamı ile ortak olarak paylaştığı bir durum olarak gördükleri ve sadece bu nedenle insanı olamayacağını düşündüklerini..." belirtir¹²

Antik-Yunan'ı ele aldığı anda Arendt insanın kamusal alanındaki etkinliklerine geçmeden önce, sadece insana özgü olmayan hayvanlar da kapsayan ile toplumsal olanı ayırır. Bu ayırmadan sonradır ki özel alan ve kamusal alanı tanımlar. Özel alan türün devamlılığının sağlandığı, bireysel bekanın gerçekleştiği, yaşam zorunluluklarının giderildiği alandır. Yaşamın zorunluluklarını yerine getirmek aynı zamanda özgür etkinliği engellemesinden dolayıdır ki "... Antikite'deki özel alandan kamu alanına yükseliş..." ancak özel alanın zorunluluklarından kurtulma, özgürleşme ile mümkün olabilirdi. Arendt'in göstermeye çalıştığı gibi Antik - Yunan'da kamusal

¹¹ Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, (İstanbul, İletişim Yayınları, 1994), 52

¹² Arendt, *İnsanlık Durumu*, 52, 41, 42

alan sadece özel alanın “acil yaşam ihtiyaçlarının halledilmesinden sonra” mümkündür¹³

Arendt için kamu alanı birbiriyle ilişkili fakat özdeş olmayan iki görüngüyle gösterir: İlkinde “... kamu [alanın]da gözükten her şey herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir, ve mümkün olan en geniş açıklığa sahiptir anlamına gelir.” İkinci anlamı ise “... ‘kamu’ terimi, içinde özel olarak bize olandan ayrı, hepimiz için ortak olan bir dünyayı ifade eder.”¹⁴

Arendt kamusal alanın “mümkün olan en geniş açıklık” özelliğini “...özel ve mahrem yaşamlarımızı aydınlatan... keskin parlaklık...” biçiminde tanımlar. Kamusal alanın açıklık özelliği özel alanla ayırımını “... gösterilecek olanlarla saklanması gereken şeyler arasındaki ayırımı karşılık gelir.”¹⁵ Arendt açısından özetle kamusal alanın “görünür olan” ile özel alanın “saklanan şeyler” arasındaki ayırımına dayanır.

Kamusal alanın ikinci anlamı olan “ortak dünya” her şeyden önce yeryüzü ya da doğayla aynı değildir. Tersine “insan elinden çıkma [şeylerle], insani yapıyla ilgilidir.” Arendt için kamusal alanın bu özgürleştirici gücü, “insani çoğulluğun, eşitlik ve farklılığın” ortaya çıkabilmesi ancak “eylem ve konuşma” ile mümkün hale gelir. Konuşma ve eylemin kamusal alan ile temel ilişkisi kamusal alanın açıklık özelliğinde kendisini gösterir. Arendt için konuşma ve eylemin “ifşa edici niteliği... başkaları ile birlikte olduklarında gün yüzüne çıkar... Kişi kendini edimle ya da sözle dışsallaştırdığında ortaya [bir şeyler] sermekte olduğunu kimse bilmesede, açığa çıkma tehlikesini göze almalıdır; bu [tehlike] ne kendinden de, anonimliğin zırhından da yoksun olması gereken iyi işler failinin, ne de başkalarından saklanması gereken suçlunun göze alabileceği şeydir.” Arendt için kamusal alandaki eylem ve söz gücü hem kamusal alanın açıklık özelliğinden hem de eylem ve sözün ancak kendisini açığa çıkarmak isteyenlerin ya da en azından bundan çekinmeyenlerin varlığından alır.¹⁶

Arendt için “çoğulluk, insani eylemin koşuludur...” ve kamusal alan ile eş değer olan siyasi alanın “... hayatın koşulunu öncelikle bu çoğulluk *durumu* ... onu olanaklı kılan ya da ancak onunla olanaklı olduğu koşul”udur. Bu nedenle Arendt’in aktardığı

¹³ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 54,93

¹⁴ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 74,77

¹⁵ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 103

¹⁶ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 240-245

biçimde Antik Yunan'da “siyasi olmak; bir polis'te yaşamak, kararların zor ve şiddet kullanarak değil, kelimeler ve ikna yoluyla alınması anlamına gelir.” Tam da bu nedenle insanlara karşı kullanılan şiddet aile hayatına, özel alana aitti.¹⁷

Arendt'in kamusal alana dair düşüncelerini özetlersek kamusal alan açıklığının zorunlu olduğu, çoğulluk ve farklılığın bir arada eylem ve konuşma ile mümkün olduğu özgür bir siyasi alan diyebiliriz. Özel alanın zorunlu özellikleri kamusal alanın tam zıddı olmakla birlikte onu esas tehdit eden şiddettir. Çünkü şiddet bir yanı ile özel alana, bir yanı ile de “Asya'nın barbar imparatorluklarındaki hayata ait” siyaset öncesi bir durumdur.¹⁸

1.1.2 Habermas'ta çelişkiler ürünü-yumağı olarak burjuva kamusal alan

Kamusal alana dair tartışmalarda Habermas'ın ayrı bir yeri vardır. Habermas'ın kamusal alan ile ilgili en temel yaptığı olan “Kamusallığın Yapısal Dönüşümü”nün Almanca basımın 1962 tarihli olmasına rağmen 1987'de İngilizceye çevrilmiş ve sonrasında kamusal alan tartışmalarından öncelikli bir kaynak olarak kabul görmüştür. Fraser, Habermas'ın çalışmasının geç keşfedilmesini sadece İngilizceye geç çevrilmesinden çok “... Sovyet-tarzı devlet sosyalizmi, Latin Amerika'nın askeri diktatörlükleri ve Güney Afrika'nın ırk egemenliğine dayalı rejimleri içinden ortaya çıkan yeni ülkelerin toplumsal sistemlerinin *ne plus ultra*'sı (daha ötesi olmayanı) olarak ‘liberal demokrasi’nin simsarlığı’nın yapıldığı bir dönemde, bu projenin yeni bir aciliyet kazanmış...”¹⁹ olmasına bağlar.

Habermas kamunun incelenmesi ile kamuyu/kamusallığı “..tarihsel olarak anlamayı başarırız” diyerek kamunun “... sosyolojik olarak açıklığa . kavuşturmanın ötesinde toplumumuzun püf noktasının da onun [toplumun] merkezi kategorilerinden

¹⁷ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 18, 43-44

¹⁸ Arendt'in şiddet ve kamusal alan arasındaki ilişkiye dair negatif tanımını onun kamusal alan ile ilgili temel metni sayılan *İnsanlık Durumu* ile sınırlı tutmaktayız. Çünkü Arendt'in bir diğer önemli eseri olan *Şiddet Üzerine* çalışmasındaki şiddet ve kamusal alan ilişkisine dair ilişkilendirmesi daha azdır. Çünkü Arendt kamusal alan olarak odağına Antik - Yunan'ı alırken şiddeti de Antik-Yunan'daki kamusal alan ile ilişkilendirir. *Şiddet Üzerine* çalışması modern toplumu eksene alan bir çalışması olduğundan kamusal alan ile doğrudan ilişkilendirmeden şiddeti ele alır. Hannah Arendt, *Şiddet Üzerine*, (İstanbul, İletişim Yayınları, 1997)

¹⁹ Nancy Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Var Olan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı”, *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek, (İstanbul, Hil Yayın, 2015), 103

birisinden hareketle sistematik olarak kavramış oluruz” der.²⁰ Bu bağlamda Habermas için kamu incelemesi toplumun püf noktalarını anlamak için “merkez bir kategori” konumundadır.

Fraser’in de belirttiği gibi Habermas’ın “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü” çalışmasının alt başlığı “Burjuva Toplumunun bir Kategorisinin Sorgulaması”dır.²¹ Habermas kamusal alanı “burjuva kamusu” olarak “ ... belli bir çağa özgü bir kategori” olarak ele alır.²² Tarihsel olarak da kamusal alan kategorisi Habermas için “... Avrupa Ortaçağı’nın son döneminde doğmuş olan ”burjuva toplumu’nun benzersiz gelişim tarihinden kopartılamaz...”²³

Habermas kamusal alanın kategorik incelemesindeki hedefinin “... İngiltere, Fransa ve Almanya’nın 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl başındaki tarihsel gelişmelerin bağlamında... burjuva kamusunun ideal tipini tanımlamak...” olduğunu belirtir.²⁴ Habermas kamusal alanın türleri olduğunu söyleyerek esas olarak “devlet ile ilişkili meselelerin hedeflendiği politik kamusal alan” ile ilgilenir.²⁵ Habermas kamusal alanı “... her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alan...” olarak tanımlar.²⁶ Habermas için kamusal alan ancak “kamuoyuna benzer bir şeyin” oluşabilmesine olanak tanıdığı zaman mümkündür. Çünkü Habermas’a göre kamusal alan “şehirli vatandaşlardan ve burjuvalardan oluşan ve tahsillilerin cumhuriyetini aşan bir genel okur topluluğunu...” içeren “... okumakla kalmayıp okuma alışkanlığını düzenli neşriyata uydurmasına...” olarak sağlayan bir “kamusal iletişim ağı” ile ancak mümkün olur.²⁷ Bu kamusal iletişim alanı ile “yurttaşlar ancak, genel yarara ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir tarzda, yani toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak... kamusal bir gövde biçiminde davranabilirler.”²⁸

Burjuva kamusal alan Habermas için “temsili kamusal alan” olarak tanımladığı feodalizmin çözülmesinden sonra gerçekleşmiştir. 13. yüzyılda kendisini İtalya’da göstermeye başlayan burjuva kamusal alanın “temsili kamusal alan” ile ayrışmasının

²⁰ Jürgen Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2014), 201

²¹ Nancy Fraser, “Kamusal Alanı...”, 105

²² Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2014), 10

²³ Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 10

²⁴ Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 15

²⁵ Habermas’ın edebi ve politik kamusal alan ayrıştırması için bkz. Jürgen Habermas, “Kamusal Alan”, *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek, Ed. Meral Özbek, (İstanbul, Hil Yayın, 2015), 95

²⁶ Habermas, “Kamusal Alan”, 95

²⁷ Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 16

²⁸ Habermas, “Kamusal Alan”, 95

iki noktada gerçekleştiğini belirtir. Birinci nokta “mal ve haber dolaşımı”, ikinci nokta “vergi”.²⁹

Habermas’a göre ticaret dolaşımının coğrafi olarak da genişlemesi ile birlikte “uzaktaki gelişmeler hakkında daha sık ve doğru bilgi gereksinimi” artmaya başladı. Bunun sonucunda “... eski mektup dolaşımı, 14. yüzyıldan itibaren bir tür profesyonel haberleşme sistemine dönüştü.” Ancak ticaretin zorunlu sonucu olarak değişen haberleşme biçimleri, ilişkilerin kamusalılığı içermesi ancak 17. yüzyılda mümkün oldu. Bununla birlikte Habermas’a göre “... mal ve haber dolaşımı devrimci güçlerini ilk kez, ulusal ve bölgesel ekonominin modern devletle aynı sırada geliştiği merkantalist aşamada kendini gösterme olanağı buldular.”³⁰

Mal kadar önemli “haber dolaşımı” tarihsel olarak en sonunda “kamusal tartışmalara aracılık etme ve onu güçlendirme tarzıyla.... kamusal bir kurum...”³¹ olarak “basın”, “günlük siyasal gazeteler”in ortaya çıkmasını sağladı.³² Kamusal alanın ve onun önemli parçası olan kamuoyunun temel aracı olan basın öyle bir noktaya geldi ki Paris’te 1848 Şubat ve Mayıs aylarında “... neredeyse biraz ünlü her politikacı kendi kulübünü, diğerleri kendi gazetelerini örgütlemiş... 450 kulüp ve 2000’den fazla gazete ya da dergi kurulmuştu.”³³

Kamuoyu Habermas için önemli kavramdır. Kamuoyu kavramının İngiltere ve Fransa’daki anlamları ve İngiliz Locke ve Fransız Rousseau’daki felsefi karşılıklarını da ele alarak inceleyen Habermas “kamuoyu” kavramını dönemsel anlam, kullanım farklılıklarını ve de değişikliklerini gösterdiği gibi bu dönemsel değişikliğin özü itibarıyla tarihsel olarak burjuvaziye ait bir değişim olduğunu da gösterir.³⁴

Habermas’ın “burjuva hukuk devleti” bakımından “kamuoyunun egemenliği”ne dair klasik formülasyonunu Guizot’ya dayandırır.

Ayrıca bu, tüm yurttaşları durmaksızın ve her fırsatta iktidarı fiilen düzenleyecek olan hakikati, akli, adaleti aramaya zorlayan mutlak iktidarın meşrutiyetini hiçbir yerde kabul etmeyen sistemin karakteridir. Temsili sistemin:

1. İktidarı, hakikati ortaklaşa aramaya zorlayan tartışma yoluyla;

²⁹ Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 76-80

³⁰ Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 76-78

³¹ Habermas, “Kamusal Alan”, 99

³² Habermas’ın kamusal alanın temel kurumlarından biri olarak tanımladığı basın-gazeteye dair düşünceleri tezin kamusal alan ve medya ilişkisi olan kısmında daha detaylı ele alınacaktır.

³³ Habermas, “Kamusal Alan”, 100

³⁴ Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 179-199

2. Bu arayışla uğraşan iktidarları halkın gözleri önüne seren aleniyetle;
3. Yurttaşları hakikati bizzat aramaya ve bunu iktidara söylemeye sevk eden basın özgürlüğüyle yaptığı, budur.³⁵

Artık tarih sahnesinde yeni bir toplumsal ilişkiler ve iktidar biçimi olarak çıkan burjuvazinin kamusal alanı, Habermas “liberal kamusal alan modeli” olarak tanımlar. Liberal kamusal alanın “mükemmel bir imajını” veren “temel haklar kataloğu” Habermas’a göre burjuvazinin, kamu erki devlet karşısında aynı zamanda kamusal alanın da tanımlanmasıdır. “Bu haklar” diyor Habermas “özel bir alan olarak toplumun özerkliğini garantilemesini ve kamusal otoritenin birkaç işlevle sınırlandırılmasını garanti ediyordu.” Bu bağlamda “anayasalar bundan öte, devlet ve sivil toplum arasında, özel bireylerin kamusal bir gövde olarak toplandığı, yurttaşlara ait bir kamusal alan varlığı...” haline geldi.³⁶

Habermas ansiklopedik makalesi olan “Kamusal Alanda” gösterdiği burjuva iktidarındaki kamusal erk, kamusal alan ve sivil toplum ilişkisinin ideal halinin tarihsel olarak kendi karşısını, Habermas’ın deyim ile burjuva kamusal alanın “dayandığı temellerin ortadan kalkması”nı *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* kitabından gösterir. “19. yüzyılın ortalarında liberalizmin toplumsal felsefe alanındaki temsilcileri, burjuva kamusallığını ilkesini, tam da ona methiyeler düzdükleri bir anda neredeyse reddetmek zorunda kalmışlardı.” diyen Habermas, burjuvazinin kamusal alan reddiyesinin nedeni olarak “İngiltere’deki Çartist Hareketler ve Kıta Avrupası’ndaki Şubat Devrimi”³⁷ olduğunu gösterir.

Önceleri “gayri resmi olarak, basın ve propagandanın yaygınlaşması ile genişleyen kamusal topluluk”, “özel alana hapsedilmiş olan çatışmalar, kamusal alana hücum etmeye” başladığında burjuva liberal kamusal modeli kendi zıttını ortaya çıkarmaya başladı. Sivil toplum ve devletin “genel yarar” adına işlettikleri kamusal alanın özgür aracı olan anayasalar ve yasalar “sokağın baskısı altında çıkan” araçlara dönüştü.³⁸

Habermas “silinen suliet” olarak tanımladığı burjuva liberal kamusal modelin yıkılışını, onu ortaya çıkaran basının burjuva iktidarı ile değişen işlevi ile göstermeye çalışır. Başlangıçta kazanç yeteneği dahi olmayan basın “... burjuva hukuk

³⁵ Guizot’tan aktaran Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, 197

³⁶ Habermas, “Kamusal Alan”, 99

³⁷ Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, 234-236

³⁸ Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, 237

devletinin kurulması ve siyasal işlev gören bir kamusallığın yasallaşmasıyla ki, akıl üreten basın kanaat baskısından kurtulur; artık polemiksel konumunu bırakabilir ve ticari işletme gibi kazanç imkânlarını dikkate alabilir.”³⁹ “Burjuva anayasal devletin kurulması” ile basın “özgürlük ve kamuoyu için mücadeleye, yani bir ilke olarak kamusal alan için mücadeleye katılmak..”tan⁴⁰ da vazgeçti.

Habermas için artık “sosyal devlet” haline dönüşen burjuva liberal kamusal alan da yapısal dönüşüme uğrar: 1- “Serbestçe görüş bildirmek” sosyal devlet “kamusal düşünce özgürlüğü” formülüne ulaşır; 2- “Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü” “bürokratik örgütler”in “oligopoli” haline dönüşür; 3- Özel mülkiyetle ilişkili “rekabetçi kapitalizm esasına dayanan” temel haklar “toplumsal taleplerin teminatı - katılım hakları karakterini alırlar” 4- “özel hayatın özerkliği... sırf türevsel bir özerlik olarak mümkündür.”⁴¹

Sosyal devlet Habermas’a göre artık “birbiriyle çelişik iki eğilimin damgasını taşır: “Burjuva kamusallığının çöküşünü temsil eden kamusalık... örgütler tarafından medyaya tabi kılınmış kamusal topluluğun... *gösterisel* ve *manipülatif* aleniyet...”i mümkün olur. Bununla birlikte bu aleniyet “liberal hukuk devletiyle sürekliliği nispetinde, kamusallığın siyasal işlevine sadık...” kalırken aynı zamanda “*eleştirel* bir kamusal iletişim sürecini harekete geçirmesi gerekir.” Habermas sosyal devleti zorlayan bu çelişkinin özellikle “sosyal devlet düzeni altındaki sanayileşmiş bir toplumun demokratikleşme derecesi”nde güçlü biçimde keskinleşme potansiyelini gösterir. Burjuvazinin tarihsel olarak iktidara gelişi ve iktidarda kalışındaki çelişkiyi Habermas şöyle formüle eder: “... parlamento başlangıçtan itibaren bizatihi siyasal güce karşı yönelmiş ama diğer taraftan bizzat ‘güç’ olarak tesis edilmiş bir kurum olmanın çelişkisiyle maluldü.”⁴²

1.1.3 Sennet’te çöken kamusal insan ve alan

Richard Sennet kamusal alanı Habermas’a benzer bir şekilde tarihsel ilişkiler içinde ele alırken konunun düşünürlerinden farklı olarak kamunun kurumsal ilişkileri yerine doğrudan insan ilişkilerini, “psişik yaşam”ı merkeze alır. Sennet için “psişik yaşam

³⁹ Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 309

⁴⁰ Habermas, “Kamusal Alan”, 100

⁴¹ Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 366-372 arası

⁴² Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 373,374

öylesine değerli ki” onu “mahrem bir toplum tasavvuru” olarak tanımlar. Sennet için “mahrem toplum” veya “mahremiyet” kamusal alanın “kişiliği olmayan davranış ve meselelerin güçlü heyecan yaratmaması” ve “davranışlar ve konuların ancak kişilik sorunları olduğunda heyecan yaratması”nın getirdiği iki yönlülükle “... kamusal sorunun varlığı özel yaşamda sorun yaratır. Mahrem duygular dünyası, sınırlarını yitirir...”⁴³

Sennet için “kamusal olanın kimleri içerdiği” ile “kamuya çıkılan yerin neresi olduğu”, çalışmasının temel belirleyicisidir. Dolayısıyla Sennet için “birbirleriyle çelişen değil, birbirilerine alternatif olan”⁴⁴ kamusal ve özel alan arasındaki ilişkiyi bu anlamda kamu ile ilgili kişiler ve yerler belirler.

“Kamusal alan”ı Sennet “... yalnızca aile ve yakın arkadaş kesimlerinden farklı konumu olan toplumsal yaşam bölgesi değil, görece çok çeşitli insanları içine alan tanıdık ve yabancıların oluşturduğu...” alan olarak tanımlar. Sennet’in tanımındaki “çok çeşitli insanlar” aynı zamanda “karmaşık toplumsal gruplar” olarak “kamusal yaşamın odak noktası olan büyük şehirler”de bir araya geliyordu. Sennet kamusal olarak tanımladığı alanda kimlerin yer aldığına dair ilk kategorik kişi olarak “kozmopolit”i sunar. Kozmopolit “... her yere girip çıkabilen, aşına olduğu şeylerle hiçbir alakası ya da benzerliği olmayan durumlarda da rahat hareket edebilen kimse”dir. Komzopolit Sennet’e göre “servet ya da feodal yükümlülükleri miras almayan”, “dünyevi çeşitlilik içinde gönlü neyi çekerse onun peşinden giden” “mükemmel bir kamusal insandı.”⁴⁵

Kamusal alanı kullanan, üst bir kategorik kişilik gibi tanımlayan Sennet için kozmopolit aynı zamanda 17-18. yüzyıl burjuvasıdır. Ancak Sennet’in burjuva tanımı Habermas başta olmak üzere pek çok kamusal alan düşünürün ele aldığı gibi yeni bir ekonomi, iktidar, siyaset ilişkilerinin yaratıcısı sınıf değildir. Sennet’e göre burjuvazi çağının kültürel yaşamının yaşayanı, üreticisidir. Bu burjuvazi daha çok 18. yüzyıl kent orta kesimini temsil eden “avukatlar, muhasebeciler ve tüccarlardan” oluşuyordu. Sennet’in 17. - 18. yüzyıldaki kamusal alanın kamusal insanı olan

⁴³ Richard Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002), 16,17,20

⁴⁴ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 33, 138

⁴⁵ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 33-34

burjuvazi o kadar takip edilesi bir şeydi ki Sennet onları “kamusal alanda olan büyük-büyükbabalarımız” olarak tanımlar.⁴⁶

Kozmopolit burjuvanın “kamusal yaşamının çöküşü”nü Sennet büyükşehirliere başlayan göçün zorunlu bir sonucu olarak görür. Çünkü “burjuvazinin yükselişi” aynı zamanda Londra ve Paris’e kitlesel göçlerin de yaşandığı bir döneme denk gelir. Sennet’e göre 17. - 18. yüzyılda Avrupa’daki göç sonunda kentlerde “yabancı”lar ortaya çıkmaya başlar. Sennet şehre bu gelen yabancıları bilinen ve bilinmeyen olarak ayırır. Ancak Sennet’e göre kamusal alanı esas tehdit eden Çinliler gibi tanımlanabilen yabancılar değil, tanımlanamayan “meçhuller”dir: “Kendi kimliklerinden emin olmayanların, kendilerine ilişkin geleneksel imgelerini yitirenlerin ya da henüz belirgin bir etiketi olmayan yeni bir toplumsal gruba ait olanların... meçhul olarak yabancı imgesidir.”⁴⁷

Genel olarak Sennet kamusal alanla ilişki halindeki kozmopolit burjuva kamusal insanın kamusal aktivitesindeki değişimleri kamusal mekânlar ile olan ilişkisi, dönüşümü içinde de izler. Özetle kozmopolit burjuva kamusal insan kamusal mekânlarda aktif bir kişi, topluluk konumundayken kentlerin nüfuslarının artması ile hem bu kozmopolit burjuva kamusal insan hem de şehirdeki kalabalık “meçhuller” “seyirci” konumuna gelmişlerdir.⁴⁸

Kamusal insanın mekanları olarak tiyatro-opera salonları, kahvehaneler, kafeler, parklar, mağazalar ön plana çıkar.⁴⁹ Bu mekânların kamusal alan için önemini “yalıtım” kavramı ile gösterir. Sennet yalıtımın etkisini “... yalıtım kentin kalabalık nüfuslu yüksek binalarında kullananların ya da çalışanların bu binaların kurulu olduğu çevreyle ilişkisinin kesilmesi... hareket özgürlüğü adına ... dışında çevresinin bir anlamı olabileceğini düşünmemek...” olarak sunar. Kamusal mekânlar, Sennet’in

⁴⁶ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 97, 185

⁴⁷ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 75

⁴⁸ Sennet kamusal insanın çöküşünü daha çok “seyirci” metaforu ile göstermeye çalışır. Çalışmasında “seyirci” kavramına sıklıkla yer verir. Ancak kamusal insanın seyirci haline dönüşmesini daha belirgin biçimde tiyatrolar üzerinden işler. Sennet’in tiyatro-seyirci ilişkisini incelemesi için ayrıca bkz: Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 106-115

⁴⁹ Sennet kalabalığın özel olarak toplandığı mekânlar olarak kafe, park ve tiyatroyu verir. (Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 83). Ancak Sennet çalışmasında kahvehaneler, hanlar, opera salonlarını da bu üç mekânla bazen uyum bazen de karşıtlık içinde ancak kamusal alanların mekânları olarak sunduğu için birlikte listelenmiştir.

ifadesi ile “kalabalık toplanmasının özel bir etkinlik” alanları kamusal, alanın güçlü olduğu zamanlarda “yalıtımlık” içermeyen mekanlardı.⁵⁰

Sennet’in tarifine göre sohbetin akışını engellediği için kahvehanelerde konuşan kişinin toplumsal kökenini sormak, buna değinmek “çirkin” olarak kabul ediliyordu. Sennet’e göre kahvehanelerdeki enformasyonun gücü o kadar etkiliydi ki o enformasyonu alabilmenin yolu “kurgusal olarak” da kahvehanelerin “toplumsal ayırımların olmadığı” bir mekân olarak algılanmasını gerektiriyordu.⁵¹

Sennet kahvehaneler ve kulüpler arasındaki farkı Boswell’in “Samuel Johnson’un Yaşamı” kitabından alıntılacağı bir olayla çarpıcı biçimde gösterir:

Sir Joshua Reynold, Turk’s Head Kulübü üyelerine aktör Garrick’in o kulüpte “Orayı seviyorum. Sanırım size katılacağım” diye söz ettiğini belirtir. Johnson ise onu “Bize Katılacakmış! Buna izin vereceğimizi nereden biliyor” diye yanıtlar.⁵²

Sennet kulüp ve kahvehaneler arasındaki ayırım olduğunu belirtir. Kulüplerin ilk farkı ve temel farkı Sennet’e göre “özel yaşam alanı” olmasıdır. “Kulüp sohbetleri, konuşmacının kişisel durumu ile belirli bir mesafenin korunduğu işaret sistemi olarak konuşmaya meydan okuyordu. Bilmek istediğiniz ilk şey ne konuşulduğu değil, kimin konuştuğuydu.”⁵³ Konuşulanan değil konuşanın önem kazanmasından dolayı kulüplerin önceliği, içeriye kimin gireceğini belirlemek oluyordu.

Parklar 18. yüzyılda şehirlerin yeniden düzenlenmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Ancak Sennet’e göre ilk başta şehir planlaması olarak kendisini gösteren parklarda zamanla “... kitle halinde yürüyüşler yapmak giderek daha önce kahvehanelerin sağladığı, sınıflar arası sosyalleşmenin aracı haline geldi.”⁵⁴

Sennet için tiyatro önemli bir kamusal alan mekânıdır. Tiyatroların kamusal mekân olarak değişimi kamusal alandaki kişilerin bugün kendisini daha genel ifade ile aktör ve seyirciye dönüştüren etkilere yol açmıştır. “1750’lerin kozmopolit tiyatro

⁵⁰ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 30, 82

⁵¹ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 117

⁵² Boswell’den aktaran Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 120

⁵³ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 120

⁵⁴ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 121

Sennet ayrıca park gezintilerinde sınıflar arası sosyalleşmeye çarpıcı bir örnek olarak Amadeus Mozart’ın babası Leopold Mozart’ın Londra’daki St. James Parkı’nda yürüyüşleri sırasında İngiltere Kralı ile karşılaşmalarını anlattığı mektubu verir. Sennet parkın sınıflar arası sosyalleşmeye olan etkisini bu mektuba dair yazdığı şu cümle ile belirtir. “Krali kemancıya ve onun dâhi oğluna jest yapmıştı. Saatlerce oturup sıcak kahvelerini yudumlayarak çene çalmışlardı. (Tabii krallar böyle yapmayacaklardı, ama 1700’lerde dükler bile bunu yapmazdı.)” (Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 122)

seyircisinin davranışlarına şöyle bir bakmak bile” diyor Sennet “kendini yenileyen pastoral ideale ilişkin kimi tedirgin edici soruların doğmasına yol açacaktır.” Sennet “tedirgin edici soruların” “mahrem ve doğal”ı barındırması; “kamusal ve göreneksel” alan arasında katı ayırımın ortaya çıkması; “insanın kişiliği ile toplumun içindeki kimliğin ayrışmasındaki özgürlüğü”; “kendiliğindencilik ile yapmacık tutum arasındaki gizli ve zorunlu ilişki”nin tiyatrodaki “işaretlerden oluşan konuşma ilkesinde somutlaştığını” belirtir.⁵⁵

Sennet tiyatronun kamusal bir mekân olarak ilişkisini, bir tiyatro oyununa hayat veren aktör ile o hayatı izleyen seyirci arasındaki ilişki ekseninde ele alır. Bu bağlamda Sennet tiyatroyu aktör ve (daha sonra izleyici haline dönüşen) seyirci arasında tarihsel bir ilişkinin olduğu kamusal bir alan olarak kurgular.

17. yüzyılda tiyatroların mimari tasarımları bile artık “avama hizmet eder” biçimde tasarlanmıştı. “Seyirci sayısı artışıyla birlikte, aktör ve seyirci arasında yeni bir ilişki doğdu. Aktörün işi, satırları beceriksizce ezberden okuması olmaktan çıkıp çok çalışma gerektiren bir uğraş olmuştu.” Seyirci “... hikayenin akışı açısından’ oyuna daha az ilgi gösterirken, kendi başına estetik bir deneyim olan ‘canlandırma’ işiyle daha fazla uğraşıyordu.”

Seyircinin kamusal mekân olarak tiyatrodaki “bu gücü”⁵⁶ kamusal alanın ve kişilerin dönüşmesini göstermesi bakımından Sennet için temel bir noktadadır. Sennet’e göre “kamu içindeki kişilik” en sonunda “kişisel kamusal terimini yok etmesi”yle sonuçlandı. “Örneğin, ister aktör ister politikacı olsun, aktif biçimde duygularını kamusal alanda sergileyebilen kişilerin özel ve üstün kişilikli olduklarını düşünmek mantıklı hale geldi.” Aktör veya politikacının kamusal alanda baskın olması ile bir dönem seyirci olan kamusal mekânın paylaşımcıları “... onları değerlendirme konusunda kendine güvenini giderek kaybetti, artık bir tanıktan çok izleyici haline geldi.”⁵⁷

Sennet 17. - 18. yüzyılda güçlü olduğu dönemde dönüşüme uğrayan kamusal alan ve kişilerin ortaya çıkardığı “çöküşün” radyo, televizyon için kullandığı “elektronik medya” ile “pekiştğini” belirtir. Sennet’e göre “medyanın(...) kamusal yaşamın

⁵⁵ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 107

⁵⁶ Seyircinin gücünü Sennet zamanında ünlü bir aktristin gerçeğe uygun olsun diye hizmetçi kıyafeti ile sahneye çıkması sonrasında seyirciler tarafından sahneden kovulmasını örnek vererek gösterir. (Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 104)

⁵⁷ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 336

yükselişi ve çöküşü ile özel bir ilişkisi vardır. Elektronik iletişim kamusal yaşam fikrine son verilmesini sağlayan araçlardan birisidir.” Sennet kamusal alan ile genel olarak medya özel, olarak elektronik medyanın birkaç neden ve biçimde kamusallığın yitimine yol açtığını belirtir. Sennet için medya en başta “toplumsal gruplarla birbirlerine ilişkin bilgi birikimlerini arttırırken, fiili bağı koparır”. İkinci olarak radyo ve televizyonlar “evde izlenilen mahrem araçlardır”.⁵⁸ Sennet için “kamusal yaşamdan çekilmeye ilişkin itkiler bu aletlerin ortaya çıkışından çok öncesinde başlamıştı...”, ancak “medya” kamusallığın iki ilkesi olan çeşitlilik deneyimine ve toplum mahrem halkadan belli bir uzaklığı olan bölgesinde yaşanan deneyime aykırıdır.

Sennet’in elektronik medyanın kamusal alan ve bu alanın aktif olarak tanımladığı ilişkisini nasıl ters yüz ettiğine dair aşağıdaki pasajı oldukça çarpıcıdır:

Kitlesel medya, toplumda olan bitenler üzerine insanların **sahip olduğu bilgiyi sonsuza dek artırır** ve onların **bilgiyi politik eyleme dönüştürmelerini de sonsuza dek engeller**. Televizyonunuza yanıt verme **olanağınız yoktur**. Yalnızca onu kapatabilirsiniz. Ancak, **huysuz ve garip biriyseniz** hemen arkadaşlarınızı telefonla arayıp televizyonda iğrenç bir politikacının konuştuğunu söyleyebilir ve televizyonu kapatmaları için onları da zorlayabilirsiniz; verdiğiniz her karşılık **gözle görülmez bir eylemdir**.⁵⁹

1.1.4 Kamusal alan modelleri

Dacheux kamusal alan ile ilgili güncel çalışmaları iki “büyük kategori”de toplar. Birinci kategoriye “kuramsal yaklaşımlar”, ikinci kategoriye de “ampirik yaklaşımlar” olarak tanımlar. Dacheux’ya göre kuramsal yaklaşımlar “kamusal alan kavramını gövdesel olarak ele alır”ken, ampirik yaklaşımlar “saha araştırmaları”ndan oluşur.⁶⁰

Kuramsal yaklaşım Habermas, Arendt, Sennet’in yaptığı gibi “... dünyasal ya da bir Avrupa kamusal alanının varlığı”ndan “sanal bir kamusal alanının varlığının teorik olanaklığı hakkındaki kuşkulara” kadar pek çok konuyu ele alır. Ampirik yaklaşımlar

⁵⁸ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 363

⁵⁹ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 364. Vurgular bana ait.

⁶⁰ Dacheux, “Kamusal Alan: Demokrasinin...”, 23-24

ise “kamusal alanda kolektif hareketlilik”ten “katılımcı demokrasi düzenlemelerinin gözlemlenmesi”ni kapsar.⁶¹

Dacheux kuramsal ve ampirik çalışmaların güçlü ve zayıf yanlarına da işaret eder. Kuramsal çalışmalarda “ideolojik değerlendirmeler içeren hafif yaklaşımlar” olabileceği gibi “21. yüzyılın demokrasisini tasavvur etmek için güçlü kuramsal araçlar” da sunar.⁶² Ampirik çalışmalar ise “gündelik yaşamın gerçekliği içine demirlemiş kamusal alanı ete kemiğe büründürür”ken “... aynı zamanda, münferit çalışmalar oluşlarıyla da yapısal güçlü gelişmeleri tanımlamaya izin verecek... kavrayışa olanak vermez.”⁶³

Hem kuramsal hem de ampirik çalışmalarda kamusal alan sınırları içinde değişik kamusal alan türleri de tanımlanmaya çalışılmıştır. “Kültürel kamusal alan”⁶⁴, “küresel kamusal alan”⁶⁵, “özerk kamusal alan”⁶⁶, “pleb kamusal alan”⁶⁷, “sosyal kamusal alan”⁶⁸, “simgesel kamusal alan”⁶⁹, “pazar ekonomisine tabi kamusal alan”⁷⁰ kamusal alana dair alt kavramlaştırmalardan bazılarıdır.

Kamusal alanın kuramsal çalışmaları kamusal alan ile ilgili hem kuramsal hem de ampirik çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Kamusal alan çalışmalarının uzun tarihselliği ve yapılan çalışmalarının niceliksel birikimi sonucu isimlendirmede ve sayısında farklar olsa da kamusal alana dair kuramsal modeller önerilmiştir.

Weintraub kamusal ve özel alana dair açıklamaları “görünürlük” ve “kolektiflik” kriterleri üzerinden tanımlamaya girişir.⁷¹ Meral Özbek’in ifadesi ile Weintraub “...toplumsal ve politik analizde kamusal ve özelin birbirinden ayrıştırılmasını...”

⁶¹ Dacheux, “Kamusal Alan: Demokrasinin...”, 23

⁶² Dacheux, “Kamusal Alan: Demokrasinin...”, 23

⁶³ Dacheux, “Kamusal Alan: Demokrasinin...”, 23-24

⁶⁴ Meral Özbek, “Giriş: Kamusal- Özel Alan, Kültür ve Tecrübe”, *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek, (İstanbul, Hil Yayın, 2015), 624

⁶⁵ Meral Özbek, “Politik Kamusal Alan ve Kolektif Yaratıcılık”, *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek (İstanbul, Hil Yayın, 2015), 220-221

⁶⁶ Özbek, “Politik Kamusal Alan...”, 204-205

⁶⁷ Habermas, “Kamusal Alan”, 101

⁶⁸ Meral Özbek, “Kamusal Alanın Sınırları”, *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek (İstanbul, Hil Yayın, 2015) 40-41

⁶⁹ Bernard Floris, “Kamusal Alan ve Ekonomik Alan”, *Kamusal Alan*, Ed. Éric Dacheux (İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, 66

⁷⁰ Floris, “Kamusal Alan ve ...”, 69

⁷¹ Jeff Weintraub, The Theory And Politics Of The Public/Private Distinction, “*Public And Private In Thought And Practice*”, Ed. Jeff Weintraub & Krishan Kumar, (Chicago, UCP, 1997) , 5

dört modele ayırıyor.”⁷²: 1) “Liberal Ekonomist Model” 2) “Cumhuriyetçi Erdem Modeli” 3) “Sosyallik Modeli” 4) “Feminist Analiz”⁷³

Weintraub’a göre liberal ekonomist modelde “kamu politikaları” baskın durumdadır. “Devlet yönetimi ve pazar ekonomisi” vurgusu kamusal ve özel ayırımından liberal ekonomist modelin temelini oluşturur. Cumhuriyetçi erdem modelinde ise kamusal alan “siyasi paylaşım ve vatandaşlık”ı içeren bir yaklaşımdır. Sosyallik modeli ise “tarihsel ve antropolojik figürleri” içeren kamusal alanı “akışkan ve çokbiçimlilik [polymorphous] içeren bir sosyallik” olarak tanımlar. Weintraub’un feminist analiz olarak tanımladığı son model, kamusal ve özel alan ayırımının “aile ile büyük ekonomik ve politik düzenler arasındaki ayırım” ile tanımladığını belirtir.⁷⁴

Kuramsal kamusal alan çalışmalarını ortak özellikleri ile kümelendirmeye çalışan bir diğer kişi de Seyla Benhabib’tir. Benhabib daha çok eleştirel biçimde ele aldığı kamusal alana dair dört model olduğunu belirtir: 1) Hannah Arendt ve Kamusal Alanın Agnostik konsepti, 2) Kamusal Diyalog Olarak Liberal Kamusal Alan Modeli, 3) Söylemsel Kamusal Alan Modeli, 4) Kamusal/Özel Ayırımının Feminist Eleştirisi⁷⁵

Arendt’in kamusal alan teorisini eleştiriye tabi tutan Benhabib merkezi yerde kabul ettiği ancak “anti-modernist” olarak tanımladığı Arendt’in “toplumun yükselişine” takındığı negatif görüşünü de eleştirir. Benhabib, “nostaljik düşünür” dediği Arendt’in “polis’in agnostik alanı”nın ancak “... yurttaş olmayan kadınlar, köleler, emekçiler ve Yunan-dışı’ndan olanlara kapalı olması...” ile ancak mümkün olmasını kamusal tartışmasında ve de idealleştirilmesindeki temel problemlerden birisi olarak tanımlar. Benhabib Arendt’in “öykü anlatımı”na dayanan politik düşüncesini “düşünce deneyi” olarak tanımlar.⁷⁶

Benhabib “Kamusal Diyalog Olarak Liberal Kamusal Alan” modelini öncelikle Bruce Ackerman’ın görüşleri çerçevesinde ele alır. Ackerman’a göre çağdaş liberalizm “meşrulaştırma sorununun en üst düzeyde” olduğu bir düşüncedir.⁷⁷

⁷² Özbek, “Kamusal Alanın Sınırları”, 46

⁷³ Weintraub, “The Theory And Politics Of...”, 7

Çeviride farklılık ve anlam kaymasına dair riske girmemek için Weintraub’un model isimleri Meral Özbek’in Türkçe karşılıkları ile kullanılmıştır. Özbek, “Kamusal Alanın Sınırları”, 46-47

⁷⁴ Tüm modeller için bkz: Weintraub, “The Theory And Politics Of...”, 7

⁷⁵ Benhabib, *Situating The Self: Gender, Community ...*, 95-113

⁷⁶ Benhabib, *Situating The Self: Gender, Community ...*, 91-92

⁷⁷ Ackerman’dan aktaran Benhabib, *Situating The Self: Gender, Community ...*, 95

Meşrulaştırma ekseninde Ackerman “kamusal diyalog” üzerinde durur. Kamusal diyalogun tersinde yer alan “ideal konuşma konumuna” engel olan “konuşma kısıtlaması”na da karşı çıkar. Benhabib liberal “tarafsız diyalog ilkesi”nin “iktidar dinamiklerinin güncel politik süreçleri” ekseninde “donmuş ve kısıtlanmış” olduğu eleştirisini getirir.⁷⁸

Habermas’ın düşüncelerini “Söylemsel Kamusal Alan” olarak tanımlayan Benhabib, Habermas’ın “siyasi katılıma özel olarak odaklandığı”nı belirtir. Benhabib’e göre Habermas’ın “katılımcı kamusal alan” düşüncelerinin, Arendt’e gönderme yaparak, “ölümsüz ve övgü dolu agnostik” bir yaklaşım olmadığını söyler. Benhabib, Habermas’ın modelinin “gerçek demokrasinin gereği olarak kamuya açıklık” bakımından liberal modelden “daha fazlasını” içerdiğini belirtir. Benhabib “Feminist Eleştiri” olarak tanımladığı son kamusal alan modeli “klasik Batı siyasi düşüncesi”ndeki kamusal ve özel alan ayırımına öncelikle odaklandığını belirtir. Benhabib’e göre 19. ve 20. yüzyıldaki kadın hareketlerinin oy hakkı gibi “devasa girişim ve kazançları”na rağmen “ahlaki ve siyasi teori” tarafından “ihmal edilmeye devam ettiği”ni belirtir. Habermas’ın bile “toplumsal cinsiyet körlüğü”ne sahip olduğunu belirten Benhabib “yaşamın etki alanlarında kadının erkeğe karşı farklı deneyimlerinin (...) göz ardı edildiği”ni söyler. Benhabib erkek egemen veya “toplumsal cinsiyet körü” kamusal alan modellerinin “bize yardımcı olmak için sınırlı” olduğunun görüşündedir.⁷⁹

Benhabib’in çalışması 1994, Weintraub’in çalışması 1997 yılına aittir. Myra Marx Ferree ve arkadaşlarının 2002 yılında “Modern Demokraside Kamusal Alanının Dört Modeli” çalışmasını yayınladılar.⁸⁰ Ferree çalışmadaki amaçlarını “demokratik teorinin dört geleneğini” “var olan kitle iletişim araçları söylemi” içinde “gözden geçirmek” olarak belirtir. Dört teorik gelenek olarak da 1) Temsilci liberal Teori 2) Katılımcı Liberal Teori 3) Söylemsel Teori 4) Yorumlayıcı Teori’yi sunar⁸¹

Ferree ve arkadaşları dört teorik geleneği aşağıdaki gibi bir tablo halinde sunmuşlardır:⁸²

⁷⁸ Benhabib, *Situating The Self: Gender, Community ...*, 95-100

⁷⁹ Benhabib, *Situating The Self: Gender, Community ...*, 104 -114

⁸⁰ Myra Marx Ferree vd. , “Four Models of The Public Sphere in Modern Democracies”, *Theory And Society*, Vol. 31, No:3, (Jun., 2002), 298-324

⁸¹ Myra Marx Ferree vd. , “Four Models of The Public Sphere...”,290-315

⁸² Myra Marx Ferree vd. , “Four Models of The Public Sphere...”,316

Çizelge 1.1: İyi bir kamusal tartışma için kriterler.

Teori	Katılımcılar kim ?	Süreç çeşitleri neler?	Hangi düşünceler sunulmuş	Söylem ve karar verme arasındaki ilişkilerin sonuçları
Temsili Liberal	Üstünlerin egemenliği	Serbest piyasa	Tarafsızlık	Kapanma
	Uzmanlık	Fikir alanları	Nezaket	
Katılımcı Liberal	Orantılılık	Şeffaflık	Biçim çeşitliliği Diyalog	Dayatılmış kapanmadan kaçınma Erken, yerleşik uzlaşmasız
	Halk katılımı	Yetkilendirme		
Söylemsel	Halk katılımı	Müzakereci	Karşılıklı saygı	Kapanmadan kaçınma
		Yetkilendirme	Nezaket Anlatı	Dışlayıcı kapanmadan kaçınma
	Halk katılımı	Tanınırlık	Yaratıcılık	Politik cemaatin genişlemesi

Klasik kamusal alan teorileri içinde öncelikli olarak sayılmasa da bir diğer kayda değer kabul edilen kamusal alan modeli Negt ve Kluge'nin formüle ettiği “proleter kamusal alan” modelidir.⁸³ Negt ve Kluge proleter kamusal alan formülasyonunu iki amaca dayandırır. Birinci amaçlarını olarak “proleter kamusal alana gerçeklik kazandırma çabası”, ikinci amaçlarını ise “kapitalist toplumlarda ortaya çıkan

⁸³ Oskar Negt ve Alexander Kluge, “ ‘Kamusal Alan ve Tecrübe’ye Giriş” , *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek, (İstanbul, Hil Yayın, 2015) 133-139

çelişkilerin karşıt bir kamusal alan aşısından taşıdığı potansiyeli göstermek” olarak açıklarlar.⁸⁴

Negt ve Kluge kitaplarının önsözü olan bu pasajda ağırlıklı olarak kamusal alanın burjuva niteliğine vurgu yaparken, bu burjuva kamusal alanın “yalnıza burjuva çıkarlarının referans noktası olmaması”na karşılık proleter kamusal alanı “nüfusun ezici çoğunluğunun çıkarlarını ve tecrübelerini (...) yansıtan bir kamusal alan” olarak tanımlarlar.⁸⁵ Burjuva kamusal alan 17. ve 18. yüzyılda “kendi tecrübe ve ideolojisini kristalleştirme noktası olarak kamusal alan”⁸⁶ oluşturduğunu belirten Negt ve Kluge burjuvazinin tarihsel olarak geliştirdiği “kamuoyun, yasaların uygulanması, haber alma özgürlüğü, kamusal bir alanın üretimi, kitle iletişim araçları” “... toplumsal gelişmenin çelişkili doğası, bu kavramların çelişkili doğasında tortularını biriktirdiğini” vurgularlar.⁸⁷

Weintraub ve Benhabib’in formüle ettiği kamusal alan modelleri isimlendirmedeki ufak nüanslarla genel bir kabul gördüğü söylenebilir.⁸⁸ Kamusal alan üzerine çalışan herhangi bir araştırmacı ister kuramsal yapsın, ister ampirik bir çalışma kamusal alanın temel düşünürleri ve/veya kamusal alan modellerini yekpare bir yapı olarak ele alması olanaksızdır.

Bu olanaksızlığın en temel nedeni kamusal alanın ve onun ilişkilendiği durumların çeşitliliğidir. İkinci olarak kamusal alanı düşünürler zıt, hatta birbirini dışlayan yerlerden de bakarak açıklamaya çalışmışlardır. Bu durumda kamusal alan üzerine, özellikle ampirik olarak çalışan bir araştırmacı kamusal alana dair kuramcılarının teorik formülasyonlarını ele aldığı ampirik alanın çerçevesi içinde ilişkilendirmek gibi bir önceliği gözetmek durumundadır.

⁸⁴ Negt ve Kluge, “Kamusal Alan ve Tecrübe’ye Giriş”, 133

⁸⁵ Negt ve Kluge, “Kamusal Alan ve Tecrübe’ye Giriş”, 135

⁸⁶ Negt ve Kluge, “Kamusal Alan ve Tecrübe’ye Giriş”, 137

⁸⁷ Negt ve Kluge, “Kamusal Alan ve Tecrübe’ye Giriş”, 138

⁸⁸ Kamusal Alan Modellerinin kullanım örnekleri için bkz

-Özbek, “Kamusal Alanın Sınırları”, 21-91

-Özlem Uluç, *Kamusal Alanda Din*, (Yarın Yayınları, İstanbul, 2013), 303-311

-Cemile Zehra Köroğlu ve Muhammed Ali Köroğlu, “Klasik Kamusal Alan Modelleri ve Türkiye’nin Kamusal Alan Tecrübesi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *International Journal of Social Science*, Volume 6 Issue 4, (April, 2013), 913-936

- Ahmet Karadağ, “Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 58, Sayı: 3, (Ankara, 2003) 172-195

- Ülker Yükselbaba, Kamusal Alan Modelleri ve Bu Modellerin Bağlamları, *IÜHFM*, C. LXVI, S.2, (2008), 227- 272

Dacheux'n ifadesi ile “ampirik bir çalışma bir yandan kuramları kamusal alanı tasavvur etmek için güçlü kuramsal araçlar” olarak kullanırken “yapısal güçlü gelişmeleri tanımlama”yı da ortaya çıkarmaya özel önem vermek durumundadır.

1.1.5 Kamusal alanın kümeleri: kamuoyu, medya, ifade özgürlüğü ve nefret söylemi

1.1.5.1 Kamusal alan ve kamuoyu

Canetti kitle ve onun türlerini açıklarken kitleyi dokunma ile doğrudan ilişkilendirerek onu “dokunulma korkusunun” zıttı olarak tanımlar.⁸⁹ Kitle çeşitli biçimlerde olsa bile görünür, ölçülebilir somut bir mefhum olarak düşünülebilir. Ancak buna karşılık kamuoyu kitleyi içinde barındırsa bile kitleye göre daha görünmez, aranıp bulunması gereken, içinde yanılma payını da barındıran, başı sonu belirsiz gibidir. Ancak kamuoyunun bu belirsizliğine rağmen tarihsel ve güncel olarak iktidarından muhalefetine kadar etkilenmesi, dikkate alınması gereken, görünmez gibi gözükmesine rağmen bir şekilde somut sonuçlara (örneğin seçimlere) doğrudan etki edebilen bir olgudur.

Public opinion kavramının Türkçe karşılığı bazı fikirler verse de, esas olarak terimin işaret ettiği temeli pek göstermez.⁹⁰ *Opinion*'ın “.... kanaat yahut tam kanıtlanmamış belirsiz yargı şeklindeki yalın anlamı...”⁹¹ bize kamuoyunun özünde düşünce, düşünme ile olan ilişkisini gösterir. Öyle ki Habermas kamuoyunun etimolojik göndermesini Platon'un doksası ve Hegel'in *meinen* kavramları ile ilişkilendirerek

⁸⁹ Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, (İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998), 16

⁹⁰ Meral Özbek Türkçe olarak kullanılan kamuoyu teriminin, *opinion* 'un karşılığı olan “kanaat”ın “...yerine ‘eleştirel toplumsal tartışma sonucu ortaya çıkan yargı olarak kesinleşmiş kanaat...”e dönüştüğünü belirtir. Özbek, “Kamusal Alanın Sınırları”, 44

Türkçe kamuoyu olarak çevrilen *public opinion* 'un Türkçe tanımındaki “kesinleşmiş yargı olarak oy” anlamı da tarihsel olarak vardır. Kamuoyu bugün günümüzde kamusal alandaki veya kamusal alan ile ilişki halindeki tüm insanların kapsayan bir anlamı olsa da 18. yüzyıl sonları 19. yüzyıl başlarında kamuoyun “seçkinlerin görüşü” olarak tanımlanıyordu. O zaman dilimindeki seçkinlerin en önemli özelliği siyasette fiili olarak “oy hakkı” olanları içeriyordu. Bkz. Jaap van Ginneken, *Collective Behavior and Public Opinion*, (London, LEA, 2003), 9

⁹¹ Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 182

“... kurmaca felsefî dil, gündelik dildeki anlam algısına bütünüyle uygun düşmektedir” diyerek kamuoyunun düşünce ile olan ilişki çeperini gösterir.⁹²

John R. Zaller her düşüncenin “enformasyon ve eğilimle evli” olduğunu belirtir. Zaller’e göre “enformasyon verili konunun zihinsel resminden, eğilim ise bu zihinsel veri hakkındaki bazı sonuçların oluşturduğu motivasyondan” geldiğini belirtir.⁹³ Zaller kamuoyunun “çoğu zaman doğrudan deneyimlerini aşan” enformasyonu alıp onu “düşünceye dönüştürdüklerini” belirtir.⁹⁴ Zaller’in gösterdiği gibi kamuoyu özünde bir deneyim sonucu insanlarda oluşmuş ortak (*common*) düşünce formudur.

Edward L. Bernays kamuoyu “karakter ve kökenini” “kişisel düşünce grup düşüncesi” ile birlikte tanımlar.⁹⁵ Kişisel düşünceyi “ortalama bireyin zihinsel teçhizatı” olarak betimleyen Bernays “kitlesel yargılar mantıksal çıkarımları”nın kişilerin “aile, öğretmen, kilise otoriteleri ve sosyal ve diğer liderlere” bağlı olduğunu belirtir.⁹⁶

Orhan Gökçe kamuoyunun tanımlarını “politika bilimi açısından” ve “diğer sosyal bilimler açısından” olmak üzere ikiye ayırır.⁹⁷ Gökçe politika açısından kamuoyunun “... devletin üç organının (yasama, yürütme, yargı, davranışlarını belirleyen ya da kanaat önderleri tarafından belirlenen ve oluşturulan norm...” olarak tanımlandığını belirtir.⁹⁸ Sosyal bilimler açısından ise kamuoyu “... bireyin kendisinden hareketle kanaatini ve davranışını ailesini, çalışma grubunu, içinde yaşadığı grup ve de bütün toplumu kapsayan sosyal grubun kanaat ve davranışı ile ilişkilendirmektedir.”⁹⁹

Kamuoyunun belli başlı tanımları, ilişkilendirmeleri onun kişisel, grup ve genel kitlesel ilişkisine vurgu yapsa da kamuoyu öncelikli olarak tarihsel bir olgudur. Yunan, Roma antik döneminde kendisini ilk gösteren kamuoyu, 17. yüzyılda Batı Avrupa’da kendisini yeniden gösterir. Burjuvazinin sınıf olarak yükseldiği ve iktidar olduğu dönemden itibaren kamuoyu antik göndermelerinden çok burjuvazinin çağındaki süreçlerle ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılır.

⁹² Habermas, *Kamusal Dilin Yapısal Dönüşümü*, 182

⁹³ John R. Zaller, *The Nature and Origins of Mass Opinion*, (Cambridge, Cambridge University Press, 1992), 6

⁹⁴ Zaller, *The Nature and Origins..*, 40

⁹⁵ Edward L. Bernays, *Crystallizing Public Opinion*, (New York, Liveright Publishing Corporation, 1961), 61

⁹⁶ Bernays, *Crystallizing Public Opinion*, 61-62

⁹⁷ Orhan Gökçe, “Kamuoyu Kavramının Anlam ve Kapsamı”, *Kuyu Dergisi*, S:14, (1996), 211

⁹⁸ Gökçe, “Kamuoyu Kavramının ...”, 211

⁹⁹ Gökçe, “Kamuoyu Kavramının ...”, 211

Habermas kamuoyunu doğrudan “burjuva kamusallığının (...) billurlaşmış” hali olarak tanımlar.¹⁰⁰ Habermas; Hobbes, Locke, Bayle’nın metinlerinde kamuoyunun etimolojik, felsefi yansımalarını, izdüşümlerini detaylı biçimde ele almasına rağmen kavramın fikir düzeyindeki halleri ile sınırlamadan tarihsel ilişkilerine de odaklanır. Kamuoyu “*sense of the people*” [halk sezgisi] “1730 yılına ait *Graftsman Yazıları*’nda, muhalefet tarafından aydınlatılıp yönlendirilen halkın kamusal ruhunu, iktidar sahiplerinin yolsuzlukları karşısında özgür ruhu olarak...” nitelendiğini belirtir.¹⁰¹ Habermas kamuoyunun tarihsel olarak değişimini Edmund Burke’nin Fransız Devrimi eksenindeki çalışmasından yola çıkarak “salt temayülden (...) kamusal meseleler hakkında özel tefekkürden ve kamusal tartışmadan...” doğduğunu vurgular.¹⁰²

Hebarmas burjuvazinin tarihsel olarak ortaya çıkan kamuoyunu anayasaya yerleştirecek¹⁰³ kadar kamuoyunun etkisinin ve gücünün farkında olduğunu belirtir. Kamuoyu kamusal bilgi ve denetim ilkesinin hayata geçmiş halidir. Öyle ki Fransız Devrim’inden önce “... burjuvazi (...) mutlaki/monarşik devlet iktidarına karşı mücadelesinde... kamusal bilgi ve denetim ilkesi, yaşam ve mülkiyet hakkı talepleriyle kamuoyu yaratan ve sansüre karşı düşünce özgürlüğü mücadelesi veren militan basın aracılığı ile politikleşir.”¹⁰⁴

Habermas, Guizot’n “kamuoyunun egemenliği”nin klasik formülünü aktarır:

- 1) İktidarlara, hakikati ortaklaşa aramaya zorlayan tartışma yoluyla;
- 2) Bu arayışla uğraşan iktidarlara halkın gözleri önünde seren aleniyetle;
- 3) Yurttaşlara hakikati bizzat aramaya ve bunu iktidara söylemeye sevk eden basın özgürlüğü ile yaptığı budur.¹⁰⁵

Habermas’ın göstermeye çalıştığı gibi kamuoyu, burjuvazinin Avrupa’da mutlakiyet rejimine karşı mücadelesinde arkasına aldığı temel toplumsal bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bu gücün yerel düzeydeki varlık biçimleri, anlamları farklı olsa da Guizot’n formülasyonu dikkate alındığında kamuoyu, hakikati ortaklaşa tartışması,

¹⁰⁰ Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, 181

¹⁰¹ Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, 187

Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, 189

¹⁰³ “1791 tarihli anayasa, halk egemenliği ilkesini, siyasal işlev gören kamu oyu temel haklarla güvenceleyen parlamenter hukuk ilkesi ile bağdaştırır.” (Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, 196)

¹⁰⁴ Özbek, “Kamusal Alanın Sınırları”, 50

¹⁰⁵ Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, 197

bunları alanıyet içinde ve basın özgürlüğü içinde gerçekleştirmesi gibi ortak özelliklere sahiptir.

Habermas da kamuoyunun tarihsel gelişimini aynı kamusal alan gibi eleştirel biçimde, özellikle kamusal alanın burjuva iktidarında bürokratikleşerek kendi karşısına dönüştüğünü de sergiler. Ancak Habermas'ın burjuva kamusal alan ve kamuoyuna eleştirisini daha radikal düzleme taşıyan Negt ve Kluge, burjuvazinin kendi devrimi için “kapitalist üretim tarzının sınırlarını aşmak için kapsayıcı çaba gösterse de... [burjuvazi] toplumsal eleştirinin, karşıt kamusal alanın, nüfus çoğunluğunun kurtuluşunun **salt dile getirilmesini** bile engeller”¹⁰⁶ diyerek burjuva kamuoyunun kendisi dışındakinin kamuoyuna karşı tutumunu gösterirler.

Burjuvazinin tarihsel olarak monarşiye karşı giriştiği mücadele günümüzde en genel haliyle anti-demokratik siyasetlere, otoriter devletlere karşı yürütülen mücadeleye eş değer kılındığı söylenebilir. Sivil toplum içinde yer alabilecek bu yaklaşım tarihsel olarak burjuvazi ile ortaya çıkan kamuoyu misyonunu günümüze, çoğu kez, eleştiriye tabi tutmadan ve/veya tarihsel bağlamlarından kopararak aktarır.

“Sivil toplum” diyor Aykut Çelebi “gerek Batı’da, gerekse modernleşme yolunda olan ülkelerdeki hegemonik yorumu, John Locke’un sivil toplum çözümlemesine dayanır.”¹⁰⁷ Locke’a göre “kendine has siyaset öncesi yasaları olan cemaat” olan sivil toplum “her konuda kendi görüşünü ortaya koyabilen bir toplumdur.”¹⁰⁸ Buna göre sivil toplumda kamuoyunun “... toplumun kendi sorunlarını tartışmaya açması, çözüm önerileri üretmesi, toplumun refah ve esenliğini ilgilendiren konularda hükümetleri uyarması, görüş bildirmesi ve gerektiğinde hükümeti eleştirmesi doğaldır.”¹⁰⁹

Aykut Çelebi’nin sivil toplum kamuoyu ilişkisine dair çizdiği tabloya Ramazan Yelken’in görüşleri bir örnek olarak gösterilebilir. “Kamusal Alan Kim(ler)in Alanı” çalışmasında Yelken piyasadaki fiyatları “ekonomik öznelerin karşılıklı rekabet/uzlaşma alanı” olarak tanımladıktan sonra kamuoyunun da “... çeşitli

¹⁰⁶ Negt ve Kluge, “ ‘Kamusal Alan ve Tecrübe’ye Giriş”, 137 (Vurgu bana ait)

¹⁰⁷ Aykut Çelebi, “Kamusal Alan ve Sivil Toplum: Siyasal Bir Değerlendirme”, *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek, (İstanbul, Hil Yayınları, 2015), 291

¹⁰⁸ Çelebi, “Kamusal Alan ve Sivil...”, 292

¹⁰⁹ Çelebi, “Kamusal Alan ve Sivil...”, 292

toplumsal öznelerin sosyal etkileşim ve ilişkilerin çeşitliliği içinde uzlaşan ve uzlaşmayan görüşler, fikir ve tutumların sonucu...” oluştuğunu belirtir.¹¹⁰

Kamusal alan ve kamuoyu ancak birbirleri ile var olan olgulardır. Her ikisi birlikte veya ayrı ayrı kapsamlı yapılardır. Kamuoyu teorik olarak birbirine zıt tanımlamaları, tartışmaları içerse de günümüzde pratiği belirleme, en azından yansıtma gücüne sahip bir olgudur. Habermas’ın özellikle burjuvazinin hem kamusal alan hem de kamuoyu bağlamında tarihsel eleştirilerini dikkate alsak bile günümüzde iktidar olmak isteyen siyasi hareketler, girecekleri savaşa kitleleri ikna etmek için devletler, ürünlerini pazarlamak ve en sonunda satış yapabilmek için şirketler kamuoyuna ihtiyaç duymaktadır. Çünkü tarihsel olarak “elitlerin seçimi” olarak ortaya çıkan kamuoyu bugün yerel düzlemde bir ülkenin vatandaşlarını, küresel düzlemde dünyada yaşayan herkesi içine alacak genişlikte bir satha ulaşmış gözükmektedir.

1.1.5.2 Kamusal alan ve medya

Medya kamusal alan ile ilgili tartışmaların önemli parçalarından birisidir. Önemli olmasının en temelinde medyanın insanlar arası temel fonksiyonlarından biri olan iletişimi içermesi gelir. Türkçeye “ortam” olarak da çevrilebilen medya her şeyden önce bir iletişim ortamını işaret eder. İletişim bağlamında medya; parça parça olarak görsel, işitsel ve sesli her türlü iletişim biçimindeki (örneği görsel olarak sadece mektuptan gazeteye kadar) veya bütün bunları aynı anda içeren bütünsel biçimde (örneğin internet) var olur.

Medyanın ikinci temel özelliği de iletişimin medya boyutunun teknolojik olmasıdır. Yazının icadına kadar götürülebilecek medya teknolojisi sanayi devrimi ile birlikte son birkaç yüzyılda kelimenin tam anlamıyla baş döndürücü gelişmeleri içermiştir. İletişim teknolojilerinin gelişmesi gündelik hayatı radikal biçimde değiştirmiştir. Bu radikal değişime çarpıcı bir örneği Walter J. Ong “Sözün Teknolojileşmesi” alt başlığı ile yazdığı *Sözlü ve Yazılı Kültür* çalışmasında verir. Ong çalışmasında matbaa sayesinde “... iktisadi, siyasi, dini vb. nedenlerden ötürü bir bölgenin lehçesi

¹¹⁰ Ramazan Yelken, “Kamusal Alan Kim(Ler)in Alanı”, *Sivil Bir Kamusal Alan*, (İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2005), 89

(veya ağzı) yazı yardımıyla öbür lehçeleri bastırınca ulusal dil niteliğine bürünmüş...”¹¹¹ olduğunu belirtir.

Medyanın iletişim ve teknoloji boyutu onun kamusal alan ile ilişkisinde göz ardı edilmemesi gereken boyutlardır. Ancak bu boyutların kapsamı, derinliği, yoğunluğu düşünüldüğünde medya ve kamusal alan ilişkisinde sınırlamaya gidilmek zorundadır. Bu sınırlama da medyanın sınırlarından, kavramlarından kamusal alana bakmaktan daha çok, kamusal alanın genişliğini ve derinliğini de dikkate alarak, kamusal alan sınırlarından, kavramlarından medyaya bakmak biçiminde yapılabilir.

Arendt ve Liberal Kamusal Alan modelinde yer alan düşünürler için medya ve kamusal alan ilişkisi merkezde bir ilişkilendirme değildir. Ancak başta Habermas olmak üzere Sennet de dahil kamusal alanla ilgilenen düşünürlerde medya, kamusal alanın diğer veçheleri olan kafeler, salonlar, kulüpler, tiyatrolar kadar önemli bir kamusal alan parçasıdır.

Habermas kamusal alan ve iletişimi medyanın en bilinen şekli olan kitle iletişimden çok daha önce şahsi ve kurumsal ancak mahrem olan iletişim biçimi “mektuplaşmanın” kamusal hale gelmesi üzerinden ele alır. 14. yüzyılda “... eski ticari mektup dolaşımı (...) bir tür profesyonel haberleşme sistemine dönüşmüştü.” Ancak “şehir ve saray odaları” için “haberlin kamusallaşması” istenmiyordu. Muktedirler ve tüccarlar için geçerli olan haberleşme olanakları halk için kapalı bir alandı. Ne zaman ki “... düzenli mektup alış - veriş olanağının tüm kamuya açık olması gerekir, aynı şekilde düzenli haber akışı kamusallaştıktan, yani genel olarak halk için erişebilir hale geldikten sonradır ki, tam anlamıyla bir basın özgürlüğünden söz edilebilir.”¹¹²

Habermas’a göre burjuvazi gazeteler aracılığı ile “kamusal otorite [devlet] ile bir fikir mücadelesine girdi.” 18. ve 19. yüzyılda “günlük siyasi gazete”nin oynadığı “önemli rolü” Habermas daha önce aktardığımız sayısal verilerle çarpıcı biçimde gösterir.¹¹³ Sennet de Habermas’a benzer biçimde gazetelerin önemini vurgular. 18. yüzyılda “kahvehaneler başlıca enformasyon merkezi” olmasından dolayı “...

¹¹¹ Walter Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, (İstanbul, Metis Yayınları, 1999), 128

¹¹² Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, 76-77

¹¹³ Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, 99-100

Londra'daki kahvehane sahipleri gazetelerini kendileri yayınlamaya başladılar ve 1729'da bu iş kolu üzerinde tekel hakkı edinmek için başvurdular.”¹¹⁴

Habermas ve Sennet'n tarihsel incelemelerine göre 18 ve 19. yüzyılda kulüp, kahvehane sayısı kadar kalabalık ancak bu mekanların müdavimlerine hitap bakımından grup veya cemaat düzeyindeki (tamamen de basılı olan) medya teknolojinin gelişmesi ile kitle iletişim araçlarına dönmesi sonucu diyalektik olarak kendi karşısına dönüştü. “Elektronik kitle iletişim araçlarının yükselmesiyle, reklamın kazandığı ehemmiyetle (...) iletişim ağının ticarileşmesi ve sıklaşmasıyla...yayın kuruluşlarının örgütlenme derecesinin artmasıyla iletişime erişme fırsatları gittikçe daha fazla ayıklanma baskısına tabi hale geldi. Böylece medya iktidarı, yönlendirmeci bir şekilde kullanıldığında aleniyet ilkesinin masumiyetini yok ederken yeni bir nüfus kategorisi ortaya çıktı.”¹¹⁵

Kamusal alan ve medya ilişkisi her şeyden önce 18. - 19. yüzyıl Avrupa burjuvazisinin tarihsel olarak başını çektiği kamusal otoriteye karşı mücadelede basın ve kamuoyu ikilisinde şekillenir. Fransız Devrimi'nin öncesinde burjuvazi “... monarşik devlet iktidarına karşı mücadelesinde (...) kamusal bilgi ve denetim ilkesi, yaşam ve mülkiyet hakkı talepleriyle kamuoyu yaratan ve sansüre karşı düşünce özgürlüğü mücadelesi veren militan basın aracılığıyla politikleşir.”¹¹⁶

Habermas'ın işaret ettiği gibi “kamusal gövde” basının yanında “propagandanın yayılmasıyla” “burjuvazinin sınırlarının ötesine genişlemeye başladı”.¹¹⁷ Burjuvazinin feodalizme karşı yürüttüğü iktidar karşıtı mücadele, burjuvazinin iktidarı almasıyla birlikte kendi iktidarını da koruma eksenine dönüştü. Medya bu bağlamda özellikle 20. yüzyılın hemen başlarından itibaren kamuoyunun her parçasının basın aracılığı ile tartışmalara dahil olduğu, iktidar ve karşıtlarının da kamuoyuna yönelik özellikle kitle iletişim araçlarında propaganda işlevini ve gücünü ortaya çıkardı.

Sennet için kitle iletişimin elektronik biçimi olan radyo ve televizyon, onun kamusal insanın çöküşü düşüncesinin temel göstergesi olan “kamusal yalıtılmışlık” fikrinin önemli bir göstergesidir. “Öncelikle elektronik medyanın en başta ele aldığımız boş kamusal alan paradoksunun yani yalıtım ve görünebilirlik paradoksunu ne derece

¹¹⁴ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 117

¹¹⁵ Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 31-32

¹¹⁶ Özbek, “Kamusal Alanın Sınırları”, 50

¹¹⁷ Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 100

somutladığını görelim. Kitlesele medya toplumda olup bitenler üzerine insanların sahip olduğu bilgiyi sonsuza dek arttırır ve onların bu bilgiyi politik eyleme dönüştürmesini de sonsuza dek engeller.”¹¹⁸

Sennet kamusal alan ile genel olarak medya, özel olarak elektronik medyanın birkaç neden ve biçimde kamusallığın yitimine yol açtığını belirtir. Sennet için medya en başta “toplumsal gruplarla birbirlerine ilişkin bilgi birikimlerini arttırırken, fiili bağı koparır”. İkinci olarak radyo ve televizyonlar “evde izlenilen mahrem araçlardır”. Sennet için “kamusal yaşamdan çekilmeye ilişkin itkiler bu aletlerin ortaya çıkışından çok öncesinde başlamıştı...”, ancak “‘medya’ kamusallığın iki ilkesi olan çeşitlilik deneyimine ve toplum mahrem halkadan belli bir uzaklığı olan bölgesinde yaşanan deneyime aykırıdır.”¹¹⁹

Sennet’in kamusal alan ve elektronik medya ilişkine dair görüşleri önemli olduğu için bu kısımda da yeniden tekrar etmek durumundayız. Sennet’in aşağıdaki pasajı elektronik medya döneminde “toplumsal bilgi birikimlerini arttırırken, fiili bağı koparma” düşüncesini net biçimde gösterir:

Senett’in seyirciyi en fazla “huysuz ve garip birey” olarak tanımladığı daha önce aktarılan pasajda elektronik medya döneminde kamusal insanın tamamen pasif konumda olduğunu iddia eder. Senet için birey öyle pasif bir konumdadır ki, bu pasif birey televizyon karşısındaki ancak “huysuz ve garip” biri ise aktif olarak yapabileceği tek faaliyet, o da en fazla, “arkadaşlarını telefonla aramak” olabilir.

Sennet’in çalışmasının yayın yılının 1977 olduğu düşünöldüğünde, o zaman dilimi için yukarıdaki tasvirinin yanlış veya yetersiz olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Hatta pek çok bakımdan doğruluk payı yüksek tasvirleri içermektedir. Kamusal alan ve internet ilişkisinin ele alınacağı bölümde daha detaylı işlenecek olmasına rağmen Sennet’in yukarıdaki elektronik medya karşısında izleyicinin pasifliğinin günümüz internet dünyasında mevcut olduğunu söylemek oldukça zordur. İnternet çağında gelişen teknoloji ile Sennet’in çöktüğünü iddia ettiğı kamusal insanın ayağı kalktığı bile söylenebilir. Ancak yeniden ayağı kalktığı söylenebilecek kamusal insanın televizyon çağından farklı olarak internet çağının çelişkilerini, gerilimlerini ortaya çıkardığı söylenebilir.

¹¹⁸ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 364

¹¹⁹ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 363

Habermas ve Sennet'in tarihsel olarak burjuvazinin yükselişi ve düşüşü ekseninde ele aldıkları kamusal alan ve medya ilişkisi liberal kamusal alan ekseninde günümüzde de geçerli olan kavramlar çerçevesinde ele alınır. Habermas'ın düşünceleri çerçevesinde burjuvazinin monarşiye karşı giriştiği mücadelede radikal özelliklere sahip olan basın, burjuvazinin iktidar olması ile birlikte, kamusal alan içinde, tutucu denebilecek biçime dönüşmüştür. Ancak liberal kamusal alan ekseninde medya, en dar anlamıyla, Batı demokrasisinin önemli bir parçasıdır. Öyle ki Batı demokrasileri demokrasi ve medya ilişkisini hem kendileri hem de kendileri dışındakiler için temel kriter olarak belirler.

Geleneksel liberal politik teori demokraside medyanın “üç pozitif fonksiyonu” vardır: “bağımsız dördüncü güç” olarak devlete karşı “bekçi köpeği” görevi; yurttaşlar için “bilgi verme ve tartışma” görevi; devlete karşı “insanların sesi olma” görevi.¹²⁰ Medyanın “bilgi verme ve tartışma” görevi ve “insanların sesi olma görevi” ancak birinci görev ile mümkündür. Bu nedenle medyanın dördüncü güç olma görevi diğer ikisinden önce gelir. Medyanın dördüncü güç özelliği kamusal alandaki kurumlardan biri tanımlanır.¹²¹

“Liberal anlatının en eski ve en iyi yerleşik hali İngiliz medya tarihi yorumlarıdır.”¹²² Curran, İngiliz medya tarihini “anayasal hükümet evrimi” ile İngiltere’de “parlamentonun yükselişi ve hukukun üstünlüğü” ilişkileri içinde ele aldığını belirtir. İngiltere medya tarihi “Monarşik iktidarın erozyonu, politik partilerin yükselişi en sonunda kitle demokrasisine girişe...” yol açacak tarihsel gelişmeleri içerir.¹²³

Batı modern devletin üç kurumu olan yasama, yargı ve yürütmenin hemen yanında ve ondan bağımsız dördüncü güç olarak basın tanımlanır. F. Knight Hunt'ın 1850 yılında “Özgür Basın ve Gazetelerin Tarihi” alt başlığı ile yayımladığı kitabının adı “Dördüncü Güç”tür. Hunt çalışmasının hemen başında basının “görebildiğimiz,

¹²⁰ Richard Butchsh, “Introduction: How Are Media Public Spheres?”, *Media And Public Spheres*, Ed. Richard Butchsh, (Hampshire, Palgrave Macmillan, 2007), 7

¹²¹ “Medya kamusal alanın başlıca kurumlarıdır veya kamusal dördüncü olarak 19.yüzyıl liberalizminin retorliğini oluşturur.” James Curran, “ReThinking The Media As A Public Sphere”, *Communication and Citizens: Journalism And The Public Sphere*, Ed. Peter Dahlgren ve Colin Sparks, (London-New York, Routledge, 1993), 29

¹²² James Curran, *Media and Power*, (London-New York, Routledge, 2002), 4

¹²³ Curran, *Media and Power*, 4

yürüdüğümüz ve hareket ettiğimiz dünyaya” yettiğini ve basın artık “uygar deneyimin ve modern uygar gerekli bir parçası” haline geldiğini belirtir.¹²⁴

Curran’ın kendi çağı olan 19. yüzyıldaki teknolojik olarak da baskın olan gazete için yaptığı medya değerlendirmesi 20. ve 21. yüzyılın elektronik kitle iletişim araçları içinde kapsayıcıdır: “Çeşitli hizmet, değer ve sadakati ile gün be gün güçlenen gazete dördüncü güç ehilliğini alana ve ustalıkla kullanana kadar, doğruluğunu artan biçimde güçlendirerek yıllar içinde iktidar ve konum kazandı.”¹²⁵

Liberal yaklaşımın medyaya, özellikle kitle iletişim araçlarına yüklediği kurumsal dördüncü güç vasfı özellikle kendi iç dinamikleri bakımından eleştiriye açık durumdadır. Habermas doğrudan kitle iletişim araçlarının genel özelliğine vurgu yaparak bu araçların “görünüşte kamusal” olduğunu belirtir. Habermas’ın bu eleştirisinin öncelikli temel nedeni kitle iletişim çağına gelindiğinde gazeteler de ortaya çıkan burjuva kamusallığın gazetelerin kazanç aracına dönmesi ile zaten değişmeye başlamış olmasıdır.¹²⁶

Habermas’a göre burjuva kamusallığında kendine has yeri olan burjuva özel alan, mahremiyet, kitle iletişim araçları ile tersine bir hale dönüşüp özel alanın aleniyet kazanmasına yol açtı. Habermas’ın Steinberg’ten alıntıladığı pasaj bu dönüşümü vurgulaması bakımından önemlidir. Steinberg basının sadece bir kişi okumasından dolayı “düşünce mahremiyeti” sunduğunu belirtirken “... televizyon ve radyoyu birçok kişi beraberce seyredip dinleyebilir.” Habermas kitle iletişim araçlarının “... planlı olarak yaratılan yıldızların aleniyet kazanması şeklinde” “özel hayat hikâyelerinin umuma bildirildiği alan”a dönüştüğünü belirtir. Özetle Habermas, liberal düşüncelerin iddialarından farklı olarak, kitle iletişim araçları sayesinde burjuva kamusallığın özel alan aktarımına, aleniyetine dönüştüğünü belirtir.¹²⁷

Ed Herman dördüncü güç olarak özgürlük bekçisi diye gösterilen medyanın daha matbaaya gitmeden önce “beş etkin filtre”den geçtiğini belirtir:

- a) Yapısal olarak, medya araçlarının kâr amaçlı şirketler tarafından sahip olunması;
- b) Medyanın temel gelir kaynağı olan reklam,
- c) Bilginin kaynakları – hükümetler, şirketler ve bazı ‘uzmanlar’,

¹²⁴ F. Knight Hunt, *The Fourth Estate: Contributions Towards A History of Newspapers, And of The Liberty of The Press*, (London, D. Bogue, 1850), 1

¹²⁵ Curran, *Media and Power*, 8

¹²⁶ Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 295, 301

¹²⁷ Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, 295, 296

d) ‘Flak’ – yani medya açıklamalarının ardından gelebilecek telefon, mektup, faks, dava, mecliste yapılabilecek konuşmalar ve tehditler gibi olumsuz tepkiler,

e) Ulusal bir din ve kontrol mekanizması olarak anti-komünizm.¹²⁸

Herman’ın gösterdiği filtreler liberal düşüncenin devlete karşı bir güç olarak tanımladığı medyanın kendi iç dinamiğinde bu kurumsal güce ne kadar sahip olabildiğini sorgular. Kitle iletişim araçları, özellikle televizyon ve radyo, sıradan insanların elde edebileceği araçlar değil, doğrudan belirli bir sermaye ile edinilebilecek araçlardır. Medyanın sermaye ile ilişkisi kitle iletişim araçlarının sınırlarını kesin biçimde gösterir. Medyanın somut, belirlenebilir sınırlarını göznetmeden yapılacak değerlendirmeler anlamlı olmakla birlikte, medyanın içinde olduğu ve/veya yarattığı gerilimleri, çatışmaları göz ardı etme riskini de beraber getirmektedir.

1.1.5.3 İfade özgürlüğünün felsefi temelleri

İfade özgürlüğü ve nefret söyleminin İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı yıkım ile birlikte toplumsal önceliği olan konular haline geldiği söylenebilir. İfade özgürlüğü ve nefret söyleminin kamusal alanla ilgili en temel yanı kamu erki olan devletle ilişkilendirilmesidir. Günümüzde bir devletin demokratik konumunda bu iki kavram öncelikli sıralarda yer alır. Çünkü ifade özgürlüğü ve nefret suçu uluslararası ve ulusal hukuk ile ilişkilendirilmektedir. Uluslararası boyutta devletler arası ilişkiler veya devlet birlikteliklerinde (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi yapılarda) bu iki kavram önemli bir yer tutar.

Her iki kavramın hukukla ilişkilendirilmesinde de kamusal bağlamda ayırt edici bir özellik vardır. Genel hukuk prensiplerine göre ceza sorumluluğu ve buna bağlı olarak suçun şahsiliği ilkesi temel bir ilkedir. Suçun şahsiliği ilke olarak “... toplu sorumluluğun kabul edilmemesi, başkasının fiilinden dolayı sorumlu tutmamak...” olarak tanımlanır.¹²⁹ Kısaca bir kişi ancak ve ancak sadece kendi eylemlerinden dolayı cezalandırılabilir.

¹²⁸ Herman’dan aktaran Petra Holzer, “Bergama Direniş Hareketi”, *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek, (Hil Yayınları, İstanbul, 2015), 391

¹²⁹ Öykü Didem Aydın, “Ceza Hukuku’nun Çağdaş İlkeleri ve Avrupa Birliği Kriterleri Açısından Türk Ceza Kanunu”, *TTB Dergisi*, Sayı: 53, (2004), 65

İfade özgürlüğünün ihlali veya nefret söylemini de barındıran nefret suçunun işlenmesi ile ilgili cezalandırmalar da suçun şahsiliği ilkesi uygulanır. Ancak ifade özgürlüğünün öncelikle kamu erki olan devlet tarafından sınırlandırılabilmesi veya nefret suçunun toplumsal bir grubu, kitleyi hedef almasından ötürü bu iki durumun hukuksal ilişkisi de şahsilikten uzak toplumsal sınırlar içinde ele alınır. İfade özgürlüğünün ve nefret söyleminin uluslararası düzeyde bile önemli ve belirleyici olgular olması bunların doğrudan kamusal alan ile ilişkilmesini de sağlamaktadır.

Her iki kavrama dair pek çok sosyal bilim alanında teorik çalışmalar yapılmış olsa da üzerinde özel olarak genel teoriler üretilmiş kavramlar değildir. Her iki kavram da çeşitli düşünürlerin (örneğin Foucault'nun iktidar ve söyleme dair teorileri ile nefret söylemini ilişkilendirmek gibi) genel teorileri ile ilişkilendirilerek açıklanır. Bu kavramalara dair diğer teorik çalışmalar da her iki kavramın pratikte ortaya çıkan örneklerinin analizi üzerinden gerçekleşir. Bu tür çalışmalar da esas olarak bu iki kavramın pratikte ortaya çıkan örneklerinin teorileştirilmesi ile meydana gelir. Ancak bu teorileştirme, kavramlarla ilgili sosyal bilimsel teorik çerçeveden daha çok hukuksal başta olmak üzere çeşitli temel ilkeler çerçevesinde ele alınır.

İfade özgürlüğünü özel olarak ele almış düşünürlerin başında John Stuart Mill gelir. İfade özgürlüğünün savunucuları arasında Mill ilk ve orjinal düşünürler arasında yer almaz. Ancak Mill'in ifade özgürlüğüne dair görüşleri “bütüncül, tutarlı ve çok etkileyici” olarak tanımlanır.¹³⁰

Habermas'ın burjuvazinin basın aracılığı ile kamusal alanda etkin olması ve bu sürecin tarihsel gelişimine dair sunduğu olgular dikkate alındığında 1859 tarihli *Hürriyet Üzerine (On Liberty)* kitabında Mill basın özgürlüğünün “... yozlaşmış veya zorba hükümete karşı teminatlardan birisi olarak savunulması ihtiyacının geride kaldığını ümit...” ettiğini belirtir.¹³¹ Mill basın ekseninde artık endişelenmeye pek gerek kalmadığını tarif ettiği özgürlük sorununa halk ve devlet-hükümet arasındaki ilişki içinde ele alır.

Mill özgürlük ile ilgili olarak hem halkın ve hem de devletin karşılıklı olarak zoru kullanılmasını kabul etmez. “Zorun kendisi gayri meşrudur” diyen Mill için özgürlük ve özgürlüğün sınırlanması ilişkisine değil, herkesin zor yoluyla aynılaştırılması fikrine kesin biçimde itiraz eder. Mill için düşüncenin ifade edilmesi özgürlüğü

¹³⁰ Allan Howard, *Free Speech*, (London-New York, Routledge, 1998), 3

¹³¹ John Stuart Mill, *Hürriyet Üstüne*, (Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu, 2003), 55

ifadenin içeriğinin doğruluğu, haklılığından bağımsız olarak anlamlı, önemli bir haktır. Çünkü Mill için “bir düşüncenin susturulması insan ırkına karşı, başka bir deyişle yaşayan nesle olduğu gibi gelecek nesillere karşı da bir haydutluktur.”¹³² Mill gelecek nesiller içinde haydutluk olarak betimlediği “düşüncenin susturulması”nın mantıksal gerekçesini şöyle açıklar:

Şayet düşünce doğru ise, insanlar yanlış olanı doğru olan ile yer değiştirme imkânından mahrum edilir. Şayet yanlış ise, o zaman da onlar hem aynı derecede büyük bir faydayı, yani gerçeğin yanlışlıkla çarpışması sonucunda daha açık ve net biçimde anlaşılmasını ve daha canlı bir etki yaratması fırsatını elden kaçırmış olurlar.¹³³

Mill “hükümetin halk ile tamamen birlik olduğu” varsayımından hareket ederek bir düşünceyi başkasına zorla kabul ettirmemeyi “hükümetlerin ve bireylerin görevi” olarak tanımlar. Düşünce, ifade özgürlüğü ve ortaya çıkabilecek sınırlamalar, sınırların temellerini ele alan Mill sorunların çözüm noktası olarak insanlarla hükümetlerin “ellerinden geldiği kadar iyi hareket etmeleri” ile çözebileceğini belirtir.¹³⁴

Mill ifade özgürlüğünün bugün bile kabul edilen temel noktalarını, ilkelerini ele almış bir düşünürdür. Ancak ifade özgürlüğüne dair çizdiği teorik çerçevedeki güçlülüğü tam da konunun sınırları, gerilimlerini ele almaya geldiğinde varsayım ve iyi niyet sınırları içinde kalır. Bu düşünür olarak Mill’in sorumluluğundan değil, konunun çetrefilliğinden kaynaklanır. Buna rağmen Mill’in ifade özgürlüğü kapsamında kesin olarak varsaydığı ilke, uygulamalarda ortaya çıkacak sorunların nasıl çözüleceğinden çok önce ifade, düşünce özgürlüğünün anayasalarda kesin biçimde yer almasıdır. Bu bağlamda Mill’in işaret ettiği gibi ifade özgürlüğü her şeyden önce anayasada yer alması ve devletin-hükümetin öncelikli olarak dikkate alması gereken ilkesel bir olgudur.

İfade özgürlüğüne dair liberal düşünce ve düşünürlerin hissedilir bir baskınlığı vardır. Mill bu düşünürler içinde ifade özgürlüğü ile ilgili tartışmayı kapsamlı ve temel ilkeleri içerecek biçimde yapmıştır. İfade özgürlüğüne dair düşünceleri inceleyenler aralarındaki farkları dikkate alarak kategorileştirmişlerdir. Buna göre ifade özgürlüğü en genel haliyle gerçekliğe, demokrasiye ve bireye dayanan tezler olarak çerçevelendirilmişlerdir.

¹³² Mill, *Hürriyet Üstüne*, 55, 56

¹³³ Mill, *Hürriyet Üstüne*, 57

¹³⁴ Mill, *Hürriyet Üstüne*, 57, 60

Mill'in öncülüğünü yaptığı “gerçeğin keşfedilmesi argümanı açık tartışma, fikirlerin serbestçe değişim ve araştırma hürriyeti gibi konuların...” üzerinde durur.¹³⁵ Gerçeğin keşfedilmesi olanağı “öz olarak doğrunun elde edilmesi için araştırma yapılması faraziyesine dayanmaktadır.”¹³⁶

Gerçeğin keşfedilmesine yönelik tezlerin kaynağını Milton'un *Areopagitica*'sından aldığını belirtilir. Milton “... yayıncılık üzerindeki siyasi iktidar kısıtlamalarının (özellikle ruhsat verilmemesi durumu) olması...” ile toplumun doğruyu bulma-yanlışı reddetme imkânlarından mahrum kalacağı argümanına dayanır.¹³⁷ Mill'in “yanılabilirlik” ve “şüphecilik” ekseninde yaptığı tartışma ile birlikte¹³⁸, Milton'un düşüncelerinin yansıması “ABD Anayasasının Birinci Değişikliği'nin teorik temellerinin biçimlendirilmesinde çok etkili olan Amerikan yargıçlarının (...) birtakım yazılarıyla...” da tartışılmıştır.¹³⁹

Bu yargıçlardan biri olan Holmes gerçeklik testinin “düşüncenin piyasa rekabeti içinde kendisini kabul ettirme gücü” ile mümkün olduğunu belirtirken, bir diğer yargıç olan Frankfurter de uygarlık tarihinde bir zaman gelip tarih tarafından yanlışlanan resmi doğru görüşler olduğunu akılda tutarak “... hangi resmi gerekçeler [orthodoxies] itiraz ediyor olursa olsun, insanın gerçeği araştırma özgürlüğünün engellenmemesi gerektiğini...” belirtir.¹⁴⁰

Demokrasiye dayanan ifade özgürlüğü tezi ise doğrudan “... devletin örgütlenmesi ve yönetilmesinin uygun bir kılavuzu olarak demokrasinin *a priori* kabulüne dayanır.”¹⁴¹ Bu nedenle de ifade özgürlüğü aynı zamanda “anayasal demokrasilerin temel taşı”¹⁴² olarak tanımlanırken devletin demokratik kurumsal işleyişi ile varlıksal biçimde de tanımlanıyor. Demokratik devletlerde oy hakkı dahil bir şekilde halkın yönetime katılabilmesi için “... fikirlerin serbestçe dolaşımı ve alış verişi gerekir (...) demokrasi oy verme ya da seçilme gibi mekanik unsurların ötesinde

¹³⁵ T. Ayhan Beydoğan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türk Hukukunda Siyasî İfade Hürriyeti*, (Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu, 2003), 29

¹³⁶ Beydoğan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi...*, 29

¹³⁷ Frederick Schauer, *İfade Özgürlüğü: Felsefi Bir İnceleme*, (Cambridge, Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1982), 18

¹³⁸ Zühtü Arslan, “Giriş”, *ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü*, Ed. Zühtü Arslan, (Ankara, Liberal Düş, 2003,) 5

¹³⁹ Schauer, *İfade Özgürlüğü...*, 18

¹⁴⁰ Holmes ve Frankfurter'den aktaran Schauer, *İfade Özgürlüğü...*, 18

¹⁴¹ Schauer, *İfade Özgürlüğü...*, 30

¹⁴² Mustafa Erdoğan, “Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif”, *Liberal Düşünce*, Sayı: 24, (Ankara, Güz 2001), 8

karar alma mekanizmasına mümkün olduğu kadar geniş halk katılımını gerektiren bir yönetimdir.”¹⁴³ İfade özgürlüğü ve demokrasi arasındaki ilişki doğrudan “kamusal meselelerle” ilişkilendirecek türdendir. Öyle ki “... ifadenin önemli olduğu ve hatta kamu görevlilerinin ve politikalarının eleştirilmesinin daha da önemli olduğu kanaatine...” kadar götürülür.¹⁴⁴

Liberalizmin tanımları farklılık gösterse de temelinde “... çoğu zaman, özellikle devlete veya çoğunluğa karşı bireysel haklarla ortaya konan belirli bir zihniyet...” olarak tanımlanır.¹⁴⁵ Bu bağlamda ifade özgürlüğü ifadenin toplumsal göndermelerinden bağımsız olarak bireyin doğal hakkı olarak tanımlanır. Bireye dayanan ifade özgürlüğü yaklaşımına göre ahlaki değer olarak tanımlanan “kişinin kendini gerçekleştirme” ifade özgürlüğü ile ilişkilendirilir. Böylece ifade özgürlüğü “... kişinin kendini gerçekleştirmesine, bireyin gelişimine hizmet eder”ken ifade kişinin “kendisini serbestçe ifade edebilmesi” sayesinde kişinin “ontolojik potansiyellerini gerçekleştirme” de mümkün hale gelir.¹⁴⁶

İfade özgürlüğünün felsefi temellerinde liberalizm baskın biçimde yer alır. Doğrudan ifade özgürlüğünün liberal yaklaşımının eleştirisi olmasa da özellikle modern liberal devlet, devlet anlayışı, pratikleri üzerinden getirilen eleştirilerin başına Foucault’yu koymak gerekir. Ancak Foucault’un doğrudan ifade özgürlüğünü merkeze aldığı söylenemez. İktidar ve söylem ilişkisine dair ürettiği düşüncelerde Foucault doğrudan liberalleri değil, mevcut modern devlet ve iktidar biçimlerini merkeze alır. Bu nedenle düşünceleri oldukça kapsamlıdır. Öyle ki aşağıda ifade özgürlüğü ekseninde Foucault’yan yapılacak alıntılar temel metinler olmadığı gibi, çalışmada yer verilmeyen başka Foucault metinlerinde de konuya dair düşünceler bulmak mümkündür.

Foucault her şeyden önce tarafsız devlet anlayışını reddeder.¹⁴⁷ Foucault’ya göre “iktidar seçkinlerin elinde kitleleri baskı altına alma aracı”dır.¹⁴⁸ Foucault için “iktidarın anahtarı bireylerden değil söylemden” geçer ve iktidar bireyleri

¹⁴³ Zühtü Arslan, *ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü*, 7

¹⁴⁴ Schauer, *İfade Özgürlüğü...*, 30

¹⁴⁵ Schauer, *İfade Özgürlüğü...*, 44

¹⁴⁶ Erdoğan, “Demokratik Toplumda İfade...”, 10

¹⁴⁷ Abigail Levin, *The Cost of Free Speech: Pornography, Hate Speech and Their Challenge to Liberalism*, (London, Palgrave Macmillan, 2010) 120

¹⁴⁸ Levin, *The Cost of Free Speech...*, 120

“sessizleştirerek”, “iktidar kendi söylemlerini, susturma ve itaat ile bireylere benimsetir.”¹⁴⁹

Foucault söylemin üç büyük dışlamaya maruz kaldığını belirtir: “yasaklanmış söz, deliliğin paylaşımı ve doğruluk istenci.”¹⁵⁰ Foucault’nun kendi ifadesiyle en çok üzerinde durduğu dışlama “doğruluk istenci”dir.¹⁵¹ Foucault *Toplumu Savunmak Gerekir* çalışmasında doğruluk istencine yakın duran “gerçeklik söylemi”ni iktidar ve hukukla birlikte bir “üçgen” olarak tanımlar.¹⁵² Foucault’un iktidar, hukuk, gerçeklik üçgeninde “gerçeklik üretimi”ne yaptığı vurgu ifade özgürlüğünün Milli ile formüle edilen gerçeklik ilişkisini sarsıcı biçimde sorgulamaya olanak sağlar.

Foucault’a göre bir gereksinim olarak “... iktidar tarafından gerçekliği üretmeye zorunlu kılarız; gerçeği söylemeliyiz, gerçeği itiraf etmeye ya da bulmaya zorunluyuz, mahkûmuz.” Foucault için iktidar gerçeklik arayışını kurumsallaştırır, bunu meslekleştirir, ödüllendirir.” Ancak Foucault’ya göre gerçekliğin iktidar mahkûmiyeti ile aranması, sorgulanması, bulunması, itiraf edilmesi gerçekliğin kendisinin değil iktidarın iktidarını sürdürmesinin aracı haline dönüşür. Gerçekliğin iktidar zoruyla aranması sonucunda “... özgül iktidar etmenleri taşıyan gerçek söylemlere; hukuk kurallarına, iktidar mekanizmalarına (...) dahası; iktidar kurallarına ve gerçek söylemlerin iktidarına bağlı olarak yargılanırız, mahkûm edilirdiz (...) belli bir yaşam biçimine ya da belirli bir ölme biçimine adanırız.”¹⁵³

Foucault’nun görüşleri ile ifade özgürlüğünü ilişkilendirmek başlı başına bir çalışma konusudur. Ancak yukarıda alıntıladığımız kısa pasajlar bile liberalizmin temel konularından biri olan ifade özgürlüğünün kendi içkinliği içinde dahi önemli gerilimleri, dışlamaları ve hatta çok rahat biçimde kendi karşısına dönmeyi içerdiğini göstermektedir.

1.1.5.4 İfade özgürlüğünün hukuksal boyutu

İster liberal eksende, ister liberalizmin Foucault gibi eleştirel düzleminde olsun en temel problem ifade özgürlüğünün hak olarak kullanımı ve sınırı sorunudur.

¹⁴⁹ Levin, *The Cost of Free Speech...*, 122

¹⁵⁰ Michel Foucault, *Söylemin Düzeni*, (İstanbul, Hil Yayınları, 1987), 30

¹⁵¹ Foucault, *Söylemin Düzeni*, 30

¹⁵² Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, (İstanbul, YKY Yayınları, 1997), 38

¹⁵³ Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, 38-39

İfade özgürlüğü her şeyden önce temel insan hakkı kategorisindedir. Birleşmiş Milletler’de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 18. maddesinde “herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı vardır” ifadesi bulunurken, 19. maddesinde “herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır” ifadesi bulunur.¹⁵⁴

Türkiye’nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. maddesinde de ifade özgürlüğü şöyle düzenlenir: “Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar.”¹⁵⁵

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 25. maddesinde “herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebeple olursa olsun kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz”; 26. maddesinde “Herkes düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini kapsar” biçiminde düzenlenmiştir.¹⁵⁶

Birleşmiş Milletler’de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi hariç Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ifade özgürlüğünün sınırlarına dair hukuki çerçeveye sahiptir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesine göre ifade özgürlüğü sınırlanabilir:

Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum da ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.¹⁵⁷

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 13 ve 14. maddeleri ifade özgürlüğünü de içeren temel hakların kısıtlanmasını içerir:

¹⁵⁴ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rights_turkce.pdf

¹⁵⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainسانhaklarisozlesmesi.pdf>

¹⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf

¹⁵⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainسانhaklarisozlesmesi.pdf>

Madde-13: Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.

Madde-14: Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.¹⁵⁸

Bu maddelere ek olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 15. maddesi "savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlal etmemek kaydı ile..." "temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulmasını" düzenler.¹⁵⁹

İfade özgürlüğünün hak olarak kullanılması ile sınırlandırılması temel hukuk metinlerinde tarif edilmiş olsa bile ifade özgürlüğünün ortaya çıkardığı hak kullanımı ve sınırlılığına dair toplumsal değişimler, gerilimler kendisini genelde hukuk sınırları içinde ve içtihatlarla birlikte göstermiştir. Trager ve Dickerson *Yirmibirinci Yüzyılda İfade Hürriyeti* başlıklı ortak çalışmalarında ABD'de 19. yüzyıl boyunca Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin temel rolünün "federal hükümetin temel yapısını ve hükümetin ekonomideki yerini tanımlamakla meşguliyet" olarak tarif ederler. ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ile ortaya çıkan toplumsal dinamikler sonucu "hoşgörü ve anlayış ışığı" yerini "sansür ve korku"ya bırakır. Bu sansür ve korku dönemi Birinci Dünya Savaşı ve 1960 arasındaki dönem boyunca devam eder. Öyle ki ABD'de 1950-60 arasında işe alımlarda "... anti-komünist histerinin bir parçası olarak çalışanların sadakat yemini etmesi gereken federal ve eyalet yasaları çıkarıldı." ¹⁶⁰

¹⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf

¹⁵⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf

¹⁶⁰ Robert Trager ve Donna L. Dickerson, *Yirmibirinci Yüzyılda İfade Hürriyeti*, (Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu, 2003) 67,72

ABD’de ancak 1969 yılında, o da komünizmle ilintisiz bir davada, ABD yüksek mahkemesi “... ancak yasadışı bir eylemi doğrudan tahrik eden veya halkın emniyetini derhal ve hemen bir tehdit yaratan ifadelerin topluma açık ve mevcut tehlike teşkil ettiğine...” yönelik bir karar verir. “ Branderburg–Ohio olarak bilinen dava ile ABD yüksek mahkemesi ABD federal ve yerel yönetimlerine bir ifadenin hemen kanunsuz eyleme yol açmasının kuvvetle muhtemel olduğunu kanıtlamak gibi ağır bir yük getirmesi...” sürecini başlatmış oldu.¹⁶¹

Trager ve Dickerson çalışmalarında çarpıcı biçimde “Birleşik Devletler kültürel çeşitliliğe sahip nüfusa rağmen hiçbir zaman hoşgörülü bir toplum olmamıştır” ifadesini kullanırlar.¹⁶² Trager ve Dickerson’ın bu ifadesi devletler ve uluslararası hukuk metinlerinde ifade özgürlüğünün ilke olarak bulunmasına rağmen, hem bu ilkenin uygulanması hem de hukuksal sınırlandırmaya dair gerilimlerin, çatışmaların, dönüşümlerin ilkenin varlığından daha çok ilkelerin düzenlenmesi, uygulanması gibi süreçlerin toplumlarda ortaya çıkan yapısal dönüşümlere neredeyse tamamen bağlı olduğuna işaret eder.

Ancak ifade özgürlüğünün kullanılması, sınırlandırılması ekseninde toplumsal dönüşüm her ne olursa olsun kamusal ilişki bakımından kamu erki olan devletin siyaseten ve hukuken temel belirleyici olduğunu vurgulamamız gerekir. Kamu erki olarak devlet mevcut toplumsal durumun basit bir yansıtıcısı gibi görünmesine rağmen, etki gücü yüksek bir konumda yer almaktadır.

1.1.5.5 Nefret söyleminin çeperi

Nefret söylemi kamusal alanda ifade özgürlüğü kadar meşakkatli konuların başında gelmektedir. Hukuksal olarak tanımlanmasındaki, uygulamasındaki zorluklar bir yana nefret içeren bir söylemin toplumsal ilişkilerde normal görülmesi onun ortaya çıkarılmasını da zorlaştırmaktadır. Ancak nefret söyleminin en başat zorluğu iktidar ilişkisi ile sıkı bağıdır. Nefret söylemi siyasal, dinsel, kültürel, etnik olarak iktidar olan tarafından üretilmesi egemen olmayanın, ötekinin nefretle gündelik olarak

¹⁶¹ Trager ve Dickerson, *Yirmibirinci Yüzyılda İfade...*, 74

¹⁶² Trager ve Dickerson, *Yirmibirinci Yüzyılda İfade...*, 69

karşılaşmasının da önünü açar. Böylece ülkemizde olduğu gibi cumhurbaşkanı “afedersin Ermeni”¹⁶³ gibi bir ifadeyi çok rahatlıkla kullanabilmektedir.

Nefret söylemi ifade özgürlüğüne benzer biçimde ortaya çıkan olayların ele alınması ile teorik sonuçlara ulaşılan bir konudur. Bunun yanı sıra nefret söyleminin nefret suçu ile ilişkisinden dolayı hukuksal niteliği de vardır.

Nefret söylemi genel olarak Avrupa Konseyi’nin Bakanlar Komitesi tarafından yayımlanan nefret söylemi konulu tavsiye kararına atıfla ele alınır:

“Nefret söylemi” kavramı, ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini kapsayacak şekilde anlaşılacaktır. Bu anlamda “nefret söylemi” muhakkak belirli bir kişiye veya gruba yönlendirilmiş yorumları kapsamaktadır.¹⁶⁴

Weber, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin nefret söylemi ile ilgili kararlarını gözeterek nefret suçunun kapsamını “belirli bir ırka ait kışkırtma”, “dinsel nedenlerle kışkırtma”, “hoşgörüsüzlüğe dayalı kışkırtma”yı içerdiğini, “homofobi hakkında karar almamışsa da” homofobik söylemin de nefret söylemi kapsamı içine girdiğini belirtir.¹⁶⁵

Kanada İnsan Hakları Komisyonu ele aldığı bir dava üzerinden nefret mesajlarına yönelik göstergeleri tanımlamaya çalışmıştır: hedef gruba kendisi için “güçlü tehdit özelliği” atfetme, hedef gruba karşı negatif genelleme için “gerçek hikâye özelliği”, “yıkıcı özellik”, hedef grubu “toplum sorunlarının temel nedeni sayma”, “tehlike ya da şiddet”, hedef grubu “yükümlülük sahibi görmeme”, “uzaklaştırma-sürgün”, hedef grubu (hayvan-haşere ile kıyaslayıp) “insanlık dışı özellik” verme, “kışkırtıcı dil”, hedef grubun “geçmiş trajedisini önemsizleştirme ya da kutlama”, hedef gruba karşı “şiddet eylemine çağrı”.¹⁶⁶

“İfade Özgürlüğü ve Nefret Söylemi” kitaplarında Mihajlova ve arkadaşları nefret söyleminin tespitine yönelik göstergeler önerirler. İlk gösterge olan “kasıt

¹⁶³ “Erdoğan: Afedersin Ermeni Diyen Çok Oldu” <https://m.bianet.org/bianet/toplum/157616-erdogan-afedersin-ermeni-diyen-oldu>

¹⁶⁴ Anne Weber, *Nefret Söylemi El Kitabı*, (İHOP, 2009),3

¹⁶⁵ Weber, *Nefret Söylemi...*, 4

¹⁶⁶ Mutlu Binark, “Nefret Söylemin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, (İstanbul, Kalkedon, 2010), 15-16

göstergesi”nde “tarafsız bir gözle, söylem sahibinin kastının şiddete sebep olmak veya teşvik etmek, hedef grubu veya bireyleri aşağılamak, küçük düşürmek kasti taşıyıp taşımadığı”nı belirlemek gerekir. “İçerik-bağlam göstergesi”nde her söylem ifade edildiği bağlam içinde ele alınmalıdır. Bu gösterge özellikle nefret söyleminde “gizlenmiş” olan nefretin ortaya çıkarılması bakımından önemlidir. Son gösterge olan “sonuçlar/yasaklanmış neticeler göstergesi”nde “... belirli bir etnik gruba karşı (...) ırksal sloganlar ve şiddete teşvik söylemleri (...) toplu sürgünleri...” içerir. Son göstergenin kolay yanı kanunlarca suç olarak tarif edilmiş olmasıdır.¹⁶⁷

Söyleme dair çalışmaları ile bilinen Teun Van Dijk “özellikle grupların üyeleri olarak konuştuğumuzda” söylem ve ideoloji arasındaki kesin bir ilişki olduğunu belirtir.¹⁶⁸ Dijk söylemleri onun üretildiği, kullanıldığı alanlar olarak sıraladığı “... bir yığın konuşma ve metin biçimleri arasından televizyon izleyerek, okulda okutulan kitaplardan, reklamlardan, gazetelerden, romanlardan ya da iş arkadaşlarımız ve dostlarımızla yaptığımız günlük konuşmalardan...” öğrendiğimizi belirtir.¹⁶⁹

Dijk “toplumsal ve kişisel bilişin (...) tüm söylem üretimi ve anlaşılmasının temeli...” olduğunu belirtirken “toplumsal biliş ve söylem” arasındaki ilişkiyi “söylem-kişisel, zihinsel modeller-grup bilgisi-grup tutumları-grup ideolojileri-kültürel/ortak alan bilgisi” şeması içinde tanımlar.¹⁷⁰

Dijk’in gösterdiği biçimde söylemin toplumsallığın ortaya çıktığı her alanda kendisini gösterebilen, üretebilen ve de en önemlisi kuşaklara aktarılabilen özellikleri vardır. Kültürel aktarım kuramına göre “... toplumdaki ana akım kültürden ya da alt kültürlerden öğrenilen nefret söylemi, (...) gerek kültüre gerekse bireysel eğilimlere bağlı olarak ortaya çıkar.”¹⁷¹ Bunun bir sonucu olarak “... önyargıların oluşmasında toplumdaki mevcut stereotipler temel rol oynarken, bunların kuşaktan kuşağa geçmesi...”¹⁷²de öngörülür bir hal alır.

Nefret söylemlerinin incelenmesi ile nefret söylemlerinin belirgin tipleri ortaya

¹⁶⁷ Elena Mihajlova, Jasna Bacovska, Tome Shekerdjiev, *Freedom Of Expression And Hate Speech*, (Skopje, Polyesterday, 2013), 31-32

¹⁶⁸ Teun Van Dijk, “Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım”, *Söylem ve İdeoloji*, Ed: Barış Çoban, (İstanbul, Su Yayınları, 2003), 18

¹⁶⁹ Dijk, “Söylem ve İdeoloji...”, 18

¹⁷⁰ Dijk, “Söylem ve İdeoloji...” 30-31

¹⁷¹ Burak Doğu, “Sanal Nefret Pratikleri: İnternet’te Nefret Söylemi ve Karşı Örgütlenmeler”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, (İstanbul, Kalkedon, 2010), 224

¹⁷² Doğu, “Sanal Nefret Pratikleri...”, 224

çıkarılabilmıştır: “Siyasal düşünce ve takipçilerini hedef alan” siyasal nefret söylemi; doğrudan bir cinsiyeti hedef alması bakımından “kadına yönelik nefret söylemi”; ülke topraklarına turizm, göç, mülteci vb. şekilde giren “yabancılar ve göçmenlere yönelik nefret söylemi”; cinsel kimliklerinden dolayı LBGTİ’lere yönelik olarak “cinsel kimlik temelli nefret söylemi”; din ve inaçlara yönelik olarak “inanç ve mezhep temelli nefret söylemi”; fiziksel ve zihinsel durumlarından dolayı “engel ve çeşitli hastalıklara yönelik nefret söylemi”.¹⁷³

Nefret söyleminin üretim sürecinde “stigma (damgalama), ayrımcılık, homofobik ve zenogofik söylemler” öne çıkmaktadır.¹⁷⁴ Stigma ırk, cinsiyet, etnik, dinsel azınlığa karşı “olumsuz etiketler” olarak ifade edilir.¹⁷⁵ Nuri Bilgin damgalama sonucunda “... kötü şöhretli ‘onlar’ ve normal olan ‘biz’ ayrımı...”nın gerçekleştiğini belirtir.¹⁷⁶

Stereotipler ise “bir kişinin tüm özellik ve niteliklerinin o kişiye ait tipin içerdiği belli başlı özelliklere indirgenmesi (...) ve sonsuza kadar (...) sabitlenmesi”dir. Önyargılar gruplara yönelik olarak “... o grubun tüm üyelerini (...) aşağılayan bir tutum” olarak tanımlanırken ayrımcılık “bir gruba diğerlerinden daha farklı muamele” olarak tanımlanır. Homofobi “eşcinsellere ve eşcinselliğe karşı duyulan korku ve hoşnutsuzluk”, zenofobi ise “yabancı korkusu” olarak tanımlanır.¹⁷⁷

Nefret suçu, nefret söyleminin hemen peşi sıra gelen bir kavramdır. Bir nefret söyleminin nefret suçuna dönüşeceğinden bahsedilemez. Ancak tersine bir nefret suçu varsa bunun öncülünde bir nefret söylemi olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Nefret suçlarının diğer suçlardan en ayırt edici farkı mağdurların kişisel nedenlerle değil, sadece ait olduğu gruptan dolayı saldırıya maruz kalmalarıdır. Nefret suçlarındaki hedefin belirsizliğinden dolayı sadece mağdurlar nezdinde değil “... toplumun tümünün yaşam biçimiyle toplumu oluşturan farklı gruplarla birlikte yaşama... [ile] doğrudan ilişkili olma sebebiyle tamamen toplumsal ve politik suçlardır.”¹⁷⁸

¹⁷³ Hülya Öztekin, “[Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği](#)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Derneği*, Cilt: 8, Sayı: 38, (Haziran, 2015), 927-928

¹⁷⁴ Eser Aygöl, “Facebook’ta Nefret Söyleminin Üretilmesi ve Dolaşıma Sokulması”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, (İstanbul, Kalkedon, 2010), 100

¹⁷⁵ Aygöl, “Facebook’ta Nefret Söyleminin...”, 100

¹⁷⁶ Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, (İzmir, Aşina Kitapları, 2007), 72

¹⁷⁷ Tüm tanımlar için bkz: Aygöl, “Facebook’ta Nefret Söyleminin...”, 101

¹⁷⁸ Melek Göregenli, “Temel Kavramlar: Önyargılar, Özcü İnançlar ve Ayrımcılık”, *Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar*, Ed. Mahmut Çınar, (İstanbul, Hrant Dink Vakfı, 2013), 68

Nefret suçları da tarihsel bir olgudur. Nefret suçları bir göçmen ülkesi olan ABD’de tartışılmaya ve bu suça dair yasalaşma başlamıştır.¹⁷⁹ 90’lı yıllarda Avrupa’da da ele alınmaya başlayan nefret suçları sadece ırk düzeyinde değil, cinsiyet ve cinsel kimlikle ilişkili saldırıları da kapsayacak biçimde genişletilerek “... 2001 yılından bu yana ‘siyasi motifli suç’ olarak kabul edilir.”¹⁸⁰ Nefret suçu daha önce “normal bir suçu ağırlaştıran bir faktör iken” 1 Ekim 2007’de ABD’de Irk ve Din Nefreti Yasası’nın yürürlüğe girmesi ile “... nefret kavramı artık bağımsız ve apayrı bir ağır suç haline geldi.”¹⁸¹

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) nefret suçunu aşağıdaki gibi tanımlar:

A) Nefret suçu, mağdur, mülk ya da suç hedefi B şıkında tanımlandığı gibi bir grupta gerçek ya da varsayılan bağlantısı, ilgisi, destekçisi ya da üyesi olduğu için seçilerek, mülke ya da kişiye karşı işlenen herhangi bir suçu kapsamaktadır.

B) Grup üyelerinin genel özellikleri gerçek ya da varsayılan ırk, ulus ya da etnik orijin, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, fiziksel ya da zihinsel engellilik, cinsel kaynaklı ya da diğer benzer unsurlara dayandırılabilir.¹⁸²

Nefret suçlarından bazıları da şu şekilde sıralanmaktadır: fiziksel saldırı, şiddet ya da saldırı tehditleri, taciz, mülke ya da eşyalara zarar verme, ırkçı-nefret içerikli ya da saldırgan duvar yazıları, kundaklama, saldırgan broşürler ve posterler, okulda ya da iş yerinde zorbalık yapma.¹⁸³

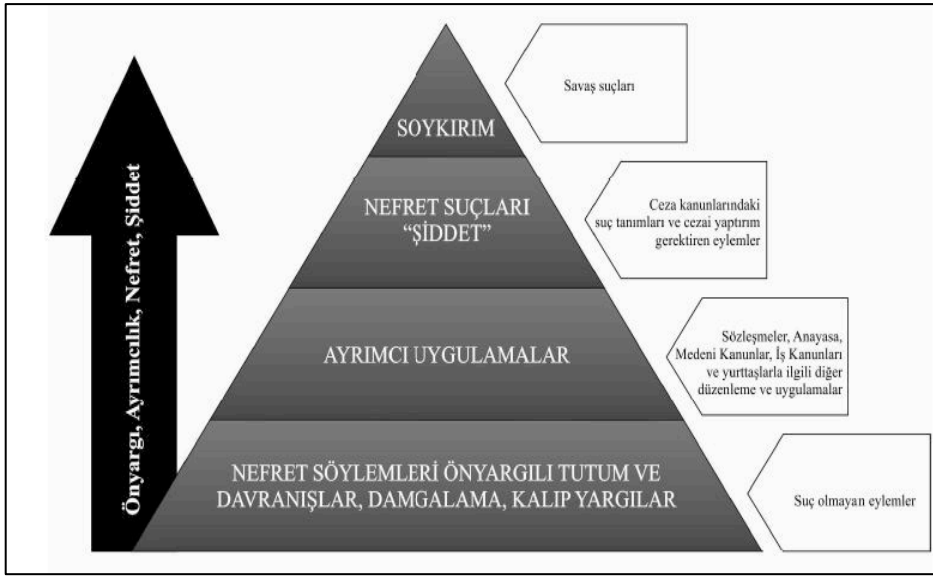
¹⁷⁹ Cemalettin Gürler, “Nefret Suçları ve İş Hayatı”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl:68, Sayı: 2001/1, 261

¹⁸⁰ Gürler, “Nefret Suçları...”, 261

¹⁸¹ Gürler, “Nefret Suçları...”, 261

¹⁸² Hakan Ataman, “Nefret Suçlarını Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinde Ele Almak: Etik, Sosyo-Politik ve Bir İnsan Hakları Problemi olarak Nefret Suçları”, *Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar*, Ed. Mahmut Çınar, (İstanbul, Hrant Dink Vakfı, 2013), 68

¹⁸³ T. Cengiz Algan, F. Levent Şensever, *Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 yıl, 10 Örnek*, (İstanbul, Sosyal Değişim Derneği, 2010) 7

Şekil 1.1: Nefret suçları piramidi¹⁸⁴

Nefret söylemi yukarıdaki şekilde de görüleceği gibi sonu soykırıma giden bir yapıya sahiptir.

Nefret söylemi ile kamusal alan arasındaki ilişki literatürde doğrudan ele alınan bir konu değildir. Bununla birlikte nefret söyleminin kamusal alan ile ilgili en temel ve belirgin sonucu nefret söyleminin hedefinde olan mağdurların “sessizleşmesi”dir.¹⁸⁵ Nefret söyleminin hedefindeki gruplar için yaratılan söylemler “... hedefteki grupları sinikleştirir, pasifleştirir ve demokratik bir sisteme eşit bir şekilde katılma cesaretlerini ve motivasyonlarını kırar.”¹⁸⁶

Nefret söyleminin kamusal alan ile ilgili en çetrefilli ilişkisi ifade özgürlüğü ile ortaya çıkmaktadır. Bu çetrefilli durum da kendisini hukuk alanında göstermektedir. Nefret söylemi ve ifade özgürlüğü arasındaki ilişkide iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. “Liberal yaklaşım” olarak ifade edilen ilk yaklaşıma göre bir ifadenin “... açıktan şiddeti teşvik edici olmadığı sürece sınırsız olması...” gerekir.¹⁸⁷ İkinci yaklaşıma göre nefret söylemi ile söylemin hedefindeki kişiler arasındaki ilişkiye odaklanır. Bu yaklaşım nefret söyleminin hedefindeki kişilerin “tek başına mücadele edemeyecekleri” vurgusunu yaparak, nefret söyleminin “... tek bir kişinin değil, belli grup ya da topluluğun maruz kalacağı yıkıcı sonuçlar...”dan dolayı hukuksal olarak

¹⁸⁴ Ataman, “Nefret Suçlarının Farklı...”, 62

¹⁸⁵ Öztekin, “Yeni Medyada...”, 928

¹⁸⁶ Algan, Şensever, *Ulusal Basında...*, 16-17

¹⁸⁷ Ayşe Kaymak, “Yeni Medyada Nefret Söyleminin Hukuksal Boyutu”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, (İstanbul, Kalkedon, 2010), 273

ifade özgürlüğü sınırları içinde değerlendirilemeyeceğini belirtir.¹⁸⁸

İfade özgürlüğü ve nefret söylemi arasında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 10. maddesinde bir bağ kurulmuş olsa da konu sözleşmede imzası bulunan devletlerin “geniş takdir yetkisine”¹⁸⁹ bırakılmıştır. Nefret söyleminin sosyo-kültürel boyutları da düşünüldüğünde hukuksal süreçlerin varlığı önemli bir kamusal önem gösterse de, tek başına yeterli olamayacağı da açık biçimde gözükmektedir.

1.2 Kimliğin Tanımları, Sınırları, Gerilimleri

Aynı anda hem bir Asyalı, hem bir Hindistan vatandaşı, hem ataları Bangladeşli bir Bengalli, hem Amerika'ya ya da İngiltere'ye yerleşmiş bir kişi, hem bir iktisatçı, hem amatör bir felsefeci, hem bir yazar, hem bir Sanskritçeci, hem hararetli bir laisizm ve demokrasi taraftarı, hem bir erkek, hem bir feminist, hem bir heteroseksüel, hem bir eşcinsel ve lezbiyen hakları savunucusu, hem de Hindu geçmişi olan, ama dinsel bir yaşam tarzı olmayan, Brahman olmayan ve ölümden sonraki yaşama inanmayan (ayrıca, eğer sorulacak olursa, "doğumdan önceki yaşama" da inanmayan) bir kişi olabilirim. Bu benim aynı anda ait olabileceğim çeşitli kategorilerin sadece küçük bir örnektir-bunun dışında elbette, koşullara bağlı olarak harekete geçip benim ilgimi çekebilecek çok sayıda başka üyelik kategorileri de vardır.¹⁹⁰

Kimlik olgusu psikiyatriden sosyolojiye kadar çeşitli disiplinlerin ele aldığı bir olgudur. Kimliğin bir yanı en kişisel, belki de en mahrem yanları barındırırken diğer bir yanı da aynı anda en kabalık olan toplumsal ilişkilere dayanır. Kimlik bu iki ucun arasında iç içe geçen pek çok yanı da barındırır. Sosyolojik bağlamda kimlik, ele alındığı tarihsel döneme kesin bir bağla bağlıdır. Klasik sosyolojide kimlik özellikle ve öncelikle sanayi devrimi ile tanımlanan modern toplumla ilişkili olarak ele alınmışken, günümüzde küreselleşme, çok kültürlülük çerçevesi içinde ele alınır.

Steph Lawler kimlikle ilgili teorik çalışmalarda “kimlik problemlerinin son elli yıldan daha fazla bir süredir daha çok baskı altında...” olduğunu belirtir.¹⁹¹ Lawler, Bauman'ın “akışkanlık” kavramına atıfla kimlik araştırmaları üzerindeki bu baskının arkasında “cinsiyet etrafında sabit ve istikrarlı kimliklerin çöküşü, ulus gibi

¹⁸⁸ Kaymak, “Yeni Medyada Nefret...”, 273

¹⁸⁹ Kaymak, “Yeni Medyada Nefret...”, 274

¹⁹⁰ Amartya Sen, *Kimlik ve Şiddet: Kader Yansıması*, (İstanbul, Türk Henkel Yayınları, 2006), 39-40

¹⁹¹ Steph Lawler, *Identity: Sociological Perspectives*, (Cambridge, Polity Press, 2014), 3

çevrelerdeki sosyal akışkanlık ve güvensizliğin” olduğunu belirtir.¹⁹² Lawler’in belirttiği baskı elbette akademik bir baskının çok ötesindedir. Son elli yıl değil, sadece 21. yüzyılda kimlik ekseninde olan biten tepe olaylara (1915 Ermeni Soykırımı, İkinci Dünya Savaşı Yahudi Soykırımı gibi olaylara) baktığımızda kimlik olgusu varlık yokluk, daha açık bir ifade ile insanlar için ölüm - kalım meselesidir.

Kimlik, hakkında çokça fikir üretilmesine rağmen doğrudan tanımlanması da bir o kadar zor bir kavramdır. Kabul edilmiş tanımı/tanımları pek olmadığı gibi kimlik tanımlarının pek çoğu da tanımlayana göre değişen bir muhtevaya sahiptir.¹⁹³ Ancak bir kavram olarak, suyun içinde olduğu her kalıbın şeklini alması gibi, kimlik kendisine çizilen sınırlara uygun biçimde var olabilen, kendisini yer aldığı kalıplar içinde rahatlıkla da gösterebilen ender mefhumlardan birisidir.

Kimlik ele avuca sığmaz gözükmese de rağmen aynı zamanda insanların ve toplumların gündelik yaşamlarını varlık yokluk ekseninde etkileme gücü de vardır. Bu genel nedenle kimliğin tanımlarını tamamen bir yana bırakmadan esas olarak kimliğin hangi sınırlar içinde ele alındığına odaklanmak, kimlik ve ona dair meselelerin teorik çerçevesini çizebilmenin temeli olacaktır.

Vivan L. Vignoles ve arkadaşları kimlik ile ilgili “üç farklı yaklaşım seviyesi” olduğunu belirtir: “kişisel, ilişkisel ve kolektif”¹⁹⁴. Kişisel kimlik “kişiliğin benlik tanımına”; ilişkisel kimlik “*vis-avis* (yüz yüze) ilişkilerde eş, ebeveyn, iş arkadaşı, müşteri vb. statü ve rollere”; kolektif kimlik “insanların kendilerini özdeş kabul ettikleri grup ve sosyal kategorilere” gönderme yapar.¹⁹⁵

Kimliğin benlik ile ilgili çalışmaları 20. yüzyılda psikolog William James tarafından başlatılmış ve 20.yüzyıl ortasında da Carl Rogers tarafından geliştirilmiştir.¹⁹⁶ Bu dönemde benlik “kişiliğin içine oturmuş” “korkunç homonculus [kurgusal kişilik]” olarak ele alınırken, 70’lerde “davranışçılığın on yıllara yayılmış ihmali ve bilişsel

¹⁹² Lawler, *Identity: Sociological...*, 3

¹⁹³ “Kimlik, pek çok araştırmacının da vurguladığı gibi her şeyi ve herkesi nitelemez: belirli bir tarihte ortaya çıkmıştır ve belirli bir süreci işaret eder.” Bilgin, *Kimlik İnşası*, 45

¹⁹⁴ Vivan L. Vignoles, Seth J. Schwartz, Koen Luycks, “Introduction: Toward an Integrative View of Identity”, *Handbook Of Identity Theory And Research*, Ed. Seth J. Schwartz, (New York, Springer, 2011), 3

¹⁹⁵ Vignoles vd. “Introduction: Toward an...”, 3

¹⁹⁶ Carolyn C. Morf, Walter Mischel, “The Self as a Psycho-Social Dynamic Processing System”, *Handbook Of Self And Identity*, Ed. Mark R. Leary, June Price Tangney, (New York-London, The Guilford Press, 2012), 21

devrim” sonrasında benlik “kişisel, ilişkisel ve kolektif” olarak ele alınmaya başlandı.¹⁹⁷

Derek Layder benliğin sosyal ve psikolojik ilişkisini aşağıdaki gibi özetler:

1-Benlik doğada hem sosyal hem de psikolojiktir. Benliğin bir kısmı sosyal dünyadan kaçınırken, benlik aynı zamanda sosyal bağlamda var olur.

2-Benlik doğada duygusal bir yapıya sahiptir. Her ne kadar insanlar bilgili, becerikli ve mantıklı olmasına rağmen, bu kapasiteleri duygularla yakın ittifak halindedir.

3-Benlik farkındalık, icra organı (*executive agency*), kendini kontrol merkezidir.

4- Benlik iki önemli algıda esnek ve uysaldır: Zamanın herhangi bir noktası ve zaman içinde.

5-Benliğin genellikle gelişmemiş ve hareketsiz kalan manevi bir yönü vardır. Herkes bu manevi yapıyı geliştirme potansiyeline sahiptir.¹⁹⁸

Karina V. Korostelina sosyal kimliği “sosyal yaşamın en önemli özelliklerinin araştırılıp değerlendirilmesinde prizma haline...” geldiğini belirtir.¹⁹⁹ Korostelina’ya göre sosyal kimlik “bireysel davranışlar ve sosyal gerçeklik arasındaki ilişkiyi belirler.” Korostelina birbirinin yerine kullanılan “özdeşleşme” (*identification*) ve “kimlik” (*identity*) arasındaki farka değinerek özdeşleşmenin “kültür ve sosyal gerçeklik tarafından belirlendiği” görüşündedir. Korostelina’ya göre özdeşleşmenin iki ana fonksiyonu vardır. Birinci fonksiyon “bireyin koruma ve güven sağlayan bir gruba dahil olması”, ikinci fonksiyon da “kişinin bir sosyal ilişkiler sistemine dahil olması”nı içerir.²⁰⁰ Korostelina beş grup biçiminin özdeşlemeyi sağladığını belirtir:

1-Öncelikli grup (aile, arkadaşlar)

2-İlkel-en eski (primordial) grup (etnisite, din)

3-Sosyal olarak inşa edilmiş grup (ulus, politik parti)

4-İletişim grubu (iş arkadaşları, ahabplar, ortaklar)

5-Sembolik gruplar (jenerasyon)²⁰¹

Nuri Bilgin kolektif kimliği “sosyal kimliğin topluluk düzeyindeki ifadesi olarak...” nitelendirir. Kolektif kimlik “belirli bir alanda belirli bir kültürel topluluk tarafından taşınan” etnik, dinsel, ulusal kimliklere işaret eder. Kolektif kimlik “güvenlik

¹⁹⁷ Morf, Mischel, “The Self as a Psycho-Social...”, 21

¹⁹⁸ Derek Layder, *Social And Personal Identity: Understanding Your Self*, (London, Sage, 2004), 14-15

¹⁹⁹ Karina V. Korostelina, *Social Identity and Conflict: Structures, Dynamics and Implications*, (New York, Palgrave MacMillan, 2007), 15

²⁰⁰ Korostelina, *Social Identity and Conflict...*, 18

²⁰¹ Korostelina, *Social Identity and Conflict...*, 19

duygusu, harekete itme, objektif ve sübjektif özellikleri birleştirme, süreklilik sağlama, dönüştürme” gibi boyutlara sahiptir.²⁰²

Wsevolod W. Isajiw bir kolektif kimlik olarak tanımlanan etnisitenin “aralarındaki metodolojik farkların doğrudan veya dolaylı olarak gözlenebilen” “objektif ve sübjektif boyutları” olduğunu belirtir.²⁰³ Objektif boyut “akrabalık, kurumların varlığı ve bireylerin açık davranış kalıpları”nı içerir. Sübjektif boyut ise “süreç bağlamında yorumlanması gereken tutum, değer ve önyargıları” ifade eder.²⁰⁴

Kimlik ister benlik düzeyinde ister kolektif düzeyde olsun ben ve/veya biz ile ilgili içeriye, bunun hemen yanında sen/o/onlar ile ilgili dışarıya gönderme yapar. Bauman’ın ifadesiyle “... ‘dış grup’ duygusu olmaksızın ‘iç grup’ duygusu olamaz ve tabii tersi de geçerlidir.”²⁰⁵ Bauman “biz ve onlar” arasındaki ilişkinin ayrı insan gruplarını değil, “... tümüyle birbirinden farklı iki tutum arasındaki, duygusal bağlanma ve antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, işbirliği ve çekişme arasındaki ayrımı...” temsil ettiğini belirtir.²⁰⁶ Bauman bu “tümüyle birbirinden farklı iki tutumu” aşağıdaki gibi betimler:

"Biz" ait olduğumuz grup anlamına gelir. Bu grup içinde olanları gayet iyi anlarım ve anladığım için nasıl sürdüreceğimi bilirim, kendimi güvenli ve evimde hissederim. Bu grup âdeta benim doğal ortamım, içinde olmaktan hoşlandığım ve huzur içinde döndüğüm yerdir. "Onlar" ise tersine ne ait olmayı isteyebileceğim ne de istediğim bir grubu anlatır. Dolayısıyla o grupta neler olup bittiğine ilişkin gözümde canlanan şeyler, belli belirsiz ve kopuk kopuktur; o grubun işleyişine ilişkin pek bilgim yoktur ve bu yüzden o grubun yaptığı her ne ise benim için genelde kestirilemez ve aynı şekilde korkutucu şeylerdir.²⁰⁷

1.2.1 Modernite, küreselleşme ekseninde kimlik

Kimlik tarihsel olarak Antik - Yunan ve Roma İmparatorluğu’na kadar veya antropoloji ekseninde insanlığın başlangıcına kadar götürülebilen bir kavram olmasına rağmen esas olarak kendisini modernite sınırları içinde gösterir.

²⁰² Bilgin, *Kimlik İnşası*, 13

²⁰³ Wsevolod W. Isajiw, “Defination and Dimensions of Ethnicity: A Theoretical Framework”, *Challenges of Measuring an Ethnic World: Science, politics and reality: Proceedings of the Joint Canada-United States Conference on the Measurement of Ethnicity*, April 1-3, 1992, 411

²⁰⁴ Isajiw, “Defination and Dimensions of...”, 411

²⁰⁵ Zygmund Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, (İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016), 51

²⁰⁶ Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, A.g.k, 51

²⁰⁷ Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, 51

Modernite modern olarak tanımlanan “...toplumsal oluşumlar ile ‘geleneksel’ toplumlar arasında görülen temel bir ayrıma dayanır”.²⁰⁸ Bu ayrımı sağlayan da “... kentleşme, endüstrileşme, demokratikleşme süreçlerine ve bilgi konusunda ampirik-analitik bir yaklaşımın ortaya çıkışı...” olarak gösterilir.²⁰⁹

“İki yüzyıl öncesine kadar tarihin bütününe egemen olan toplumları ortadan kaldıracak ne olmuştur?” sorusunu soran Anthony Giddens sanayileşmeyi kendi sorusuna bir cevap olarak verir.²¹⁰ Sanayileşmenin “iki yüzyıl öncesi toplumlardan” ortaya çıkardığı en önemli fark kırdan kente göç ile “... meçhul kişilerin oluşturduğu bir yabancılar topluluğu yaratmış...” olmasıdır.²¹¹ Yabancılar topluluğu olan “... kentlerde, toplum yaşamı önceye bakarak daha kişisel dışıdır ve ortaklaşa niteliği ağır basar; pek çok gündelik karşılaşma, tanıdığımız insanlar yerine yabancılarla gerçekleşir.”²¹²

Ancak Anthony Giddens’in kent yaşamı ile ilgili yaptığı bu çerçevelendirme, modern kentlerin oluşum tarihine odaklanıldığında başta kimlik olmak üzere sosyolojik pek çok olgunun yaşadığı kriz ve buna dair çözümler tarihini de vermektedir.

Zygmund Bauman modernitenin sanayileşme ekseninde ortaya çıkardığı değişimi “çalışma” üzerinden ele alırken “... çalışmanın her zaman bir efendiye sahip olmak, bir cemaate ait bulunmak ve diğer durumlarda da göz önünde, dolayısıyla denetim altında olmak anlamına gelmesi...” ile geleneksel olanın modern olandan ayrımını gösterir. “Cemaatleri parçalayan” kentlerdeki nüfus fazlalığının getirdiği en önemli sonuç Bauman’ın ifadesiyle “... toplumun yeniden üretiminde devletin rolünü tamamiyle değiştiren bir dizi hukuksal girişimi harekete geçirmiş olmasıdır.”²¹³

Sanayileşmenin hükmü ile kentlerde artan yoksulluğa karşı devletin yaptığı ilk iş “hummalı bir yasama etkinliğine girmesi”, bunun sonucunda artık “kökensizleşenlerin” kent sınırları içinde “denetim ve gözetim altına alınması” oldu.²¹⁴ Kentlerde çığından çıkan ve denetlenmesi çok zor olan nüfusun ürettiği “yalnızca somut ‘toplumsal sorunların’ çözümü değil, aynı zamanda toplumsal

²⁰⁸ Peter Wagner, *Modernliğin Sosyolojisi: Özgürlük ve Cezalandırma*, (İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1996), 21

²⁰⁹ Wagner, *Modernliğin Sosyolojisi*, 21

²¹⁰ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, (İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008), 73

²¹¹ Sennet, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 76

²¹² Giddens, *Sosyoloji*, 74

²¹³ Zygmund Bauman, *Yasa Koyucular ve Yorumcular*, (İstanbul, Metis Yayınları, 1996), 54, 55

²¹⁴ Bauman, *Yasa Koyucular...*, 55-57

iktidar alanlarının gerçekten temelinden sarsılması ve radikal bir biçimde değişen toplumsal koşulların toplumsal denetim mekanizması ile yeniden düzenlenmesiydi.”²¹⁵

Sosyoloji ve sosyal psikolojide “kişilerin benlik algısı”²¹⁶ olarak tanımlanan kimlik biraz da bugüne odaklanır. Kimlik ister “kişiler arası ilişki içinde sergilenen rol” olarak sosyal kimlik; kolektif kimlik ister “sosyal kimliğin topluluklar düzeyindeki ifadesi” şeklinde tanımlansın²¹⁷, modernite ekseninde kimliği işaret eden, sınırlayan, belirleyen öncelikli kurum devlettir. Çünkü Bauman’ın da işaret ettiği gibi bireyi her yönüyle denetleyen, bu bağlamda belirleyen kır ve kent cemaatinin yerini sanayileşme sonucu kentlerde ortaya çıkan yönetim krizini devlet almış ve devlet “toplumsal krizin” çözüm odağı haline gelmiştir.

Devletin hukuksal olarak öncelikle kent düzeyinde çözmeye çalıştığı “toplumsal kriz” en sonunda kentleri aşan ve coğrafi sınırlarla belirlenmiş, bu sınırlar içinde yaşayan tüm insanların tabi olduğu ulus-devlet biçimi ile yeni çözümler, ama aynı zamanda yeni krizler haline dönüşmüştür. “Ulus-devletler, geleneksel devletleri birbirinden ayıran belirsiz sınır bölgeleri yerine birbirlerinden açıkça ayrılmış sınırları olan politik topluluklardır. Ulus-devlet hükümetleri, kendi sınırları içerisinde yaşayan herkese uygulanan yasaları düzenleyerek vatandaşların yaşamlarının pek çok alanında söz sahibi olurlar.”²¹⁸

Anthony Giddens küreselleşmenin “... bizlerin giderek artan biçimde tek bir dünya içinde yaşadığımız, öyle ki bireylerin, grupların, ulusların birbirine bağımlı hale geldiği olgusuna göndermede...” bulunduğunu söyler. Giddens’a göre küreselleşmeyi ortaya çıkaran başlıca etmenler olarak “bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişme”, “ekonomik etkenler-uluslararası şirketler”, “politik değişimler”i sayar.²¹⁹

Küreselleşmeyi olanaklı kılan “bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişme” iki biçimde kendisini göstermiştir. İlk olarak “zamanın ve mekânın yakınlaşması sağlanmış”, ikinci olarak da “uzak yerlerdeki insanlar ve olaylar hakkında bilgi akışını kolaylaştırmıştır.” Ekonomik küreselleşmenin kalbinde yer alan “ulusaşırı

²¹⁵ Bauman, *Yasa Koyucular...*, 55,58

²¹⁶ Sosyolojik bir tanım için bkz: Patricia A. Adler, Peter Adler, “Identity, Deviant,” *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, Ed. George Ritzer, (Malden, Blackwell Publishing, 2007), 2207

Sosyal psikolojik bir tanım için bkz: Bilgin, *Kimlik İnşası*, 11

²¹⁷ Bilgin, *Kimlik İnşası*, 13

²¹⁸ Giddens, *Sosyoloji*, 75

²¹⁹ Giddens, *Sosyoloji*, 83-93

şirketler birden fazla ülkede mal üreten ya da hizmet pazarlayan şirketlerdir. Bu şirketler (...) görece küçük şirketler olabileceği gibi, işlemleri bütün dünyayı kaplayan dev uluslararası girişimler niteliğinde de olabilir.” Anthony Giddens küreselleşmenin üçüncü itici gücü “politik değişimler”i de üç etkene bağlar: “Sovyet tipi komünizmin çöküşü”, “uluslararası ve bölgesel hükümet mekanizmalarının gelişimi”, “uluslararası devlet örgütlerinin uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından yönetilmesi.”²²⁰

David Held küreselleşmenin “dört farklı değişim tipini” içerdiğini belirtir. Küreselleşme:

-Toplumsal, siyasal ve ekonomik etkinliklerini siyasal sınırların ötesine, farklı bölgelere ve kıtalara yayar.

-Ticaret, yatırım, finans, göç ve kültür akışlarının artmasına yol açarak birbirimize olan bağımlılığı güçlendirir.

-Dünyayı hızlandırır. Taşıma ve iletişim sistemlerindeki yenilik, düşüncenin, malların, bilginin, sermayenin ve insanların daha çabuk hareket etmesi anlamına gelir.

-Uzak mesafelerdeki olayların yaşamlarımız üzerinde derin etkisi olduğu anlamına gelir. En yerel gelişmelerin bile aşırı derecece büyük küresel olaylar arasında sınırları gittikçe belirsizleşebilir.²²¹

Modernite sanayi devrimi ile öncelikli olarak ilişkilendirilirken küreselleşme moderniteden farklı olarak sanayi sonrasına işaret eder. Buna paralel olarak da modernite ulusal kimliğe gönderme yaparken, küreselleşme en azından ulusal kimliğin önemli düzeyde aşıldığını, hatta yerel kimliklerin zarar gördüğünü vurgular. Mike Featherstone “... yeni iletişim teknolojisinin evrensel süreçleri, bilgi, finans ve emtia akışının gücü yoluyla küresel zaman-mekan sıkışmasının yoğunlaşması sonucu yerel kültürler kaçınılmaz olarak...” yıkıldığını belirtir.²²²

Liberalizm küreselleşmeye dair tüm olumlu vurgu çabasına rağmen kimlikle ilgili iki çatışma alanı ortaya çıkarmıştır. İlki ekonomik bir ürünün ortaya çıkardığı yeni toplumsallık olarak “McDonalddlaşma”²²³; ikincisi “liberal bireysellik ve eşitlik

²²⁰ Giddens, *Sosyoloji*, 85-91

²²¹ David Held vd., “Küreselleşme”, *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*, Ed. Anthony Giddens, (İstanbul, Say Yayınları, 2009), 71

²²² Mike Featherstone, *Undoing Culture; Globalization, Postmodernism and Identity*, (London, Sage, 2000), 102

²²³ George Ritzer, “Toplumsal McDonalddlaştırılması: Çağdaş Toplumsal Yaşamın Değişen Karakteri”, *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*, Ed. Anthony Giddens, (İstanbul, Say Yayınları, 2009), 57-65

vurgusu ile devletlerin kültürel ve anayasal homojenlik”²²⁴ arasındaki çatışma ve gerilim.

“McDonalddlaşma sadece restoran işletmeciliği değil, aynı zamanda eğitim, çalışma yaşamı, sağlık, seyahat, boş zaman, beslenme, siyaset, aile gibi toplumun neredeyse her yönünü etkiler.”²²⁵ Ritzer McDonalddlaşmaya karşı koyulamamasının nedeni olarak onun toplumu etkilediği dört boyutunu gösterir.

Birinci boyut “verimlilik”tir. “... bir noktadan ötekine ulaşmanın optimum yöntemi [olan verimlilik]... tüketicilere göre... açlıktan tokluğa giden en mükemmel yolu McDonald’s’ın sunduğu anlamına gelir.” İkinci boyut “hesaplanabilirlik”tir. Bu boyutta “... nicelik niteliğe eş değer tutulur. Bir ürünün çokluğu ya da onun alıcıya hızlı ulaşması onun iyi olduğu anlamına gelir.” Üçüncü boyut “tahmin edilebilirlik”tir. Tahmin edilebilirlik McDonald’s “...zaman ve mekân değişse de sunduğu ürün ve hizmetin aynı kalacağını garanti eder.” Son boyut “özellikle insanlı teknoloji yerine insansız teknoloji konması yoluyla yapılan denetimdir.” McDonald’s üretim, sunum teknolojileri ile “kuyruklar, sınırlı menüler, az sayıda seçenek ve rahatsız koltuklar gibi faktörler...” ile “yemeğini çabucak ye ve git” diyerek müşteriye; “insanların yerine insansız teknolojiler kullanma tehdidi ile ve en sonunda bu teknolojiyi kullanarak çalışanlarını...” denetler.²²⁶

McDonalddlaşma sadece bir toplumda değişimler yaratmaz. McDonal’s, Coca-Cola gibi firmalar aracılığı ile “insanlar Batı, çoğunlukla ABD yaşam biçimlerine çabalarken, kimlik oluşumunda topluluk (*community*) ve mekân daha az önemli hale getirilir.”²²⁷ Weedon bu saptamasından sonra bazı eleştirmenlerin ABD yaşam biçimlerinin küreselleşme aracılığı ile yayılmasının bir sonucu olarak “ulusal ve dini kimlik formlarında muhalefet ve direnişler”in ortaya çıktığını belirttiklerini aktarır.²²⁸

Küreselleşmenin diğer bir çatışmalı sonucu devletlerin kültürel ve anayasal homojenlik ile liberal bireysellik ve eşitlik arasında ortaya çıkar. Niezen bu çatışmanın temelinde bir devlet tarafından belirlenen kültürel ve anayasal

²²⁴ Ronald Niezen, *A World Beyond Difference: Cultural Identity in the Age of Globalization*, (Malden, Blackwell, 2004), 36-46

²²⁵ Ritzer, “Toplumun McDonalddlaşması...”, 57

²²⁶ Ritzer, “Toplumun McDonalddlaşması...”, 64-65

²²⁷ Chris Weedon, *Identity and Culture: Narratives Of Difference And Belonging*, (Berkshire, Open University Press, 2004), 20

²²⁸ Weedon, *Identity and Culture...*, 21

homojenliğe entegrasyonda başarısız olan azınlıklar olduğunu belirtir. Azınlıklar “devletlerine karşı tanınmak için kulis yapar, kendi kaderlerini tayin hakkı (*self determination*) ve diğer kolektif eşit hakları için talepte bulunur.” Ancak kültürel ve anayasal homojen devletler “... farklılıkları silmek için, gerekirse ayrı ve özerk olanları zorla asimile etmeye veya kovalamaya girişirler.” Bu devletlerin kültürel ve anayasal homojenliğinde “hakların amacı (*the goal of rights*) tüm vatandaşları eşit kılmak ise, farklı haklar aforoz edilmelidir.”²²⁹

1.2.2 Kurumsal ve toplumsal kimlik problemi: ulus-devlet, ulus-kimlik inşası

Ulus Benedict Anderson’un ifadesiyle “... en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecek (...) ama her birinin zihninde toplamları”nda “hayali” de olsa yine de “sınırlı”, “egemen” ve “cemaat” olarak ancak hayal edilebilir.²³⁰ Ulusun topluluk ve bireysel düzlemde “hayali” olduğunu kabul etsek bile devletin sınırları içindeki yaşayan bireylerle ilişkisi de bir o kadar gerçektir. Bir ulus-devlet sınırları içindeki insanların “eşitlik ve hukuk temelindeki adalet hakkı”, “konuşma özgürlüğü, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk edinme özgürlüğü gibi bireysel haklar”, “karar alma süreçlerini içeren siyasi haklar”, “toplumsal standartlardan en üst düzeyde yararlanma olan sosyal hakları”²³¹ belirleyen “hayali” bir kurgu değil, ulus-devlet ve içinde yaşayanları kapsayacak biçimde çatışma boyutu yüksek ve dinamik ilişkilerin ürünüdür.

Devletin ulus olarak yeni bir formda modern bir yapı olarak ortaya çıkması öncelikle kamu gücünün benzer kimlikte olanlarla veya egemen olana tabi olanlarla ancak mümkün olabileceğine işaret eder. Devlet olarak aynı kimliğe sahip olanlarca veya bu kimliğe tabi olanlarca örgütlenmiş devlet kendi sınırları içindeki kendisinden olmayan ulusal kimliklerle ve/veya aynı ulustan olup farklı alt-kimliklere sahip olanlarla ilişkisini kendi belirlediği sınırlar içinde geliştirir ve/veya daraltır.

Genel bir yaklaşımla ulus -devlet öncesi sınırları en geniş bir devlet dahi olsa bu devletin kuruluşu, varlığı kökleri tanrılara dayanan, onların iradesine, iznine, ilahi

²²⁹ Niezen, *A World Beyond Difference*, 41

²³⁰ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, (İstanbul, Metis Yayınları, 1995), 19-22

²³¹ Thomas Humphrey Marshall, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 21

biçimine bağlanabilirken ulus- devletler sınırları belli bir coğrafya içindeki insanların “hayali” de olsa fiili varlıkları ile ancak mümkün olur.

Tarihsel ve sosyolojik olarak modern toplumun en üst kimlik formu olan ulus devletlerin var oluşu çoğu zaman inşa terimi ile tanımlanır. En temel haliyle ulus devletler kendilerinden önceki şey her ne ise ondan bir kopuşu ifade ederek ortaya çıkarlar. Bu bağlamda ulus-devletler ve doğal olarak ulus-kimlikler hemen her zaman bir inşa olarak ortaya çıkmışlardır. Bu inşa temel olarak iç içe geçmiş iki şeyin, siyasal kurum olarak devletin ve bu devlet içinde yaşayacak olanların kimliğinin inşasıdır. Bu inşada da “... coğrafi sınırlar içinde, politik, sosyal, kültürel, tarihsel, mitsel ve dinsel bir bütün gerçekleştirilmeye çalışılmıştır”.²³²

Hem ulus devlet hem de yanı başındaki ulusal-*kimlik inşası teorik bir kurgulama olmayıp tarihsel ve toplumsal ilişkilerin ürünü olarak meydana gelir ve sürdürülür. Ulus kimlik devletlerin anayasalarındaki soyut kavramlaştırmalar da fiili eylemlerle belirlenir.

Ulus bir coğrafya içinde bir veya birkaç özelliğe sahip olanların oluşturduğu bir “biz” hali ise bu “biz” tanımlandığı anda bizin dışında kalan “onlar” da tanımlanmış olur. Ulus kimliği inşa eden eylemler birleştirmeyi içerdiği oranda dışlamayı da içerir: “etnik, ırksal ve kültürel bir anlayışla, birtakım gözlenebilir özelliklerden (davranışlar, ritler, alışkanlıklar, töreler, inançlar) hareketle bazı insanlar birleştirilir (...) *Bu tarz birleştirmeler daima bir dışlama varsayar*”²³³

Uluslaşma, ulus-devlet ile ilgili ortaya konulan kavramlaştırma çabaları, denemeleri ne olursa olsun kendisini bir problem, mesele olarak ortaya koyan bu olguların kökeni modernizm olarak tanımlanan olgu ile doğrudan ilişkilidir. Anthony Giddens, “ulusçuluğu önde gelen ismi” olarak kabul ettiği Ernest Gellner’in ulusçuluk, ulus ve ulus-devletin “... her üçünün de, kökenleri onsekizinci yüzyıl sonlarında Sanayi Devrimi’nde yatan modern uygarlığın ürünleri olduğunu ileri...” sürdürdüğünü belirtir. “Gellner’e göre, ulus fikri, başlı başına ulusçuluk da geleneksel toplumlarda bilinmemektedir.”²³⁴

Gellner’e göre ulusçuluk, ulus ve ulus-devlet fikrinin modern toplumlarda ortaya çıkmasının iki nedeni vardır. Birinci neden modern toplumda sanayi toplumunun

²³² Bilgin, *Kimlik İnşası*, 261

²³³ Bilgin, *Kimlik İnşası*, 258 (Vurgu yazara ait)

²³⁴ Giddens, *Sosyoloji*, 921

“hızlı ekonomik gelişmeyle ve karmaşık bir iş bölümü” ortaya çıkarmasıdır. İkinci neden ise toplumun temeli “yerel köy ya da kent”i aşan “çok çok daha büyük birimdir”.²³⁵

Giddens, Gallner’in ulus, uluslaşma, ulus-devlet kuramının eleştiriye tabi tutulduğunu belirtir. Öncelikle kimlik ihtiyacı “.. yalnızca modern sanayi toplumunda ortaya çıkışıyla doğmuş değildir.” Giddens, Gallner’in ulus ile ilgili düşüncelerinin karşısına Anthony Smith’i yerleştirir. Anthony Smith’e göre “... uluslar, onları daha eski etnik topluluklarla ya da onun değişimi ile **etninerle** bağlayan doğrudan süreklilik çizgilerine sahip olma eğilimindedir.”²³⁶

Uluslaşma ile ilgili iki ana teorik yaklaşım vardır. Gellner’in de dahil olduğu yaklaşım “modernist” olarak tanımlanır. Modernist ulusçu yaklaşımların ortak paydası “... kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme, laikleşme gibi modern süreçlerle...” ulusu açıklamalarıdır.²³⁷ İkinci yaklaşım olan “etno-sembolcü yaklaşımlar” ise temel olarak “modernist” yaklaşım eleştirisini içeren ve ulusu “... etnik geçmişe (ve kültüre) ağırlık veren kuramcılar...” için kullanılır.²³⁸

Anthony Giddens ulus-devleti (*nation-state*) şöyle tanımlar:

Çağcıl dünyanın ayırt edici bir özelliği olan, hükümetin tanımlanmış bir toprak parçası üzerinde egemen güç olduğu ve nüfus kitlelerinin kendilerini tek bir ulusun bir parçası olan vatandaşlar diye gördükleri belirli bir devlet tipi. Ulus-devletler, ulusçuluğun yükselişi ile el ele gitmektedirler; her ne kadar ulusçu bağlılıkların her zaman bugün var olan özgül devlet sınırlarına uymaları gerekmeseyse de, ulus-devlet, Avrupa’da ortaya çıkmış ancak bugün dünyaya yayılmış olan yükselen ulus-devlet sisteminin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.²³⁹

Ulus ile ilgili teorik yaklaşımlardan bağımsız olarak egemen olsun olmasın kendi ulusuna dair, isterse Anderson’un belirttiği gibi “hayali” bir karakterde olsun ulus ile ilgili her türlü girişim, çaba naif, öncesiz ve sonrasız, herkes tarafından kabul edilir bir mefhum olmaktan oldukça uzaktır. Ulus, uluslaşma tam tersine modernizm ile ortaya çıkan ve/veya kendisini gösteren toplumları bütüncül biçimde etkileyen, toplumsal alt varoluşları dışlayan, karşı karşıya getiren vb. dinamiklere sahiptir.

²³⁵ Gellner’den aktaran Giddens, *Sosyoloji*, 921

²³⁶ Anthony Smith’ten aktaran Giddens, *Sosyoloji*, 922 (Vurgu yazara ait)

²³⁷ Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, (Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2016), 103

²³⁸ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları...*, 202

²³⁹ Giddens, *Sosyoloji*, 1077

Charles Taylor “kendini belirleme özgürlüğü” olarak tanımladığı durumun “siyasal yaşamımızda büyük etkisi” olduğunu belirtir.²⁴⁰ Taylor, “kendini belirleme özgürlüğü”nün Rousseau’nun “toplum sözleşmesi” ile ortaya koyduğu “genel irade” aracılığı ile “siyasal biçim” aldığını belirttikten hemen sonra “kendini belirme özgürlüğü” fikrinin “... Jakobenlerle başlatılabilecek modern totalitarizmin düşünsel kaynaklarından birisi...” olduğunu vurgular.²⁴¹

Peter Wagner, Taylor’un ifadesiyle Jakobenler ile başlayan “modern totalitarizm”in kaynağı olarak “... siyasal karar almaya *kimin* katılacağı...” sorusu olduğunu belirtir. Wagner karar alma sürecinin katılımcısı olan “siyasal yurttaş”ın “... *dışarıya*, öteki devletlere ve bunların barındırdıkları nüfusa karşı sınırların çekilmesine izin..” verdiğini; bununla birlikte siyasal yurttaşın “... kimlerin kendini siyasal varlık olarak görebileceği (...) katılım kurallarının belirlenmesi yoluyla bir siyasal kendilik *dahilinde...*” sınırlandıracağını belirtir.²⁴²

Wagner “ulusal kimliğin” 19. yüzyıl boyunca “siyasal cemaatlerin kavramsal temeli” olduğunu vurgularken “öbür toplumsal pratiklerde olduğu gibi ulusal toplumlar düzeyinde de bir tür tutum sağlaması için çaba gösterildi ve buyurma pratikleri çerçevesinde bu hedefe erişildi.”²⁴³

Taylor ve Wagner’in işaret ettiği çerçevede ele alındığında uluslaşma, ulus-devlet olarak tanımlanacak her oluşum temelde modernleşme olarak adlandırılan toplumsal biçimin sınırları mümkün mertebe belirlenmiş bir coğrafya üzerindeki insanların siyasal temsiliyeti, varoluşları ile doğrudan ilişkilidir.

Gianfranco Poggi modern devlet bakımından uluslaşmada meselenin devletin sınırları içindeki nüfus meselesi olmadığını belirtir. Poggi’ye göre “... belli bir devlete bağlı nüfus, (...) bazı önemli ortak değerleri paylaşır (...) başka nedenlerle de farklı bir topluluk yapısı oluşturması beklenir. Yalnızca bir nüfus değil, bir halk ya da bir ulus olmak...”²⁴⁴ gerektiğini vurgular.

Uluslaşma, ulus-devlet süreci merkezinde kimlik olmasına rağmen aslında ve de temelinde esas olarak modern devlet örgütlenmesini bağrında taşır. Poggi’ye göre

²⁴⁰ Charles Taylor, *Modernliğin Sıkıntıları*, (İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995), 30-31

²⁴¹ Taylor, *Modernliğin Sıkıntıları*, 31.

²⁴² Wanger, *Modernliğin Sosyolojisi:...*, 135, (Vurgular yazara ait)

²⁴³ Wanger, *Modernliğin Sosyolojisi:...*, 136

²⁴⁴ Gianfranco Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi, Geleceği*, (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014) 36

uluslaşma sayesinde “... ekonomide modernizasyonla birlikte giderek artan bir öneme sahip olan piyasa ilişkilerinin tipik özellikleri olan yerel ötesi ve çıkara dayalı karşıtlıklar da yumuşar.” Poggi “yerel ötesi ve çıkara dayalı karşıtlıkların yumuşamasını” şu şekilde açıklar:

Pazarda bir araya gelen birbirine yabancı kişiler ulus olma duygusunu derinden hissederlerse, yerel topluluklarda görülen o uzun, sürekli ve karşılıklı tanıdıklığa dayanan güven duygusu kendiliğinden ortaya çıkar ve böylece karşılıklı sözleşmeler içeren ilişkilere girmeleri kolaylaşır.²⁴⁵

Poggi ulus-devletin kapitalist pazar ile olan dolaylımsız bağıını göstermesine rağmen ulus ile ilgili “aidiyet duygusunun siyasal anlamı (...) ile ilgili yapılar” ile “endüstrileşmiş ve modern ülkelerin devlet kurma ve ulus kurma” arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğuna da odaklanır. Poggi “önceleri devlet kurmak ulus kurmaktan önce gelirdi; daha sonraki ‘ulusçu’ aşamada ise, önceden kurulmuş olan bir ulusun varoluşu, o ulusa bir devlet vermek (...) genellikle kanlı teşebbüslerin gerekliliğini meşruiyetini...” de birlikte var ettiğini belirtir. Bu bağlamda Poggi’nin göstermeye çalıştığı gibi ulus, ulusçuluk, ulus-devlet için iki temel şart vardır: aidiyet ve meşruiyet. Ulus, kapitalist modern devlet anlamında birbiriyle anlaşıp, iletişimde bulunacak kitleleri içermek zorunda olmasının yanında bu iletişim halinde olacak kitlenin “... etnik örgütlenme yanı sıra, din veya dil birliği ya da kurumsal bir miras paylaşımına dayalı bir ilişki ya da tarihteki bir uygulama gibi bulanık bir bağ ya da kader duygusu gibi...” ifadeleri içermek durumundadır.²⁴⁶

Meşruiyet ise devletleri de içine alacak kadar geniş bir varoluş zemini. Bu bağlamda bir devletin (veya daha küçük bir birim olarak cemaatin) meşruiyet zeminini içinde bulunan toplumsal koşullar belirler. Poggi ulus-devlet sürecinde mutlakiyetten farklı olarak devlet ve toplum arasındaki ilişkinin “tersine döndüğünü”, tersine dönen bu ilişkinin “... her şeyden önce iktidarın mutlak değil, kısıtlanmış olması gerektiği...”ni belirtir. İktidarın “mutlak değil, kısıtlanmış” olmasının temel “tarif aracı” da anayasalar olmuştur.²⁴⁷

Türkçede kullanılan ulusun veya milletin etimolojik kökeni farklı olsa bile²⁴⁸, ulusçuluğun-milliyetçiliğin ortaya çıktığı Avrupa’da Latincedeki “... *nasci*

²⁴⁵ Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi...*, 37

²⁴⁶ Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi...*, 37,38

²⁴⁷ Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi...*, 75

²⁴⁸ Ulus: (Türkçe) pay, kısım, kağan ailesinin her bir üyesine tahsis edilen ülke

sözcüğünden, yani ‘doğmaktan’ gelir...”²⁴⁹ Her ulusun kendi dilindeki anlamı Poggi’nin işaret ettiği gibi “potansiyel olarak yoğun ve duygusal yönü güçlü bir aidiyet duygusu” göstermek zorundadır. Meşruiyet bir ulusun siyasal egemenlik, bu bağlamda devlet inşasını anayasal ve anayasalarla belirlenmiş yasalar çerçevesinde ortaya koyar. Ancak aidiyet inşası meşruiyeti kapsayan, hatta onu aşan bir inşa ürünü olmak zorundadır.

Nuri Bilgin ulus-devletlerin “inşacı bir perspektiften hareket ederek, coğrafi sınırlar içerisinde, politik, sosyal, kültürel, tarihsel ve dinsel bir bütünü...” gerçekleştirmeye çalıştığını belirtir.²⁵⁰ Michael Billig milliyetçiliğin “... kendi ulus-devletlerinde yaşadıkları ya da yaşamayı hak ettiklerini farz eden bir milli kimlik duygusunun inşasını beraberinde” getirdiğini vurgular.²⁵¹

Ulus-devlet de dahil ulus inşası konusunda düşünürler hemfikir olsa da Jochen Hippler ulus-inşası teriminin “belirsiz ve tutarsız biçimde” kullanıldığını belirtir.²⁵² Hippler’e göre ulus-inşasının “üst üste binmiş” iki kullanımı vardır. Birinci kullanımda ulus-inşası “uzun bir tarihsel süreci de içerse başlangıçta gevşek bağlı toplulukları içeren *sosyopolitik gelişim süreci...*” anlamındadır. İkinci anlamında ise ulus-inşası “belirli politik hedeflere ulaşmak için *siyasi bir amaç*” anlamındadır.²⁵³

Hippler bir ulus-inşasının başarılı olması için üç elemente ihtiyaç olduğunu belirtir:

- Bir ulus-inşası *bütünleyici bir ideolojiden* (integrative ideology) ya da belirli bir noktada herhangi bir bütünselliği üretirse uzun vadede başarılı olur.
- Başarılı bir ulus-inşasının ikinci ön şartı daha önce var olan gevşek ilişki gruplarından farklı *toplumsal bir bütünleşmeyi* (integration of society) içerir.
- Ulus-inşasının önemli bir bileşeni, temelde kendi ulusal bölgesini kontrol edebilen *işlevsel bir devlet aygıtının* (functional state apparatus) geliştirilmesidir.²⁵⁴

Hippler’in “başarılı” bir ulus-devlet inşası için önerdiği ilk iki element kolektif kimlik inşası için de genişletilebilir. Wallerstein’a göre “... geçmişliği genetik olarak sürekli gruplar (ırklar), tarihsel toplumsal-siyasal gruplar (uluslar), yoksa kültürel

Millet: (Arapça) din, töre, bir din veya töreye bağlı cemaat,
<http://www.nisanyansozluk.com>

²⁴⁹ Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi...*, 36

²⁵⁰ Bilgin, *Kimlik İnşası*, 260

²⁵¹ Michael Billig, *Banal Milliyetçilik*, (İstanbul, Gelenek Yayınları, 2002), 35

²⁵² Jochen Hippler, “Violent Conflicts, Conflict Prevention and Nation-Building: Terminology and Political Concepts”, *Nation-Building: A Key Concept For Peaceful Conflict Transformation*, Ed.

Jochen Hippler, (London, Pluto Press, 2005), 6

²⁵³ Hippler, “Violent Conflicts...”, 6 (Vurgu yazara ait)

²⁵⁴ Hippler, “Violent Conflicts...”, 8-9 (Vurgu yazara ait)

gruplar (etnik gruplar) açısından.. hepsi geçmişliğin icatlarıdır; hepsi siyasi görüngülerdir.”²⁵⁵ Wallerstein ırk, ulus ve etnik grubu “halkların çeşidi” olarak tanımlarken ırkın “görünür fiziksel biçime sahip olan genetik bir kategori”; ulusun “bir devletin fiili ya da muhtemel sınırlarına her nasılsa bağlı olan toplumsal-siyasal bir kategori”; etnik grubun “kuşaktan kuşağa geçen ve normal olarak kuramda devlet sınırlarına bağlı olmayan, bazı sürekli davranışlara sahip kültürel birer kategori” olduklarının varsayıldığını belirtir.²⁵⁶

Hippler’in “başarılı” ulus-inşası için önerdiği üçüncü element olan “işlevsel bir devlet aygıtı” Wallerstein’in halkın kategorileri olarak betimlediği ırk, ulus, etnik grubu belirleyen en temel unsurdur. James Dobbins ve arkadaşları öncelikle ulus-devletle ilgili olarak “ulus-inşası organizasyonundaki hiyerarşiyi” aşağıdaki gibi özetler:

- Güvenlik: Barışı koruma, kolluk kuvvetleri hukukun üstünlüğü ve güvenlik sektörü reformu
- İnsani Yardım: Mültecilerin dönüşü, salgın hastalıklar, açlık ve sığınma evleri.
- İdare: Kamu hizmetlerinin yeniden başlatılması ve kamu yönetiminin yeniden başlatılması.
- Ekonomik istikrar: İstikrarlı bir para sisteminin ve yerel-uluslararası ticaretin devam edebileceği yasal ve düzenleyici bir çerçevenin oluşturulması.
- Demokratikleşme: Siyasi partilerin kurulması, özgür basın, sivil toplum, seçimler için a nayasal ve yasal düzenlemeler.
- Kalkınma: Ekonomik büyümeyi teşvik, yoksulluğu azaltılması ve altyapı iyileştirmeleri.²⁵⁷

Dobbins ve arkadaşlarının işaret ettiği organizasyonun modern devlet özelliği devletin organizasyonun temelinde ulus-kimlik oluşturmastır. Dünyada bugün var olan tüm devletler yukarıda organizasyonları tarif ederken genel bir insan kategorisinden değil tarihsel ve güncel olarak tarif edilmiş sınırları içindeki ulusun üyelerini işaret ederek tanımlarlar.

Tocqueville “oy kullanmak için aranan koşulları azaltmak için bir kez adım atıldıktan sonra bu hareketi evrensel oy kullanma hakkına doğru giden yolun herhangi bir noktasında durdurmak imkânsız...” der.²⁵⁸ Tocqueville’in “oy hakkı” için tarif ettiği “durdurulamazlık” ilkesinin bir ulus merkezinde örgütlenmiş bir

²⁵⁵ Immanuel Wallerstein, “Haklılığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik”, *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, Ed. Étienne Balibar, Immanuel Wallerstein, (İstanbul, Metis Yayınları, 2000), 98

²⁵⁶ Wallerstein, “Haklılığın İnşası:...”, 98

²⁵⁷ James Dobbins vd, *The Beginner's Guide to Nation-Building*, (Santa Monica, RAND, 2007), xxiii

²⁵⁸ Tocqueville’den aktaran, Wagner, *Modernliğin Sosyolojisi...*, 135

devletin sınırları içinde (veya dışında) kimliği ne olursa olsun herkesi kapsayacak bir şekilde bürünmesini de durdurmak imkânsız olmuştur.

Şükrü Aslan'ın işaret ettiği gibi, sosyolojinin de önemli konularından birisi olan, göçün kayda değer bir özelliği de ulus-devlet inşası için kullanılmasıdır. Aslan'ın ifadesiye “ devlet söyleminde genellikle ‘güvenlik’ ” ile açıklanan zorunlu iskân uygulamaları “‘can güvenliğinin’ çok ötesinde anlamı olan ve ulusun ‘güvenle’ inşasını içeren karmaşık bir süreçtir.”²⁵⁹

Bir ulus-devlette aidiyet ister ırk gibi dar biçimde tanımlansın, ister ulus gibi (ırka göre) daha gevşek biçimde tanımlansın modern devletin sınırları içindeki yurttaşlarına verdiği haklar egemen ulus çerçevesinde katı sınırlandırılmadan etnik çeşitlilik yumuşaklığına kadar çok çeşitli biçimlerde var olur. Ancak bugün bazı ulus-devletler (örneğin İngiltere, ABD) için etnik çeşitlilik pratikte uygulanıyor gözükmese de bu devletler de dahil olmak üzere ulus-kimlik, ulus-devlet inşası milliyetçiliğin başlangıç zamanı kabul edilen 18. yüzyıldan²⁶⁰ günümüze kadar iki dünya savaşını da içerecek biçimde her ulus-devlet içinde ırksal, ulusal, etnik kimliklerin varlık-yokluğunu belirleyecek biçimde kanlı, kanlı olmadığı zamanlarda kimlik sahiplerini tahrip eden bir tarihselliğe sahiptir.

İdeolojik ve de teorik olarak milliyetçilik sınırları içinde gerçekleşen bu süreç 18. yüzyıldan günümüze kadar ulusdevlet oluşumlarının tamamında izlerini derin biçimde bırakmıştır. Türkiye için ulus-devlet ve ulus-kimlik inşa süreci 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda başlamış, 1923'ten günümüzde devamlılık ve kopuşu içerecek biçimde devam etmiştir. Türkiye'nin ulus-devlet, ulus-kimlik inşa sürecinde bizi oluşturan Türklüğün inşası, yüzyılı aşacak biçimde Rumlar, Yahudiler ve en baskın biçimde Ermeniler ile; son 35 yılda ise belirgin olan Kürtler, yani onlar-ötekiler ile birlikte gerçekleşmiştir.

²⁵⁹ Şükrü Aslan, “Millet ve İskân: Çokluktan Tekliğe ve Hariciyeden Dahiliyeye Erken Cumhuriyet Dönemi Deneyimleri”, *Tarih, Sınıf ve Kentler*, Der: Besime Şen – Ali Ekber Doğan, (Ankara, Dipnot Yayınları, 2010), 373

²⁶⁰ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, (İstanbul, İletişim Yayınları, 1994), 18
Şenol Durgun, *Ulus İnşası ve Milliyetçilik*, (Ankara, A Kitap, 2014), VII

1.3 Türkiye’de Milliyetçiliğinin Temel Noktaları

Modern toplumun tanımı her zaman geleneksel olarak tanımlanan mefhumdan radikal bir farklılaşmayı ve kopuşu içerir. Ancak modern toplumun gelenekle radikal olarak farklılaşmasına rağmen ulus “... tarihsel koşullara gömülmüştür. Ulus, çok eski ve ortak bir *etnik grubun* modern mirasçısı ve dönüşmüş şeklidir ve böyle olduğu için de, modern öncesi etnisitenin tüm sembol ve mitlerini kendi bünyesinde toplar.”²⁶¹ - ²⁶² Ulus devletin ideolojik formülasyonu olan milliyetçilik “... rasyonelleştirici, tekleştiricidir ve her türlü dağılmadan korunması gereken, kökenlerden gelen ulusal bir kimliğin fetişlerini geliştirir.”²⁶³

Yusuf Akçura’nın “Osmanlı ülkelerinde (...) kuvvet kazanmak ve terakki [ilerleme] arzuları” için tanımladığı “Üç Tarz-ı Siyaset” (Osmanlı, İslam ve Türk milliyetini oluşturma)²⁶⁴ Türkiye sınırları içindeki son 100 yıllık tarihi belirlemiş temel milliyetçi biçimlerdir. Hem devletin sürekliliği hem de güncel siyasetin güncelliği içinde bu üç milliyetçi görüş kendi aralarında karşıtlık içeren, çelişik yanları var olsa da, özellikle biz olarak ulusun karşısında diğerlerini tanımlama ve diğerlerine yapılan eylemler bakımından ulus-kimlik oluşumundaki temel dinamikleri aynen uygulamışlardır.

Türk Devleti’nin oluşumunun ve devamının temel ideolojik formülasyonu olan Kemalizmin, bizzat Mustafa Kemal hayattayken de, günümüzde her iktidarın güncelleyerek kendisine uyarlayabileceği bir “millet” tanımı vardır: “a) Siyasi birlik b) Dil birliği c) Irk ve menşe [köken] birliği d) Tarihi karabet [yakınlık] e) Ahlaki karabet”²⁶⁵

Türkiye sınırları içindeki ulusu ifade eden kimlik her ne olursa olsun “[b]azen ivme kaybetse de, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren kitlesel şiddet olgusu, Türkiye’nin

²⁶¹ Anthony D. Smith, “Küresel Bir Çağda Uluslar ve Milliyetçilik”, *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*, Ed. Anthony Giddens, (İstanbul, Say Yayınları, 2009), 268 (Vurgu yazara ait)

²⁶² “Benzer bir şekilde Kemal Atatürk devlet bankalarından birini Etibank, bir diğerini Sümerbank diye adlandırdı. (...) Bu bankalar bugün faaliyet göstermeye devam ediyor ve kuşkusuz, büyük bir ihtimalle Kemal’in kendisi de dahil olmak üzere birçok Türk, Hitit ve Sümerlerde kendi atalarını görüyor.” (Anderson, *Hayali Cemaatler*, 26)

²⁶³ Étienne Balibar, “İrkçilik ve Milliyetçilik”, *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, Ed. Étienne Balibar, Immanuel Wallerstein, (İstanbul, Metis Yayınları, 2000), 73

²⁶⁴ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, (Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1976), 19

²⁶⁵ *Medeni Bilgiler* kitabından aktaran Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, (İstanbul, İletişim, 1995), 152

gündeminden hiç zaman düşmedi.”²⁶⁶ Bozarslan’ın çalışmasında gösterdiği gibi Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne aktarılan “kitlesel şiddet” uluslaşmak zorunda kalan bir toplumun ulusun temsilciliğine soyunanların iktidarı ele geçirmek için kullandığı ve kullanmaya devam ettiği en temel araçtır.

Ancak “kitlesel şiddet” sadece iktidarı talep edenler arasında değil, hemen yanı başında 1915 Ermeni Soykırımı’ndan “1920’li ve 1930’lu yılların Kürt başkaldırıları, 1960’lardaki gençlik ve işçi hareketleri, 1970’lerdeki iç savaş emarelerini taşıyan ve milis düzeyinde çatışmaları içeren şiddet, 1980 ve özellikle 1990’larda büyük kitlesel destek bulabilen PKK’nın silahlı mücadelesi...”ne²⁶⁷ karşı da “kitlesel şiddet” ulus devletin neredeyse egemen ulusal kimlik dışındakilere uyguladığı biricik araç konumundadır.²⁶⁸

Kemalizmin resmi olarak bilinen ilkelerinin içerikleri, kendi iç çelişkileri, tarihsel ve güncel dönüşümleri ne olursa olsun Kemalizmin ilkelerinden birisi olan Cumhuriyetçiliğin iki ögesi Türkiye Cumhuriyeti’nin hem Osmanlı İmparatorluğu’ndan devraldığı hem de bugün güncel olarak da hâla var olan “kitlesel şiddet”in temel kaynağıdır:

-Cumhuriyet, ulusal egemenlik düşüncesinin en mükemmel olarak gerçekleştirdiği bir rejim olarak kabul edilmektedir.

-Cumhuriyetçilik ilkesinin ikinci ögesi olan rejimi her türlü tehlikeye karşı korumak düşüncesi, halkın siyasal tercihlerinin serbestçe belirlenebileceği bir çok partili siyasal tercihlerin serbestçe belirlenebileceği bir çok partili siyasal yaşama izin vermemenin gerekçesi olarak görülmektedir. Bir diğer deyişle, bir yandan ulusal egemenlik düşüncesi savunulurken, diğer yandan ulusun egemen olduğu bir siyasal rejime karşı yıkıcı tehlikelerin yine ulus içinden gelebileceği düşünülmektedir.²⁶⁹

“Rejimi her türlü tehlikeye karşı koruma” en sonunda bir tehlike altında olan veya böyle bir tehdit altında olduğunu hisseden her iktidar bir ulus-kimlik içinde kendisini korumaya yöneltmiştir. Bu tehdidin bir ulustan (Ermeniler, Kürtler), bir gruptan (İslamcılardan, öğrenci gençlikten) veya bir sınıftan gelmesinin bir önemi yok gözükmemektedir. Ulusun biricik temsilcisi olan devlet bir tehditi tanımladığı anda o

²⁶⁶ Hamit Bozarslan, “Türkiye’de Siyasî Şiddetin Fikrî Kaynakları”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, (İstanbul, İletişim, 2009), 370

²⁶⁷ Bozarslan, “Türkiye’de Siyasî Şiddetin...”, 375

²⁶⁸ Bozarslan çalışmasında bu listeye eklenecek iki olayı da verir: 1930 “Menemen Olayı” ve 1934 “Trakya Yahudileri’ne yapılan şiddet”. (Bozarslan, “Türkiye’de Siyasî Şiddetin...”, 373) Buna Varlık Vergisi süreci de rahatlıkla eklenebilir.

²⁶⁹ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm...*, ve 149

tehdite karşı tarihsel bağları bir şekilde oluşturulacak²⁷⁰ olan on yıllara da yayılsa güncel bir ulus-kimlik tanımı ve dayatmasına girişir.

“Milliyetçilik modern kalkınma tarihimizin patolojisidir; tıpkı bireylerdeki nevroz gibi o da kaçınılmazdır.”²⁷¹ Tom Naim’in bu tanımlamasına paralel olarak Taner Akçam “Türk kimliği, yenilgiler, Müslüman katliamları ve toprak kayıplarının ürettiği bir intikam duygusu ile şekillenmiştir” dedikten sonra “Türk ulusal kimliği yok olmak, ortadan kalmak korkusu ile birlikte gelişmiştir (...) Bu durum Osmanlı-Türk aydınının var olma-yok olma psikozunu oluşturmuştur, her sorun büyük ölçüde varlık veya yokluk ikileminde algılanmıştır.”²⁷²

Tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti için Türk ulus-kimliğini yok etme psikozuna sokan iki kimlik vardır: Ermeniler ve Kürtler.²⁷³ Ermeniler ve Kürtler hem nicelikleri hem de nitelikleri bakımından (Osmanlı İmparatorluğu da dahil) egemen ulus sınırları içinde egemen ulusu bir biçimde tehdit eden ötekiler grubunu oluşturuyordu.

Osmanlı İmparatorluğu’nun birkaç yüzyıla varan toprak kayıplarından kaynaklı sınırlarının daralmasının yarattığı travma Dünya Savaşı’nın da etkisi ile içerideki en zayıf halkadan, Ermeniler’den soykırım düzeyinde hınç alma biçimine dönüştü.²⁷⁴ Taner Akçam’ın tarifi ile “... içinde bulunduğu dağılma ve parçalanma sürecinin bir ürünü olarak gelişen ve şanlı geçmişi yeniden kurtarma idealinin geldiği noktada çökmesi; fakat bunun kabul edilmek istenmemesi...” sonucu Türk ulusal kimliğinin içine girdiği travmadan kurtuluş yolu “... Anadolu’nun gayri Türk unsurlardan temizlenmesi”²⁷⁵ olarak görüldü.

Komşu da olsa bir devlete sahip olmalarından dolayı Ermenilerin Türkiye’den toprak talep ettiği söylene de dört ayrı ülke sınırları içinde (Türkiye, Irak, İran, Suriye’de)

²⁷⁰ 1923-1950 tek parti döneminde ulus-kimliğin etnisitesi Sümerler’den Orta Asya’ya ulaşırken, laiklik perspektifinde İslam ulusal kimlik dışında tutulurken, günümüzde tarih öncesi kanıtlamayı artık gerektirmeyen bir ayağı Fatih Sultan Mehmet’e bir diğer ayağı birkaç yüzyıl zaman atlayarak Abdülhamit’e indirgenmiş bir tarih aralığı ile ulus-kimlik tarif edilebilmektedir.

²⁷¹ Tom Naim’den aktaran Anderson, *Hayali Cemaatler*, 19

²⁷² Taner Akçam, “Türk Ulusal Kimlik Üzerine Bazı Tezler”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, (İstanbul, İletişim, 2008), 56-58

²⁷³ Hamit Bozarslan’ın tarif ettiği biçimde özellikle Türkiye Cumhuriyeti’nin “kitlesel şiddetine” maruz kalan elbette sadece Ermeniler ve Kürtler değildir. Politik olarak sol, dinsel olarak Aleviler, Süryaniler de “kitlesel şiddetin” nesneleridir. Devletin “kitlesel şiddeti”ne maruz kalanlar arasında bir ayrım sadece ve sadece maruz kaldıkları şiddetin nedeni ile yapılabilir. Bunun dışında yapılacak bir ayrım bilimsel olarak mümkün olmadığı gibi ahlaken hiçbir biçimde mümkün değildir.

²⁷⁴ Taner Akçam çarpıcı biçimde Dünya Savaşı’nın “kitlesel katliamlar için” yarattığı “olumlu ortamdan” bahseder. Akçam, “Türk Ulusal Kimlik ...”, 61

²⁷⁵ Akçam, “Türk Ulusal Kimlik ...”, 62

yaşayan ama modern bir ulus-devleti olmayan Kürtler, Türk ulus-kimliğindeki son 40 yıllık travmayı sürekli besleyen temel unsurdur. Türkiye Cumhuriyeti için 1930'larda hem ırk hem de laiklik ekseninde "kitlesel şiddete" maruz kalan Türkiye sınırları içindeki Kürtler, özellikle 60-80 arasında Türkiye'deki sol yükseliş içinde ve sosyalist "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" formülasyonu ile var oldu. 1980'lerde başlayan ve 90'larda kitleselleşen Kürt siyaseti ayrı bir devlet olmaktan vazgeçtiğini açıklasa dahi Türkiye'nin "kurucu unsurlarından" olma talebi ve bunun için her türlü siyasi, idari olanağı kullanması sonucunda bugün de devlet eliyle yürütülen "kitlesel şiddete" ağır biçimde maruz kalmaktadır.

Türk ulusal kimliğinin yok olma korkusu devlet ve toplum bazında kuşak boyu aktarılan ve diri olarak var olan bir olgudur. Öyle ki Hrant Dink hakkında Mustafa Kemal Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen'in bir Ermeni yetimi olabileceğine dair yaptığı haber üzerine önce devlet tarafından hakkında Türklüğü aşağılamak suçundan dava açıldı. Bu süreçte linç kampanyasına maruz kalan ve devlet eliyle organize edildiğine dair ciddi iddiaların olduğu bir cinayet ile Hrant Dink 2007'de öldürüldü.

Bir televizyon programında "PKK terör örgütü değildir" dediği için Diyarbakır Baro Başkanı ve avukat olarak yasal hakları hiçe sayılarak gözaltına alınan ve hakkında dava açılan, medya başta olmak üzere linç kampanyasına maruz kalan Tahir Elçi de 2015'te, ardından 3 yıl geçmesine rağmen faillerinin henüz bulunmadığı bir cinayete kurban gitti.

Devletin "kitlesel şiddeti"ne maruz kalan milyonlar olmasına rağmen Hrant Dink ve Tahir Elçi'nin ölümleri Türk ulus-kimliğinin egemen biçiminin kendisini ortaya koyması bakımından son yılların en sembolik kişileri olmuşlardır. Katili belli ya da belirsiz "şiddeti" ile hayatları son bulmadan da önce her ikisi de hayattayken önyargılar, kalıp yargılar, yerine geçirme, ayırmacılık, nefret söylemi, ötekileştirmenin her türlüşüne maruz kalmış bir Ermeni ve Kürt olarak tarihe geçmişlerdir.

1.3.1 Osmanlı'da ulus-devlet-kimlik inşasının temelleri

Türk ulus-devlet-kimlik inşasına dair kapsamlı bir teorik birikim vardır. Bununla birlikte sürecin ana çizgilerini iç içe geçmiş üç hatta görebilmek mümkündür. Birinci

hat bir fiil ulus-devlet-kimlik inşa sürecine dair tarihsel (Balkan Savaşı'ndan Hrant Dink-Tahir Elçi cinayetlerine kadar) eylemler, olaylar; ikinci hat kendisini uluslararası ve ulusal hukuki (Türk-Yunan Mübadelesi'nden Varlık Vergisi'ne kadar ki) düzenlemeler; üçüncü hat devletin resmi söylemi ile bu sürece taraf olan ve olmayan düşünürlerin (Atatürk'ün Medeni Bilgiler kitabından, İsmail Beşikçi'nin kitaplarına kadar) söylemlerinden oluşur.²⁷⁶

Yusuf Akçura'nın ünlü çalışması *Üç Tarz-ı Siyaset* metni Türk ulus-devlet-kimlik inşası ile ilgili Osmanlı döneminden günümüze uzanan Türk milliyetçi düşüncelerinin billur bir örneğidir.

Üç Tarz-ı Siyaset'e önsöz yazmış olan Enver Ziya Karal, Yusuf Akçura'nın çalışmasındaki ana konuları şöyle sıralar:

- 1-Bir Osmanlı ulusu meydana getirmek,
- 2-İslamcılığa dayanan bir devlet yapısı kurmak,
- 3-İrka dayalı bir Türk siyasal ulusçuluğu meydana getirmek.²⁷⁷

Yusuf Akçura, Karal'ın yukarıda özetlediği ana konularını şu şekilde açıklar:

Osmanlı milleti vücuda getirmek arzusu[nda]... Asıl maksat, Osmanlı memleketindeki müslim ve gayrimüslim ahaliye aynı *siyasi hakları tanımak ve vazifeleri yüklemek*; böylece aralarında tam bir *müsavet* [eşitlik, denklik] husule getirmek, fikirlerce ve dince tam serbesti vermek ve bu *müsavet* ve serbestiyeden faydalanarak, söz konusu ahaliyi aralarındaki din ve soy ihtilaflarına rağmen yekdiğerine karıştırarak ve temsil ederek, Amerika Birleşik Hükümetlerindeki Amerikan milleti gibi müşterek vatanda birleşmiş yeni bir milliyet, *Osmanlı milleti* meydana çıkarmak ve bütün bu zor ameliyatın neticesi olarak “Devlet-i Aliyye-i Osmaniye”yi asli şekliyle yani eski hudutlarında muhafaza eylemekti..²⁷⁸

Osmanlı milliyeti siyasetinin başarısızlığı üzerine *İslamiyet politikası* meydan aldı (...) Artık, var kuvveti yazıya verip İslâm unsurlarının- evvela Osmanlı ülkelerindekileri, sonra bütün küre-i arzdekileri- soy farklarına bakılmaksızın dindeki ortaklıktan istifade ile tamamen birleştirmeye, her müslümin en küçük yaşta ezberlediği “din ve millet birdir” kaidesine uyarak bütün Müslümanları, son zamanların millet kelimesine verdiği manâ ile bir *tek millet* haline koymaya çalışmak lüzuma kani oldular..²⁷⁹

²⁷⁶ Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye sınırları içindeki egemen olmayan milliyetçiliklere dair tartışmalar ilgili bölümlerde yapılacaktır. Bu nedenle bu kısımda sadece Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki egemen ulus-devlet-kimlik konularına odaklanılmıştır.

²⁷⁷ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 6 (Enver Ziya Karal'ın önsözünden)

²⁷⁸ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 19 (Vurgu yazara ait)

²⁷⁹ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 21-22 (Vurgu yazara ait)

İrk üzerine müstenit bir Türk siyasi milliyeti husule getirme fikri pek yenidir. Gerek şimdiye kadar Osmanlı devletinde, gerekse gelip geçen diğer Türk devletlerinin hiçbirisinde bu fikrin mevcut olduğunu zannetmiyorum (...) Şu muhakkak ki, son zamanlarda İstanbul'da *Türk milliyeti* arzu eden mahfel [toplantı], siyasi olmaktan ziyade ilmi bir mahfel teşekkül etti.

Yusuf Akçura'nın 1904 yılında tarif ettiği üç ana unsur zaman zaman birbirini dışıtalayan hatta birbiriyle çatışan, zaman zaman da birbiri ile iç içe geçen biçimde günümüzde de varlıklarını devam ettirmektedir.²⁸⁰

Cengiz Aktar uluslaşma meselesinin “Osmanlı ve Cumhuriyet seçkinleri” için “en sonunda kendisine de dayatılan bir olgu olarak (...) en dehşetengiz” konulardan birisi olduğunu belirtir.²⁸¹ Aktar Osmanlı İmparatorluğu'nun “ilk reform girişimlerindeki hedef kitle”nin imparatorluk içindeki “uluslaşma ve ulusal hak talepleri” olduğunu belirtir.²⁸² Kendi sınırları içindeki uluslaşma ve ulusal hak taleplerini gidermeye çalışırken ve aslında imparatorluğun sonunu getirecek olan bu talepleri düzenlemeye çalışırken Osmanlı Devleti merkezileşme eğilimine girer.

İlk reform sayılan 1839 tarihli Tanzimat fermanı ile üstün Osmanlı toplumunda üstün olan Müslümanların yanına “... Hristiyanların, Yahudilerin (...) hükümete bağlı okullarda ve yönetimde (ama orduda değil) eşit olarak yer alması...” sağlandı. Ancak Poulton'un ifadesiyle Tanzimat “... gayr-i Müslimlerin imparatorluğa sadakatini sağlama konusunda başarısızlığa uğradı.” Tanzimat sonrası ortaya çıkan sürece ilk tepkiyi geliştirenler de Genç Osmanlılar oldu. “Genç Osmanlılar, Osmanlı entelijansıyasından, Aydınlanma fikirlerinden yararlanan ve modernleşmeyi İslam'la sentezlemeye çalışan ilk örgütlü muhalefet grubunu oluşturdular.” Balkan Savaşları sonrasında ciddi toprak kayıplarına uğrayan Osmanlı İmparatorluğu'nda aynı süreçte, özellikle Abdülhamit döneminde “... kapsamlı bir eğitim programı uygulaması[nın]... sonucu, hem kendi otokratik yönetiminin getirdiği kısıtlamaları aşındıran, hem de imparatorluğun Balkanlar'da kalan kısmının savunma yolları arayan yeni bir küçük rütbeli subaylar neslinin yetişmesine neden oldu.” Bu küçük rütbeli subaylar grubu “Türk ulusçuluğunun habercileri” oldu. En sonunda Abdülhamit'i deviren İttihat ve Terraki'nin de çekirdeğini oluşturan Jön Türkler'in

²⁸⁰ Yusuf Akçura'nın kendi zamanında siyasetten daha çok fikri düzeyde olduğunu söylediği ırka dayalı ulus-devlet-kimlik fikri 1923'te Ziya Gökalp'in “Türkçülüğün Esasları” ile formüle edilmiş, 1930'larda devletin temel ulus-devlet-kimlik modelini oluşturmuştur.

²⁸¹ Cengiz Aktar, “Osmanlı Kozmopolitizminden Avrupa Kozmopolitizmine Giden Yolda Ulus Parantezi”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, (İstanbul, İletişim, 2008), 77

²⁸² Aktar, “Osmanlı Kozmopolitizminden...”, 77

“esas amacı devleti modernleştirmek ve Türkleştirmek idi. Aslında dine göre sınıflandırılan eski Osmanlı *milletler* ve halklar sistemi kaldırılacaktı.”²⁸³

Aktar’ın ifadesi ile Tanzimat ile başlayan merkezileşme süreci tersine bir “merkezkaç etkisi yaratarak” “Osmanlı’nın temel bileşikleri arasındaki en ağırlıklı olan Türk bileşkesi...”, “... imparatorluğun en son milliyetçiliği olan Türk milliyetçiliği, bu çerçevede ‘doğal’ olarak savunmasız ve gönülsüz bir milliyetçilik...” olmuştur.²⁸⁴

Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile süreç kesintisiz ilerlemedi. En başta Osmanlı Hanedanlığı bu süreçte güçlendiği her anda ilan edilen reformları geri alırken, güçten düştüğü anda da zamanın koşullarına göre yeni reformları kabul ediyordu. Bu genel durumun bir sonucu olarak modernleşme süreci hem Osmanlı Hanedanlığı ile vücut bulan iktidar hem de hanedanlık dışındaki modernleşme talepleri arasında bir gerilim, çatışma biçiminde kendisini gösteriyordu.

Niyazi Berkes’in ifadesiyle “gelenek olarak” Jön Türkler olarak adlandırılan hanedanlık dışındaki modernleşme odağı “... edebiyat alanındaki tepkiler dışında, II. Abdülhamit yönetimine karşı üç çevrede gelişen siyasal nüveleşme...” doğurdu.²⁸⁵ Birincisi “yüksek öğretim okullarında (özellikle Tıp ve Harp okulunda)”; ikincisi “çoğu subay olmakla birlikte ordu dışındakiler”; üçüncüsü de “Paris, Cenevre, Kahire gibi merkezlerde bir araya gelen aydın gruplaşması”.²⁸⁶

Bu gruplar en sonu 1877’de İttihat ve Terakki cemiyetinin temelini oluşturdular.²⁸⁷ Berkes’in ifadesiyle İttihat ve Terakki “Müslüman Türk dışındaki halkları kendisine çekemese de (...) İttihat ve Terakki Cemiyeti ulusal bir siyasal örgütlenme modeli olarak görülüyordu. Bu, doğmakta olan bir ulusal Türk biriminin ilk siyasal görünüşüdür.”²⁸⁸

Mustafa Kemal Atatürk de dahil olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu asker-bürokratlarının çoğunun da bir zaman üyesi olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti kuruluşundan itibaren yek bir siyasal yapıya sahip değildir. Suavi Aydın’ın “Birinci

²⁸³ Hugh Poulton, *Silindir Şapka, Bozkurt ve Hilal*, (İstanbul, Sarmal Yayınları, 1999), 71-84

²⁸⁴ Aktar, “Osmanlı Kozmopolitizminden...”, 77

²⁸⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, (İstanbul, YKY Yayınları, 2008), 389

²⁸⁶ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 390

²⁸⁷ Suavi Aydın, “İki İttihat ve Terakki: İki Ayı Zihniyet, İki Ayı Siyaset”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin, (İstanbul, İletişim, 2009), 117

²⁸⁸ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 402-403

İttihat ve Terakki Hareketi” olarak tanımladığı “Yeni Osmanlılar” olarak adlandırdığı ilk hareketin “... temel hedefi, hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde mutlak monarşiye karşı ‘anayasacılık’tır”.²⁸⁹ Anayasacılık yanında “... yerli burjuvazinin önünü açacak kontrollü bir iktisadi liberalizm ve bir ‘Osmanlı vatani’ fikri esas alındığı görülmektedir”.²⁹⁰

Aydın, Birinci İttihat ve Terakki’nin ayırt edici özelliklerini şöyle sıralar:

- 1) İçinde imparatorluğu oluşturan her unsurdan üye olduğu gibi, Cemiyet, Abdülhamit karşısında Ermeni örgütleriyle işbirliği yapmaktan geri durmamıştır.
- 2) İçinde ağırlığı askerler oluşturmazlar. Devrimci niteliğine karşın Cemiyet, sivil kuruluşlara özgü ‘demokratik tartışma’ geleneğini benimsemiştir.
- 3) Cemiyet, çok açık bir biçimde Osmanlıcıdır.
- 4) Cemiyet’in fikri donanımı, büyük ölçüde Fransa kaynaklıdır.²⁹¹

Paris’te yapılan 1. Jön Türk kongresi İttihat ve Terakki’nin de aynı zamanda ayrışma kongresidir. Kongre’de “Osmanlı liberalleri” olarak adlandırılan grup “...Rum ve Arnavut delegelerle birlikte, Ermenilerin çektikleri acıların bir an önce durdurulmasından yana olduklarını bildiriyordu”.²⁹²

Kongre delegeleri Osmanlı İmparatorluğu’ndaki mevcut sorunları çözme noktasında aşağıdaki “sözleşme esasları” konusunda uzlaşıyorlardı:

- 1) Yerel yönetimler tam ve eşit katılım, bu çerçevede Ermenilerin meşru taleplerinin sayılması,
- 2) Osmanlı hanedanına bağlılık ve sadakat duygusu ve bu esasta birlik,
- 3) İmparatorluğun bölünmezliği ve birliği, iç barış ve intizamın sağlanması. 1876 Anayasası çerçevesinde yasalara tam saygı esasları doğrultusunda eşitlik ve özgürlük için mücadele...²⁹³

Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin gruplarının cemiyetin yönetimi üzerinde giriştikleri çatışma sonrasında Jön Türkler ikiye bölünmesine rağmen “herhangi bir etnik grubun ya da dinsel cemaatin (milletin) öne çıkarılması söz konusu değildir.” Aydın’ın “İkinci İttihat ve Terakki” olarak tanımladığı ve Selanik başta olmak üzere Balkanlar’da ağırlıklı olarak örgütlenen bir yapıydı. Bu yapıda Selanik “iç”, Paris

²⁸⁹ Aydın, “İki İttihat ve Terakki..”, 117

²⁹⁰ Aydın, “İki İttihat ve Terakki..”, 117

²⁹¹ Aydın ilk İttihat ve Terakki üye profilindeki ulus çeşitliliğine şöyle bir örnek verir: “Kurucuları çeşitli etnik kimlikleri taşıyor: İbrahim Temo Arnavut, İshak Sükuti ve Abdullah Cevdet Kürt, Mehmet Reşit Çerkes, Hüseyinzade Ali ise Azeri idi.” Aydın, “İki İttihat ve Terakki..”, 118

²⁹² Aydın, “İki İttihat ve Terakki..”, 121

²⁹³ Aydın, “İki İttihat ve Terakki..”, 122

“dış” merkezdi. Paris grubu “... inisiyatifi tamamen Selanik’teki paramiliter etkinliğe...” bırakırken “bundan böyle İTC’ye (İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne) paramiliter etkinliğin kuralları ve bu subay-küçük memur grubunun milliyetçi fikirleri yön verecekti”. Aydın’ın ifadesi ile İttihat ve Terakki’deki bu dönüşüm “Türkiye siyasi tarihinin 20.yüzyıldaki gidişatına egemen olan ana çerçeveyi...” belirlemiştir.²⁹⁴

Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayan modernleşme amaçlı reformların eksenindeki ulus-devlet-kimlik inşa sürecinin merkezindeki “...tek ölçüt ve amacını devletin kurtarılması olarak belirlenmesidir”.²⁹⁵ Osmanlı İmparatorluğu’nda başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti ile devam eden bu modernleşmenin iki temel kurumu “askeriye ve eğitim”dir.²⁹⁶ Öncelikle bu iki alanın kurumsallaştırılması ile gerçekleşen modernleşmenin “... geç Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi siyasalarında modernleşme reformlarını yürütecek olan güçlü, merkezileşmiş bir askeri ve sivil bürokratik zümrenin oluşmasında büyük etkileri olmuştur”.²⁹⁷

Berkes tarafından “çağdaşlaşma bunalımı” olarak tanımlanan Osmanlı-Türkiye modernleşmesi, ortaya çıkan sorunlar yumağının çözümüne yöneliktir. Ancak “1700’lerde başlamış olan çağdaşlaşma bunalımının çözümlenecek bütün sorunları sanki bu 1908 ile 1918 arasındaki on yılın içerisine sıkıştırılmıştır.”²⁹⁸ Berkes çağdaşlaşma bunalımının çözmek zorunda kaldığı sorunları şöyle sıralar: Devlet sorunu, ulusçuluk sorunu, dinde reform sorunu, aile sorunu, din ve eğitimi sorunu, ulusal ekonomi sorunu.²⁹⁹

Berkes’in belirttiği bütün sorunların çözüm kaynağı tek başına bir rejim değişikliği veya türü ne olursa olsun bir ulus-devlet-kimlik inşa süreci ile gerçekleşmemiştir. Osmanlı’dan başlayan modernleşmenin, özellikle askeriye ve eğitimin modernleşmesinin, düşünsel zemini “felsefi bir kanalla olmayan” pozitivizm olduğu söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanından sonra uzun bir zaman diliminde

²⁹⁴ Aydın, “İki İttihat ve Terakki..”, 124

²⁹⁵ Alper Kaliber, “Türk Modernleşmesini Sorunlaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin, (İstanbul, İletişim, 2007), 109

²⁹⁶ Kaliber, “Türk Modernleşmesini Sorunlaştıran...”, 109

²⁹⁷ Kaliber, “Türk Modernleşmesini Sorunlaştıran...”, , 109

²⁹⁸ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 429

²⁹⁹ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 429-472 arası

baskın bir karaktere sahip olan pozitivism felsefi, bilimsel bir tartışma konusunun çok ötesine geçmiştir.

Tanzimat Fermanı sürecinde Auguste Comte Osmanlı yüksek devlet memurlarının şahsen ilişki kurduğu bir kişidir:

A.Comte'un alemşumul [evrensel] dine (religion universelle) Türk elçisini de davet etmek üzere, kendisine on sayfalık bir mektup yazmıştır.... Uzun bir muhakeme silsilesinden sonra filozof, mektubunda, Tanrı'nın yerine ilmi ve beşeriyeti ikame eden yeni dinin peygamberi sıfatı ile Reşit Paşa'ya müracaat ediyor ve ondan bu yeni bir hatla Doğu'da bu yeni dini yaymasını istiyor.³⁰⁰

Pozitivizmin etkisi sadece Osmanlı paşaları veya Ziya Gökalp, Beşir Fuat, Ahmet Rıza, Rıza Tevfik gibi Osmanlı münevverleri ile sınırlı değildi. İttihat ve Terakki'nin (Birlik ve Düzen'in) yayın organı olan Fransızca *Mechveret*'in başlığı “pozitivizmin dövizini olan” *Ordre et Progrés* ifadesi yer alır.

Pozitivizmin Osmanlı aydınları arasındaki etkileşimi dışında Türkiye'ye girişinde en önemli rollerden biri de İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir. Cemiyetin ilk ismi başkan olan Ahmet Rıza tarafından, Comte'un “vecizesi” olan *ordre et progres* (nizam ve terakki) olarak önerilir. Ancak İstanbul üyelerinin itirazı ile “...’ordre’ yerine ‘union’ kelimesi konularak elde edilen ‘union et progres’ (İttihat ve terakki-birlik ve düzen) derneğin ismi olarak kabul edilir”.³⁰¹

Levent Köker “iyi toplum nedir?” sorusuna pozitivismin verdiği cevabın “... bilimsel düşünceyi yalnızca var olanın açıklanmasıyla sınırlı tutması”, “toplumsal dünyanın olduğu gibi kabul edilmesiyle”, “yaşanan dünyanın ‘iyi’ olduğunun benimsenmesi” olduğunu belirtir.³⁰²

Köker'in ifadesiyle pozitivismin bu şekli ile kavranmasını Korlaelçi en başta “... Türkiye'ye aktaranların hemen hiçbirisi bu sisteme eleştirel yaklaşmama...”sı ile kendisini gösterdiğini belirtir. Öyle ki “... pozitivism içindeki eleştiriler dahi dikkate alınmamıştır”.³⁰³

³⁰⁰ Cevdet Perin'den aktaran, Murtaza Korlaelçi, “Pozitivist Düşüncenin İthali”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin, (İstanbul, İletişim, 2009), 214

³⁰¹ Korlaelçi, “Pozitivist Düşüncenin İthali”, 215

³⁰² Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm...*, 79

³⁰³ Korlaelçi, “Pozitivist Düşüncenin İthali”, 222

Tanıl Bora Kemalizmin “... Osmanlı İmparatorluğu’nun bütün mirasından mutlak bir kopuşu tertemiz bir ‘kurtuluş’ ve modernleşme başlangıcını işaretlediğini”³⁰⁴ belirtir. Buna karşılık muhafazakâr ve İslami tarih anlatısı “Osmanlı’nın sadece parlak geçmişinde değil bu geç dönemde de define arar.”³⁰⁵ Bora “alarmizim” olarak tanımladığı “Geç Osmanlı (ve sonra Yeni Türkiye)” aydınlarının acilen bir şey yapma telaşı” içinde olduğunu belirtir.³⁰⁶

Ancak Bora romantizmle harmanlanan bu “acilen bir şey yapma telaşı”nın aydınlarla sınırlı olmadığını, Balkanlar’daki toprak kayıplarıyla ortaya çıkan “devleti kurtarma aciliyeti”ne dair aşağıdaki tasfiri hem Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda hem de günümüz Türkiye’si’ne kadar devamlılık içeren bir durum ortaya çıkardı:

Âcilci ruh halinin tahammülsüzlüğü, her sorunun cevabının mutlaklaştırmaya, her çözüm seçeneğinin olmazsa olmaz keskinliğiyle ortaya koymaya meyleden bir tavrı teşvik etti, bu panik haliyle ajitasyon, ölüm-kalımci bir radikalizm üslubunu, doğrunun ve haklılığın ikamesine dönüştürdü.³⁰⁷

Osmanlı İmparatorluğu’ndan başlayan ulus-devlet-kimlik inşa sürecinin Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve sonrasındaki en temel durum devletin merkezde yer almasıdır. İster Osmanlı Hanedanı veya laik, seküler cumhuriyet iktidarı egemen olsun, isterse iktidarı hedefleyen muhalif bir akım ulus-kimlik inşasının merkezine devletin dönüşümünü, yenilenmesini, hatta mevcut devletin yıkılıp (veya baştan aşağıya radikal biçimde dönüştürülüp) yerine yeni bir devlet kurulmasını yerleştirir.³⁰⁸

İkinci temel nokta ise ulus-kimlik inşasının kabul edilen perspektifi ne olursa olsun bu inşayı herhangi bir biçimde tartışmaya açanların da doğrudan dışlanmasıdır. 19. yüzyıl ortasında başlayan ve Osmanlı, İslamiyet ve Türklük hatları üzerinde gerçekleşen Türkiye’nin ulus-devlet-kimlik inşa süreci birbirini izleyen kabaca üç tarihsel gelişim seyri izledi. Tanzimat ile başlayan süreçte gayrimüslimleri kapsayan süreç daha sonrasında ilk gayrimüslimleri, sonrasında Türk dışındaki ulusları, kültürleri dışlayan bir sürece dönüştü. Ancak İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra

³⁰⁴ Tanıl Bora, *Cereyanlar*, (İstanbul, İletişim, 2017), 24

³⁰⁵ Bora, *Cereyanlar*, 24

³⁰⁶ Bora, *Cereyanlar*, 36

³⁰⁷ Bora, *Cereyanlar*, 37

³⁰⁸ İnşa ile ilgili olarak mevcut devletin yıkılması gerektiğine dair 4 Ağustos 2017’de AKP Merkez Karar Alma ve Yürütme Kurulu eski üyesi Ayhan Oğan’ın bir TV programında söylediği ve sonrasında çokça tartışma yaratan “yeni bir devlet kuruyoruz, kurucusu Erdoğan’dır” cümlesidir. <http://www.diken.com.tr>

dünyadaki gelişmelere de bağlı olarak 1950'lerden sonra da genel olarak İslamcılık ve Türkçülük hattı üzerinde, 1980 Darbesi sonrası kendisini Türk-İslam sentezi ifadesinde bulan bir karışımla devam etti. Günümüzde AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) iktidarı ile Osmanlı ulus-devlet-kimlik düşüncesi yeniden daha çok dillendirilir olduğu ve bu yeni tip Osmanlıcığın Tanzimat sonrasından önemli bir farkı olduğu söylenebilir. Tanzimat sonrası Osmanlılıkta gayrimüslümlerin eşit vatandaş hakkı varken, yeni Osmanlılık Tanzimat öncesindeki egemen Müslüman-Türklük algısı belirgindir. Bugün devletin resmi söyleminde ister Osmanlılık, ister İslamcılık, ister Türkçülük ayrı ayrı veya bir arada yer alsın hepsinin ortak yönü, tanımlanan kimlik dışındaki kimliklere en hafif deyişle bu üst kimliğe biat ettikleri sürece yaşama hakkı verme eğilimleridir.

Kemalizm Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan ulus-devlet-kimlik inşasında Türkiye'nin son 90 yılına damgasını vurmuştur. 1839 Tanzimat Fermanı'nı ulus-devlet-kimlik inşasında siyaseten bir başlangıç kabul edersek, bu tarihten Cumhuriyet'in kurulduğu yıla kadar geçen 84 yıllık süreci birkaç ulus-devlet-kimlik biçimlerinin egemenlik için çatışma, birleşme, kaynaşma süreci olarak tarif edebiliriz. Kemalizmin ulus-devlet-kimlik inşa süreci ise Osmanlı İmparatorluğu'ndan beslenmesine rağmen, ondan kopuşu da içermekle birlikte egemen ulus-devlet-kimlik dışındakilere karşı geliştirdiği eylemler, politikalarla etkisi bugün bile şiddetli etkilere sahip bir olgudur.

1.3.2 Osmanlı ulus-devlet-kimlik inşasından kopuş ve devamlılık: Kemalizm ve Türk milliyetçiliği

Kemalizm: i. (Mustafa Kemal'in Atatürk'ün adı ve fr son ek –isimden). Türkiye'de siyasi ve ideolojik bir bağımsızlık anlayışından hareketle, bilim ve aklın ağır bastığı bir toplum yaratmak ve bu yoldan Türk milletine, Batı medeniyeti içinde, sosyal ve tarihi kişiliğini kaybetmeden hak ettiği yeri kazandırmak ülkücü, felsefesi ve çabası. (ATATÜRKÇÜLÜK de denir)³⁰⁹

Kemalizmin yukarıdaki ansiklopedik tanımı onu olumlayan bir çerçevededir. Kemalizmin net bir tanımı olmamakla birlikte sadece Mustafa Kemal Atatürk'ün tüm pratik ve düşüncelerini kapsamaz. Onu da aşan bir şekilde özellikle devletin ve/veya

³⁰⁹ Meydan Laurusse, (İstanbul, Meydan Laurusse, 1972), "Kemalizm" maddesi, 159

hükümetlerin, partilerin dayandığı, beslendiği, yeniden ürettiği politik tutumlar içinde kullanılır.³¹⁰ Bu kısımda Kemalizmi öncelikle Türkiye Cumhuriyet’inin 1923 yılındaki kuruluşundan Mustafa Kemal Atatürk’ün 1938’de ölümüne kadarki süreçte ortaya çıkan tüm pratik ve düşünsel olgular için kullanacağız.

Her ne kadar “Kemalizmin temel ilkeleri” 10 Mayıs 1931’deki Cumhuriyet Fırkası’nın 10. Kongresi’nde “kabul edilmiş”, 1937’de “Teşkilatı Esasiye Kanunu’na eklenmiş olsa da³¹¹ kökleri bu tarihlerden öncesine dayanır.

Kemalizmin kökenleri her şeyden önce Osmanlı modernleşmesine dayanır. Osmanlı İmparatorluğu’nda “ ‘bu devlet nasıl böyle olur’ sorusuyla temellenen ‘reform’ düşünceleri” Tanzimat sonrasında “... güçlenen merkeziyetçiliğin ürünü olan bürokratik **intelligentsia**’nın ‘bu devlet nasıl kurtulur’ sorusu ile “radikalleşti”.³¹² Osmanlı “intelligentsia”nın radikalleşmesi kendisini siyaset alanında Kemalizm’in resmi ilkeleri olan laiklikten halkçılığa kadar pek çok alanda da kendisini gösterdi.

Jön Türk reformları 1916-17 “... bilhassa Şeyhülislamın ülkedeki en yüksek dinsel otoritenin, kabineden ihraç edildiği ve medreseler ile vakıflar üzerindeki yetkinin laik bakanlara...” aktarılması ile sonuçlandı.³¹³ Osmanlı İmparatorluğu’nda fikirden hızla siyaset alanına geçen Pantürkçü milliyetçiliği “...bu dönemde henüz ırkçı yaklaşımlar taşımayan ve daha uygun bir şekilde ‘etnisite’ olarak çevrilebilecek, *ırk* kavramına dayanıyordu”.³¹⁴ İnkılapçılık bağlamında “Jön Türkler arasında ‘rejimin devrim olmadan nasıl değiştirileceği sorunu, en önemli sorun olmuştu (...) Kemalistler için, aşağıdan ayaklanma değil, yukarıdan yönlendirilen düzenli dönüşüm idealdi”.³¹⁵

Kemalizmin ulus-devlet-kimlik inşa sürecinde kimlik inşası, Türk milliyetçiliği ekseninde özel bir öneme sahip olmasının yanı sıra önceki kısımda James Dobbins’ten aktardığımız “güvenlik, insani yardım, idare, ekonomik istikrar, demokratikleşme, kalkınma” olarak saydığı “ulus-inşası organizasyon hiyerarşisi” de Türk ulus-devlet-kimlik inşa sürecinde kendisini göstermektedir:

³¹⁰ Kemalizm kavramı bugün hükümette olan AKP’yi tanımla da kullanılabilir. Bkz: İlker Aytürk, [Post-post-Kemalizm: Yeni Bir Paradigmayı Beklerken](#), 34-48

³¹¹ Köker, *Modernleşme, Kemalizm...*, 133

³¹² Köker, *Modernleşme, Kemalizm...*, 129 (Vurgu yazar ait)

³¹³ Erik-Jan Zürcher, “Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, (İstanbul, İletişim, 2009), 46

³¹⁴ Zürcher, “Kemalist Düşüncenin...”, 49

³¹⁵ Zürcher, “Kemalist Düşüncenin...”, 51

Bu konular, bireylerin kuvvet ve girişimleriyle değil, milletin iradesine sahip olan devletin kudret ve gücü ile sağlanabilir (...) devletin ilgili olduğunu işaret ettiğimiz görevleri de, başladığımız sıra içinde söyleyelim;

Yollar, demiryolları vs. gibi bayındırlık işleri;

- Eğitim işleri;

- Sağlık işleri;

- Sosyal yardım işleri;

- Ziraat, ticaret, el becerisine dayalı mesleklere ait ekonomik işler.³¹⁶

Kemalizmin ulus-devlet-kimlik inşa sürecini, iç içe geçmiş olmasına rağmen iki döneme ayırmak mümkündür. 1923-1932 arası dönemde ulus-devlet inşası, 1932-1950 sonrasında ulus-kimlik inşa süreci.³¹⁷

Cumhuriyet ilan edilmemiş olmasına rağmen Türkiye'nin ilk resmi anayasası olarak tanımlanan, 20 Ocak 1921'de kabul edilen Teşkilatı Esasiye Kanunu'dur. Kanunun birinci maddesinde “Hakimiyet bilâkaydû şart (kayıtsız şartsız) milletindir.”³¹⁸ Bu maddedeki “millet” kavramı herhangi bir ulus göndermesi içermemektedir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 yılında yapılan değişikliklerde Türklük vurgusu kendisini gösterir. Meclis üyelerinin niteliklerini belirleyen 12. maddede “... Türkçe okuyup yazmak bilmeyen mebus intihap olunmaz [seçilemez]” hükmü vardır.³¹⁹

Yukarıdaki madde dışında Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun beşinci faslı “Türklerin Hukuku Âmmesi (Kamu Hukuku)” başlığını taşır. 80.madde Türklüğü edinilen veya kabul edilen vatandaşlık ve babaya bağlı bir soy olarak tanımlanır:

Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle (Türk) ıtlak olunur. [genellenir]

Türkiye’de veya hariçte bir Türk babanın sülbünden [sülalesinden] doğan veyahut Türkiye’de mütemekkin [yerleşmiş] bir ecnebi babanın sülbünden Türkiye’de doğup da memleket dahilinde ikamet eden ve sinni rüşte vüsulünde [reşit yaşa ulaştığında] resmen Türklüğü ihtiyar eden [seçen] veyahut Vatandaşlık kanunu mucibine [kabul ederek] Türklüğü kabul edilen herkes Türk’tür....³²⁰

³¹⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Medeni Bilgiler: Türk Milletinin El Kitabı*, (İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2010), 3

³¹⁷ 1950 yılı Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile Türkiye’de ulus-devlet-kimlik inşa süresinde bir bitiş değildir. Ancak Türk ulus-devlet-kimlik inşa sürecinin en önemli parçası olan Kemalizmin CHP eliyle tek parti iktidar sürecinin sonlanması olduğundan bu aralık tercih edilmiştir.

³¹⁸ [Teşkilatı Esasiye Kanunu-1921](#), 1

³¹⁹ [Teşkilatı Esasiye Kanunu](#) – 1924, 365

³²⁰ [Teşkilatı Esasiye Kanunu](#) – 1924, 370

Kurtuluş savaşı sırasında millet, Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi “dinsel özelliklerle” tanımlanırken cumhuriyetin ilanından sonra³²¹, ama özellikle “...1930’larda oluşan Kemalist ideolojide içine laiklik ilkesinin bir sonucu olarak, dinsel özelliklerinden arındırılmış bir biçime girmiştir.”³²²

Bozkurt Güvenç dinselikten arındırılmış kimlik arayışını bir “kültür devrimi” olarak tanımladığı Türk Devrimi ile ilişkilendirirken “Türk ulusu, bu devrimle uyanmadı, belki ilk kez doğdu. Türk ulusu yoktu ki uyusun; uyumuyordu ki uyanmış olsun” dedikten sonra “İlk kez doğan, büyüyen, kimliğini araştırmaya başlayan ulusun önüne konacak, ona kim olduğunu söyleyecek kültür tarihi henüz yazılmamıştı” der.³²³

Bu kültür tarihi 1932 yılında toplanan Birinci Tarih Kongresi’nde yazılır. Türk Tarih Tezi “....ulus inşa etme ihtiyacının bir birleşimiydi.” Kayıplar, yenilgiler ve utançlarla yaşanan Osmanlı İmparatorluğu’nun yerine “...Osmanlı öncesi Türk Kimliği vurgulandı. Hatta Türklerin, Irak, Anadolu, Mısır ve Ege’de uygarlık kuranların ataları olduğu iddia edildi.”³²⁴

Birinci Tarih Kongresi’nin hemen ardından Birinci Türk Dil kongresi toplandı. Türk kimliği için önemli birlik alanı olarak dilin inşasına 1928’de Harf Devrimi ile girilmişti. Öyle ki yeni harf öğrenmeyenlere “... verilecek cezalar, işten atma, hatta yurttaşlıktan çıkarılarak ülke dışına sürgün idi. Mahkumlar bile, cezaları bittiğinde yeni harfleri kullanmıyorsa serbest bırakılmıyorlardı.” Türk Dil Kongresi yazı dilinde alfabe değişikliği ile başlayan süreci kimlik ekseninde bir adım daha ileri taşınması olarak kendisini gösteri. Türkçenin savunulması, zenginleştirilmesi “... bir yandan Arapça ve Farsça sözcüklerin temizlenmesi, öte yandan, Türkçe öğeleri temel alan yeni sözcüklerin türetilmesi anlamına geliyordu.”³²⁵

Bozkurt Güvenç Türk Devrim’i olarak tanımladığı “kültür devrimi”ne dair satır aralarında bu devrimin “karşı çıkanları”nı tanımlar. Bu karşı çıkanlar en genel haliyle “Osmanlı Devleti’nin egemen (İstanbul) çevreleriyle **etnik azınlıkları, İstanbullu**

³²¹ 1924 Anayasası’nın 2. maddesinde Türkiye’nin dini İslam olarak tanımlanmıştır. “Bu ifade 1928’de kaldırıldı.” (Poulton, *Silindir Şapka, Bozkurt...*, 119)

³²² Köker, *Modernleşme, Kemalizm...*, 151

³²³ Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, (İstanbul, Remzi Kitapevi, 1995), 12

³²⁴ Poulton, *Silindir Şapka, Bozkurt...*, 127

³²⁵ Poulton, *Silindir Şapka, Bozkurt...*, 133

ve Müslüman kimliklerini bırakıp, yüzyıllardır horlanıp küçük görülen Türk kimliğini içine sindirememişlerdi.”³²⁶

Türk Devrimi’ne karşı duran Müslümanlar arasında başından beri Kürtler bulunmaktadır. 1919 yılında Mustafa Kemal Kürt soylularına gönderdiği bir telgrafta “...Türkler ve Kürtlerden ‘öz kardeşler’ olarak söz edilerek ortak İslami bağ öne çıkarılıyordu.” Ancak devam eden Kürt isyanları sonrasında Mustafa Kemal “...‘ulus’ birliği vurgulanmaya başladı. Bu andan itibaren Kürt ulusçuluğun bütün dışavurumları yasaklandı.”³²⁷ Bu yasaklama en sonunda kendisini Kürtler dahil olmak üzere pek çok ulusu yok sayma haline dönüştü:

Bugünkü Türk milleti siyasi ve sosyal topluluğu içinde kendilerine *Kürtlük* fikri, *Çerkezlik* fikri ve hatta *Lazlık* fikri veya *Boşnaklık* fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve millettaşlarımız vardır. Ancak geçmişin zorba dönem ürünü olan bu yanlış adlandırmalar, ir kaç düşman aleti, gerici beyinsizden başka hiç bir millet bireyi üzerinde üzüntüden başka bir etki yaratmamıştır. Çünkü bu millet evladı da Türk topluluğu gibi aynı ortak geçmişe, tarihe, ahlaka, hukuka sahip bulunuyorlar.³²⁸

Müslüman olmayan azınlıkların bu süreçte maruz kaldıkları dışlanma Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılan Ermeni Soykırımı’nı aratmayacak bir yok sayma biçiminde gerçekleşti. 1930’larda artık “güçlü ırksal özelliklerle taşıyan” Kemalist milliyetçilik azınlıklara karşı da uygulandı. “ ‘Türkiye yalnız Türklerindir’ şeklindeki resmi tutumda bir yükselmeye yol açtı.”³²⁹ Azınlıklara karşı uygulanan bazı politikaları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Yabancı okullarda Türkçe öğretmen ve belirli oranda Türkçe öğretmen bulundurmak.
- Ekonomide, her firma Türk müdür ve yöneticilerinin yanı sıra yüksek oranda Türk sermayesine sahip olmak.
- Tıp, hukuk, hata tekerleğin imalatı gibi pek çok mesleğin Türkler dışında herkese kapalı olması.
- “Vatandaş Türkçe Konuş” hareketi.
- İkinci Dünya Savaşı sırasında 18-45 yaş arası tüm Yahudi, Grek ve Ermeni erkeklerin askere alınması

³²⁶ Güvenç, *Türk Kimliği*..., 226 (Boldlar bana ait)

³²⁷ Poulton, *Silindir Şapka, Bozkurt*...,123

³²⁸ Atatürk, *Medeni Bilgiler*..., 46 (İtalikler yazarına ait)

³²⁹ Poulton, *Silindir Şapka, Bozkurt*...,137

-1942 tarihli ırka dayalı vergi düzenlemesi (varlık vergisi)³³⁰

Poulton'un ifadesi ile "...Mustafa Kemal'in Türk ulusunu, nasıl tanımlarsa tanımlasın 'doğal sınırlar' içinde yaşayan bütün yurttaşlarla eşit görmediği açıktı."³³¹ Azınlıklar ve Kürtler için geçerli olan eşitsizlik hali, tüm ırk kökenli yeni milli kimlik inşasına rağmen, ilginç biçimde Türk milleti içinde geçerlidir. Tanıl Bora'ya göre Mustafa Kemal'de başından beri "... Soyut Millet'i yüceltirken, somut reel millete kuşku duyan evrensel milliyetçiliğin çelişkisini bütün kuvvetiyle belirir..."³³².

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda da Mustafa Kemal ile başlayan "soyut millete karşılık gerçek halk" arasındaki paradoks³³³ kendisini günümüze kadar göstermiştir. Türk bazen Müslüman bazen her ikisini de kapsayan Türk ulus-devlet-kimlik inşası sürecinde bu süreci belirleyen hemen her zaman devlette (ister askeri darbe süreci olsun ister seçimle belirlenmiş) egemen olmuş iktidar tarafından sınırları çizilmiştir. Bu sınır her zaman devlet tarafından belirlenen makul bir Türk ve/veya Müslüman ve makul ötekiler ekseninde gerçekleşmiştir. Devletin makul sınırları dışına çıkan herkes kimlikten siyasete kadar var oluşlarına bakılmaksızın bertaraf edilmesi gereken ortak düşman olarak tanımlanmıştır.³³⁴

1.3.3 Türkiye'nin öteki ulus-kimlikleri

Milliyetçiliğin dünyaya yayılması 1789 Fransız Devrimi ile başlatılır. Her milliyetçilik çalışması ve/veya hareketi ideolojik kaynak olarak Fransız Devrimi'ni kullanır. Fransız Devrimi "...kitleleri seferber eden, yanı sıra yönetimin meşruluğunun temeli olarak halk egemenliğini fikrini yayan bir araç olarak 'ulus' ve 'ulusçuluk'un taşıdığı muazzam gizil gücü belki de ilk kez tam olarak açığa çıkardı."³³⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçilik sadece egemen devlet-ulus-kimlik inşası biçiminde değil, aynı zamanda imparatorluk sınırları içindeki uluslar içinde başat bir

³³⁰ Poulton, *Silindir Şapka, Bozkurt...*,137-142

³³¹ Poulton, *Silindir Şapka, Bozkurt...*,121

³³² Bora, *Cereyanlar*, 127

³³³ Bora, *Cereyanlar* 127-129

³³⁴ 1950 sonrası Türk kimliğine dair süreçlerde ulus-devlet-kimlik inşasında kayda değer ve önemli gelişmelerdir. Kemalist milliyetçilik 1950 sonrasını da belirlediği için bu kısımda sadece ona odaklanılmış, 1950 sonrası süreç diğer kısımlarda yeri geldiğinde değinilmiştir.

³³⁵ Poulton, *Silindir Şapka, Bozkurt...*,12

olgı haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'dan Kuzey Afrika'ya, Mezopotamya'dan Arap Yarım Adası'na kadarki hakimiyetini 19. Yüzyıl sonu ile 20.yüzyılın başında kaybetti.

Her ne kadar 19.yüzyıl içinde Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanmış olsa da, iki Balkan Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu Balkanlardaki hakimiyetini büyük ölçüde kaybetmiş oldu. 1912-1913 arasında gerçekleşen I. ve II. Balkan Harbi Tanzimat ile hızlanan ulus-devlet-kimlik inşası ekseninde bir kaç sonuç ortaya çıkardı.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleri tarafından “hasta adam” olarak tanımladığı durum “...Osmanlı-Türk aydınının da var olma-yok olma psikozunun oluşturmuştur...”³³⁶. Osmanlı-Türk aydınında kendisini gösteren varlık-yokluk sorunsalı Osmanlı devleti içinde geçerli olmuş ve Osmanlı yöneticileri “...bu ruh hali içinde, Osmanlı bünyesindeki diğer ulus ve etnik grupların demokratik taleplerini, kendi varlığına yönelik tehditler olarak anlamıştır.”³³⁷

İkinci sonuç Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlık kazanan ulus-devletlerin çoğalması ile imparatorluk içindeki diğer Ermeni, Rum, Kürt, Yahudi milliyetçiliklerin yükselmesidir.³³⁸ Egemenlik altındaki uluslardaki milliyetçiliğin yükselmesi Osmanlı ve devamında Türkiye Cumhuriyeti'nde çoğu zaman egemen ulusu tehdit eden bir gelişme olarak kabul edilmiştir.

Üçüncü sonuç özellikle gayri Müslümler diğer uluslarda değişik zamanlarda ve çapta şiddete maruz kalmış olmasına rağmen özellikle Ermeniler'in kitlesel şiddete maruz kalmalarıdır. I. Dünya Savaşının da yarattığı koşullarda diğer uluslara göre özellikle Anadolu'da daha yaygın coğrafi dağılıma ve daha fazla nüfusa sahip olan Ermeniler Osmanlı Devleti tarafından sistematik şiddete maruz kalmıştır.

Kürtler'in milliyetçi geçmişi her ne kadar 19.yüzyıl sonlarında kendisini göstermiş olsa da en başta Kurtuluş Savaşı sürecinde Mustafa Kemal “ulusal hareketi Türkleri

³³⁶ Akçam, “Türk Ulusal Kimlik ...”, 56

³³⁷ Akçam, “Türk Ulusal Kimlik ...”, 56

³³⁸ Özellikle bu dört ulusun Osmanlı İmparatorluğu'ndaki milliyetçiliklerine dair kısa bir değerlendirme için bkz:

Arus Yumul, Rıfat N. Bali, , Foti Benlisoy, “Yahudi, Ermeni ve Rum Topluluklarında Milliyetçilik”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin, (İstanbul, İletişim, 2006) 656-661;

Bozarslan, “Kürt Milliyetçiliği ve ...”, 841-842

ve Kürtleri kapsadığını...”³³⁹ düşündürecek kadar Türkler’i tehdit eden bir düzeyde değildi.³⁴⁰ Bu tehdit kendisini 1930’lardan itibaren göstermeye başladı.

1.3.4 Türk Kimliği’nin oluşumunda kardeşlikten düşmanlığa: Ermeniler ve Kürtler

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki egemen olmayan ulus-kimlik ilişkileri oldukça kapsamlı, karmaşık ilişkiler-olayları içerir. Bu ilişkileri-olayları yeniden tekrarlamak yerine bu ilişki ve olayların özellikle egemen ulus-devlet-kimlik inşa sürecindeki önemini belirlemek gerekmektedir.

Türk ulus-devlet-kimlik inşa sürecinde Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki öteki ulus-kimliklerle ilişkiler dönemsel özellikler ve farklılıklar içerse de, günümüzde de geçerli olacak biçimde iki aşamalı biçimde gerçekleştiği söylenebilir. Birinci aşama uzlaşmadan reddiyeye; ikinci aşama reddiyeden ayırıştırmaya/aynılaştırmaya.³⁴¹

1.3.4.1 Egemen olmayan öteki ile uzlaşmadan reddiyeye

Çağlayan Süvari din ve mezhepler üzerinden resmi ideoloji ve heterodoksi ilişkisini ele aldığı çalışmasının sonuç kısmında “...bir dönemin resmi ideolojisine karşı gelişen heretik ve heterodoks hareketler dönemin en güçlü muhalefetlerini...” oluşturduklarını belirtir.³⁴² Ancak Süvari başlangıçta heterodoksi olan ve “kendi Ortodokslarınca dışlanıp sapkın” ilan edilenlerin “kurumsallaşması başarması ile birlikte kendi Ortodoks inançlarını ortaya çıkardığını..” belirtir.

³³⁹ Hugh Poulton, *Silindir Şapka, Bozkurt...*, 123

³⁴⁰ Poulton 1920’lerdeki Kürt ayaklanmalarını “bazıları bu ayaklanmaları ulusçu olarak görse de, bunlar dini olarak değerlendirmek belki daha doğru olur” diyerek bu yıllardaki Kürt ayaklanmalarının milliyetçilik ekseninden daha çok esas olarak 1920’dek kapsamlı reformlarla ilişkili olduğunu belirtir. (Poulton, *Silindir Şapka, Bozkurt...*, 254)

³⁴¹ Şükrü Aslan 1920’ler sürecinde bu durumu şöyle açıklamıştır: “Kozmopolit toplumsal yapıda bir denge oluşturabilmek ve uzun vadedeki kararların uygulanması için gerekli iklimi yaratmak temel bir tercih olarak görünmektedir. Ulus tanımına dahil edilmiş çokluk ya da çeşitlilik bu çerçevede anlam kazanır. Ancak ilerleyen yıllarda ulus tanımındaki çokluk unsuru ya da Müslümanlık vurgusu yavaş yavaş yerini ulusun daha özgün bir ögesine; etnik kökene ve onun üzerinde yükselen dil birliği anlayışına bırakmıştır.” (Şükrü Aslan, *Millî ve İskân: ...* 380-381)

³⁴² Ç. Ceylan Süvari, “Ulus Devlet Öncesi Resmi İdeoloji ve Heterodoksi”, *Resmî Tarih Tartışmaları-I*, Ed. Fikret Başkaya, (?), Özgür Üniversite, 2008), 241

Süvari'nin görüşleri ekseninde devam edecek olursak Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat sürecinde özellikle Osmanlı Monarşisi karşısındaki muhalefetin Osmanlıcılık ulus-devlet-kimlik eksenini üzerinde birleşme eğiliminde olduğu söylenebilir. Suavi Aydın birinci ve ikinci İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) olarak ayırdığı Yeni Osmanlılar'ın örgütlenmesinde birinci İTC'nin nizamnamesindeki farkları şu şekilde sıralar:

- (Nizamnamenin ikinci maddesi) amacın umumun birlikte menfaati olduğu, bu nedenle Cemiyet'in arada millet, kavmiyet, cinsiyet, mezhep farkı götmeyeceğini, üyeler arasında tam bir eşitlik bulunduğu, her üyenin fikrinde özgür bağımsız olduğunu açıkça belirtir.
- Üçüncü madde, 'insan hakları' ve uygarlığın gelişmesinin esası olan "usül-ı meşrevet" temelinden hareket edildiğinin altını çizmektedir.
- Dördüncü madde ile Osmanlı saltanatının ve hilafetin meşruluğu ve devamlılığı güvence altına alınmakta, ancak hukuka aykırı davranışları halinde hanedan üyeleri hakkında hukuken ve kanunen her türlü işlemin yapılacağı belirtilmektedir.³⁴³

1. İTC'nin "iki acil hedefi" vardı. Birincisi Abdülhamit'in tahttan indirilmesi, ikincisi ise anayasanın ilanı. "Bu hedefe ulaşmak için Osmanlı uyruğu olan bütün yurttaşların ortak mücadelesi şart görülmekteydi."³⁴⁴ Bu iki acil hedef için görev beklenen "Osmanlı uyruğu olan bütün yurttaşlar" sadece Türkler'den oluşmuyordu. Ermeni, Rum, Yahudi, Arnavut, Sırp, Kürt, Azeriler'i de kapsıyordu.³⁴⁵ Devletin kurtarılması "temel amaç" olunca "... herhangi bir etnik-ulusal ya da dinsel grup devletin öznesi sayılmayınca, devletin siyasal meşruiyetinin zemini olarak geriye sadece 'vatan' fikri kalmaktadır."³⁴⁶

Şerif Mardin Yeni Osmanlılar'a "en genel anlamda liberalizm" adını verir.³⁴⁷ Mardin, İbrahim Şinasi Efendi'nin yazılarından yola çıkarak Yeni Osmanlılar'ın "...Osmanlılar'ın teb'a olarak kavramlaştırdıkları geleneksel Osmanlı imgesi yerine, fertlerin teb'a olmanın dışında kolektif bir yapı gösterdiklerini... belirtir."³⁴⁸ Bu

³⁴³ Aydın, "İki İttihat ve ...", 118

³⁴⁴ Aydın, "İki İttihat ve ...", 118

³⁴⁵ Daha önce Aydın'ın makalesinde 1.İTC'nin kurucu kadrosundaki etnik çeşitliliği yeniden hatırlamak gerekir: "İbrahim Temo Arnavut, İshak Sükuti ve Abdullah Cevdet Kürt, Mehmet Reşit Çerkes, Hüseyinzade Ali ise Azeri idi." (Aydın, "İki İttihat ve ...", 118)

³⁴⁶ Aydın, "İki İttihat ve ...", 117

³⁴⁷ Şerif Mardin, "Yeni Osmanlı Düşüncesi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Ed. Tanel Bora, Murat Gültekin, (İstanbul, İletişim, 2009), 43

³⁴⁸ Mardin, "Yeni Osmanlı Düşüncesi", 44

kolektif yapı için mücadeleye girişenlerde kendi ulus-kimlikleri ile mücadelede yer almışlardı.

Mevcut iktidara karşı mücadele benzer kapsayıcılık Kurtuluş Savaşı süreci ve hemen sonrasında yeni kurulan ulus-devlet-kimlik süreci içinde geçerlidir. Ancak Osmanlı döneminden farklı olarak ‘millet’ gayrimüslimleri dışarıda tutan ve Müslümanlar’ı önceleyen bir millet anlayışını içeriyordu. 1921 anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda Türkiye’nin dininin İslam olduğu yazılıdır.³⁴⁹ Kurtuluş Savaşı’nın doğal sınırı kabul edilen Misak-ı Milli’de Türk-İslam kimliği üzerinden belirlenmişti. Kurtuluş savaşı sırasında Mustafa Kemal “...başından itibaren Doğu Trakya’yı da kurtarmayı ve mümkünse ‘Batı Trakya’yı da kapsayacak bir Türk-Müslüman topluluğu’ oluşturmayı...” amaçlıyordu.³⁵⁰

Kurtuluş Savaşı sırasında “millet” terimi dinsel içerik yüklü olarak kullanılıyordu.³⁵¹ Mustafa Kemal 1 Mayıs 1920 tarihli konuşmasında kapsayıcı kimlik- üst kimlik olarak Müslümanlığı ulusun sınırları ile birlikte öne çıkarır:

Efendiler, meselenin bir daha tekerrür ricasıyla bir iki noktayı arz etmek isterim. Burada maksut olan (ifade etmeye çalışılan) ve Meclis-i âlinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslamiyedir (hepsinin toplamından oluşan bir İslam topluluğudur, samimi bir mecmua (bütün)dür...Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan hudut meselesi tayin ve tespit edilirken, hudud-u millimiz İskenderun’un cenubundan (güney) geçer, Şark’a (doğu) doğru uzanarak Musul’u, Süleymaniye’yi Kerkük’ü ihtiva eder. İşte hudud-u millimiz budur dedik!³⁵²

Kurtuluş Savaşı’nın ‘millet’ kavramının da, Mardin’in Yeni Osmanlılar için belirttiği liberal bir tarza benzeştiği söylenebilir.³⁵³ Ancak bu liberal denebilecek genişlik tarihsel koşullar ve özellikle iktidar mücadelesinde bir oluş biçimin baskınlık kazanmasıyla hızla, hem de kanlı biçimde, kendi karşıtına dönüşür.

³⁴⁹ Poulton, *Silindir Şapka, Bozkurt...*, 119

³⁵⁰ Poulton, *Silindir Şapka, Bozkurt...*, 121

³⁵¹ İsmail Beşikçi, *Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, (İstanbul, Alan Yayıncılık, 1990), 73

³⁵² Beşikçi, *Bilim-Resmi İdeoloji...*, 73 (Parantez içindeki açıklamalar yazar ait)

³⁵³ Hatta daha ileri giderek Yeni Osmanlılar’ın federalizmine benzerlikler de görülebilir: Prens Sebehattin “...1901’de Prens Lütfullah ile birlikte yayımladıkları *Beyannâme-i Umûmî*’de amaçlarını Türk, Arap, Arnaut, Makedon, Ermeni Yunan, Yahudi bütün Ormanlıların güç birliği içinde çalışmak ve bu yolla kötü gidişe bir son verecek geleceğin hukuksal yönetimin altyapısını oluşturmak olduğunu açıklamakta...” Suavi Aydın çalışmasında aynı zamanda Prens Sebahattin’in bu düşüncelerini “federalizm ve özel girişim” olarak tanımlar. (Aydın, “İki İttihat ve ...”, 117)

Tanıl Bora'nın ifadesiyle Tanzimat'tan II. Meşruiyete , hatta daha ilerisine dek, devleti “korumak ve kurtarmak” fikri “...modern bürokrasi inşası ile birleşerek...yeni bir seçkin bilincinin ve ona bağlı yeni bir devlet ideolojinin serpilmesini sağlamıştı.”³⁵⁴ Savaş veya savaş sonrası yıkım, dağınıklık koşullarında devleti korumak ve kurtarmak bilincine dair ortalık, kolektiflik, üst kimlik baskın egemen kimlik ekseninde yeniden formüle edildi. Ancak bu basit ilkeler, düşünceler formülasyonu olarak kalmadı kitleleri de içine alan bir kıyıma dönüştü. Devleti korumak ve kurtarmak bir savaşı içerdiğinden eli silahlı olan askeri güç siyaseti de belirleyen haline dönüştü.

İTC'nin ikinci oluşumu Selanik kökenli olmakla birlikte “üyelerinin çoğu subay olup, Anadolu, Rumeli ve Suriye'deki askeri birliklere dağılmıştı.”³⁵⁵ Paris ve Selanik olarak iki merkeze bölünen II. İTC'de “...Paris grubu, inisiyatifi tamamen Selanik'teki **paramiliter** etkinliğe terk etmiş oluyordu”³⁵⁶ Selanik'teki subay-memurlardan oluşan bu paramiliter yapı milliyetçilikten beslenecek ve “Türkiye siyasi tarihinin ana çerçeveyi de...” belirlemiş olacaktı.³⁵⁷

Etnik-ulusal-dinsel ayırıma gitmeden Osmanlı'nın korunması ve kurtulması dinsel anlamdaki milliyet ekseninde I. Dünya Savaşı içinde Ermeniler'in kitlesel kıyımına, soykırımına dönüştü. Geçmiş 19.yüzyıla sonlarına uzanan Osmanlı-Ermeni silahlı çatışmalarının ayırt edici özelliği düzenli ordu, birlik ve gerilla hareketlerini içermesidir.³⁵⁸ Osmanlı-Ermeni silahlı çatışmasında iki ana faktör kendisini göstermektedir. Birincisi Rusya'nın “genişleme” faktörü, ikincisi ise Ermeniler'in “bağımsızlık” istemeleri.³⁵⁹

Ancak 1915 yılında düzenli veya gerilla birlikleri arasındaki silahlı çatışma toplam nüfusu 1,5 milyona yakın olduğu tahmin edilen Ermeni'nin ölmesine yol açan, milyonlarcasının da ya Osmanlı sınırları dışına ya da ülke içinde göç etmesine neden olan süreci başladı.³⁶⁰

³⁵⁴ Bora, *Cereyanlar*, 32

³⁵⁵ Aydın, “İki İttihat ve ...”, 124

³⁵⁶ Aydın, “İki İttihat ve ...”, 124 (Vurgu bana ait)

³⁵⁷ Aydın, “İki İttihat ve ...”, 124

³⁵⁸ Osmanlı-Ermeni silahlı çatışma tarihi için bkz: Justin McCarty, Carolyn McCarty, *Turkish Armenian: A Manuel on the Armenian Questions*, (Washington, Committee On Education Assembly Of Turkish Associations, 1989), 16-29

³⁵⁹ McCarty ve McCarty, *Turkish Armenian:...*, 17-20 ve 29-34

³⁶⁰ McCarty ve McCarty, *Turkish Armenian:...*, -57

Günümüzde de yoğun biçimde tartışılan 1915 sürecine dair resmi ideoloji Yeni Osmanlılar'ın herhangi bir etnik-ulusal-dinsel farkı gözetmeyen yaklaşımdan farklı olarak 1848-1918 arasındaki süreci "... 'daha önce **sadık** bir teba gibi davranan ve ülkenin bütün nimetlerinden yararlanan Ermenilerin **meşru yönetime karşı isyan etmeleri**' karşısında yönetimin almak zorunda kaldığı 'techir ve benzeri tedbirlerin haklı olduğu'nu ilan eder."³⁶¹

1915 sürecinin aktörlerinin II. İTC ile ortaya çıkan yeni kurulan Türkiye Cumhuriyet'ine de aktarılan siyasal, ideolojik yapıyla bağlarının olması da bu bağlamda tesadüfi değildir. "Milli Mücadelede ve Kemalizm'in kadrolarının başında önemli görevlerde gördüğümüz Teşkilat-ı Mahsusa kadrosunun ünlülerinin ortak noktası Ermeni Soykırımı'na bulaşmış olmaları.."dır.³⁶²

Cemil Gündoğan Kemalizm'in Osmanlı İmparatorluğu'nda devraldığı üç konudan dolayı Kürtler'i "sorun teşkil eden grup" olduğunu belirtir.

-İktidar kullanımını tek elden gerçekleştirmeye olanak veren merkezileşmiş bir devlet,

-İmparatorluktan devralınan paralel, lokal, özerk veya yalıtık yapıları birbirine bağlayan entegre sosyo-ekonomik yapı

-Homojen bir kültürel sistem kurmak.³⁶³

Kürtlerin Osmanlı İmparatorluğu içindeki konumu tarihsel olarak Mir Beylikleri olarak adlandırılan feodal yapıdan Osmanlı modernleşmesi ile birlikte genel ulusçu fikirlerden bağımsızlık fikirlerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsar.³⁶⁴ Daha önceden de belirtildiği gibi Kurtuluş Savaşı sürecinde dinsel anlamlı millet sınırları içinde kabul edilen Kürtler savaşın devam ettiği zamanlarda bile kendi ulus-kimliklerinden önce Mustafa Kemal'in önderlik ettiği savaşın sınırları içinde kalmaya zorlanıldı. Mustafa Kemal'in 1919'daki bir telgrafında "öz kardeşler" olarak tanımladığı Kürtler "...devam eden Kürt ayaklanmaları karşısında...Kürt ulusçuluğunun bütün dışa vurumları..." yasaklanmaya başladı.³⁶⁵

³⁶¹ Recep Maraşlı, "Resmi Tarih'te Kürtler, Ermeniler, Asuriler", *Resmi Tarih Tartışmaları-6*, Ed. İsmail Beşikçi, (? , Özgür Üniversite, 2009), 68 (Bold vurgular bana ait)

³⁶² Sait Çetinoğlu, "İttihat ve Terakki'den Kemalizme Jön Türklerin İki Dönemi – İki Yüzü", *Resmi Tarih Tartışmaları-3*, Ed. Fikret Başkaya, Sait Çetinoğlu, (? , Özgür Üniversite, 2007), 86

³⁶³ Cemil Gündoğan, "Resmi İdeoloji ve Kürtler", *Resmi Tarih Tartışmaları-8*, Ed. Fikret Başkaya, Sait Çetinoğlu, (? , Özgür Üniversite, 2009), 54

³⁶⁴ Necati Kutay, "I. Meşruiyetten Bugüne Kürt Sorunu: İttihat Terakki, Cumhuriyet Dönemi ve Günümüzdeki Yaklaşımlar", *Resmi Tarih Tartışmaları-6*, Ed. İsmail Beşikçi, (? , Özgür Üniversite, 2009), 272-274

³⁶⁵ Poulton, *Silindir Şapka, Bozkurt...*,123

Kurtuluş Savaşı'nın bitiminden hemen sonra savaş sırasında kullanılan “İslamı kurtarmak” gibi İslam’a yapılan vurgu 1922 sonlarından itibaren “Türk etnisine yapılan vurgu” ile yer değiştirdi.³⁶⁶ Önce siyasetin kelimelerinde, daha sonra kanunlarında (ve uygulamalarda) kendisini göstermeye başlayan Türk ulus-kimlik söylemi, daha farklı bölgelerde sınırlı uygulamalar olsa bile, 1935 yılında Tunceli Kanunu ile Kürt nüfusuna karşı uygulanan şiddeti İsmail aşağıdaki gibi tarif eder.

Kadınların, gençlerin kızların, çocukların ve ihtiyarların mağaralara doldurularak yakılmaları, mağaralara doldurularak yakılmaları, mağaralara boğucu gaz sıkılması, zehirli ve boğucu gazlardan bunalarak dışarıya sıçramaya çalışanların kurşunlanması, çocukların, bebeklerin başlarının kesilerek kılıçlara takılması, gebe kadınların karınlarına kılıç sokulması, çocukların, başlarının taşlara çarpıla çarpıla öldürülmesi sık rastlanan temel politika olarak yürütülen olaylardandır.³⁶⁷

1.3.4.2 Reddiyeden ayırtırmaya / aynılaştırmaya

Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye Cumhuriyet’inde de var olan diğer bir kimlik süresi de zaman zaman iç içe geçen veya aynı sonuca yol açan reddiyeden ayırtırmaya/aynılaştırmaya biçiminde kendisini göstermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun 19.yüzyıldaki azınlıklarla ilgili sürecini Baskın Oran iki “önemli gelişme” içinde ele almıştır. Birinci gelişmede Fransız devrimi etkisi ile “ulusal azınlıkları korumaya geçiş ve artık dinsel hakların yanı sıra medeni ve siyasi hakların da devreye girişi”dir. İkinci gelişme milliyetçilik sonucu “ulus-devlet’in (millet’i inşa edebilmek için alt kimliklerin asimile etmeye girişen devlet türünün) doğuşu”³⁶⁸

Ayşe Günaysı İttihat ve Terakki’den Cumhuriyet’e “kesintisiz bir süreklilik” olarak tanımladığı “Türkleştirme”yi aşağıdaki gibi açıklar:

1-Nüfusun gayr-ı müslimlerden arındırılması. “Türkiye Türklerindir” şiarında ifade bulan homojen bir ulus yaratılması. Sürgün, zorunlu göç, iskan politikaları aracılığıyla etnik demografik haritanın değiştirilmesi, kısacası toplum mühendisliği.

2-Gayr-ı müslim varlığına el konulması. Müslüman nüfusa aktarılması. Yağma.

³⁶⁶ İsmail Beşikçi, “Resmi Tarih: Kürt Sorununda Temel Sorunlar”, *Resmi Tarih Tartışmaları-6*, Ed. İsmail Beşikçi, (?), Özgür Üniversite, 2009), 413

³⁶⁷ İsmail Beşikçi, *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, (İstanbul, Belge Yayınları, 1990) , 65

³⁶⁸ Baskın Oran, *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İttihat, Uygulama*, (İstanbul, İletişim, 2004), 21

3-Bu politikalara kitle desteği sağlamak için sık sık ırkçı bir çehreye bürünecek şekilde Türklüğün yüceltilmesi, bütün bir toplumun Türklük ruhu etrafında birleşmesi talebi, diğer kimliklerin aşağılanması, düşmanlaştırılması ya da etkisizleştirilerek görünmez kılınması.³⁶⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasında egemen kimlik dışındaki kimlikleri ayrıştırmada Lozan Anlaşması belirleyici olmuştur. Locan Anlaşması'nda azınlık dünyada kullanılan genel kullanımdan daha "dar" biçimde kullanılmıştır. Azınlık olarak "...yalnızca gayrimüslim yurttaşlar, hatta... yalnızca üç tarihsel gayrimüslim grup (Ermeniler, Museviler, Rumlar) kastedilir. Müslüman yurttaşlar, çeşitli açılardan (etnik, dilsel, vb.) farklı olsa bile azınlık sayılmaz"³⁷⁰

Lozan Anlaşması gibi uluslararası bir anlaşmaya rağmen azınlık olarak ayrıştırılan Ermeni, Musevi ve Rumlar vatandaş olarak herkesin yaralandığı haklardan yararlanıyor gözükmese de rağmen uygulamada Türklerin özellikle sermaye ve iş gücünde aynılaştırmanın aracı haline getirildi.

1932 yılında yayınlanan 2007 sayılı Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tashih Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun'a göre:

Ayak satıcılığı; çalgıcılık; fotoğrafçılık; berberlik; müretteplik; simsarlık; elbise, kasket ve kundura imalciliği; borsalarda mubayaacılık; Devlet inhisarına tabi maddelerin satıcılığı; seyyahlara tercümanlık ve rehberlik; inşaat, demir ve ahşap sanayi işçilikleri, umumi nakliye vesaiti ile su ve tenvir ve teshin ve muhabere işlerinde daimi ve muvakkat işçilik; karada tahmil ve tahliye işleri; şoförlük ve muavinliği; alelümum amelelik; her türlü müesseselerle ticarethane, apartman; han, otel ve şirketlerde bekçilik, kapıcılık, odabaşılık; otel, han, hamam, kahvehane, gazino, dansöz ve barlarda kadın ve erkek hizmetçilik (garson ve servant); bar oyunculuğu ve şarkıcılığı, baytarlık ve kimyagerlik...³⁷¹ işleri Türkler dışındaki azınlıklara yasaklanmıştır. Bu kanundan sonra "...işsiz kalan 15 bin kadar Rum o tarihlerde Yunanistan'a göç etmek zorunda kaldı."³⁷²

Emek ekseninde daha geç gerçekleşen aynılaştırma süreci Osmanlı İmparatorluğu'ndan itibaren azınlıkların sermayesinin de Türkleştirilmesine yol açmıştır. Milli burjuvaziyi yaratmayı amaçlayan bu süreçte "... Osmanlı yöneticileri

³⁶⁹ Ayşe Günaysu, İttihat ve Terakki'den Cumhuriyete Azınlıklar, *Resmi Tarih Tartışmaları-3*, Ed. Fikret Başkaya, Sait Çetinoğlu, (?), Özgür Üniversite, 2007), 209

³⁷⁰ Oran, Oran, *Türkiye'de Azınlıklar:...*, 21

³⁷¹ [Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tashih Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun](http://www.hukuki.net), www.hukuki.net

³⁷² Recep Maraşlı, "Resmi İdeoloji/Resmi Tarih ve "Azınlıklar", *Resmi Tarih Çalışmaları-8*, Ed. Fikret Başkaya, Sait Çetinoğlu, (?), Özgür Üniversite, 2009), 22

bu politikaları uygulayabilmek, başarıya ulaştırabilmek için Ermeni-Kürt, Hristiyan-Müslüman çatışmasını da körüklemişti.”³⁷³

1942 yılında çıkarılan 4305 sayılı Varlık Vergisi Hakkın Kanun³⁷⁴ azınlıkların sermayelerine karşı girişilen Türkleştirmenin tepe uygulamalarından birisidir. Kanunun “...resmi gerekçesi, hükümet çevrelerinde ‘olağanüstü savaş koşullarının yarattığı yüksek kârları vergilendirmek...” olarak belirtilir.³⁷⁵ Zamanın başbakanı Şükrü Saracoğlu Varlık Vergisi ile ilgili kanundaki temel amacı CHP grubuna aşağıdaki gibi açıklar:

Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlık kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz.³⁷⁶

Saracoğlu konuşmasında kanunun amacını “Türk piyasasını Türklerin eline vermek ” gibi açık bir ulusal kimlik tanımlaması yapmasına rağmen kanun Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde aynı “servet ve sermaye” sahiplerine yöneliktir. Hiç bir kimlik ifadesi bulunmayan kanunda servet ve sermayelerinin tanımlandığı kanunun ikinci maddesi fiili olarak azınlıkları aynılaştırır.

Ulus-devlet-kimlik inşasında öncelikle gayrimüslim azınlıklar (ve onların emek-sermayesi) üzerinden gerçekleyen ayrıştırmadan aynılaştırma ilişkisi, azınlıklar dışında kalan çoğunluğu da Müslüman olan Türk dışındaki kimliklerde aynılaştırma üzerinden ayrıştırma biçiminde gerçekleşir.

Ayhan Aktar Türkleştirme politikasını aşağıdaki gibi tanımlar:

Burada “Türkleştirme” politikalarından kasıt, konuşulan dilden okullarda öğretilecek tarihe, ticari hayattan devlet kadrolarında kimin istihdam edileceğine kadar toplumsal hayatın her boyutunda, Türk etnik imliğini ve bunu benimseyen insan unsurunun tavizsiz biçimde egemenliğini ve ağırlığını yerleştirme çabasıdır.³⁷⁷

Türkiye Cumhuriyet’i sınırları içinde gayri Müslimler dışındaki kimlikleri aynılaştırma girişimin en belirgin ve baskın olanı Türk Tarih Tezi olarak bilinen süreçle başlar. Kurtuluş Savaşı sürecinde İslam’a gönderme yapan “millet” kavramı, cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleştirilen devrimler ile dinin etkinliği toplum

³⁷³ Beşikçi, *Bilim-Resmi İdeoloji...*,113

³⁷⁴ [Varlık Vergisi Hakkında Kanun, www.tbmm.gov.tr](http://www.tbmm.gov.tr)

³⁷⁵ Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, (İstanbul, İletişim, 2001), 219

³⁷⁶ Aktar, *Varlık Vergisi ve...*,220

³⁷⁷ Aktar, *Varlık Vergisi ve...*,213

içinde azaltılırken devletin ihtiyaç duyduğu ulus-kimlik pek çok şeyin Türklüğe bağlandığı³⁷⁸⁻³⁷⁹⁻³⁸⁰ Türk Tarih Tezi ile gerçekleştirildi.

Güneş-Dil Teorisi olarak bilinen Türk Tarih Tezi'nin hazırlıkları sırasında önemli konulardan birisi de Doğu Anadolu'da yaşayanların Türklük ile ilişkisi sorunuydu. Kadri Kemal "öz Türk yurdunda" ayrı dillerin konuşulmasını problem olarak tanımladıktan sonra cevabın ancak "memleket tarihi" ile bulunacağını belirtip "onun için Doğu ve Güneydoğu Anadolu Vilayetlerinin tarih ve halk bilgisine ehemmiyet vermek lazım..." olduğunu belirtir.³⁸¹ Bu bağlamda Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi "...tezleri en başta Kürtlerin Türklüğünü kanıtlamak için geliştiriliyordu....Yeni Türkiye'nin kurucuları... Kürtlerin aslının Türk olduğunu, Kürtçe diye bir dil olmadığını anlatıyorlar."³⁸²

Türklük devlet katında sadece Türkiye Cumhuriyeti'ni sınırları içindeki gayrimüslümleri değil Orta Asya'dan tüm dünya yayılmış ve pek çok medeniyetin kurucu unsuru kabul edildiği anda, öncelikle ve özellikle sınırlar içinde var olan kimlikler de kendiliğinden Türkleşmiş kabul ediliyordu.

Aynılaştırma ekseninde Türkleştirme sadece söylem düzeyinde üretilen bir durum değildi. Egemen ulus olarak Türklük dışında olan Laz, Boşnak, Çerkes, Kürt kökenli "vatandaşlar" ya "Türkleştirmeye müsait" kabul ediliyor³⁸³ ya da "Türkçeden başka dille konuşmayanların... zamanla büsbütün yabancılık vasıflarından temizlenmeleri mümkün"³⁸⁴ olarak tanımlanıyordu.

Türkleştirmeye dair devletin ürettiği söyleme karşı çıkmak söylem düzeyinde en hafif deyimle "geçmişin zorba dönemi ürünü olan yanlış adlandırma" olarak tarif

³⁷⁸ "Fikrimize göre Yukarı Mısır'a Tep civarına, neolitik medeniyeti getiren ve nâm nesline nispet edilen 'ulus'lar Türk olduğu gibi, Aşağı Mısır'a neolitik medeniyet getirenler de Türklerdir. Kuşiler bugün bile Orta Asya'nın sayılı Türk kabilelerinden biri olarak yaşamaktadır. Lbiler, Nbiler aynı kabile meyanında bulunmaktadır." (Yusuf Ziya Özer'den aktaran İsmail Beşikçi, *Türk Tarih Tezi ve Kürt Sorunu*, (Stockholm, Dengê Komal, 1986), 207)

³⁷⁹ "Benzer bir şekilde Kemal Atatürk devlet bankalarından birini Etibank, bir diğerini Sümerbank diye adlandırdı... Bu bankalar bugün faaliyet göstermeye devam ediyor ve kuşkusuz, büyük bir ihtimalle Kemal'in kendisi de dahil olmak üzere birçok Türk, Hitit ve Sümer'lerde kendi atalarını görüyor." (Anderson, *Hayali Cemaatler*..., 26)

³⁸⁰ "Mustafa Kemal, Osmanlı yenilgileriyle de lekelenmiş olan İslam'ın toplumsal bağlaşımın temeli olduğu görüşünü reddetti ve onu özel hayata sürmeye çalıştı. Yerine, Osmanlı öncesi Türk kimliği vurgulandı. Hatta Türklerin, Irak, Anadolu, Mısır ve Ege'de uygarlık kuranların ataları olduğu iddia edildi." (Poulton, *Silindir Şapka*..., 127)

³⁸¹ Kadri Kemal'den aktaran Beşikçi, *Türk Tarih Tezi*..., 203

³⁸² Beşikçi, "Resmi Tarih...", 414-415

³⁸³ Aktar, *Varlık Vergisi*..., 119-120

³⁸⁴ Fikret Kanad'tan aktaran Bora, *Cereyanlar*..., 223

edilirken³⁸⁵, uygulamada Dersim Katliamı'ndan 1980 sonrasında Diyarbakır 5 No'lu Cezaevi'nde işkenceye kadar pek çok şiddet içeren karşılık bulabiliyordu.

Türkiye'nin ulusal-devlet-kimlik inşa süreci günümüzde de devam eden bir süreçtir. Türkiye'nin zamanla değişen koşullarına göre değişiklikler göstermiş olsa da hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecindeki temel noktalar ve süreçler bugün de kendisini göstermektedir. Bu sürecin en önemli ayağını devletin yaklaşımı oluşturmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinden itibaren ortaya çıkan egemen ulus-devlet-kimlik tartışmaları bugün konu ile ilgili kamusal tartışmadan bilimsel araştırmaya kadar pek çok alanda tekrar tekrar karşımıza çıkmaktadır.

³⁸⁵ Atatürk, *Medeni Bilgiler*, 46

2. İKİNCİ BÖLÜM İNTERNETTEN WEB 2.0'A

Bugün gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası olan internetin tarihsel gelişimi sadece zaman içinde ortaya çıkan olaylar zincirinin peş peşe eklenmesi ile oluşmaz. İnternet askeri bir proje olarak bir devlet güvenlik meselesi olarak tarih sahnesine çıkarken, onun mail, chat vb. yan ürünleri ancak bir avuç bilgisayar meraklısını ilgilendiriyordu. 2018 yılında ortaya çıkan, sosyal medya şirketinin kullanıcılarının kişisel hesaplarını kullanıcılarının rızası dışında bir seçim kampanyası için bir şirkete satması³⁸⁸ gibi kayda değer bir olayın anlaşılabilmesinin yolu internetin teknoloji tarihi dışındaki bağlamlarla da ele alınmasından geçer.

2.1 İnternet ve Web'in Teknolojik, Politik, Ekonomik ve Sosyal Gelişimi

2.1.1 Bilgisayarın kısa tarihi

İnternet iki bilgisayarın veri alışverişinde bulunacak şekilde birbirine bağlanmasıdır. Kısacası bilgisayar yoksa internet de yoktur. İnternet tarihine, gelişimine girmeden önce bilgisayarın gelişimine kısaca da olsa bakmak gerekir.

Bir bilgisayar iki temel yapıdan bilgisayarın işlem yapabilmesini sağlayan ve programlardan oluşan yazılım (*software*) ile yazılımın gerçekleşmesini sağlayan fiziksel bileşenlerden oluşan donanımdan (*hardware*) oluşur.

Bilgisayar yazılımları temel olarak algoritma adı verilen mantıksal ve matematiksel işleyişle gerçekleşir. Her ne kadar mantık ve matematiksel olarak bilgisayarın

³⁸⁸ “[Facebook Skandalı 87 Milyon Kullanıcıyı Etkiledi](#)”, BBC, 4 Nisan 2018

işleyişine dair tarih Babil, Mısır, Çin, Araplara kadar uzatılsa da³⁸⁹⁻³⁹⁰, bugünkü bilgisayarların yazılımına olanak sağlayan mantıksal ve matematiksel gelişim 20.yy başlarında mümkün olmuştur.

Ancak hesaplamanın bu uzun tarihini bilgisayardan ayıran temel fark insan zihni tarafından yapılabilen bir hesaplamanın insandan bağımsız olarak ama aynı insan zihni gibi bir makine tarafından yapılmasıdır. Bilgisayar tarihi sadece bir hesaplama teknikleri tarihi değil, aynı zamanda bir makine tarihidir. Bilgisayarın “girdi olan verileri insan müdahalesi olmadan işleyen makine” olarak tanımlanması da bu ilişkinin bir sonucudur.³⁹¹

Alman matematikçi David Hilbert, İngiliz mantıkçı Bertrand Russell’in kümeler ile ilgili paradoksunu çözebilmek için “... herhangi bir matematik alanı ile ilgili tüm doğru usamlama çeşitlerini dahil eden..[ve] çelişkiden uzak” bir projeye başladı. “Hilbert en genel matematik probleminin çözümü için algoritmik yöntem bulunup bulunamayacağını sormaktaydı; ya da ‘daha doğrusu’ böyle bir yöntemin ilke olarak var olup olmadığını sorgulamaktaydı (...) Sorun şudur: Matematikğin tüm problemlerini birbiri peşi sıra çözebilecek genel bir mekanik yöntem ilke olarak var mıdır?”³⁹²

Hilbert’in ortaya attığı ve çözmek istediği problemin çözülemez bir problem olduğunu 1925 yılında Avusturyalı mantıkçı ve matematikçi Kurt Gödel “..sistemin kapsamına alınan yöntemlerle ne kanıtlanabilir ne de kanıtlanamaz bazı bildirimleri...” içermesi gerektiğini belirterek kanıtladı.³⁹³ Alan Turing “soyut matematiğe” dayalı “Turing Makinesi” ile Gödel’in kanıtlamasını mekanik düzeyde ele alarak bugünün bilgisayarlarının yazılım bakımından temel yapısını belirledi.³⁹⁴ : “Gerçekte, herhangi bir biçimsel sistemde ne zaman bir kanıt varsa, kanıtı bulmak için bir algoritma da daima vardır.”³⁹⁵

³⁸⁹ Gerard O'Regan, *A Brief History of Computing*, (London, Springer, 2012), 1-21.

³⁹⁰ “ ‘Alogaritma’ kelimesi 9. yüzyılda yaşamış Horasan doğumlu matematikçi Ebu Cafer Muhammed İbn-i Musa el Harezmi’nin (al-Khowarizm) adından gelmektedir....Eskiden kullanılan olan ‘algorizma’ teriminin yerini bugünkü kullanımda ‘algoritma’ kelimesinin almış bulunması ‘aritmetik’ kelimesiyle kurulan ilişkiye bağlıdır.” (Roger Penrose, *Bilgisayar ve Zekâ*, (Ankara, TÜBİTAK, 1998), 35)

³⁹¹ Hossein Bidgoli, “Computer Literacy”, *The Internet Encyclopedia* Vol-1, Ed. Hossein Bidgoli, (New Jersey, John Wiley & Sons Inc., 2004) , 230

³⁹² Penrose, *Bilgisayar ve Zekâ*, 39-40, 120

³⁹³ Penrose, *Bilgisayar ve Zekâ*, 121.

³⁹⁴ Penrose, *Bilgisayar ve Zekâ*, 40-50 arası.

³⁹⁵ Penrose, *Bilgisayar ve Zekâ*, 140

Turing'in bilgisayarın temel bileşeni olan yazılımın mekanik işleyişine dair temel mantıksal ve matematiksel çözümü ile birlikte ilk bilgisayarlar da kullanıma girmiş oldu. Ancak bilgisayar için yazılım bakımından çözülen sorun, bir bilgisayarın işlem düzeyini de belirleyen donanım bakımından bir süre daha devam etti. Çünkü 1947 yılına kadar bilgisayar “vakumlu tüpler”den oluşuyordu.³⁹⁶ Vakumlu tüplü bilgisayarlar hem işlem hızı bakımından yavaştı hem de fiziksel olarak ağır ve hantal cihazlardı. 8yılında William Shockley, John Bardeen ve Walter Brattain tarafından geliştirilen daha az elektrik enerjisi harcayan ve milimetrik boyutlarda üretilen transistörün icadıyla bilgisayarlar hem vakumlu tüplerin hantallığından kurtuldu hem de bugünün bilgisayarlarının hem yazılım hem de donanım bakımından gelişmesine olanak sağladı.³⁹⁷

1950'lerden sonra bilgisayar gelişimi bir hızmış kazanmış olsa da insanların gündelik yaşamında kullandığı bir teknoloji olması hemen gerçekleşmedi. Bunun da iki temel nedeni vardır. Birincisi transistörlü olarak üretilen bilgisayarlar fiziksel olarak küçülmüş olsalar da pahalı teknolojilerdi. Aynı zamanda bir bilgisayarı kullanmak için ileri düzeyde programlama bilgisine sahip olmak gerekiyordu. Bu iki nedenden dolayı bilgisayarlar daha çok şirketler ve üniversitelerin bilgisayara laboratuvarlarında bulunuyordu.

1970'lerin ortasında bilgisayarların kişisel kullanımda belirleyici olan bilgisayar oyunlarıydı.³⁹⁸ Bilgisayarlar 1980'lerde Commodore, Atari, Apple'ın ürettiği “ev bilgisayarı” (*home computer*) olarak gözükmeye başladı. Ev bilgisayarları donanım olarak (klavye, ekran, sürücü bileşenleri ile) PC'den (*personel computer*- kişisel bilgisayardan)³⁹⁹ farklı değildi. Ancak ev bilgisayarına sahip olanların bu bilgisayarları kullanabilmesi için belirli düzeyde programlama bilgisine sahip olması gerekiyordu. Ev bilgisayarına sahip olanlar elinde hazır programlar olsa dahi hem bu programlara kendileri müdahale edebiliyorlardı hem de özellikle ev bilgisayarları için dergilerde yayımlanan programları kendi bilgisayarlarında yazabiliyorlardı.⁴⁰⁰

³⁹⁶ O'Regan, *A Brief History...*, 27

³⁹⁷ Meydan Larousse, (İstanbul, Meydan Larousse, 1972), Transistör maddesi, 262

³⁹⁸ Paul E. Caruzzi, *A History of Modern Computing*, (Cambridge, The MIT Press, 2003), 207-208

³⁹⁹ PC Türkçe'ye yerleşmiş bir terim olduğu için tezde aynen kullanılmıştır.

⁴⁰⁰ Caruzzi, *A History of...*, 206-241 arası.

1981 yılında IBM; Commodore, Amiga ve Apple'nın ev bilgisayarı pazarına PC-DOS (personel computer-disk operating system) bilgisayarı üreterek girdi.⁴⁰¹ PC sayesinde, Franklin Fisher'in tanımladığı biçimde “her kullanıcının sahip olabileceği uygun yapılandırılmış bir sistem” ortaya çıkmış oldu.⁴⁰²

Ev bilgisayarlarının aksine PC’de kullanıcının özellikle yazılım bilgisine ihtiyacı olmaması PC öncesi temel paradigma olarak tanımlanan “sistem yöneticilerinin elinde olan kontrol”ün sıradan kullanıcıların eline geçmesini sağladı. Bununla birlikte özellikle donanım ile ilgili olan disket (*floppy disk*) teknolojisi sayesinde kullanıcılar hem programları satır satır yazmaktan kurtuldu hem de programların dağıtımını, paylaşımını, değiştirilmesi için, örneğin bilgisayar laboratuvarı veya bilgisayar dergileri gibi merkezlere bağımlılık azaldı. Bunların sonucunda “milyonlarca insanın eline bilgisayar gücü doğrudan verilmiş oldu”.⁴⁰³

Bilgisayarın yazılım olarak Turing’in ilkelerine göre gelişmesi ve donanım olarak da transistörlerin keşfi internetin ortaya çıkmasının ön koşuluydu. PC’ler ise internetin sıradan kullanıcı tarafından kullanılmasına olanak sağladı. Her iki gelişme bugünü ve geleceği belirleyecek bir etkiye sahip gelişmeler oldu.⁴⁰⁴

2.1.2 Telgraftan internete iletişim teknolojileri

İnternetin ortaya çıkması Coşkun Tülcü’nün ifadesi ile “Amerika Savunma Bakanlığı tarafından (...) amacı, hem bilgisayarları güvenilir bir ağla birbirine bağlamak, hem de üniversiteler, silahlı kuvvetler, araştırma kurumları gibi organizasyonlar arasında

⁴⁰¹ O’Regan, *A Brief History...*, 65

⁴⁰² Caruzzi, *A History of...*, 209.

⁴⁰³ O’Regan, *A Brief History...*, 65-66

⁴⁰⁴ Gelişmeler bugün bile çığır açacak noktadadır. Turing’in kendi adıyla anılan testi Yapay Zekâ’nın (*Artificial Intelligence*) gelişimi için belirleyici bir testtir. Testte bir bilgisayar ve insan testi uygulayanın göremeyeceği bir yerde bulunur. Testi uygulayan sorularına aldığı cevaplara göre cevabı verenin insan mı yoksa bilgisayar mı olduğunu belirlemeye çalışır. Turing’e göre eğer testi uygulayan bilgisayarın verdiği cevabın kaynağını geldiğini ortaya çıkaramaz ise yapay zekâ gerçekleşmiş demektir. Turing bilgisayar teknolojilerindeki gelişmelere göre en erken 2010 yılında bir bilgisayar bu Turing Testi’ni %30 oranında geçerse yapay zekânın ortaya çıktığı biçimde yorumlanması gerektiğini belirtmiştir. 2014 Haziran’ında bir bilgisayar Turing Testi’ni %33 başarı oranı ile geçti. ([Computer simulating 13-year-old boy becomes first to pass Turing test](http://www.theguardian.com) - www.theguardian.com, 9 June 2014) Yapay Zekâ olmasa bile insanın zihinsel işlem becerisine denk kabul edilen durumlardan biri de bir insanın bilgisayarla satranç maçı yapması ve insanın kazanmasıdır. IBM’in ürettiği *Deep Blue* adlı bilgisayar Dünya Satranç Şampiyonu Garry Kasparov’u 11 Mayıs 1997’de yenmeyi başardı. ([Deep Blue defeats Garry Kasparov in chess match](http://www.history.com), www.history.com)

bilgi alışverişini güvenli, ucuz ve hızlı bir yoldan sağlamak”⁴⁰⁵ gibi naif bir tarihe sahip değildir. İnternetin Soğuk Savaş’ın dramatik gölgesinde şekillenen bir tarih olduğu gibi, Sovyetler Birliği’nin çöküşü sonrası varlığı savunulan küreselleşmenin politik, teknolojik, ekonomik tarihinin etkilerini de barındıran bir tarihe sahiptir. Bu nedenle internet tarihini oluşturan parçaları birbirinden ayırarak ele almak onun nasıl ortaya çıktığının ve geliştiğinin anlaşılmasında kolaylaştırıcı bir yöntem olacaktır.

Temelde iletişim, enformasyon (malumat) üzerine kuruludur. Yazı, ses, çizim enformasyonun sembolleştirilmesidir: Yazılar harfler ya da hiyerogliflerden; ses titreşimlerden; çizim renk ve biçimlerden oluşur. Sanayi Devrimi öncesindeki teknoloji iletişimin enformasyon yanını, sanayi sonrası teknolojiye göre sınırlı biçimde geliştirebildi. Örneğin yazının temel enformasyon sembolü olan harflerin yerini tutan 18. yüzyıla kadar savaşlarda, gemilerde işaret ve beden hareketini de kapsayan “işaretlenmiş bayraklar” (*semaphor flags*) kullanılıyordu.⁴⁰⁶ Sanayi Devrimi’nden sonra ses, yazı, resim gibi mevcut iletişim araçları ya tıpkı biçimde teknolojileşti ya da teknoloji aracılığı ile dönüşüme uğrayarak yeni formlar edindi.

1753’te Charles Morrison her harf için ayrı kablolarla tasarlanmış, yazılabilir bir sistem ortaya çıkarmıştı.⁴⁰⁷ Ancak Morrison’un sistemi her ne kadar elektrik gibi bir teknolojiyi kullanmış olsa bile enformasyon için gerekli olan minimum paket yerine maksimum paketlemeyi kullanmıştı. 19. yüzyılda elektriğin sadece bir enerjiden çok aynı zamanda bir devre olarak⁴⁰⁸ kullanılması sayesinde öncelikle yazının enformasyon paketi, dijital enformasyonun da temeli olan, ikili (*binary*) bir sistem olarak üretilebildi. Böylece Mors 1835’te Latin alfabesindeki harflerin tamamını içeren ikili bir kod (nokta ve çizgi) kullanarak icat ettiği telgraf sayesinde yazının enformasyonu minimum şekilde sembolleştirmekle kalmadı, enformasyonu minimum paket halinde teknolojik olarak bir yerden bir yere aktarabildi.⁴⁰⁹ 1876’da ise Alexandre Graham Bell sesin doğal hali olan analog⁴¹⁰ hali ile elektriğin de analog üretme biçiminden yararlanarak sesin bir yerden bir yere kablo yardımı ile iletimini, telefonu icat ederek gerçekleştirdi.

⁴⁰⁵ Coşkun Tülçü, *Çaya Çorbaya İnternet*, (İstanbul, Beta, 1996), 5

⁴⁰⁶ Martin S. Roden, *Analog and Digital Communications System*, (New Jersey, Prentice Hall, 1996), 2

⁴⁰⁷ Roden, *Analog and Digital...*, 2.

⁴⁰⁸ Elektrik devreleri açık ise 1, kapalı ise 0 olarak tanımlanır.

⁴⁰⁹ Roden, *Analog and Digital...*, 2.

⁴¹⁰ “Analog sinyal herhangi bir zaman aralığında değerlerin devamlılığını verebilen bir dalga durumunda gözükabilir... İnsan sesinin dalga formu analog sinyale bir örnektir.” Bkz. Roden, *Analog and Digital...*, 15.

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte hem enformasyonun ikili kod ve/veya başka dönüştürülmüş formlarına dayalı teknolojiler, hem de enformasyon kaynağının “tıpkı biçim” halinin teknolojileşmesi ile enformasyonun dünyanın bir ucundan diğer ucuna aktarımının gelişmesi de devam etti: 1844 telgrafın kullanımının kamuya açılması; 1910 radyo yayımlarının başlaması; 1927 televizyon yayımı; 1960 uydu üzerinden iletişim; 1970 bilgisayarlı iletişim devrimi.⁴¹¹

Bilgisayar öz itibarıyla elektrik devrelerinin açık-kapalı olarak gerçekleşen ikili sisteminin elektronik devreler aracılığı ile gerçekleştirilmesidir. İnternet de öz olarak iki bilgisayarın birbirine veri alış verişinde bulunacak şekilde bağlanmasıdır. İkili sistemin elektronik olarak üretilmesine rağmen iki bilgisayar arasındaki veri (*data*)⁴¹² aktarımı 1960’lardan itibaren esas olarak harici biçimde disketler aracılığı ile çözülmüştü. Ancak iki bilgisayar arasında enformasyon aktarımı farklı teknolojiyi gerektirmekteydi.

Bir bilgisayardan enformasyon aktarımı ilk olarak 1940 yılında George Stibitz’in geliştirdiği hesap makinesini tanıtım amacıyla gerçekleşti. Stibitz’in makinesi büyük ve taşınmaz olduğundan “bir telgraf bağlantısıyla uzaktan kullanabilmek için [Amerikan Matematik Derneği’nde] toplantı yapılan salona bir teleks terminali” kurularak iletişim sağlanmıştı.⁴¹³ Bilgisayardaki enformasyonun paylaşımı noktasında Stibitz’in girişimi ilk olmakla birlikte enformasyon iletimi tek yönlüydü. Vannevar Bush 1945 yılında yayımlanan makalesinde bilgisayarlar arasındaki iletişimin mevcut “faydasız değişim teorisine”⁴¹⁴ karşılık geliştirdiği “bilgiyi depolama ve istendiğinde geri getirebilme”⁴¹⁵ sistemine *memex* adını vermişti. Bu sistem Stibitz’in enformasyonun bilgisayarda tek yönlü aktarımına karşı geliştirilen alternatifti.

1945’te bilgisayarlar arası iletişimin temel prensiplerinin matematiksel olarak çözülmüş olmasına rağmen bilgisayarların teknolojik olarak vakumlu lamba ile çalışma sistemi aşılamamıştı. Transistörlerin icadından sonra bilgisayarlar arası

⁴¹¹ Roden, *Analog and Digital...*, 2

⁴¹² Data Latince *datum* (veri) kelimesinden gelir. “İletilebilen ve işlenebilen” en küçük “bilgisayar enformasyon” parçasıdır. (Data maddesi, [Online Etymology Dictionary](#))

⁴¹³ James Slevin, “İnternet ve Toplum”, *Sosyoloji: Başlangıç Okumaları*, Ed: Anthony Giddens, (İstanbul, Say Yayınları, 2009), 412.

⁴¹⁴ John Sherry ve Collen Brown, “History of The Internet”, *The Internet Encyclopedia*, Vol: 2, Ed: Hossein Bidgoli, (New Jersey, John Wiley & Sons Inc., 2004), 114.

⁴¹⁵ Slevin, “İnternet ve Toplum”, 412.

bağlantının daha mümkün olmasına rağmen 1960'ların başına kadar da analog bağlantı bilgisayarlar arası iletişim için en büyük engeldi.

Analog bağlantıda veri mevcut hattı kullanarak iletiliyordu. Ancak bu sistemde “bir mesaj bir hattan diğerine gidinceye kadar [mesajı içeren] sinyal en az beş kez bozulmuş” oluyordu.⁴¹⁶ Paul Baran 1962’de analog hatlardaki engeli “paket-anahtar iletişim sistemini” geliştirerek aşmayı başardı. “[B]öylece mesaj birimleri ağ içinde kendi yollarını bulup, ağın herhangi bir noktasında tutarlı bir anlamla yeniden toplanabilecekti.”⁴¹⁷ Baran’ın “paket-anahtar iletişim sistemi” ile ilk defa “bilgisayar ve iletişim” bir araya gelmiş oldu.⁴¹⁸ Baran’ın bu sistemi ABD’de Savunma Bakanlığı tarafından kurulan ARPA’nın (*Advanced Research Projects Agency-İleri Araştırma Projeleri Kurumu*’nun) talep ettiği “ağın komuta ve kontrol merkezlerinden bağımsız”lığını da sağlamış oldu.⁴¹⁹ Baran’ın 1962’de geliştirdiği sistem sonucunda ABD’deki dört üniversite kampüsündeki bilgisayarlar 1969 Eylül’ünün ilk günlerinde ilk defa birbirine bağlanarak internet iki bilgisayarın birbirine bağlanmasından da çıkıp bir ağ (*network*) olarak hayat buldu.⁴²⁰

Her ne kadar farklı yerlerdeki bilgisayarlar birbirine ilk defa 1969’da bağlanmış olsa da bu bilgisayarlar aynı model değildi. Bu durumun en önemli zorluğu farklı model bilgisayarların birbirlerine bağlanmasını sağlayacak ortak bir protokolün belirlenmesiydi. Aynı model bilgisayarların bile birbirilerine bağlanma protokollerini harici bir birim olan IMP (*Interface Message Processors*-Mesaj İşletim Arayüzü) ile gerçekleştiriyorlardı.⁴²¹

Bununla birlikte bilgisayarlar arasındaki sorunsuz bağlantının önündeki engel sadece modellerin ayrı olması veya aynı model bilgisayarların harici bir birim kullanması değildi. Bilgisayarlar aynı modeller veya farklı modellerde olmalarının yanı sıra farklı işletim sistemlerini kullanıyorlardı. Baran genel olarak bilgisayarların birbiri ile bağlanmasını çözmüş olsa bile çözümü farklı model üretilen veya farklı işletim sistemini kullanan bilgisayarların birbirine bağlanmasına olanak sağlamıyordu.

⁴¹⁶ John Ryan, *A History of The Internet and The Digital Future*, (London, Reaktion Books, 2010), 15

⁴¹⁷ Manuel Castells, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Cilt: 1*, (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 58.

⁴¹⁸ Ryan, *A History of The Internet...*, 15.

⁴¹⁹ Castells, *Enformasyon Çağı:...* Cilt-1, 58.

⁴²⁰ Castells bu tarihi 1 Eylül 1969 verirken, Sam Han 2 Eylül 1969 olarak verir. Bkz: Castells, *Enformasyon Çağı...1*, 59, ve Sam Han, *Web 2.0*, (London, Routledge, 2011), 20.

⁴²¹ Bkz: Sherry ve Collen, “History of The Internet”, 117 ve Lelila Green, *The Internet: An Introduction to New Media*, (Oxford-New York, Berg, 2010), 28

1972 yılında Bob Khan “açık mimari şebeke olarak” önerdiği düşüncesini Vint Cerf ile birlikte geliştirerek farklı model veya işletim sistemlerine sahip bilgisayarların birbirlerine bağlanmasına olanak sağlayan TCP/IP’yi (*Transmission Control Protocol/Internet Protocol*-İleti Denetim Protokolü/İnternet Protokolü) tanımladı. TCP/IP’de “TCP verileri paketliyor, sıraya koyuyor ve hatalara karşı kontrol ediyordu. IP ise paketlerin ağ içindeki rotalarından sorumluydu.”⁴²² Bir arada yazılması nedeniyle birlikte gibi görünen bu sistem aslında teknik olarak ana makine (*host*) ile ağ (*network*) protokollerinin birbirinden ayrılması anlamına geliyordu. TCP/IP ile birlikte “Host’an host’a (TCP) ve ağlar arası protokol (IP)...1980’de ABD’de bilgisayar iletişiminin standardı haline geldi.”⁴²³ Bundan sonra “birbirine bağlı ve halkın yararlanabildiği TCP/IP kullanan bütün ağlar ‘internet’ olarak adlandırıldı.”⁴²⁴

İnternetin gelişiminde uğrak noktası olan teknolojik aşamaların sonucunda bugün internetin temel yapısı olarak tanımlanan OSI (*Open System Interconnection*-Açık Sistem Ara Bağlantısı) dünya çapında standart bir sistem olarak tanımlanır. OSI fiziksel, veri bağlantı, ağ katmanı, taşıma, oturum, sunu ve uygulama katmanı olarak 7 katmandan oluşur. “OSI Modeli herhangi bir donanım ya da bilgisayar ağı tipine göre değişiklik göstermemektedir. OSI’nin amacı ağ mimarilerinin ve protokollerinin bir ağ ürünü bileşeni gibi kullanılmasını sağlamaktır.”⁴²⁵

Licklider 1960’ta yazdığı “Man-Computer Symbiosis” makalesinde insan ve bilgisayarın “önceden belirlenmiş programlara bağlı olarak ama esnek biçimde a) formüle edilmiş problemlerin çözümüne yeni olanaklar katacağını b) karmaşık sistemleri kontrol edebileceğini ve bunlar hakkında karar verebileceğini” yazmıştı.⁴²⁶ 1962 yılında ise Licklider, Welden E. Clark ile birlikte kaleme aldığı “On-Line Man-Computer Communication” makalesinde insan ve bilgisayar işbirliğine dayalı olası imkânları “son bir ya da iki yıl içindeki gelişmeler (...) on-line insan ve

⁴²² Slevin, “İnternet ve Toplum”, 414

⁴²³ Castells, *Enformasyon Çağı:... Cit-1*, 61.

⁴²⁴ Slevin, “İnternet ve Toplum”, 415.

⁴²⁵ [OSI Katmanları](http://www.bidb.itu.edu.tr), İTÜ BİDB, www.bidb.itu.edu.tr

⁴²⁶ Joseph Carl Robnet. Licklider, “Man-Computer Symbiosis”, *IRE transactions on human factors in electronics*, 1960, 1, 4.

bilgisayar etkileşimi açık hale getirmiştir” diyerek insan ve bilgisayar arasındaki ilişkiyi öncelikle iletişimi içerecek şekilde geliştirmiştir.⁴²⁷

Licklider’in 1960’larda, web’in doğumundan bir süre önce, iletişimi insan-bilgisayar-insan etkileşimi içinde online olarak tanımlamıştı. 1989’da Tim Berners-Lee HTML’yi (*Hyper Text Markup Language*-Zengin Metin İşaret Dili’ni) ve HTTP’yi (*Hyper Text Transfer Protocol*-Zengin Metin İletim Protokolü’nü) üreterek internetin Dünya Çapında Ağ’a (www-World Wide Web’e) dönüşmesini sağladı. Böylece insan-bilgisayar-insan ilişkisine milyarlarca insan dahil oldu.

2.1.3 İnternetin yaratımında iki odak: devlet ve özel sektör

Sherry ve Brown’un belirttiği gibi internet “teknolojinin gelişimi için katkıda bulunmuş yüzlerce birey ve vizyon sahibi kişiler”ce yaratıldı.⁴²⁸ Ancak internetin oluşmasını sağlayan kişiler tarihsel ve toplumsal şartlardan bağımsız olarak sadece bir teknolojiyi yaratmak için bir araya gelmemişlerdi.

İnternet ile ilgili tarihsel anlatılarda onun ortaya çıkmasını sağlayan iki önemli tarihsel olaydan bahsedebilir. Bunlardan birincisi Sovyetler Birliği’nin 4 Kasım 1957’de Supitnik uydusunu Dünya yörüngesine yerleştirmesidir. Bu gelişme “Amerikan bürokrat ve bilim camiasını” korkuttuğu gibi “Amerikan ulusal proje ve öncelikleri ile ilgili ciddi değişiklikleri” tetikledi. Bu gelişmenin ilk sonucu olarak ABD Savunma Bakanlığı’na bağlı ARPA (*Advanced Research Projects Agency*- İleri Araştırma Projeleri Kurumu) kuruldu.⁴²⁹

İkinci gelişme ise doruk noktasına ABD-Sovyetler Birliği arasında 15 Kasım 1962’de patlak veren Küba Krizi ile ulaştı. Bu krizin ardından ABD hükümeti Sovyetler Birliği’nin olası bir nükleer saldırısı sonrasında iletişimi koruyabilmek için “merkeze bağlı olmayan dağılmış ağ” sistemini kurmaya karar verdi.⁴³⁰

1963 yılında dönemin ABD Başkanı Kennedy’ye sunulan gizli bir tasarıda Sovyetler Birliği’nin olası nükleer saldırısına dair senaryolar konu edilmiştir. Bu senaryolar

⁴²⁷ Joseph Carl Robnet Licklider ve Welden E Clark, “On-Line Man-Computer Communication”, In: *Proceedings of the May 1-3, 1962, Spring Joint Computer Conference*. ACM, 1962, 113.

⁴²⁸ Sherry ve Collen, “History of The Internet”, 114.

⁴²⁹ Green, *The Internet:...*, 20

⁴³⁰ Green, *The Internet:...*, 20-21.

içinde nükleer saldırı ile oluşacak hasar sonrasında “FM bandından ve ulusal telefon hatlarından” iletişimin mümkün olamayacağı fikri vardı.⁴³¹ ABD’nin kurguladığı iletişimin kesilmesi ile ilgili kötü senaryo Paul Baran’ın “paket-anahtar iletişim teknolojisine dayanan (...) ağın komuta ve kontrol merkezlerinden bağımsız olmasını sağlayacak, böylece mesaj birimleri ağ içinde kendi yolunu bulup ağın herhangi bir noktasında tutarlı bir anlamla yeniden toplanabilecek” düşüncesi ile çözülmeye çalışıldı.⁴³² ARPA farklı amaçlar için kurulmuş olsa da öncelikli görevi nükleer bir saldırı sonrasında yok olması muhtemel mevcut iletişim sistemine alternatif bir iletişim sistemi kurmaktı. ABD Savunma Bakanlığı’nın çağrısı ile pek çok uzman “askeri, hükümet, bilimsel ve kamusal amaçlar” için ARPA’ya dahil oldu.⁴³³

ARPA içinde iletişimden sorumlu birim CCR (*Command and Control Research-Komuta ve Kontrol Araştırmaları*) adı altında kuruldu. Bilgisayarlar arası iletişimden çok “bilgisayarlar aracılığı ile insanlar arası iletişim” fikrinin sahibi Licklider’in ARPA’ya gelmesinden sonra CCR’in ismi IPTO (*Information Processing Technology Office-Bilgi İşleme Teknikleri Ofisi*) olarak değişti. Slevin ABD’de savunma amaçlı iletişim sistemini kurmakla görevli birimin isim değişikliğini hem ARPA’nın başlangıçtaki katı askeri yapısının hem de aynı zamanda “bilgisayarın insan yaşamındaki rolü”ne dair değişimi gösteren önemli bir gelişme olarak yorumlar.⁴³⁴

Genel olarak olası Sovyetler Birliği işgaline karşı iletişimin korunması öncelikli bir savunma oluşturmak için kurulan ARPA içindeki IPTO internetin ilk biçimlerini üretmesine rağmen, ARPA içindeki internet çalışmaları 1969 sonlarında ARPANET ismini alarak sadece internet üzerine çalışan özel bir birime dönüştü.⁴³⁵ ARPANET üzerinden ilk ağ (*network*) bağlantısı Eylül 1969’da “California Üniversitesi-Los Angeles ve Santa Barbara’da, Stanford Araştırma Enstitüsü, Utah Üniversitesi”nde kuruldu.⁴³⁶ ARPANET kamuoyuna ilk defa Ekim 1972 yılında “Uluslararası İletişim Konferansı”nda tanıtıldı. Bu tarihten sonra Avrupa ve Kuzey Amerika’daki

⁴³¹ Ryan, *A History of The Internet...*, 12,13

⁴³² Castells, *Enformasyon Çağı:... Cit-1*,58

⁴³³ Sherry ve Collen, “History of The Internet”, 115

⁴³⁴ Slevin, “İnternet ve Toplum”, 413

⁴³⁵ Green, *The Internet...*, 21

⁴³⁶ Castells, *Enformasyon Çağı:... Cit-1*,59

üniversiteler ve araştırma merkezleri ARPANET'i kullanarak interneti kullanmaya başladılar.⁴³⁷

1971'de Ray Tomlinson'un e-maili yaratması ile ARPANET'in askeri amacıyla ciddi bir güvenlik endişesi ortaya çıktı. Çünkü ABD Savunma Bakanlığı'nın izni ile araştırma merkezlerine açık olan ARPANET'te "bilim-kurgu meraklılarının mesajlaşma ağı da dahil kendi iletişim amaçlarıyla da kullanılmaya başlandı. Bir noktada askeri odaklı araştırmaları bilimsel iletişimden, kişisel sohbetlerden ayırmak imkânsız hale geldi."⁴³⁸ Bunun sonucunda 1983 yılında MILNET (*Military Network* - Askeri Ağ) kurularak internetin askeri ve sivil kullanımı birbirinden ayrılmış oldu.⁴³⁹

1980'lerde ABD NSF (*National Science Foundation*-Ulusal Bilim Vakfı) CSN (*The Computer Science Network*-Bilgisayar Bilimleri Ağı) ve IBM şirketi ile "işbirliği" içine girerek "fen bilimleri mensubu olmayan bilim adamlarına yönelik farklı bir ağın BITNET'in"⁴⁴⁰ yaratılma sürecine dahil oldu. 28 Şubat 1990'da "modası geçen ARPANET'in kapanması sonrasında" NSF'nin işlettiği NSFNET (*The National Science Foundation Network*- Ulusal Bilim Vakfı Ağı) internetin "ana iskeleti" oldu. 1990'larda "ticari şirketlerin baskısı, kâr amacı gütmeyen, işbirliği yapan ağların büyümesi, hükümete bağlı bu son internet iletişim tabanının da [NSFNET'in de] Nisan 1995'te kapanmasına yol açtı" ve "internetin tümüyle özelleştirilmesinin önü açıldı". Ancak "özelleşen internet" bir anda otoritesiz kalmış oldu. İnternetin özelleşmesi sonrası "bir dizi fiili kurum ve mekanizma (...) gayriresmi sorumluluk üstlendi".⁴⁴¹

İnternetin ortaya çıkmasına dair tarihsel anlatımda ABD merkez noktadır. ABD'yi merkeze alarak sunulan bu tarihsel anlatım bir yanıyla doğru olmakla beraber eksik bir anlatımdır. Çünkü internet sadece ABD'deki askeri, bürokratik ve bilim insanların aklına gelen ve sadece ABD'de olanların üretme yeteneğine sahip olduğu bir teknoloji değildi.

⁴³⁷ Slevin, "İnternet ve Toplum", 414.

⁴³⁸ Slevin, "İnternet ve Toplum", 415

⁴³⁹ Castells, *Enformasyon Çağı... Cit-1*, 59

⁴⁴⁰ BITNET "Because It's Time Network" (Çünkü zaman ağ zamanıdır) ifadesinin kısaltılmışıdır.

Bkz. [BITNET](http://www.wikipedia.org), www.wikipedia.org

BITNET için ayrıca Bkz. David Alan Grier ve Mary Campbell, "A Social History of Bitnet and Listserv; 1985-1991", *IEEE Annals Of The History Computing*, Volume 22, Issue 2, 2000, 31-41

⁴⁴¹ Manuel Castells, *Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür*, Cilt: 3, (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2008), 15-18-35

Castells'e göre "1950'lerden, 1960'lara kadar Sovyetler Birliği'nin gayri safi milli hasılası dünyanın geri kalan kısmından daha fazla artış gösteriyor" ve Sovyetler Birliği 2. Dünya Savaşı'ndan sonra "hızla nükleer güç haline gelmeyi (...), 1957'deki uzay yarışında başı çekmeyi..." başarıyor; "ekonomik durgunluğa ve toplumsal kargaşaya karşın Sovyetler Birliği 1980'lerde bazı ağır sanayi sektöründe ABD'den daha fazla üretim..." yapıyordu.⁴⁴² Sovyetler Birliği 1950'lerde başlayan bilgisayar teknolojisinde "saniyede 800 bin işlem yapabilen" bilgisayarı geliştirmiş; yazılım alanında "ALGOL" adlı bir programlama dilini geliştirmiş; ABD'dekine benzer "Akademgorodo" adında araştırma enstitüleri kurmuş olmasına rağmen, Castells'e göre Sovyetler Birliği 1970'lerin ortalarında şekillenen enformasyon teknolojilerindeki devrimi kaçırmıştı.⁴⁴³

Castells Sovyetler Birliği'nin "teknoloji devrimini kaçırmamasını" "hipersanayileşme" ekseninde "askeri güce önem verme", "bilginin devlet kontrolünde olması", "dünyadan yalıtılmışlık", "toplumun sadece bir kısmının teknolojileşmesi" gibi nedenlerle açıklıyor.⁴⁴⁴ Eğer bilgisayar başta olmak üzere internetin oluşumundaki nedenler sadece "enformasyon devrimi" eksenini ve de bu ekseninde zamanının iki güçlü aktör devleti ABD-SSCB üzerinden açıklanabilir olsaydı Castells'in teknoloji devrimi için gerekli saydığı askeri harcamaların azaltılması, hipersanayiden vazgeçmek, planlı ekonomin piyasa ekonomisine göre zaafı, devletin toplumda baskın rol oynaması gibi etkenler üzerinden bir açıklama girişimi, eksikliğine rağmen, anlamlı olabilirdi.

Ancak Castells'in sadece "Enformasyon Çağı"nı ele aldığı 3 ciltlik çalışmasında internet tarihini verirken, enformasyon çağı için gerekli saydığı niteliklerin tümüne sahip Avrupa'daki internet çalışmalarından bahsetmemesi ilginçtir. Castells ağın (*network*'ün) oluşmasını sadece teknoloji ile de ilişkilendirmeden "ekonomik örgütlenme biçimleri, toplumsal olarak yalıtılmış bir ortamda gelişmez, kökleri kültüre, kurumlara uzanır." diyerek ağ ekonomisi/toplumunun oluşumunda kültürel bağı özellikle tartışır.⁴⁴⁵ Ancak Castells'in enformasyon kültürünün örgütlenmesine örnek olarak verdiği Doğu Asya Sovyetler Birliği'nin aksine serbest piyasa içinde olmasına rağmen Castells internetin neden ağ ekonomisi/toplumu için örnek

⁴⁴² Castells, *Enformasyon Çağı:...Cilt-3*, 15,18,35.

⁴⁴³ Castells, *Enformasyon Çağı:...Cilt-3*, 39-49 arası.

⁴⁴⁴ Castells, *Enformasyon Çağı:...Cilt-3*, 48-49.

⁴⁴⁵ Castells, *Enformasyon Çağı:...Cilt-1*, 238-258 arası.

gösterdiği Doğu Asya’da değil de ABD’de ortaya çıktığına dair de bir argüman sunmaz. Son olarak Avrupa hemen hemen ABD ile aynı zaman diliminden hem bilgisayar teknolojilerini hem de interneti geliştirmeye başlamasına rağmen internet tarihinde adı öncelikle yer almaz.

P. Kirstein “Atlantik’in iki yakasının” (ABD ve İngiltere/Kıta Avrupası’nın) ağa yaklaşımını “araştırmacılar için ağın karşısında (*versus*) ağın içindeki araştırmacılar için ağ” olarak formüle eder. Kirstein Avrupa’nın NREN’ü (*National Research and Education Network*-Ulusal Araştırma ve Eğitim Ağı’nın) “Avrupa’daki üniversiteler arasındaki karşılıklı bağlanmasına odaklanmışken”, ABD’de “akademik ağ araştırmaları ile bunun fonlanması arasında” kesin bir ayrıma gidildiğini belirtir. Kirstein’e göre bu ayrım sonucunda da ABD Ulusa Bilim Vakfı (NSF) internet araştırmalarına kaynak ayırmada “özel sektör lehine” çekilmiş oldu ⁴⁴⁶

ARPANET’in Avrupa’daki karşılığı olan CYCLADES (Yunan adalarına atfen verilen ad) 1971 yılında Fransız bilgisayarçı Louis Pouzin tarafından geliştirilmişti. Pouzin “Cyclades ou comment perdre un marché” ⁴⁴⁷ adlı makalesinde “her ne kadar ARPANET ilk paket anahtarlama olarak bilinse de, aynı zamanlarda Tymnet ağı ⁴⁴⁸ ve SITA’da ⁴⁴⁹ benzer paketleme olduğunu” bilindiğini yazar. Pouzin esas olarak Avrupa posta tekellerinin internet ile ilgili araştırmaları engellemesi nedeniyle “...10 yıllık süreç boyunca, yerel ağlar ve ARPA’nın anlaşmaları sayesinde Amerikan sanayisi çok sayıda internet ve internet türevi ürünler geliştirdi. Buna karşın Fransa’da teknik ilerleme hızla yok edildi” diye belirtir. ⁴⁵⁰

ABD ve Avrupa arasında her ne kadar internet ile ilgili yoğun işbirliği olsa da bu iş birliği internet teknolojisi ile ilgili savaşları içeriyordu. Avrupa ile ABD arasındaki internet bağlantısını sağlayan şirket IBM’di. Ancak IBM, ABD içinde yüksek hızlarda bağlantıya izin verirken Avrupa’nın bağlantı hızını geliştirmiyordu. Bununla

⁴⁴⁶ Kirstein’den aktaran Oliver Martin, *The “Hidden” Prehistory of European Research Networking*, (Trafford Publishing, 2012), 10.

⁴⁴⁷ Louis Pouzin, “*Cyclades Ou Comment Perdre Un Marché*”, *La Recherche*, 328, Février, 2000, 32-33.

Martin, Pouzin’in makalesine atıf yapmasına rağmen makalede yer alan “Avrupa posta tekellerinin Avrupa merkezli internet gelişimini engellemesine” dair düşünceleri Martin’in çalışmasında yer almamaktadır. Bu nedenle Pouzin’in makalesinin Fransız orijinaline ulaşılmıştır. Makalenin Fransızca’dan çevirisi için Gizem Araz’a teşekkürler.

⁴⁴⁸ ABD’de yer alan çok uluslu ağ şirketi. Bkz. [Tymnet](http://www.wikipedia.org), www.wikipedia.org

⁴⁴⁹ SITA: 1949 11 ülkenin havayolları tarafından kurulmuş, çokuluslu enformasyon şirketi. Bkz: [SITA](http://www.wikipedia.org), www.wikipedia.org

⁴⁵⁰ Louis Pouzin, “Cyclades Ou Comment...” 32-33

birlikte ABD tarafından interneti oluşturan ISO standardı; ve yine ABD’de üretilen ve farklı bilgisayarların birbirine bağlanmasını sağlayan TCP/IP ve X.25 protokolleri Avrupa’nın internet için kendisine ait standart ve protokolleri olmasına rağmen, ABD tarafından Avrupa’ya dayatılıyordu.⁴⁵¹

Bunlarla birlikte Avrupa’nın kendi içinde de internet ile ilgili iki alanda daha “savaş” vardı:

- 1- PTT (*Post Telephone Telegraph*) tarafından uygun tarifelendirilmiş düşük hızlı kamusal ağı savunanlar ile araştırma toplumu yaklaşımı içinde özel şirketler tarafından sunulan ağ hizmetini savunanlar arasındaki;
- 2- PTT’nin monopol olmasını isteyenler ile telekomünikasyon özgürlüğünü savunanlar arasındaki savaş.⁴⁵²

İnternet ile ilgili olarak ABD’nin Avrupa’yı özellikle ticari olarak engellemesine rağmen Avrupa hem kendi internet ağını kurdu hem de ABD’nin ağına dahil oldu. Avrupa’nın ABD tarafından baskılanması sonucunda Avrupa’nın ortaya çıkardığı internet sistemi dünya çapında yaygınlaşamadı. Ancak ABD’nin hayal ettiği dünyanın internete dahil olmasına da, Avrupa’daki internetin merkezlerinden birisi olan CERN (*Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire*-Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi) öncülük etti. The Web, WWW, W3 olarak da kullanılan *World Wide Web* (Dünya Çapında Ağ) aynı zamanda bir CERN çalışanı olan Tim-Berners Lee tarafından üretildikten sonra dünyaya ücretsiz olarak dağıtıldı.

Michael Hauben, ARPA içindeki internet birimi olan IPTO’nun yöneticisi olan Licklider’a 1963’te yöneltilen ortak sorunun “özel sektörün ARPA projesinde neden yer almadığı” olduğunu belirtir. Licklider bu soruya “özel sektör yapmaya degecek olduğunu düşünürse zaten yapar” biçiminde cevap verir.⁴⁵³ İnternetin başlangıcında özel sektörün internete dair yaklaşımı ARPA için hazırlanan bir raporda şu şekilde özetleniyor: “Genel olarak bilgisayar endüstrisi bilgisayarı hesaplama makinesi gibi görüyor. Mirasları bile iletişim sistemlerinin tasarımlarına yansımıştır. Bilgisayar endüstrisinin hesaplama makinesi olarak bilgisayara ekonomik ve psikolojik

⁴⁵¹ Martin, *The “Hidden” Prehistory of...*,

24-28 arası. Ayrıca Martin ABD’nin Avrupa’ya uyguladığı standart ve protokol dayatmasını televizyon yayımlarında kullanılan renk kodlama sisteminin Amerikan kodlama sistemi NTSC ile Avrupa kodlama sistemi PAL/SECAM arasındaki pazar mücadelesine benzetir.

⁴⁵² David Jennings’ten aktaran Martin, *The “Hidden” Prehistory of...*, 38

⁴⁵³ Michael Hauben, [History of ARPANET Behind the Net - The untold history of the ARPANET or - The "Open" History of the ARPANET/Internet](#), Revised 6 March 2009, 2.

bağımlılıkları var ve bu bağımlılık ancak yavaş biçimde ölebilecektir.”⁴⁵⁴

Özel sektörün bilgisayarı “hesap makinesi” olarak algılamasına dair eleştirilere ek olarak ARPA’nın önemli figürlerinden biri kabul edilen David Clark, internetin insanlar arası iletişim yönünü gözden kaçırmalarına vurgu yaparak özel sektörü eleştirir: “[İnterneti] sadece bilgisayarlar arası iletişimi sağlayan bir ağ olarak düşünmek doğru değil. Tersine insanlar bilgisayar aracılığı ile birbirlerine bağlanırlar. İnternetin büyük başarısı teknik değil, insan etkisi olmasıdır.”⁴⁵⁵

Özel sektörün internet ile ilişkisi ve ilgisi başlangıçta ABD’deki telefon hatlarında monopol olan BELL firmasının internet altyapı hizmetine olanak sağlaması ve IBM başta olmak üzere özel sektörün hem bilgisayar hem de internet servis sağlayıcı teknolojilerindeki gelişimiyle sınırlı kaldı. Telefon altyapısı, bilgisayar ve internet servis sağlayıcı hizmetlerine dair ABD’deki özel sektörün katkısı önemlidir. Ancak buradaki temel durum ABD’deki özel sektör için internet, geliştirilmesi ve yatırım yapılması öncelikli bir alan olmamasıdır. İnternette Avrupa’ya karşı monopol olarak davranan ABD özel sektörü, ABD içinde İnternetin gelişimine sadece fon sağladı. İnternet PC’nin gelişmesi ve W3’ün ortaya çıkmasına kadar özel sektör için öncelikli kâr alanı olarak görülmedi.

İnternetin ilk ticari kullanımı IBM firmasının Amerika’daki hava yollarının “rezervasyon sistemi için” geliştirdiği “servis sağlayıcısı” biçiminde olmuştur. Aslında bu kullanım aynı zamanda internetin temel askeri amacı olan “bir merkeze bağlı olmadan birimler arası iletişim”in de askeriye dışında ilk uygulamasıydı. 1960’ların başında Amerikan hava yolları şirketleri her ne kadar ticari bir ağ sistemine sahip olsa da “ARPANET heterojen bir sistem iken [havayollarınıninki] değildi.” Özel sektörün internet servisi sağlaması ancak 1970’lerin ortalarında hava yollarının dışında daha geniş bir alana ulaşarak heterojen olabildi.⁴⁵⁶

İnternetin ticarileşmesinin önündeki engellerden bir tanesi de internete olanak sağlayan telefon, telgraf, uydu vb. her türlü iletişim altyapısının bulunduğu iletişim ve bilgisayar endüstrilerinin “monopol” şirketlerden oluşmasıydı. İletişim endüstrisindeki monopol, “modem” teknolojisindeki gelişme ile kırıldı. 1970’lerin başında ortaya çıkmasına rağmen modem 1977 yılında Ward Christensen’in

⁴⁵⁴ ARPA için hazırlanmış The Completion Report’tan aktaran Hauben, *History of ARPANET...*, 2

⁴⁵⁵ Clark’tan aktaran Hauben, *History of ARPANET...*, 2.

⁴⁵⁶ Ryan, *A History of The Internet...*, 68-72

XMODEM adını verdiği program sayesinde farklı bilgisayarlar, bağlantı protokolleri ve işletim sistemlerinin ayrı bir teknoloji gerektirmeden “mevcut telefon hatları üzerinden” birbirine bağlanabilmesine olanak sağladı. 1977 yılının sonunda da “telefon sistemi internete açılmış; ucuz bilgisayarlar, modern ekipmanlar ticarileşebilmiş ve yazılımlar iletişim için ücretsiz dolaşım” imkanı bulabilmişti.⁴⁵⁷

Modemlerin telefon hatları üzerinden İnternete girilmesine olanak vermesi sonucunda “bağlantı olanağı sunan ticari internet hizmet sağlayıcıları ISP’lerin [*Internet Service Provider*-İnternet Servis Sağlayıcısı] yaygınlaşması, online çalışma kapasitesine sahip hanelerin oranını körüklemiştir (...)1994 yılında [ISP] şirketleri daha önce ağı baskın kullanıcıları olan üniversitenin önüne geçtiler.”⁴⁵⁸

Bilgisayar teknolojilerindeki gelişimi ile birlikte bilgisayarı oluşturan temel bileşenlerin ucuzlaması özellikle bilgisayar pazarını da dönüştürdü. Bilgisayar üretimi için gerekli olan sermaye de ciddi biçimde küçüldü. Böylece IBM gibi büyük sermayeli şirketlerin hemen yanında “ev garajlarında” (*homebrew*)⁴⁵⁹ üretilen bilgisayar teknolojileri şirketleri ortaya çıktı. Günümüzün en bilinen şirketleri olan Apple, Microsoft’un kuruluş hikayesi ev garajlarında başlar. 1970’lerde bilgisayar endüstrisinde yer alan ancak çalıştıkları firmaların ürettiği bilgisayarlardan farklı bilgisayar teknolojileri geliştirmek isteyenler *Homebrew Computer Club*’ü (Homebrew Bilgisayar Kulübü’nü) kurdular. Bu kulüp üyeleri “radikal öğrenci hareketinden, Berkeley bilgisayar aktivistlerinden ve hobi olarak elektronikle uğraşanlardan” meydana geliyordu.⁴⁶⁰

Homebrew Computer Club dışında 1970’lerde büyük sermayeli bilgisayar teknolojileri üreten şirketlerin monopol durumlarını zorlayan ikinci etken ise özellikle üniversitelerin bilgisayar araştırma merkezlerinde çalışan ve bilgisayar potansiyelinin sınırları zorlayan hacker’lar oldu.⁴⁶¹ Hacker’lar sayesinde bilgisayarlar ve internetin ucuzlaması ile birlikte sıradan insanın kullanabileceği teknolojilerin önü açılarak dünyada tam bir internet patlaması meydana geldi.⁴⁶²

⁴⁵⁷ Ryan, *A History of The Internet...*, 68, 72

⁴⁵⁸ Castells, *Sosyoloji*, 640-641

⁴⁵⁹ Ev garajı ifadesi ABD’deki banliyö evlerindeki aile garajına gönderme yapan Türkçe bir kullanımdır. Terimin orjinal ifadesi evde üretilen içki anlama gelen *homebrew*’dir.

⁴⁶⁰ Ryan, *A History of The Internet...*, 54

⁴⁶¹ Hackerlar’ın internet olan etkileri bir sonraki başlıkta daha geniş biçimde ele alınacaktır.

⁴⁶² Özellikle Homebrew Computer Club’ta dönemin bilgisayar endüstrisinden farklı üretim yapmak isteyenler özellikle bilgisayar teknolojisi ve servis sağlayıcılardaki monopolü geriletmiş olsalar da

Ancak Homebrew Computer Club ve hacker'lar arasındaki en önemli temel fark Homebrew Computer Club üyelerinin monopol şirketler karşısında küçük firmalar kurması ve ardından kendilerinin birer monopole dönüşmesiyle, hacker'lar bilgisayar teknolojilerinin özellikle ücretsiz olması ilkesinden vaz geçmediler.

TCP/IP'nin ortaya çıkması bilgisayar ve internet teknolojileri üreten sektörleri etkilerken bunlar dışındaki şirketlerin mevcut işleyişinde radikal bir dönüşüme yol açtı. Farklı nitelikteki bilgisayarlar arasında enformasyonun aktarımına olanak veren TCP/IP sayesinde şirketlerin kendi kurumsal LAN'larını (*Local Area Network*-Yerel Alan Ağlarını) kurdu. Bir şirketin/kurumun kendi içlerindeki bilgisayarlar arası bağlantıyı sağlayan ağa INTRANET⁴⁶³; farklı şirketlerin/kurumların birbirleri arasındaki bilgisayarlar arası bağlantıyı sağlayan ağa da EXTRANET⁴⁶⁴ adı verildi. INTRANET ve EXTRANET sayesinde “büyük şirketlerin stratejik ittifaklar, sözleşmeli işler, merkezden bağımsız karar alma süreçlerinin karmaşık ağını yönetmesi...” mümkün hale geldi.⁴⁶⁵

W3'ün 1989'da ortaya çıkması ile birlikte ise internetin ve W3'ün hem devlet hem de ekonomi ile olan ilişkisi, bu iki alanı hem derinleştirecek hem de aşacak biçimde değiştirdi. İlk olarak bir yandan 2010 Arap Baharı'nda veya 2013 Gezi İsyanı sırasında internetin ve W3'ün özgürlükler bakımından politik etkisi, gücü tartışılırken, diğer yandan Wikileaks kurucusu Julian Assange devlet sırlarını ifşa ettiği gerekçesiyle ABD hükümeti tarafından suçlanabildi. İkinci olarak bilgisayar, internet ve W3 teknolojilerinin üretimi çok güçlü ve kârlı bir sektör olmasının yanı sıra, W3 üzerinden gerçekleşen ekonomik ilişkiler, kârlar da gittikçe yükselmektedir.⁴⁶⁶

kendilerinin (Örneğin Microsoft ve Apple'ın) daha sonrasında kendi sektörlerinde monopol durumuna gelmeleri bir başka tartışma konusudur.

⁴⁶³ William T. Schiano, “Intranets”, *The Internet Encyclopedia*, Vol: 2, Ed: Hossein Bidgoli, (New Jersey, John Wiley & Sons Inc., 2004), 346-354.

⁴⁶⁴ Stephen W. Thorpe, “Extranets”, *The Internet Encyclopedia* Vol-1, Ed. Hossein Bidgoli, (New Jersey, John Wiley & Sons Inc., 2004), 793-802.

⁴⁶⁵ Castells, *Enformasyon Çağı: ... Cilt-1*, 234

⁴⁶⁶ Google tarafından desteklenen Türkiye İnternet Ekonomisi Raporuna göre 2011 yılında internetin Türkiye ekonomisine katkısı 22 Milyar Türk Lirasıdır. Bunun %70'i (15,8 milyar Türk Lirası) tüketim, %30'u (7 milyar Türk Lirası) yatırımdır. Tüketicinin 8,8 milyar Türk Lirası “internete erişim cihazları ve ücretleri” için; 4.4 milyar Türk Lirası da internet üzerinden alışveriş için harcanmıştır. Genel olarak İnternet ekonomisinin 2011 yılında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içindeki yeri %1,7, 2017 için öngörülen GSYİH oranı ise %3 olarak tahmin edilmektedir.

David Dean, vd. [Türkiye Online: Türkiye İnternet Ekonomisi Raporu](#), (The Boston Consulting Group, 2013), 5,35

2.1.4 İnternetin gelişmesinde iki odak: hackerlar ve açık kaynak hareketi

Castells olası Sovyetler Birliği işgaline karşı ABD'nin internetin ortaya çıkmasını sağlayan ARPA projesini “bir ölçüye dek düşmanın gücüne, hareket kabiliyeti ve arazinin bilgisiyle karşı koyabilmek için gerilla güçlerini çok geniş bir araziye yayılmasını öngören Maocu taktiklerin elektronik bir dengi...” olarak tanımlar.⁴⁶⁷ Her ne kadar Castells ABD ve SSCB arasındaki mücadeleyi göz önüne alarak interneti “Maocu gerilla taktiklerinin elektronik dengi” olarak tanımlasa da, “Maocu gerilla taktiği” kullanarak bilgisayar ve internetteki “elektronik denklığı” sağlayanlar SSCB ya da başka bir karşı devlet tarafından değil, bizzat ABD'nin bilgisayar endüstrisi ve ARPA projesi içinde yer alan insanlar tarafından geliştirildi. Bu insanlar, bugün bilinen olumsuz anlamından çok daha farklı olarak, kendilerini *hacker* olarak adlandırıyorlardı.

Hacker'lık tarihi 1950'lerden itibaren bilgisayar ve interneti kendi ilgi alanlarına göre değiştirmek, geliştirmek olan ve 80'lerde kendilerine verilen isimle “gerçek programcılar” ile başlatılır. Bugünkü bilinen anlamıyla hackerlık ise ARPANET'i oluşturan, kuran, geliştiren ve çoğu genç olan programcıların kendi alt kültürlerini yaratması ile oluştu. Devlet desteği ve kontrolünde olmasına rağmen ARPANET sürecinde, yapay zeka başta olmak üzere, bilgisayar devriminin yaratıcıları olan programcılar kendi istedikleri biçimde bilgisayar programı üretmeye girişmişlerdi⁴⁶⁸:

Herkesle aynı PDP-10'ları kullanmalarına rağmen, MIT [Massachusetts Institute of Technology – Massachusetts Teknoloji Enstitüsü] biraz daha farklı bir yol izledi; DEC'in [Digital Equipment Cooperation- Dijital Cihaz Şirketinin] PDP-10 [Programmed Data Processor-Programlı Veri İşlemci] için geliştirmiş olduğu yazılımları tamamen reddederek kendi işletim sistemlerini, meşhur ITS' [Incompatible Timesharing System-Uyumsuz Zaman-Paylaşım Sistemi'i] i yazdılar (...) ITS, MIT hacker'larının tavrına ışık tutuyordu. Her şeyin kendi istedikleri şekilde olmasını istiyorlardı.⁴⁶⁹

“Hackerlar” kitabını yazan, ve hackerlar'ın ilk döneminin anlatan, Stefan Levy de hackerlar'ı “saygın bilgisayar programcısı ve tasarımcı” olarak tanımlar. Levy hacker'ı “maceracı, hayalci, risk alabilen, sanatçı” ve her şeyin ötesinde “bilgisayarı

⁴⁶⁷ Castells, *Enformasyon Çağı: ... Cilt-1*, 7-8

⁴⁶⁸ Eric S. Raymond, *Hacker'lığın Kısa Tarihçesi*, (2002)

⁴⁶⁹ Raymond, *Hacker'lığın Kısa Tarihçesi*

devrimci bir araç olarak görenler” olarak betimler.⁴⁷⁰ Kendisi için program yapan ilk hackerlar’ın ürettiği bilgisayar teknolojileri bugün sıradan ürün haline gelen “pencere, ikon, fare, lazer yazıcı, ağlar”ın ilk yazılımlarından oluşuyordu. Hackerlar öncelikle bilgisayar ile ilgilenen kişiler olmasına rağmen Raymond’un ifadesi ile ARPANET “başka bir şey daha gerçekleştirdi”. ARPANET’in ABD’de üniversiteler arasında, ama özellikle bilgisayar bölümlerini birbirine bağlamasından sonra, “izole ve küçük gruplar halinde, kendi geçici yerel kültürlerini oluşturmuş” olan hackerlar “kendilerini ağlanmış bir kabile olarak buldular”.⁴⁷¹

1970’ler boyunca “giderek artan elektronik posta listeleri daha fazla sosyal ve hobi amaçlı kullanılmasına” rağmen ARPA “teknik olarak izinsiz yapılan bu faaliyetlere” “zeki ve genç insanları bilgisayar teknolojilerine çekmek için göz yumuyordu”.⁴⁷² Ancak internete bağlanan üniversite ve bilgisayar sayısı arttıkça temelde askeri nitelikte olan ARPANET için ciddi bir güvenlik sorunu ortaya çıkmaya başladı. Öyle ki özellikle ARPANET’e bağlı olan üniversitelerde “herkes, her yerde ağın herhangi bir yerindeki bir dosyayı okuyabiliyordu.”⁴⁷³ “Bilimsel çalışma ve kişisel sohbetlerin ayrımının imkansız hale gelmesi” ile birlikte 1983 yılında askeri uygulamalar için kurulan MILNET, ARPANET’ten ayrıldı.⁴⁷⁴

Castells’in 1960’ların “en özgürlükçü/ütopyacı versiyonlarının artçı şoku”⁴⁷⁵ olarak tanımladığı hackerlar internetin gelişimine teknolojik olarak dört noktada katkı sağladılar:

1-Ray Tomlison’un yarattığı e-mail ⁴⁷⁶: ARPANET’in ilk aşamalarında (...)kullanıcıların çoğu, aslında bu denli fazla bilgisayar gücüne gereksinim duymuyordu ya da sistemlerini iletişim gereksinimleri doğrultusunda yeniden tasarlamaya hazır değildi. Ancak asıl yangını başlatan kıvılcım, ağ katılımcıları arasında e-posta ile iletişimin mümkün kılınması ile oldu ve ilk sanal sosyal ağı kurdular.”

⁴⁷⁰ Stephan Levy, *Hackers: Heroes of the Computer Revolution*, (Bejing, O’Reilly, 2010), 4

⁴⁷¹ Raymond, *Hacker’lığın Kısa Tarihçesi*

⁴⁷² Raymond, *Hacker’lığın Kısa Tarihçesi*

⁴⁷³ Katie Hafner ve John Markoff, *Cyberpunk: Outlaws and Hackers On The Computer Frontier*, (New York-London, Simon & Schuster, 1991), 279

Hafner ve Markoff askeri proje olan ARPANET’in güvensiz durumuna bir örnek verir:

⁴⁷⁴ Castells, *Enformasyon Çağı:...Cilt-1*, 59

⁴⁷⁵ Castells, *Enformasyon Çağı:...Cilt-1*, 63.

⁴⁷⁶ Ray Tomlinson kendisini bir hacker olarak tanımlamasa da internetin ilk öncülerinden kabul edilen Jon Postel e-maili “sevimli hack” (*nice hack*) olarak tanımlar. Ian Peter, “[History of The Email](#)”,

2- Ward Chistensen ve Randy Suess'in modemi icat etmesi: "Sistemin [internetin] önemli unsurlarından biri olan modem, bu muhalif kültürün öncülerinin, terimin kötü anlamını kazanmadan önce 'hacker' diye adlandırılanların gerçekleştirdiği teknolojik atılımlardan biriydi."

3- UNIX işletim sisteminin geliştirilmesi: "1979'da Duke Üniversitesi ile Kuzey Carolina Üniversitesi'nden ARPANET'e alınmayan üç öğrenci, UNIX protokolünün, bilgisayarların normal telefon hattı üzerinden bağlanmasını mümkün kılan bir versiyonunu geliştirdi."

4- W3'ün icadı: "İcadı yapan, CERN'de görevli Tim Berners-Lee ile Robert Cailliau öncülüğündeki bir grup araştırmacıydı. Araştırmalarını ARPANET geleneğine değil, 1970'lerdeki 'hacker'ların kültürüne dayandırıyorlardı...CERN, 'world wide web' yazılımını İnternet üzerinden bedava dağıttı, ilk web siteleri de dünyanın dört bir köşesinde önce gelen araştırma merkezleri tarafından kuruldu." ⁴⁷⁷

1980 ve 1990'lı yıllarda Hackerlar "kitlelerin internete ulaşmasını sağlayan internet servis sağlayıcılarını kurdular. 1990'ların sonlarına doğru ise Hackerlar UNIX'in farklı bir versiyonu olan Linux'u geliştirerek "internetin genele yayılmasını" sağladılar. ⁴⁷⁸

1990'lardan itibaren bilgisayarlar ve internet teknolojilerinin gelişmesi ve ucuzlaması ile birlikte hacker terimi bir bilgisayara izinsiz giren ve zarar veren anlamında olumsuz bir çağrışıma dönüştü. Bilgisayar-internet tarihçileri Hacker'ın olumsuz anlamının yaygınlaşması üzerine "gerçek hacker" (*true hacker*) terimini kullanarak 1960'larda ortaya çıkan Hackerlar ile 1990 sonrası hackerlar'ı ayırmaya başladılar. Bu tarihçiler bugün olumsuz olarak kullanılan hackerlık için "türev hacker" (*derivative hacker*) kavramını kullandılar. ⁴⁷⁹

"Gerçek Hackerlar" günümüzde artık var olmamasına rağmen özellikle bilgisayar ve internet için ortaya çıkardığı kültür bugün yine bilgisayar ve İnternet için ücretsiz yazılım ve teknoloji geliştiren Açık Kaynak Hareketi (*Open Source Movement*) tarafından sürdürülmektedir.

Açık Kaynak Hareketi'nin de bilgisayar ve İnternet ile başlayan bir tarihi vardır. Bu tarih öncelikle işletim sistemlerinin (*operating systems*) tarihi ile başlar. Bir bilgisayar sistemi donanım (*hardware*) denilen somut, fiziksel yapılardan oluşmuştur. Ancak bu yapılar tek başlarına işlem yapamadıkları gibi bilgisayarın

⁴⁷⁷ Castells, *Enformasyon Çağı:...Cilt-1*, 62-65.

⁴⁷⁸ Raymond, *Hacker'lığın Kısa Tarihçesi*

⁴⁷⁹ Douglas Thomas, *Hacker Culture*, (Minneapolis, University of Minnesota Press, 2002), 43

diğer donanım parçaları ile de birlikte çalışmak zorundadır. Bilgisayar donanımlarının çalışmasını sağlayan programlara da yazılım (*software*) adı verilir. “İşletim sistemi; bilgisayar sistemini oluşturan donanım ve yazılım nitelikli kaynakları kullanıcılar, programlar arasında kolay, hızlı ve nitelikli bir işletim hizmetine olanak verecek biçimde paylaştırırken bu kaynakların kullanım verimliliğini en üst düzeyde tutmayı amaçlayan bir yazılım sistemidir.”⁴⁸⁰ Microsoft’un ürettiği Windows, Apple’ın ürettiği Mac OS, açık kaynak kodlu Linux, Pardus, Ubuntu birer işletim sistemleridir.

1950’lerde General Motors ve General Electric’in işletim sistemleri üzerinden çalışmaları olmasına rağmen, bugünkü işletim sistemlerinin öncülüğünü IBM firması gerçekleştirmiştir. Ancak IBM’in 1960’ların başında ürettiği işletim sistemleri yine de harici disk sürücüsüne ihtiyaç duyan parçalı bir işletim sistemiydi. IBM her şeyiyle bir arada çalışan ilk işletim sistemi olan OS/360’ı 1964 yılında üretti.⁴⁸¹ 1969 yılında ilk versiyonları geliştirilen UNIX’in işletim sisteminin temel amacı “basit ve şık, karmaşık Asamblé programlama dili dışında daha kolay bir programlama dili ile yazılmış, kodların sürekli kullanımına olanak sağlayan” bir sistem geliştirmektir.⁴⁸²

1980’lere kadar IBM UNIX’i geliştirmesine rağmen 1981 yılında Microsoft şirketi ürettiği MS-DOS (*Microsoft Disc Operation System*-Microsoft Disk İşletim Sistemi) IBM ürettiği PC’lerin standart bir parçası haline geldi. Ancak Microsoft MS-DOS’un telif haklarını elinde bulundurduğu için MS DOS’u sadece ABD’de değil, dünyada bilgisayar üreticisi diğer firmalara da satmaya başladı.⁴⁸³

1960’larda henüz PC’ler üretilmediği için bilgisayar kullanıcıları daha çok bilgisayar firmalarının laboratuvarlarında ve üniversite araştırma merkezlerinde çalışanlardan oluşuyordu. IBM’in ürettiği UNIX’in üretim maliyeti “kamu fonlarından” karşılandığı için “dağıtım maliyetine” satın alınan bir ürüne dönüştü.⁴⁸⁴ UNIX’in geliştiren öncülerin başında yine hackerlar geliyordu. Hackerlar’ın UNIX’i geliştirmesi iki alanda gerçekleşti. Birincisi TCP/IP protokollerinin UNIX’e uyarlanması sonradan “ARPANET’e alınmayan iki öğrenci (...) UNIX protokolünün bilgisayarların normal telefon hatları üzerinden bağlanmasını mümkün

⁴⁸⁰ Ali Saatçi, *Bilgisayar İşletim Sistemleri*, (Ankara, 2002), 2

⁴⁸¹ Jim Elliott, “[IBM Mainframes: 45+ Years of Evolution](#)”, (IBM Corporation, 2010), 14 ve devamı

⁴⁸² Charles Severance, “[A Brief History of UNIX](#)”, (2002) 4

⁴⁸³ Bkz: Arun Kumar, “[An Overview of Microsoft and the History of Windows](#)”, (2010)

ve Yazarsız, “[MS-DOS: A Brief Introduction](#)”

⁴⁸⁴ Castells, *Enformasyon Çağı: ... Cilt-1*, 61

kılan versiyonunu geliştirdi.”⁴⁸⁵ İkinci olarak UNIX’in farklı programlama dillerine uygun olması sayesinde daha sonraları Açık Kaynak Hareketi’ne dönüşecek olan Özgür Yazılım (*Free Software*) ortaya çıktı.

Hackerlar UNIX’i “kendilerinin Gılgamış Destanı” olarak tanımladılar. Hackerlar için UNIX “esneklik, tasarım basitlik, temiz arayüzleri, açıklık, iletilebilirlik, şeffaflık ve verimliliği etkili” bir işletim sistemiydi. UNIX hackerlar tarafından “biliniyor, seviliyor ve anlaşılıyordu”. Çünkü UNIX “ihtiyaca göre yeniden tasarlanabilen bir sistemdi”.⁴⁸⁶

Hackerların UNIX’i benimsemesinin esas kökeninde yatan “UNIX felsefesi” olarak adlandırılan şeydir:

- 1-Bir şey yapmak ve bunu iyi yapmak için program yazın,
- 2-Birlikte çalışarak program yazın,
- 3-Evrensel bir arayüz olduğu için, metin akışlarının üstesinden gelebilecek program yazın⁴⁸⁷

Özgür Yazılım savunucuları bilgisayar ve internet ile ilgili tüm gelişmeleri “özgürlük” kriteri içinde ele almışlardır. GNU⁴⁸⁸ (*GNU is not UNIX*-GNU UNIX değildir) vakfının da kurucusu olan Richard M. Stallman göre “özgür yazılım bir fiyat meselesi değil, özgürlük meseledir. Bu bağlamı iyi anlamak için şöyle düşünmelisiniz: özgürlük, ‘beleş bira’ (*free beer*) değil, ‘ifade özgürlüğü’ (*free speech*) demektir”.⁴⁸⁹

Stallman bilgisayara ve internet endüstrisine karşı geliştirilen GNU’nun özgürlük parametrelerini de şöyle tanımlıyor:

- Özgürlük-0: Herhangi bir amaç için program çalıştırmaktır.
- Özgürlük-1: Bir programın nasıl işlediğini incelemek ve istenildiği zaman bir programı değiştirebilmektir.
- Özgürlük-2: Komşunuza yardım edebilmek için değiştirilmiş bir programın kopyasını vermektir.

⁴⁸⁵ Castells, *Enformasyon Çağı:...Cilt-1*, 63

⁴⁸⁶ E. Gabriella Coleman, *Coding Freedom: The Ethics and Aesthetics of Hacking*, (New Jersey, Princeton University Press, 2013), 37

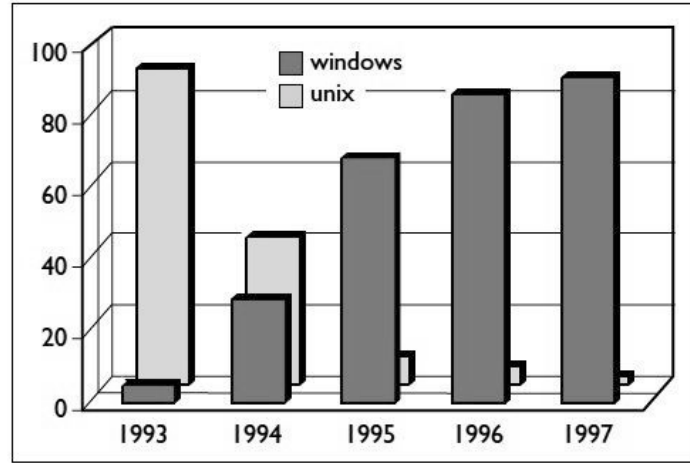
⁴⁸⁷ David Berry, *Copy, Rip, Burn: The Politics of CopyLeft and Open Source*, (London, Pluto Press, 2008), 106

⁴⁸⁸ GNU resmi ikon olarak Afrika’da yaşayan Gnou antilopunu kullanır.

⁴⁸⁹ Richard M. Stallman, *Free Software, Free Society*, (Boston, Free Software, 2002), 3

Özgürlük-3: Başkalarının değiştirdiği programın kopyasını alabilmektir.⁴⁹⁰

1985'te ortaya çıkan GNU Projesi'nin en ünlü ürünü Linus Torvalds tarafından UNIX kodlamasına ve dağıtımına benzer şekilde tasarlanan Linux işletim sistemi oldu. Linux 1990'larda ortaya çıktığında "Linux yazılımının internet üzerinden dağıtımı, Microsoft'un yazılım alanındaki başatlığına karşı ciddi bir tehdit oluşturdu."⁴⁹¹ GNU Projesi'ne dahil olan Linux, GNU/Linux adını alarak işletim sistemi ücretsiz olarak internette dağıtılmaya başladı. 1997 yılına gelindiğinde ise Linus Tordvards Linux'u tek başına geliştirmek istediğini belirterek GNU'dan ayrıldı ve aynı yıl Linux 'ticari marka' oldu.⁴⁹²⁻⁴⁹³ GNU ve Linux arasındaki ortaya çıkan bu durum üzerine 2010 yılında GNU Manifestosu yazan Richard M. Stallman "GNU, LINUX değildir" olarak güncellendi.⁴⁹⁴⁻⁴⁹⁵

Şekil 2.1: 1990-1997 arasında UNIX ve Windows işletim sisteminin değişen pazar payları⁴⁹⁶

Açık Kaynak Hareketi bilgisayar ve internet teknolojilerini geliştirmelerine rağmen internetin bugününü belirleyen etki 1989 W3'ün ortaya çıkması ile gerçekleşti.

⁴⁹⁰ Stallman, *Free Software*...3.

⁴⁹¹ Castells, *Enformasyon Çağı:...Cilt-1*, 473.

⁴⁹² Phil Hughes, "[Action Taken on Linux Trademark](#)"

⁴⁹³ Sam Williams, *Free as in Freedom as in Freedom (2.0): Richard Stallman's Crusade for Free Software*, (Boston, Free Software, 2010), 145 ve devamı

⁴⁹⁴ Richard M. Stallman, "[Linux And The GNU System](#)"

⁴⁹⁵ Linux'un bir ticari marka olmasından sonra "IBM, Microsoft'a karşı Linux'u destekledi. IBM ürünlerinden Linux çalışıkça IBM güçlenirken, Microsoft zayıflayacaktı. IBM'e göre Linux ürünleri Microsoft'un pazar payını düşürecek." Charles M. Schweik ve Robert C. English, *Internet Success: A Study of Open Source Software Commands*, (Cambridge, The MIT Press, 2012), 21.

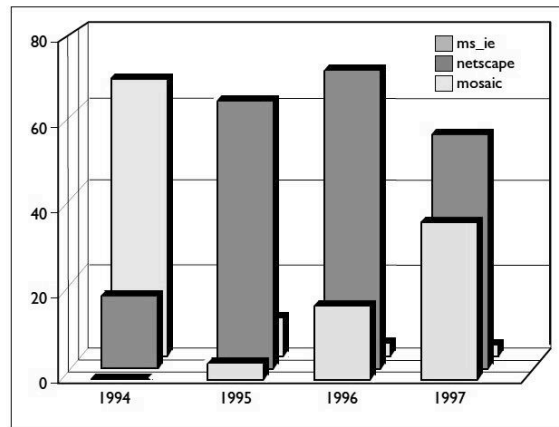
⁴⁹⁶ Hal Berghel, "Who Won The Mosaic War", *Magazine Communications of The ACM*, Vol.41, No.10, (1998), 13.

W3'ün temelini oluşturan HTML kodlama dilini hackerlık kültüründen beslenen CERN çalışanları bedava olarak dünyaya dağıttı.

Ancak W3'ün ortaya çıkmasından sonra teknik olarak iki büyük sorunla karşılaşıldı. İlki internetteki bilgilerin “dünyanın dört bir yanındaki makinelere dağılmış” olması; ikincisi birinci ile bağlantılı olarak “neyin nerede olduğunu bulmak”tı.⁴⁹⁷ Bu sorun internet taratıcılarının (*Internet browser*'lerinin) üretilmesi ile aşıldı.

1992 yılında ViolaWWW,⁴⁹⁸ 1993 yılında Mosaic adındaki tarayıcılar geliştirildi.⁴⁹⁹ Mosaic tarayıcından önceki internet gezinti (*internet navigation*) araçları olan “Telnet, Gopher, WAIS,FTP, Usenet, Archie” UNIX tabanlı araçlardı.⁵⁰⁰ Mosaic ise UNIX ile birlikte Windows, Macintosh işletim sistemlerini içeren PC'lerde çalışabiliyordu.⁵⁰¹

1994 yılında Netscape adlı internet tarayıcısının üretimi ile birlikte Hal Berger'in ifadesi ile “Mosaic savaşları” başlamış oldu.⁵⁰² Savaş üç tarayıcı arasında gerçekleşiyordu: Mozaic, Netscape ve Internet Explorer.

Şekil 2.2: 1994-1997 yılları arasında Mozaic, Netscape ve Internet Explorer'ın pazar payları.⁵⁰³

⁴⁹⁷ Tülcü, *Çaya Çorbaya...*, 106.

⁴⁹⁸ Yazarsız, “[Web Browser History](#)”

⁴⁹⁹ Marc Andreessen, “[Mosaic: The First Global Web Browser](#)”, (1993)

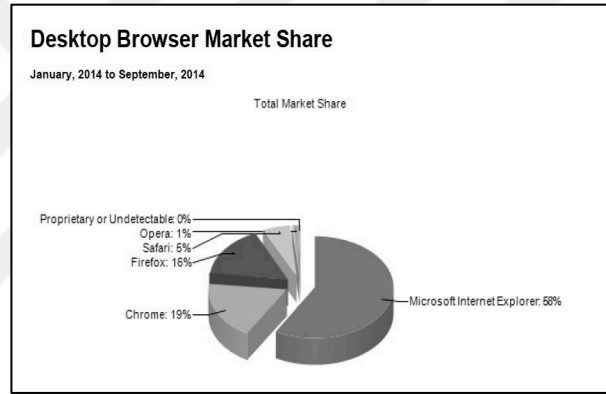
⁵⁰⁰ Ronald J. Vetter, Chris Spell ve Charles Ward, “[Mosaic And The World-Wide Web](#)”, Journal Computer Archive, Volume.27, Issue 10, (IEEE Computer Society Press, Los Alamitos, 1994), 51

⁵⁰¹ Vetter vd. “Mosaic And The...”, 49

⁵⁰² Berghel, “Who Won the...”, 13.

⁵⁰³ Berghel, “Who Won the...”, 14.

Sadece internet tarayıcısı olan Netscape “dot-com alanında büyük başarılar yakalamış olmasına” rağmen aynı zamanda işletim sistemi de üreten “Microsoft karşısından 1998 yılında 88,3 milyon dolar kaybetti”. Netscape maddi kayıplarını Özgür Yazılımcılar’a yönelerek çözmeye çalıştı. Staleman ‘ın Özgür Yazılım ile ilgili tavizsiz düşüncesine rağmen, bir başka Özgür Yazılım savunucusu olan Eric Raymod “hacker kültürel deneyiminin geliştirmek için açık kaynağı piyasaya sokmak istedi”. Netscape “Mosaic savaşlarında” Özgür Yazılımı bir iş (*business*) olarak ele almasına rağmen Microsoft karşısında pazarda tutunamadı. Ancak Netscape “dünyanın en geniş, finansal açıdan güçlü ve etkileyici yazılım firmalarından birisi olan Microsoft’un kamuya şu mesajı vermesini sağladı: açık kaynak ciddiye alınmalı.”⁵⁰⁴

Şekil 2.3: Masaüstü internet tarayıcılarının Haziran-Eylül 2014 arası pazar payları⁵⁰⁵

İnternette “özel mülkiyet” 5 ana başlık için ele alınmaktadır: “1-erişim hakkı, 2-yönetim hakkı, 3-çıkarma hakkı, 4- engelleme hakkı, 5- devretme hakkı”⁵⁰⁶ Açık Kaynak Kod’la üretilen bilgisayar ve internet ürünlerinin pazardaki payları yukarıdaki, grafiklerde de görüleceği gibi, çok düşük olmasına rağmen Açık Kaynak Hareketi bilgisayar ve internet endüstrisi için bir tehdit olarak görülmektedir hala. Açık Kaynak Hareketi’nin özel sektör tarafından tehdit edici olarak nasıl algılandığını Microsoft CEO’su Steve Balmer’in 2001 yılında LINUX için söylediği

⁵⁰⁴ Coleman, *Coding Freedom*:..., 78,79, 81

⁵⁰⁵ <http://www.netmarketshare.com>

⁵⁰⁶ Berry, *Copy, Rip, Burn*:..., 83.

cümle ile görmek mümkündür: “LINUX, dokunduğu her şeyi sezmek için kendisini bir fikri mülkiyetin içine eklemleyen bir kanserdir.”

Günümüzde özel sektör ile Açık Kaynak Hareketi arasındaki mücadele devam etmektedir. Bu mücadelenin kesin bir kazananı olacağından bahsetmek güçtür. Ancak özel sektör ve Açık Kaynak Hareketi arasındaki mücadele bilgisayar ve internet teknolojileri için özel sektör içindeki rekabet kadar belirleyicidir.

2.1.5 HTML’den Web 2.0’a

1989 yılında CERN çalışanı Tim Berners-Lee kendisi gibi CERN’de çalışan bir kaç bin çalışanın ürettiklerini birbirleriyle paylaşabilmesine olanak sağlayan HTML’yi (*Hyper Text Markup Language*-Zengin Metin İşaret Dilini); 1990 yılında da HTML ile üretilen belgelerin farklı bilgisayarlara iletilerek işlenmesini sağlayan HTTP’i (*Hyper Text Transfer Protocol*-Zengin Metin İletim Protokolü’nü) ve URL (*Uniform Resource Locator*-Bir örnek Kaynak Konumlayıcı’yı) üretti.⁵⁰⁷ Adını da *World Wide Web-www* (Dünya Çapında Ağ) olarak tanımladı. Tim Bernes-Lee’nin ürettiği HTTL, HTTP ve URL internette bir çığır açan, internetin bugün 3 milyara yakın kullanıcıya ulaşmasını sağlayan en önemli uygulamalardır.

*Hypertext*⁵⁰⁸ kavramını ilk ortaya atan Ted Nelson 1965 yılında kavramı “insanların bilgisayarlarda yazıp yayımlayabileceği lineer olmayan yeni bir format” olarak tanımlar. Hypertext aynı zamanda “linkleri takip eden ve bir kısa bloktan (*short quotation*) yola çıkarak orijinal doküman içindekileri arayıp bulabilen belirli bir sırayı takip etmeyen bir betik” olarak tanımlar.⁵⁰⁹ Berners-Lee hypertext üzerine özel olarak çalışmaya başladığında aslında hypertext ve internetin belirli bir olgunluğa ulaşmış olduğunu belirttikten sonra şu eklemeyi yapar: “Bana kalan görev onları [hypertext ile interneti] evlendirmek oldu.”⁵¹⁰

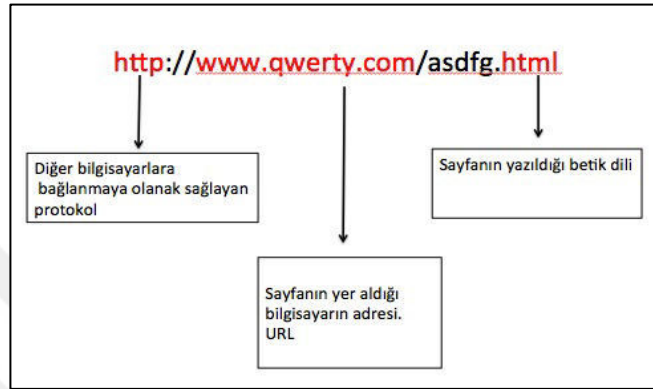
⁵⁰⁷ Ian J. Taylor ve Andrew Harrison, *From P2P and Grids to Service on the Web: Envolving Distributed Communities*, (London, Springer, 2009), 84

⁵⁰⁸ Hyper teriminin Türkçe karşılığı üst, aşırı olarak kullanılmaktadır. Ancak terimin bu anlamları dışında zengin karşılığı da vardır. Text terimi de Türkçe’ye metin olarak çevrilmekle birlikte bilgisayar teknolojisinde betik, bilgisayar programlarının yazıldığı metin, olarak kullanılır. *Hypertextin* Türkçe’de “zengin metin” anlamında kullanıldığında bilgisayarlarca işleme tabi tutulan bir betik olarak kullanılır.

⁵⁰⁹ Ted Nilson’dan aktarann, Tim Bernes-Lee, *Weaving The Web: The Original Design and Ultimate Destiny of The World Wide Web*, (New York, Harper Busines, 2000), 5

⁵¹⁰ Bernes-Lee, *Weaving The Web:...*, 6

Hypertext “bilgisayarla işlenmiş (computerized objects) – metin, görüntü, ses vb.lerin- birbirine bağlanmasıdır.”⁵¹¹ Berners-Lee’ HTML ile “dokümanların [bilgisayarda yazılması ve okunması] için bir format”; HTTP ile “ web sunucuları arasında iletişimi yönlendirecek bir aktarım protokolü”; URL ile de “istenen bilgiyi bulunduran bilgisayar adresindeki bilgiyi birleştiren standart bir adres formatı” tek bir sayfada birleştirerek W3’ü yaratmış oldu.⁵¹²

Şekil 2.4: Bir web sitesinin bileşenleri

Bernes-Lee’nin W3’ü üretmesinden öncede bilgisayarlar aracılığı ile dosya aktarımı, e-posta gönderme, ses-video aktarma-oylatma, haber-tartışma grupları vb.ler vardı. Ancak W3 internette gerçekleşen bu uygulamaların hepsinin tek bir web sayfasında (web page) birleşmesine olanak sağladı. Bununla birlikte bu uygulamaları İnternet üzerinden kullanabilmek için belirli bir düzeyde bilgisayar dillerini, komutlarını, işlevlerini bilmek gerekiyordu. W3’ün en önemli etkisi de bu alanda gerçekleşti. Sam Han’ın ifadesiyle W3 sayesinde internet “uzman sistemi”nden çıktı ve W3 “masaüstü ara yüzü ile temel bilgisayar beceri ve aşinalığına izin verdi.”⁵¹³

W3 ile birlikte hem daha çok insan internete bağlanmaya başladı ve hem de internetin içeriği büyümeye başladılar. Bu gelişmenin sonucunda internet teknolojisinin temel altyapısını (PC üretimi, internet sunucuları, telefon hatları, modem üretimini) sunan özel sektör dışında, W3 ile doğrudan doğruya ilişkili olan web taraması (*Netscape, Internet Explorer*), arama motoru (*Altavista, Yahoo,*

⁵¹¹ Chris Sherman ve Gary Price, *The Invisible Internet: Uncovering Information Source Search Engines Can't See*, (New Jersey, Cyber Age Books, 2001), 2

⁵¹² Castells, *Enformasyon Çağı:..... Cilt-1*, 65.

⁵¹³ Han, *Web 2.0...*, 23.

Google), web üzerinden mail (Hotmail), web sayfası yaratma (Geocities) teknolojileri üreten özel sektör ortaya çıktı.⁵¹⁴

Bernes-Lee W3 ile ilgili iki tane hayali olduğunu belirtir. İlk hayali enformasyon alanında (*information space*) “insanların işbirliği” içinde, sadece “tarama değil yaratımda bulundukları” bir web; ikinci hayali ise “insan ve bilgisayar arasında içerik, bağlantı (*link*) ve işlem üreten” Anlamsal Web’in (*semantic web*) oluşması.⁵¹⁵

Sam Han 2000’li yıllarda web kullanıcılarının “sohbet odalarında, tartışma platformlarında ilişki içindeydiler ve parmaklarının ucunda ansiklopedik bilgilere” sahip kişiler olarak tanımlar. Sam Han’a göre “önceki medyadan (*prior media*) internet ve web’te bir etkileşim olmasına rağmen, içerik üretilmediği için” “Web 1.0’ın daha çok ‘enformasyon tüketimi’ olarak karakterize olduğunu” belirtir.⁵¹⁶

W3 ortaya çıkmış olmasına rağmen içerik üretimi beklenen düzeyde gerçekleşmemesinin de etkisi ile internet teknolojilerine yatırım yapan ve internet şirketi olarak tanımlanan “dot-com” şirketleri 2001 yılında ABD’de borsasında 5 milyon dolarlık bir kayıp yaşadı.⁵¹⁷ Hatta Web 2.0 kavramını ortaya atan ve geliştiren O’Reilly Media’nın kurucusu Tim O’Reilly “dot-com balonu” olarak tanımlanan dönemini “Web 1.5” olarak adlandırarak yaşanan ekonomik durumun web’in değil “web’i başka bir şeye dönüştürmek isteyen firmaların kaybı” olarak tanımlar.⁵¹⁸

Web 2.0 terimini 1999 yılında ilk kullanan Darcy DiNucci o yıllarda cep telefonlarından ADSL modemlere kadar gelişmekte olan internet teknolojilerini göz önüne alarak Web 2.0’ı “henüz embriyo halindeki gelişimini görebildiğimiz, [ancak] şafağı gözükmeye başlayan”⁵¹⁹ bir teknoloji olarak tanımlar. Web 2.0 teriminin kullanımının popüler hale gelmesini sağlayan Tim O’Reilly, Web 2.0’ı her şeyden önce “kolektif zekanın” dahil olduğu “katılım mimarisi” olarak tanımlar.⁵²⁰

Web 2.0, Web 1.0’ın karşıtı bir durum değildir. Berners-Lee’nin “web 2.0’ın tam olarak ne olduğunu kimse tarafından bilinmediği”ne dair bir vurgu yapsa da

⁵¹⁴ Han, *Web 2.0...*, 22.

⁵¹⁵ Bernes-Lee, *Weaving The Web...*, 157-158.

⁵¹⁶ Han, *Web 2.0...*, 24

⁵¹⁷ Kalen Smith, “[History of the Dot-Com Bubble Burst and How to Avoid Another](#)”

⁵¹⁸ Tim O’Reilly, “[Web 2.0 Compact Definition: Traying Again](#)”, (2006)

⁵¹⁹ Darcy DiNucci, “[Fragmented Future](#)”, *Print*, (1999), 32

⁵²⁰ Tim O’Reilly, “[What Is Web 2.0 : Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software](#)”, (2005)

“gerçekte Web 2.0, Web 1.0’ın üzerinde çalışan inşaların ürettiği standartların kullanılması anlamına...” geldiğini belirtir.⁵²¹

Teknik olarak Web 2.0, Web 1.0’ın geliştirilmiş bir halidir. Web 2.0’da HTML ile birlikte XML (*Extensible Markup Language*-Genişletilebilir İşaretleme Dili), CSS (*Cascading Style Sheets*- Basamaklı Biçim Sayfası), PHP (*Hypertext Preprocessor*-Zengin Metin Önışlemcisi) vb. diller; HTTP yanında ASP (*Active Server Pages*-Etkin Sunucu Sayfaları) sunucuları kullanılmaktadır.

Web 1.0’dan farklı olarak Web 2.0’da web kullanıcıları web’teki içeriğin temel üreticisi olmuştur. Web 1.0 ve web 2.0 arasındaki farkı şöyle örnekleyebiliriz: Hürriyet Gazetesi’nin internet sayfası olan www.hurriyet.com.tr içeriği Hürriyet Gazetesi’nde çalışan kişiler tarafından belirlenir. Bu bağlamda Hürriyet Gazetesi’nin internet sitesinin temel mantığı Web 1.0’dır. Ekşi Sözlük sitesi ise teknolojik tasarım olarak sadece boş bir platformdur. Ancak Ekşi Sözlük içeriği kullanıcıları tarafından doldurulacak şekilde tasarlandığı için on binlerce kullanıcı tarafından içeriği oluşturulan Web 2.0’a teknolojisinin ürünü bir sitedir.

Tim O’Reilly “yaptıkları beyin fırtınasından sonra” Web 1.0 ve Web 2.0 arasındaki farkları aşağıdaki gibi betimler.⁵²²

Web 1.0	Web 2.0
Çift klik	Google AdSense (Google reklamları)
Ofoto (fotoğraf arşiv sitesi)	Flickr (fotoğraf bloğu)
Akamai (şirketler için paylaşım alanı sağlayan)	BitTorrent (kişiler arası dosya paylaşım sitesi)
Mp3.com (online müzik sitesi)	Napster (ücretsiz müzik paylaşım sitesi)
Online Britannica Ansiklopedisi	Wikipedia
Kişisel web sayfası	Blog Sayfaları
Evite (Arkadaşlarınız için davet sitesi)	Upcoming.org (bağış sitesi)

⁵²¹ Tim Berners-Lee’den aktaran, Paul Anderson, [“What is Web 2.0? Ideas, Technologies And Implications For Educations”](#), *JISC, Technology And Standarts Watch*, (2007), 5

⁵²² O’Reilly, “What Is Web 2.0...”

Sayfa gösterme	Tıklama başına maliyet
Alan adı spekülasyonu	Arama motoru optimasyonu
Screening scarping (yazılım verisini çıktıda aramak)	Web servisleri
Yayımcılık	Katılımcılık
İçerik yönetim sistemi	Wiki
Sözlük (Taksonomi)	Folksonomi
Yapışkanlık	Sendikalaşma

Tim O'Reilly'in web kullanıcıların içinde yer aldığı ve “katılım mimarisi” olarak tanımladığı Web 2.0, web'i icat eden Tim Berners-Lee'nin hayallerinin ötesine ulaştığını söylemek pek de abartı olmaz. Çünkü internet ve web teknolojileri üzerinden yapılan, özellikle fütürist, analizlerin temel eksenini “insan-makine-insan” ilişkisinin web üzerinden sanal (*virtual*) betimlenmesidir. Ancak 2010 yılında Arap Baharı ile başlayan gelişmeler sonrasında Castells “İsyen ve Umut Ağları” kitabında Web 2.0'ın ortaya çıkardığı manzarayı şu şekilde betimliyor:

Bireyler üzüntü ve umutlarını internetin serbest kamusal alanında paylaşarak, birbirleriyle bağlar kurarak, çok sayıda var oluş kaynağından projeler hayal ederek kişisel görüşlerinden ya da örgütsel bağlılıklarından bağımsız olarak ağlar oluşturdular. Bir araya geldiler. Ve bu birliktelik onların, mevcut güçlerin serpilip yeniden çoğalmak için yıldırımlarıyla, göz korkutmalarıyla, gerektiğinde açık ya da kurumsal olarak uyguladıkları kaba kuvvetle insanı felç eden o duyguyu, korkuyu aştılar. Her yaştan, koşuldan insanlar, birbirleriyle ve kurmak istedikleri kaderle belirledikleri kör bir randevuya gitmek, siber-uzamın güvenliğinden çıkıp kent uzamını işgal etmek üzere yola koyuldu; büyük toplumsal hareketlere her zaman damgasını vurmuş olan öz farkındalık içinde tarih yapma, kendi tarihlerini yapma haklarını talep ediyorlardı.⁵²³

⁵²³ Manuel Castells, *İsyen ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, (İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2012), 17-18

Berners-Lee'nin ilk hayali olan web'in "enformasyon alanında insanların üretim yapması" hem W3'ün sınırları hem de internet teknolojilerinin gelişmişlik düzeyi nedeniyle ancak 2000'li yıllarda Web 2.0 döneminde gerçekleşirken, ikinci hayali olan Anlamsal Web ile ilgili çalışmalar bugün yoğun şekilde devam etmektedir.

Teknolojik olarak bilgisayarlar herhangi bir zekaya sahip değildirler. Bilgisayarlar kendilerine yüklenen programların içeriğine, sonuçlarına, biçimlerine karşı kayıtsızdır. İnternet ve web içinde aynı durum geçerlidir. İnternette şu an mevcut olan herhangi bir enformasyon parçacığının ne anlama geldiği bilgisayarlar değil insan belirler. Günümüzde hem bilgisayar teknolojisinde Yapay Zeka araştırmaları devam etmektedir hem de İnternet üzerinden bir Yapay Zeka oluşturma çalışmaları devam etmektedir. Anlamsal Web olarak tanımlanan İnternet temelli Yapay Zeka çalışmalarının öncülerinden birisi de W3'ün yaratıcısı Berners-Lee'dir. Bernes-Lee Anlamsal Web'in "programlar tarafından analiz edilerek bizlere yardımcı olması ve yaptıklarımızı düzenlemesi" olarak tanımlar. Anlamsal Web "enformasyon hakkında enformasyon"dur (*metadata*).⁵²⁴

Anlamsal Web teknolojik olarak oldukça karmaşık bir sistem olmasına rağmen mantığı oldukça basittir. Bugün webte herhangi bir şeyi aramak istediğimizde aranan enformasyon ile ilgili etiketleri (tag) bir arama motoruna girmemiz yeterlidir. Örneğin Google gibi bir arama motoruna "Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi" yazıldığında arama motoru olarak Mimar+Sinan+Güzel+Sanatlar+Üniversitesi etiketlerinin hem bir arada olduğu hem de tek tek ya da ikili, üçlü, dörtlü bir arada oluşlarını sıraya dizerek sonuçları getirir. Bu aşamadan sonra Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ile ilgili anlamsal tarama, örneğin üniversitenin bir bölümünü bulmak, kullanıcıya aittir. Anlamsal Web teknolojisinde ise arama motoruna "Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde hangi bölümler var" gibi bir soru sorulduğunda arama motoru kullanıcıya sorunun cevabını anlamlı bir şekilde verecektir.

Michael K. Bergman 2001 yılında yaptığı bir çalışma ile web'i "yüzeysel ve derin web" olarak ikiye ayırır. Yüzeysel web yaratıcıları tarafından arama motorlarının indeksleme sistemine dahil edilmiş yaklaşık 2 milyar web sayfasını kapsarken, derin web hiç bir arama motoru tarafından bulunamayan yaklaşık 500 milyar web

⁵²⁴ Tim Berners-Lee, "Foreword", *Spinnig The Semantic Web*, Ed. Diter Fensel vd., (Cambridge, MIT Press, 2005), xvii.

sayfasından oluşur.⁵²⁵ Anlamsal web bilgisayarların insanlar tarafından girilen verileri bir anlam dizgesi içinde analiz etmesi olduğundan bu teknoloji tam olarak ortaya çıktığı zaman web içindeki istisnasız tüm veriler webe dahil edilerek anlamlı olması sağlanacaktır.

Önceki sayfalarda bahsedildiği gibi Web 2.0, Web 1.0'a alternatif olarak tanımlanmamakta, ancak Anlamsal Web ile Web 2.0 “zıt” olarak tanımlanmaktadır: “Web 2.0 web kullanıcıların web ile çoğunlukla etkileşimini sağlarken, Anlamsal Web farklı kaynaklardan kombine edilmiş ve veri servislerinin web geliştiricileri için yeni teknolojik olanaklar sunmaktadır.”⁵²⁶ Buna göre Anlamsal Web öncelikle uzmanlardan oluşan web geliştiricilerine yönelikken ve Web 2.0 sıradan kullanıcıyla bağlantılıdır.

Anlamsal Web günümüzde henüz tam anlamıyla geliştirilmiş bir teknoloji değildir. Ancak şimdiden Anlamsal Web'in meydana çıkaracağı gelişmelere dair coşkuyla yaklaşımlar olduğu gibi temkinli yaklaşımlar da bulunmaktadır. Anlamsal Web'in gelişmesiyle birlikte özellikle internet üzerinden var olan e-ticaretin web'i daha etkili kullanma olanağına sahip olacağı düşünülmektedir.⁵²⁷ Anlamsal Web'in olumsuz gelişmelere yol açabileceğine dair düşünceler de genel olarak iki grupta toplanmaktadır. Birinci grup Anlamsal Web'in tüm teknolojik gelişmişliğine, Yapay Zekâ becerisine rağmen web'in yorumlayacağı enformasyonun da insanlar tarafından verileceği ve bu bilgilerin doğruluk ya da yanlışlığını makinelerin ayırt edemeyeceği düşüncesini savunmaktadır. Anlamsal Web'e temkinli yaklaşanların ikinci grup ise Anlamsal Web sayesinde ortaya çıkan enformasyonun özellikle devletler için yeni bir iktidar alanı olacağı, web kullanıcılarının kimliğine dair devletlerin elinde çok daha fazla veri toplanacağını düşünmektedir.

İnternet ve web'in tarihi teknik bir tarih olmasının yanı sıra çok ciddi tarihsel ve toplumsal ilişkileri barındırmaktadır. İnternetin ortaya çıkmasında ABD ve Sovyetler Birliği arasında her iki ülkeyi nükleer savaşın eşiğine getiren bir ilişki neden olmuşken, Web 2.0 teknolojilerinin dolaylı ve/veya doğrudan bir biçimde Arap Baharı, Londra Ayaklanmaları, Mısır Devrim'i, Gezi İsyanı'nda etkili olmuştur.

⁵²⁵ Michael K. Bergman, “[The Deep Web: Surfacing Hidden Value](#)”, *The Journal of Electronic Publishing*, Volume: 7, Issue:1

⁵²⁶ Peter Mika, *Social Networks And The Semantic Web*, (Barcelona, Springer, 2007), 26-27.

⁵²⁷ Kaan Kurtel, “Web'in Geleceği: Anlamsal Web”, *Ege Akademik Bakış/ Ege Academic Review*, 8 (1), (2008), 211

Yakın bir gelecekte bile internet ve web teknolojilerinin neler getireceğini ancak Licklider veya Berners-Lee'nin yapabildiği gibi hayal edebiliriz. Ancak İnternet ve web'in ortaya çıkması, gelişimindeki tarihsel ve toplumsal dinamiklerin çeşitliliği bilmek, bugün herhangi bir İnternet ve web teknolojisinin dinamiklerinin sosyal bilimsel olarak araştırılmasında, anlaşılmasında temel etkenlerden birisidir. Çünkü bugün kullanılan herhangi bir internet ve web teknolojisinin kendi tarihi de İnternet ve web'in tarihindeki toplumsal dinamikliğe ve çeşitliğe sahiptir.

2.2 Web 2.0 Uygulamaları

Web 2.0 uygulamaları 2000'lerde daha baskın hale gelmeye başlamasına rağmen Web 1.0 döneminden de beslenmiştir. Tartışma panoları/forumlar (bundan sonra sadece forum olarak adlandırılacaktır), P2P (*Peer to peer* - uçtan uca ya da kişiden kişiye), *chat* (sohbet) uygulamaları Web 1.0 döneminde ortaya çıkmış internet uygulamalarıdır.

Ancak Web 2.0'ın uygulamalar bakımından farklı uygulamaları üreten yeni kodlama dillerini ortaya çıkarması (örneğin PHP) ile internet uygulamalarının üretimi kolaylaşmıştır. Kodlama dillerindeki değişiklik her şeyden önce kullanıcıların lehinde sonuçlanmıştır. Web 1.0 döneminde uygulamaları kullanabilmek için gerekli teknolojiye dair bilgi düzeyi Web 2.0'da uygulamayı kullanma düzeyindeki bilgiye dönüşmüştür. Böylece Web 2.0'ın ortaya çıkardığı uygulamalar dünya çapında her kullanıcı tarafından rahat erişilen ve kullanılan internet uygulamalarına dönüşmüştür.

Web 2.0 uygulamaları öz itibarıyla temel bir şablonun (örneğin Ekşi Sözlük'ün arayüzünün) sabit olması, ancak içeriğin kullanıcılar tarafından üretilmesidir. Bu bağlamda *user-generated content* (kullanıcı tarafından oluşturulan içerik) Web 2.0 uygulamalarının temelini oluşturur. *User-generated content* ile geleneksel medyanın içerik üretimindeki tek taraflı ilişki, yeni medyada kullanıcıların dahil olmasının da ötesinde tamamen kullanıcılar tarafından üretilen içeriğe dönüşmüştür.

Web 2.0 internet uygulamaları çeşitli olmakla beraber kullanım bakımından sosyal medya, wikipedia, bloglar, tartışma forumları öncelikli uygulamalardır.

2.2.1 Sosyal medya

Sosyal medyanın herkes tarafından benimsenen bir tanımı yoktur: Sosyal medya:

...gelişen bilgisayar, internet ve mobil teknolojisi ile ortaya çıkan, kullanıcıların zamandan ve mekandan bağımsız bir şekilde interaktif olarak etkileşimde bulundukları sanal medya ortamıdır.⁵²⁸

...internet tabanlı bir grup uygulamadır. Web 2.0'ın ideolojik ve teknolojik temelleri ile kullanıcı tarafından içerikleri oluşturulur ve değiştirilir.⁵²⁹

Sosyal medya sanal cemaatler ve ağlar (*networks*) yoluyla bilgi, fikir, kariyer ilgileri ve diğer ifade biçimlerinin oluşturulmasını ve paylaşımını kolaylaştıran bilgisayar ortamı (*computer-mediated*) teknolojilerdir.⁵³⁰

Sosyal medyanın farklı tanımları olmakla birlikte ortak olan noktaları kendisini göstermektedir. Sosyal medya bilgisayar ve internet teknolojilerine dayanır. Web 2.0 internet uygulamaları sosyal medyanın temel internet araçlarını oluşturur. Kodlama dillerinin getirdiği olanaklarla sosyal medya yazılı, görsel, işitsel bilgi parçalarından en az birisini içerir. Son olarak sosyal medya içerikleri kullanıcılar tarafından üretilir.

Sosyal medyanın diğer bir önemli özelliği ise diğer Web 2.0 uygulamalarından farklı olarak çeşitli işlevleri bir arada barındırabilmesidir. Örneğin P2P uygulamaları (torrent programı Vuze gibi) kişiler arasında dosya aktarım işlevine sahiptir; ancak bir sosyal medya uygulamasından da dosya paylaşılabilir. Skype sadece yazılı, sesli, görüntülü sohbet uygulaması olmakla birlikte, bugün Facebook'ta diğer işlevlerin yanı sıra yazılı, sesli, ve görüntülü sohbet işlevi de vardır. Sosyal medyanın, sınırları olmakla birlikte, işlev genişliği onun kullanıcılar tarafından tercih edilmesinin önemli nedenlerinden birisidir.

Sosyal medyanın içeriği ağırlıklı olarak kullanıcılar tarafından belirlenir. Bir sosyal medya uygulamasının kullanıcılara sunduğu kullanım şartlarının belirleyiciliği önemli olmakla birlikte bu şartların etki düzeyi tartışmalıdır. Örneğin Twitter'da bir tweet veya hesap Twitter'ın kullanım koşullarına uymadığı gerekçesi ile şikayet

⁵²⁸ Ümit Salav, *Sosyal Medya Savaşları: Zeki Müren De Artık Bizi Görecektir*, (İstanbul, Hayat, 2014),

29

⁵²⁹ Andreas M. Kaplan & Michale Henlerin, "Users Of The World, Unite! The Challanges And Opportunites of Social Media", *Business Horizons*, 53, (2010), 61

⁵³⁰ [Social Media](http://www.wikipedia.org), www.wikipedia.org,

edilebilir; Twitter şikayeti uygun bulup bir tweeti silebilir, engelleyebilir veya hesabı kapatabilir. Ancak bununla birlikte Twitter’ın arama bölümünden pornografi ile ilgili herhangi bir terim ile arama yapıldığında çok kolaylıkla pornografik içerikli tweetlere veya hesaplara ulaşmak mümkündür.

Sosyal medya bu bağlamda, uygulamanın izin verdiği içerik üretme kodlarına (ses, yazı, görüntüye) uygun olarak kullanıcısının üretmek istediği içerik kadar içeriğe sahip olabilir. Sosyal medya bir yardım toplama mecrası olabileceği gibi, nefret söyleminin yeniden ortaya konulduğu bir mecra olmayı da aynı anda mümkün kılar.

Antropolog Robin Dunbar yaptığı araştırmalar ve çalışmalar ile “insanın yürütebileceği sosyal ilişki sayısının sınırını temsil eden sayı”yı hesaplamıştır. Dunbar Sayısı olarak adlandırılan bu sayı “yaklaşık 150 kişi”dir.⁵³¹ Dunbar primatlarda yapılan çalışmaları temel alarak “sosyal ilişkilerde “grup sayısında karşımıza belli bir üst limit çıkar çünkü bu üst limitin bir hayvanın karmaşıklık düzeyinde sürdürebileceği ilişki sayısının limiti” olduğunu belirtir.⁵³²

Tezin yazarının bu satırları yazdığı sırada Facebook’taki “arkadaş” sayısı 16888’dir. Gerçeklikte ise tezin yazarının sosyal ilişkide olduğu kişi sayısı Dunbar Sayısı’ndan da azdır. Dunbar çalışmasında Facebook, MySpace gibi sosyal medya uygulamalarını örnek göstererek internetin “ne var ki bu tuhaf elektronik dünyaya şöyle gelişigüzel [bakıldığında]... çok sayıda –yani 200’den fazla- arkadaşı olanların tümü, listelerindeki kişiler hakkında ya çok az şey bilirler ya da hiçbir şey..” şeklinde ifade eder.⁵³³

Sosyal medyanın bir kişinin etrafında binleri hatta milyonları toplamasına olanak sağlayan özellik sosyal medyanın aynı zamanda sosyal ağları (*social network*) içermesidir. Jonathan A. Obar ve Steve Widman sosyal medyanın “diğer bireylerin ve/veya grup profillerine” bağlanmasına olanak sağlamanın sosyal ağları geliştirdiğini belirtirler.⁵³⁴ “Sosyal medyada “bir ağ listesi oluşturulduktan sonra

⁵³¹ Robin Dunbar, *Şu Hayatta Kaç Arkadaş Lazım: Dunbar Sayısı ve Diğer Evrimsel Acayiplikler*, (İstanbul, NTV Yayınları, 2011), 30

⁵³² Dunbar, *Şu Hayatta Kaç ...*, 36-37

⁵³³ Dunbar, *Şu Hayatta Kaç ...*, 28-29

⁵³⁴ Jonathan A. Obar, Steve Wildman, “Social Media Definition And The Governance Challenge: An Introduction To The Special Issue”, *Telecommunications Policy*, 39 (9), (2015), 8

kullanıcılar, aktif olarak organize olan diğer kullanıcıların listesini kullanarak sosyal ağın gözden geçirilmesini, incelenmesini ve iyileştirilmesini sağlayabilir.”⁵³⁵

Sosyal medyanın aynı zamanda sosyal ağları içermesi onun dünya çapında kullanılmasının da yolunu açmıştır. Ağustos 2017’deki verilere göre bazı sosyal medya uygulamalarının kullanıcı sayısı da bu iddiayı destekler niteliktedir:

Facebook: 2,047,000,000

Youtube: 1,500,000,000

WhatsApp: 1,200,000,000

Facebook Messenger: 1,200,000,000

WeChat: 938,000,000

QQ:861,000,000

Instagram: 700,000,000

QZone: 638,000,000

Tumblr: 357,000,000

Twitter: 328,000,000 ⁵³⁶

Özetle Web 2.0 döneminin ürünü olan sosyal medya uygulamalarının getirdiği teknolojik yenilikler hız, erişim, yaygınlık gibi kolaylıkları sayesinde günümüz internet kullanıcıların büyük çoğunluğu tarafından kullanılmaktadır ⁵³⁷ Sosyal medyanın içeriğinin kullanıcılar tarafından üretiliyor olması da bu uygulamaların tercih edilmesinin en temel nedenlerinin başında geldiği söylenebilir. Bu nedenle Montaigne’in “her insanda, insanlığın bütün halleri vardır”⁵³⁸ düşüncesine benzer şekilde sosyal medyada da insanlığın bütün halleri görülebilir.

⁵³⁵ Obar, Wildman, “Social Media Definition....”, 8

⁵³⁶ [Social Media, www.wikipedia.org](http://www.wikipedia.org)

⁵³⁷ 2017 istatistiklerine göre dünya nüfusu yaklaşık 7,5 milyarken internet kullanıcı sayısı ise yaklaşık 3,8 milyardır. Facebook kullanıcısının yaklaşık 2 milyar olduğu düşünüldüğünde internet kullanıcılarının yarısı Facebook kullanmaktadır. Bir kişinin birden fazla sosyal medya kullanabileceği düşünüldüğünde sosyal medya kullanımının yaygınlığı kendisini daha net göstermektedir.

Dünya nüfusunun internet kullanımı için bkz: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

⁵³⁸ Montaigne, *Denemeler*, (İstanbul, MEB, 1960), 6

2.2.2 Wikiler

Wiki kelimesi Hawaii dilinde “çabuk” anlamına gelse de günümüzde “...kullanıcıları tarafından içeriği ve yapısı doğrudan web tarayıcısı aracılığı ile değiştirilen bir web sitesi..” anlamındadır.⁵³⁹ “Tipik bir wiki’de metin basitleştirilmiş işaretleme dili (*simplified markup language*) kullanılarak yazılır ve çoğunlukla zengin metin editörü (*rich-text editor*) yardımıyla düzenlenir.”⁵⁴⁰

Wikiler teknik olarak bir “wiki arama motoru” içeren “wiki yazılımı” (*wiki software*) kullanır. Ancak wiki arama motorunu oluşturan yazılım “...içeriğin tanımlanmış bir sahibi ve lideri olmaması ve wikiler’in zımni yapıya sahip olmasından dolayı, kullanıcıların ihtiyaçlarına hitap eden blog yazılımları gibi pek çok yazılımdan farklıdır.”⁵⁴¹

Bo Leuf ve Ward Cunningham wikiler’in temel bağlamını şu şekilde belirtirler: “Bir wiki bilginin (*information*) depolanması ve değiştirilmesi için bir hipertext sistemi olan birbirine bağlı web sayfalarının serbestçe geliştirilebilir koleksiyonudur. Her sayfanın herhangi bir kullanıcı tarafından düzenlenebilir olduğu bir veri tabanıdır.”⁵⁴²

Wikiler kullanıcılarının “işbirliği” ile üretilen web siteleridir. Leuf ve Cunningham internette işbirliği modeline dayalı üç internet uygulaması olduğunu belirtir: Mail listeleri, dosya paylaşımı ve interaktif sayfalar.⁵⁴³ Wikiler interaktifliğini “aynı zamanda pek çok kullanıcının aynı bağlamı düzenlemesinden” sağladığı için interaktif sayfalar uygulaması içindedir.⁵⁴⁴ Wikiler’de kullanıcılar bir maddeyi (*article*) ortaklaşa olarak üretirler. Bu nedenle wikiler’de kullanıcıların kim olduğu değil, kullanıcıların işbirliği içinde ortaya çıkarılan bağlam (madde) önemlidir.

⁵³⁹ Wikipedia, www.wikipedia.org

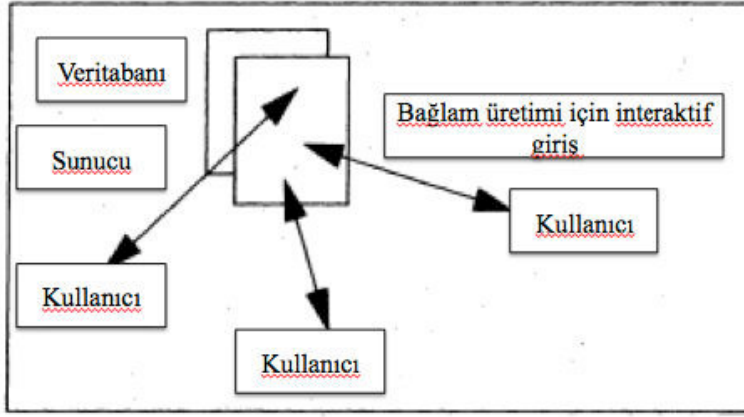
⁵⁴⁰ Wikipedia, www.wikipedia.org

⁵⁴¹ Wikipedia, www.wikipedia.org

⁵⁴² Bo Leuf & Ward Cunningham, *The Wiki Way: Quick Collaboration On The Web*, (Boston, Addison-Wesley, 2001), 14

⁵⁴³ Leuf, Cunningham, *The Wiki Way:...*, 5

⁵⁴⁴ Leuf, Cunningham, *The Wiki Way:...*, 7

Şekil 2.5: İşbirliğine dayalı bağlam üretimin interaktif sunucu modeli⁵⁴⁵

Bağlam ve içerdiği madde sayısına göre bazı wikiler aşağıdaki gibidir⁵⁴⁶:

Çizelge 2.1: Bazı wiki siteleri

Site İsmi	Bağlam	Madde/Başlık Sayısı
Wikipedia	Ansiklopedi	18,000,000
Aboutus.com	Sözlük	17,611,146
Baidu Baike	Ansiklopedi	14, 310, 000
Lyrically	Şarkı Sözleri	1,737,000
TV Tropes	Film Klişeleri	163, 841
SNPedia	Bilim-Biyoloji	100, 000

Ürettiği bağlam ve madde/başlık çeşitliliği, çok dilli yayım (299 dilde) sunduğundan dolayı en bilinen wiki, wikipedia'dır. Wikipedia "herhangi bir kişinin madde düzenlenmesine izin veren, özgür bir çevrimiçi ansiklopedi" olarak tanımlanır.⁵⁴⁷

⁵⁴⁵ Leuf, Cunningham, *The Wiki Way*...,8

⁵⁴⁶ [List of Wikies](http://www.wikipedia.org/List_of_Wikies), www.wikipedia.org

⁵⁴⁷ [Wikipedia](http://www.wikipedia.org/Wikipedia), www.wikipedia.org

Wikipedia “internette dünyanın en geniş ve popüler referans sistemi ve beşinci en popüler web sitesidir.”⁵⁴⁸

Wikipedia “özgür ve açık kaynak wiki yazılımları” ile üretilmektedir.⁵⁴⁹ Bununla birlikte Wikimedia Vakfı aracılığı ile sadece bağışlar ile ekonomik yapısını korumaktadır.⁵⁵⁰ Wikipedia’nın bağışlarla ekonomik olarak var olmasının en önemli sonucu hiç bir şekilde reklam ilişkisine girmemesidir. Ayrıca Wikipedia telif konusu olabilecek herhangi bir içeriği barındırmamaktadır.⁵⁵¹

Wikipedia’nın ürettiği içeriğin, bilginin güvenilirliği wikipedia için temel kriterlerden birisidir. Bu nedenle bir maddenin içeriği hakkında kullanıcılar veya siteyi ziyaret edenler doğrulama (*verifiability*) olmadığını bildirirse, o madde wikipedia içinde kalmakla birlikte maddenin güvenilirlik (*reliable*) kriterini sağlamadığı bilgisi verilmekte aynı zamanda kullanıcılara ve site ziyaretçilerine maddenin doğrulanabilmesi için açık çağrı yapılmaktadır.⁵⁵²

Wikipedia’nın akademik bir kaynak olarak kabul edilip edilemeyeceği de önemli bir tartışma konusudur. Ancak en son Ekim 2017’de Neil C. Thomson ve Douglas Hanley’in wikipedianın akademik kullanımı ile ilgili yaptıkları araştırma sonuçları yayımlanmıştır. Thomson ve Hanley yaptıkları kapsamlı çalışmada bilimsel yayımlarda kullanılan basılı kaynaklarda “200 kelimedenden en az birisi”nin Wikipedia’dan alıntılandığını tespit etmişlerdir.⁵⁵³ Thomson ve Hanley “Wikipedia’nın bilimsel literatürün mevcut durumunu yansıtmakla kalmadığı, bununla birlikte bilimsel çalışmaları şekillendirdiği” sonucuna ulaşırlar.⁵⁵⁴

Wikiler esas olarak bilgiye (*information*) odaklanan Web 2.0 uygulamalarıdır. Wikilerde bulunan bilgi Wikipedia örneğinde olduğu gibi bilim ile ilişkili bir bilgi türü olmak zorunda değildir. Ancak wikiler’deki bir bilginin doğrulanması ve/veya yanlışlanmasının doğrudan wikiler’in içerik üreticisi olan kullanıcıları ile oluşturulması bilginin kolektif bir işbirliği içinde üretilmesi ve sunulması bakımından önemlidir.

⁵⁴⁸ Wikipedia, www.wikipedia.org

⁵⁴⁹ Wikipedia, www.wikipedia.org

⁵⁵⁰ Wikipedia Foundation, www.wikipedia.org

⁵⁵¹ Wikipedia, www.wikipedia.org

⁵⁵² Verifiability, www.wikipedia.org

⁵⁵³ Neil C. Thomson & Douglas Hanley, *Science Is Shaped By Wikipedia: Evidence From A Randomized Control Trial*, (MIT Sloan Scholl Working Paper, 5238-17, 2017), 11

⁵⁵⁴ Thomson , Hanley, *Science Is Shaped By ...*, 32

İnternetin yaygınlaşması ile birlikte hem wikiler'deki içerik üretimi de yaygınlaşmış hem de internet kullanıcıları bir bilgiye ulaşmak için öncelikle wikiler'i kullanmaya başlamışlardır. İnternette bir web sitesine olan ilgiyi ölçmek için kullanılan *rank* (sıra/kademe) derecelendirmeleri wikiler'in güvenilirliklerini görmede belirleyici bir işleve sahiptir. Sanal alemde bir web sitesinin kullanıcılar (ve hatta araştırmacılar) için güvenilirliği o web sitesinin internet sıralamasındaki yerine göre belirlenir.

Wikiler'deki bilgi üretimi, üretilen bilginin kendisi bilimsel bilgi sınırları içinde tartışmaya açık olsa da, çoğunlukla pratik nedenlerle internet kullanıcılarının çoğunluğun kullandığı, baktığı, izlediği, paylaştığı bilgi içeren web sitelerini bilgi kullanımında öncelikli referans olarak aldıkları söylenebilir.

2.2.3 Blog

Blog, *weblog* (web günlüğü) teriminin kısaltılmış halidir. Blog “...internette (www’de) yayımlanan, çoğunlukla enformel bilgiler içeren ve günlük biçimde metin girişlerinden (post) oluşan bir tartışma ya da bilgilendirme amaçlı web sitesidir.”⁵⁵⁵ 2009’a kadar daha çok “kişisel çalışmalar” için kullanılan bloglar, bu tarihten sonra “çoklu yazar”ları da içermeye başlamıştır.⁵⁵⁶⁻⁵⁵⁷ Çoklu yazarlı bloglarda yazarlar kişisel olarak var olur. Sadece çoklu yazarlı blog sitesi tasarımları standart olmakla birlikte birden fazla kişinin kullanımını sağlamaktadır.

Bloglar biçim (*format*), biçim ve her ikisinin bir arada olduğu halde tanımları da yapılmıştır.

Biçim olarak blog; “ters kronolojik sıradaki bağlantılar ve gönderilerden oluşan günlük” olarak tanımlanır.⁵⁵⁸⁻⁵⁵⁹ Tema olarak blog; “bireyler için herkese açık kişisel bir günlük olarak işlev gören, sıklıkla yazarının kişiliğini yansıtan web sayfası” biçiminde tanımlanır.⁵⁶⁰

⁵⁵⁵ Blog, www.wikipedia.org

⁵⁵⁶ Blog, www.wikipedia.org

⁵⁵⁷ Günümüzde pek çok medya kurumu haber siteleri yanında resmi olarak çalışan yazarlarını ve/veya okuyucularını da bünyelerinde barındıran blog sayfalarına sahiptir.

Bkz: Hürriyet gazetesinin blog sayfası: Yazar Kafe - <http://yazarkafe.hurriyet.com.tr>

Bkz: Milliyet gazetesinin blog sayfası: Milliyet Blog - <http://blog.milliyet.com.tr>

⁵⁵⁸ Dan Gilmore, *We The Media*, (Sebastopol, O'Reilly Media, 2004), 29

⁵⁵⁹ Blogların ters kronolojik yapısından dolayı ilk girilen değil en son girilen gönderi ilk gözükendir.

⁵⁶⁰ Blog, www.webopedia.com

Biçim ve temayı bir araya getiren blog; “doğrusal olarak zaman bazlı öğelerle güncellenecek şekilde tasarlanan, içeriğin özellikle kamusal tüketim için hazırlandığı durumlar dışında kişisel günlüklere benzeyen web sitesi”dir.⁵⁶¹

Tolga Çevikel bloglarının temel özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- Sayfalardan değil, gönderilerden oluşmaktadır,
- Kullanımı çok basit ve pratiktir,
- Gönderiler ters kronolojik olarak sıralanmaktadır,
- Sık güncellen(ebil)mektedir,
- Bireyler -tarafından yapılmaktadır, kişiseldir,
- Okuyucusunu içerik üretimine dahil etmektedir, etkileşimlidir,
- Dış bağlantılar merkezi önemdedir.⁵⁶²

Bloglar Web 2.0’daki kodlama dillerinin teknolojik özellikleri sayesinde herhangi bir internet kullanıcısının bir web sitesi oluşturmaya gerek kalmadan kendisine ait bir web sayfası oluşturmaya olanak sağlar. Web 1.0’ın kişisel kullanımda HTML kod dilini bilerek bir web sayfası hazırlamak zorunluluğu ile kıyaslandığında bloglar için gereken teknolojik bilgi düzeyi daha düşüktür. Bu nedenden dolayı internet kullanıcıları blogların teknolojik kodlarla oluşturulması süreçlerini pas geçerek doğrudan içerik üretimine başlarlar. Bloglar sayesinde internet kullanıcıları bir web sitesi olarak sosyal medyanın tasarım, format vb. kısıtlamalarına bağlı kalmaz.⁵⁶³

Bloglar’ın diğer Web 2.0 uygulamalarından temel farkı kişiselliği barındırmasıdır. Sosyal medyanın bazı uygulamaları içeriğin kullanıcının kişiselliğini aktarmasına izin vermesi bakımından mikro-blog olarak tanımlansalar da, bloglar’ın sosyal ağ düzeyi daha zayıftır. Bir sosyal medya hesabını milyonlarca kişi takip etmesine rağmen, bir blogun takipçisi ve/veya ziyaretçisi daha azdır.

Son olarak bloglar’ın ters kronoloji özelliği bir blogun güncelliğinin temel belirleyicisidir. Gönderi yayıma girdiği an takipçi, ziyaretçi tarafından anında

⁵⁶¹ Tod Stauffer’dan aktaran, Dan Li, *Why Do You Blog: A Uses And Gratifications Inquiry Into Bloggers’ Motivations*, (Milwaukee, Wisconsin, 2005), 27

⁵⁶² Tolga Çevikel, *Web 2.0, Bloglar ve Gazetecilik: Türkçe Politik Blogların Profesyonel Medya ve Gazetecilikle İlişkisi*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 83-87

⁵⁶³ Facebook, Twitter gibi sosyal medya uygulamalarının tasarımları belirli standartlar içindedir. Kullanıcıların bu standartları kişiselleştirmesi çok sınırlıdır.

okunabilir. Böylece hem blog sahibi hem de bloğun takipçisi, ziyaretçisi üretilen içeriğe içerik oluşturulduğu an erişebilir.

2.2.4 Forumlar

İnternet forumları (mesaj panoları) “... insanların mesaj biçiminde sohbet ederek (*conversation*) çevrimiçi tartışma sitesidir.”⁵⁶⁴ İnternet forumlarındaki sohbet, sohbet odalarından (*chat rooms*) farklıdır.⁵⁶⁵ İngilizce *chat* terimi daha çok çene çalmak anlamındadır. Teknik olarak ise chat odalarında sohbet anlıktır. İnternet forumlarında ise bir sohbete hemen, anında cevap vermek öncelikli değildir.

İnternet forumlarında tartışmalar açılmış başlıklar, konular (*topic*) ile gerçekleşir.⁵⁶⁶ Bir forum sitesi bir kategoriye (örneğin sadece bilgisayar kategorisine) sahip olabileceği gibi, kategorisiz de olabilir. Kategorisi olan bir forum sitesinde alt kategoriler sitenin ana kategorisi ile ilgili olmak zorundayken, kategorisiz forum sitesinde ise alt kategorilerin birbirleriyle bir ilgisi, ilişkisi olmak zorunda değildir.

Örneğin “Shift Delete” adlı internet forum sitesindeki tartışmalar sitenin bilgisayara ana kategorisi ile ilişkilidir.⁵⁶⁷ Ancak “Forumtr” adlı forum sitesinin bir kategorisi olmadığından “üniversiteler” başlığı ile “zayıflama ve diyet” alt kategorileri bir site içinde yer alabilir.⁵⁶⁸

İnternet forumlarının başlıkları “...hiyerarşiktir ve ağaç forumuna benzer. Her bir konu birkaç alt başlık/forumu içerebilir. Bir forumun konusuna girilen bir tartışmaya iplik (thread) denir ve her iplik çok sayıda kişi tarafından yanıtlanabilir.”⁵⁶⁹

İnternet forumları işleyiş olarak da hiyerarşiktir. Basit olarak internet forumları forum yöneticileri ve forum kullanıcıları olarak hiyerarşik olarak var olurlar. Forum yöneticileri kolaylaştırıcı (*moderator*) ve idareci (*administrator*) olarak ayrılır. Kolaylaştırıcılar “forum sitesinin temiz kalmasını sağlamak (spamlerden korumak),

⁵⁶⁴ İnternet Forum, www.wikipia.org

⁵⁶⁵ İnternet Forum, www.wikipia.org

⁵⁶⁶ İnternet Forum, www.wikipia.org

⁵⁶⁷ Bkz: <http://forum.shiftdelete.net/> sitesinde “Akıllı Telefonlar” <https://forum.shiftdelete.net/forums/akilli-telefonlar.33/> ve “Online Oyunlar” <https://forum.shiftdelete.net/forums/akilli-telefonlar.33/> başlıkları.

⁵⁶⁸ Bkz: www.frmtr.com içinde <https://www.frmtr.com/universiteler/> ve <https://www.frmtr.com/zayiflama-diyet/> sayfaları.

⁵⁶⁹ İnternet Forum, www.wikipia.org

tartışmalara gerektiğinde hakemlik yapmak için tüm forum üyelerinin yayımlarına ve ipliklerine erişim hakkı olan” forum yöneticisidir.⁵⁷⁰ İdareciler ise bir internet forumunun “teknik olarak çalışmasını sağlayan” yöneticilerdir.⁵⁷¹

İnternet forumlarının Web 2.0 uygulamaları içindeki kullanım ve etki düzeyi tartışmalıdır. Yukarıda bahsi geçen diğer Web 2.0 uygulamaları bir konunun internet kullanıcıları tarafından tartışılmasına da olanak sağlamaktadır. Ancak diğer Web 2.0 uygulamaları başı sonu belli olmayan ve/veya anlık tartışmaları içermesi içerir. Buna karşılık internet forumlarındaki tartışmalar başlık, konuya bağlı olduğu için içerik bir nedenden dolayı silinmediği sürece ulaşılması, takip edilmesi, dahil olunması daha mümkün tartışmaları içerir.

Örneğin Twitter’ın önemli fonksiyonlarından birisi de *hashtagler*’dir. Hashtagler Twitter’da kullanıcıların hakkında paylaşımlarda bulundukları üst kategorilerdir. Ancak bir hashtagin kimler tarafından, hangi zaman aralığında, nasıl bir içerikle tartışıldığına ulaşmak için bunun için özel tasarlanmış programlara, web sitelerine ihtiyaç vardır. Buna karşılık bir internet forumunda başlığın, konunun tartışmasının takibi, ulaşılması daha kolay ve pratiktir.

2.3 İnternette Kamusal Alan ve Kimlik

2.3.1 İnternet ve kamusal alan

Arendt, Habermas, Sennet gibi pek çok düşünür kamusal alana dair genel çözümlemeleri ile birlikte kamusal alanla ilişkili konuları ele almışlardır. Örneğin Arendt kamusal alanı Antik-Yunan ile doğrudan ilişkilendirerek modern dünya ile olan ilişkilerine; Habermas bir model önerisi ekseninde kamusal alanın dönüşümüne; Sennet var olduğu iddia edilen kamusal alanın bir süreç içinde çöküşüne odaklanmıştır.

İnternet ve kamusal alan ilişkisini ele alırken kamusal alanın teorisyenleri referans alınsa bile öncelikle bir teknoloji olarak internetin ortaya çıkardığı olgular üzerine

⁵⁷⁰ İnternet Forum, www.wikedpia.org

⁵⁷¹ İnternet Forum, www.wikedpia.org

odaklanılmıştır. Çünkü internet, sanallığına rağmen, hem bir sistem olarak kendisi hem de ortaya çıkardığı uygulamaları (en başta bir teknoloji olarak internetin kendisi olmak üzere mail, Facebook, Twitter, Ekşi Sözlük gibi uygulamalar) somuttur. Bu nedenle internet ve kamusal alan ilişkisinin incelenmesi kamusal alanın temel tartışma noktalarını içermekle birlikte internetin somut varlığının ortaya çıkardığı süreçlerin, durumların incelenmesi olarak kendisini göstermektedir.

Bu bağlamda internet ve kamusal alan ilişkisi en genel anlamda iki ana eksende ele alınmıştır. Birinci eksen liberal sınırlar içinde teknolojinin ve bunun en kapsamlı son ürünü olan internetin ortaya çıkardığı sonuçların tartışılmasını içerir. İkinci eksense birinci eksenin tam aksi kutuptan internet aracılığı ile toplumun yeni, daha yoğun bir denetim içine alındığı iddiasını taşır.

Her iki eksen de konu ayrı ve/veya bir arada olacak şekilde iki zemine dayanır. Birinci zemin bir teknoloji olarak internetin kendisinin kamusal alan ile olan ilişkisi, ikinci zemin ise internet ve internet dışındaki gerçek (sanal olmayan) kamusal alan ile ilişkisidir.

2.3.1.1 Liberal eksen

İnternetin küreselleşmesi internet dışında gerçekleşen küreselleşme ile doğrudan bağlantılıdır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde özellikle II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasındaki büyük sıçramalar sosyoloji başta olmak üzere pek çok disiplinde “endüstri sonrası toplum”, “post-modern toplum” vb. tartışmalarının da temelini oluşturur.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki temel teknolojik değişim Giddens’in da tarif ettiği biçimde “mekanik araçların yardımıyla teller ve kablolar üzerinden gönderilen analog sinyallere bağlı olan geleneksel telefon iletişimi, büyük miktarda bilginin sıkıştırıldığı ve sayısal [digital] olarak iletildiği bütünlenmiş sistemler...”in ortaya çıkması ile gerçekleşti.⁵⁷²

Giddens’in işaret ettiği gibi bilginin iletilmesinde mekanik ve sayısal teknoloji arasındaki fark “büyük miktarda bilginin sıkıştırılması” ve iletilmesi biçiminde gerçekleşti. Bilginin sıkıştırılması iletişimde niceliksel bir artışı ve aynı zamanda hızı

⁵⁷² Giddens, *Sosyoloji*, 84

da beraberinde getirdi. Nicelik ve hız ile yeni iletişim teknolojilerine sahip olan herkesin küresel düzeyde bilgiye erişmesi olanağı da beraberinde getirdi.

Giddens bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde ortaya çıkan küreselleşmenin ulus ve ulus devletle ilişkili “iki önemli boyutu” olduğunu belirtir:

1-İlkin,insanlar, küresel bir topluluğun üyeleri olarak, toplumsal sorumluluğun ulusal sınırların ötesine geçtiğini giderek daha fazla anlıyorlar.

2-İkinci olarak küresel bakış açısı, insanların kendi kimliklerini oluşturlarken, giderek daha fazla ulus-devlet dışındaki kaynaklara yöneldikleri anlamına gelir.⁵⁷³

Giddens küreselleşmenin ulus, ulus-devlet, ulus-kimlik ile ilgili ortaya çıkardığı iki değişimin aynı zamanda küresel çapta ekonomik değişimleri de içeren bir yanı olduğunu belirtir. Küreselleşme bir yandan “yeni gelişmeleri kendi gündelik yaşamlarıyla bütünleştirmeye istekli tüketici temelinin gelişimi”ne olanak sağlarken diğer yandan yeni tipte küresel bir üretici ortaya çıkardı:

Küreselleşen koşullarda rekabet gücüne sahip olmak için, iş dünyası ve şirketler kendilerini daha esnek ve daha az hiyerarşik bir yapıya sahip olacak biçimde yeniden yapılandırdılar. Üretim pratikleri ve örgütsel kalıplar daha esnek oldu; öteki firmalarla ortaklık düzenlemeleri yaygınlaşmış ve dünya çâğındaki dağıtım araçlarına katılmak, hızla değişen bir küresel piyasada iş yapmak için zorunlu hale gelmişti.⁵⁷⁴

Drucker, küreselleşen ekonomin ortaya çıkardığı değişimler noktasında Giddens ile benzer şeyler düşünmekle birlikte bu değişimleri doğrudan internet tabanlı e-ticarete bağlar. Drucker’a göre bilgi devrimini “besleyen” ne “bilgi”dir ne de “yapay zekâ”dır. Bilgi devrimini besleyen şey “e-ticarettir”:

E-ticaret, malların, hizmetlerin ve hatta yönetsel ve mesleki işlerin tüm dünyaya dağıtımı için önemli bir kanal, belki de en önemli kanal olarak internetin patlama yapmasıdır. Bu olay, ekonomileri, piyasaları, sanayi yapılarını; ürünleri, hizmetleri ve bunların akışını; tüketici dilimlerini, değerlerini ve davranışlarını; mesleki ve emek piyasalarını derinden değiştirmektedir. Ama bu olayın, toplumlar ve politikalar üzerindeki etkisi daha büyüktür. Bizim, dünyayı ,dünyanın içindeki yerimizi görme biçimimiz üzerinde etkisi ise daha büyüktür.⁵⁷⁵

Manuel Castells genel olarak iletişim teknolojileri ile ilişkilendirilen “endüstri sonrası toplum”, “enformasyon toplumu” vb. tanımlamaları yerine sayısallaştırmaya

⁵⁷³ Giddens, *Sosyoloji*, 86-87

⁵⁷⁴ Giddens, *Sosyoloji*, 88

⁵⁷⁵ Peter F. Durcker, “Bilgi Devriminin Ötesinde”, *Sosyoloji: Başlangıç Okumaları*, Ed: Antony Giddens, (İstanbul, Say Yayınları, 2009), 66

(*dijital'e*) dayalı teknolojiler ile insanın nöron benzerliğinden yola çıkarak “ağ toplumu” ifadesini kullanır. Castells’e göre sayısal teknoloji doğanın mantığının taklit halidir:

Enformasyon paradigmasında farklı teknolojik alanlar arasında sürekli dönüşüm, bu alanların bilgi üretimine ilişkin ortak mantıktan kaynaklanır; DNA’nın işleyişinde, doğal evrimde açıkça görülen, çipler, bilgisayarlar, yazılımlar yeni hız, depolama kapasitesi, bir çok kaynaktan akan enformasyonun esneklikle değerlendirilmesi becerisinde yeni sınırları zorlarken en ileri enformasyon teknolojilerinin giderek daha fazla taklit edilen bir mantıktır bu.⁵⁷⁶

Castells sayısal teknolojinin doğanın enformasyon mantığını taklit ettiğini belirtirken doğadaki ve sayısal teknolojiadaki “enformasyon paradigması” aynı zamanda “ağ toplumun da maddi temellerini oluştururlar”:

- 1-Yeni paradigmanın ilk özelliği hammaddesinin enformasyon olmasıdır.
- 2-İkinci özellikse, *yeni teknolojilerin etkilerinin yayılımıyla* ilgilidir.
- 3-Üçüncü özellik, bu yeni enformasyon teknolojilerini kullanan bir sistemin ya da ilişkiler kümesinin *ağ kurma mantığıyla* ilgilidir.
- 4-Dördüncüsü, ağlaşmayla ilgili fakat açıkça farklı bir özelliktir; enformasyon teknoloji paradigması *esnekliği* temel alır.
- 5-Bu teknolojik devrimin beşinci özelliği ise, *belli teknolojilerin son derece bütünleşmiş bir sisteme dönüşümünün* giderek yayılmasıyla ilgilidir.⁵⁷⁷

Castells “belli teknolojilerin son derece bütünleşmiş bir sisteme dönüşmesi” olarak tarif ettiği temel teknolojilerden birisi de internettir⁵⁷⁸. İnternet ağ anlamında hem net hem de web biçimi ile⁵⁷⁹ Castells’in “ağ toplumu” tanımına uygun başat teknolojilerden birisidir. Castells internetin ortaya çıkardığı potansiyeli “Maocu gerilla taktiği”ne benzetir. Castelles’e göre bir proje olarak internet:

... bir ölçüye dek düşmanın gücüne hareket kabiliyeti ve arazinin bilgisiyle karşı koyabilmek için gerilla güçlerinin çok geniş bir araziye yayılmasını öngören Maocu taktiklerin elektronik dengiydi. Sonuç, tam da mucidinin istediği gibi, herhangi bir merkezden kontrol edilemeyen,

⁵⁷⁶ Castells, *Enformasyon Çağı:....Cilt-1*, 93

⁵⁷⁷ Castells, *Enformasyon Çağı:....Cilt-189-191*, Vurgular yazara ait.

⁵⁷⁸ Castells’in dile getirdiği teknolojiler transistörlerden herhangi bir web uygulaması

⁵⁷⁹ Net ve web Türkçeye ağ olarak çevrilmektedir. Ancak net balıkçı ağlarına benzet bir ağ iken web örümcek ağına benzer bir ağıdır. Türkçede maalesef bu iki ayrı ağı tanımlayan terim bulunmamaktadır.

elektronik bariyerleri aşarak birbiriyle sayısız biçimde bağlantı kurabilen binlerce özerk bilgisayar ağından oluşan bir ağ mimarisi oldu.⁵⁸⁰

İnternet ve kamusal alan ilişkisinin ele alınması internetin enformasyon temeline bağlı olarak medya özelliğinin baskın olmasından dolayı medya merkezli ele alınması genel bir durumdur. Medya ekseninde genel olarak gazete, TV, radyoyu vb. içeren klasik medya ile yeni medya - internet karşılaştırması biçiminde ele alınır. Gerhards ve Schäfer'in aşağıdaki tablosu geleneksel medya ve internet üzerinden kamusal alan karşılaştırmasında yapılan örneklerden birisidir.⁵⁸¹

Çizelge 2.2: Geleneksel ve internet tabanlı kamusal alan karşılaştırması

Geleneksel	İnternet Tabanlı	Organizasyonel	Katılım	Sosyal
Kamusal Alan	Kamusal Alan	Ön Koşullar	Açıklığı	Etkisi
	E-mail, mesajlaşma			
Karşılaşmalar	vb.	Düşük	Yüksek	Düşük
Kamusal	Tartışma panoları			
Vakalar	blog, vb.	Orta	Orta	Orta
Kitle iletişim	Arama motoru	Yüksek	Düşük	Yüksek

Geleneksel ve yeni medya ekseninde yapılan kamusal alan tartışmalarının temelinde her iki medyanın kamusal alan ile ilişkili içerikten önce biçimsel olarak katkısı ve etkisi temel alınır. Gerhards ve Schäfer internetin “....az sayıdaki kaynağa sahip olan eski medyadan farklı olarak, sivil topluluktan oluşan çok sayıda aktörü...” içerdiğini belirtirler.⁵⁸²

Andrew Shapiro, eski-yeni medya ayrımı yapmadan, internet sayesinde kamusal iletişim kontrolünün kurumlardan bireylere geçmesini “denetim devrimi” olarak tanımlar. Shapiro internetin dört özelliği ile denetimin kurumlardan bireylere geçmesini sağladığını belirtir:

⁵⁸⁰ Castels, *Enformasyon Çağı:....Cilt-189-191*, 7-8

⁵⁸¹ Jürgen Gerhards , Mike S. Schäfer, “Is The İnternet A Better Public Sphere? Comparing Old And New Media In The US and Germany”, *New Media / Society*, XX(X), (2009), 4

⁵⁸² Gerhards, Schäfer, “Is The İnternet A Better ...”, 3

- 1-İnternetin kitlesel iletişimi sağlaması
- 2- İletişim enformasyonunu saklama, kullanma ve yönlendirmesi açısından esnek kılan sayısal (digital) içeriğe sahip olması,
- 3-Yayımla kolaylık sağlayan tasarıma sahip bir ağ olması
- 4- Enformasyonun herhangi bir tıkanma ya da engelle karşılaşmadan özgürce akabileceği bir işleyiş kapasitesine sahip olması.⁵⁸³

2000’lerin başına kadar genel bir internet ve kamusal alan ilişkisi ele alınırken 21.yüzyılın ilk on yılının sonlarına doğru internet ve kamusal alan ilişkisinde internet uygulamaları (özellikle sosyal medya) konuya dair analizlerde temel alınmaya başlandı. 2000’lerin başında bilgisayar ve internetin ucuzlaması ve her iki teknolojiye fiziksel ancak özellikle yazılımlarda ortaya çıkan yeni gelişmeler sonucu internet uygulamaları ön plana çıkmaya başladı. Bunun sonucu olarak internet ve kamusal alan ilişkisine dair her türden analiz birden çok uygulama ile tanımlanabilir, ilişkilendirilebilir hale geldi.

İnternet ve kamusal alan ilişkisi bilgi ve enformasyon teknolojileri ilişkisi içinde demokrasi ve onun temel yanlarından birisi olan katılımcı demokrasi zemininde ele alınmıştır. Winner siberdemokrasi–siberözgürlükçülük (*siberliberter*) olarak adlandırdığı bu ilişkiyi liberalizm ve teknoloji determinist görüşlerin bir devamı olarak görür. “Ama bu determinizm teknoloji ve kültür üstüne yazılmış eserlerde bulunabilecek genelleştirilmiş bir determinizm olmayıp, daha ziyade 20. yüzyılın son döneminde ortaya çıkan elektronik teknolojilere göre kesilip biçilmiş bir determinizmdir.”⁵⁸⁴

Winner’in 2002 yılında internet ve kamusal alan ilişkisinin liberal ekseninde analizlerine yönelik getirdiği eleştirisi aynı zamanda 90’ların sonu 2000’lerin başında internet ve kamusal alan ilişkisine dair analizler için de geçerlidir; ancak önemli bir farkla. Winner’ın “genelleştirilmiş ve kesilip biçilmiş determinizm” olarak adlandırdığı düşünceler ile esas olarak 21.yüzyılın ilk on yılında yıllarında kaleme alınmış liberal eksen ve onun eleştirileri de 2009-2013 arasında dünyanın birbirine pek çok açıdan benzemeyen coğrafyalarda, ülkelerdeki devrim, isyan, ayaklanma, protestolarla test edildi. İzlanda, Tunus, Mısır, İspanya, Türkiye, İran ve

⁵⁸³ Andrew Shapiro, *The Control Revolution: How The Internet Is Putting Individuals In Charge And Changing The World We Know*, (New York , Public Affairs Century Foundatin, 1991), 16

⁵⁸⁴ Longdon Winner, *Siberliberter Söylemler ve Cemaatin Başarı Şansı*, Cogito, No: 30, (İstanbul, YKY, 2002) 146

Yunanistan’da ortaya çıkan toplumsal hareketler ile internet ve kamusal alan ilişkisinin, öncelikle liberal eksenine dair tüm teoriler ve aslında internetin bizzat kendisi gerçek bir testten geçti.

Bu testin ilk sonucu olarak internet ve kamusal alan ilişkisi genel bir internet kurgusu, algısı yerine internet uygulamaları (en başta sosyal medya) merkeze alınarak yeniden işlendi ve/veya geliştirildi.

Manuel Castells, 1996’da yayımlanan “ağ toplumu”nu derinlemesine ele aldığı “Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür”de, yukarıda da değinildiği gibi, interneti teknolojik olarak “Maocu gerilla taktiği”nin dengi olarak tanımlamasına rağmen, 2012 yılında yayımladığı “İsyan ve Umut Ağları” kitabına, 2009-2012 yılları arasında dünyanın çeşitli yerlerinde patlak veren devrim, isyan ve ayaklanmaları kast ederek şaşkınlığını ifade eden şu cümle ile başlıyor: “Hiç kimse beklemiyordu.” Castells’in şaşkınlığı “başta bir kaç kişiydiler, sonra onlara yüzlercesi katıldı, sonra birleşip ağlar kurdular....” diyerek tarif ettiği ortaya çıkan toplumsal hareketlerle ilişkili olmayıp, şaşkınlığı doğrudan bu toplumsal hareketlerin ortaya çıktığı mecra ile ilişkilendirerek güçlü heyecana dönüşüyor:

Her şey internetteki sosyal ağlarda başladı, çünkü bunlar tarih boyunca, iktidarların dayanağı olarak iletişim kanallarını tekelleri altına almış hükümetler ve şirketlerin büyük ölçüde kontrolü dışında kalan özerk alanlarıdır. Bireyler üzüntü ve umutlarını internetin serbest kamusal alanında paylaşarak, birbirleriyle bağlar kurarak, çok sayıda varoluş kaynağından projeler hayal ederek kişisel görüşlerinden ya da örgütsel bağlılıklarından bağımsız olarak ağlar oluşturdular (...) Her yaştan koşuldan insanlar, birbirleriyle ve kurmak istedikleri kaderle belirledikleri kör bir randevuya gitmek, süper-uzamın güvenliğinden çıkıp kent uzamını işgal etmek üzere yola koyuldu; büyük toplumsal hareketlere her zaman damgasını vurmuş olan öz farkındalık içinde tarih yapma, kendi tarihlerini yapma haklarını talep ediyorlardı.⁵⁸⁵

2009-2013 arası ortaya çıkan toplumsal hareketlerle internet ilk defa kamusal alanın önemli bir mekanı olan sokak ile doğrudan ilişkili hale gelmiş oldu. Castells kamusal alanı “anayasal olarak düşüncelerin üretileceği alan olarak belirlenmiş uzam, baskın elitler ve ağların çıkarlarının işgali altında” bir alan olarak tanımlarken, internette örgütlenen kitlelerin “kendisini görünür kılan bir kamusal alan”a ihtiyaç duydukları için bilinen gerçek mekanları/kamusal alanları işgal ettiğini belirtir. Castells “tarihsel ve güncel olarak” işgal edilen alanların üç rolü olduğunu belirtir: 1) Cemaat

⁵⁸⁵ Castells, *İsyan ve Umut Ağları*:...,17-18

yaratırlar; 2) İşgal edilmiş alanlar anlamsız değildir 3) Temsil haklarını kazanmaya yönelik yeni bir uzam yaratırlar.⁵⁸⁶ Sonuç olarak Castells'e göre internetten örgütlenenlerin işgal ettiği alanları “dijital uzam ile kent uzamı arasında oluşturulan ağlara dayalı bu alanın özerk bir iletişim alanı” biçiminde “yeni bir kamusal alan” olarak tanımlar.

Bu dört yıllık süre içinde ortaya çıkan en hafifinden işgal, en radikalinden devrim olarak tanımlanan toplumsal hareketlerin meydana gelmesi ile internet ve kamusal alan ilişkisi internetin sanal teknolojik sınırları içinden çıkarak sokaklarda kendisini gösterdi. Barış Çoban bu durumu “sosyal medya devrimi, diğer medya devrimlerinin aksine, kendisini sokaklar üzerinden kurgulayan ve gösteren bir devrimdir” biçiminde tanımlar.⁵⁸⁷ Çoban sosyal medya devriminin “diğer medya devrimlerinden farkını” teknolojik evrim ile açıklar. Çoban’a göre “medyanın evrimi, bilişim ve teknoloji alanındaki gelişimlerle yani kapitalistik ilişkiler bağlamında devam etmekte...” diyerek sosyal medya devrimi, Castells’in genel liberal yaklaşımından daha farklı olarak “sınıf çatışması ve/veya özgür/özerk toplumsal alanların yaratılması...” temelli olarak tanımlar.⁵⁸⁸

Amor vd.’leri “insanlar, teknoloji ve online alanlar” olarak tanımlanan “hibrit alan”ların (*hybrid spaces*) hibrit ağları (*hybrid networks*) oluşturduğunu belirtirler. Amor vd.lerine göre hibrit alanlar da kişilerin karşılaşmaları, “kamusal ses” (*public voice*) ile online mekanda (örneğin twitter’da) gerçekleşir.⁵⁸⁹ Ancak Amor vd.leri hibrit alandaki karşılaşmaların internet kullanıcılarının hem online hem de sosyal arkadaş çevresi başta olmak üzere benzerlerin (*homofilly*) bir araya gelmesini sağlayan hibrit ağları oluşturduğunu belirtirler.⁵⁹⁰

Çobana göre sosyal medya “....yataylık, katılımcılık, çokseslilik temelli yeni bir siyasal kültürün oluşum sürecinde, hibrid-ağ toplumunun olmazsa olmazı”dır.⁵⁹¹ Çoban sokağı dışılamayan “hibrit-ağ”ların ortaya çıkardığı etkileşimi genel liberal eksenden daha da ileri götürerek sınıf mücadelesi ile ilişkilendirir. Çoban’a göre

⁵⁸⁶ Castells, *İşyan ve Umut Ağları*:...,24-25

⁵⁸⁷ Barış Çoban, “Sosyal Medya Devrimi”, *Sosyal Medya Devrimi*, Haz. Barış Çoban, (İstanbul, Su Yayınları, 2014), 9

⁵⁸⁸ Çoban, “Sosyal Medya Devrimi”, 9

⁵⁸⁹ Amor , J.D., vd. , “Modelling Social Mobilisation – An Interdisciplinary Exploration Of Twitter As A Mediating Tool For Social Acts And Information Networks”, *Exchanges: The Warwick Research Journal*, 1.1, (2013), 38

⁵⁹⁰ Amor , “Modelling Social Mobilisation ...”, 49

⁵⁹¹ Çoban, “Sosyal Medya Devrimi”, 10

“günümüzün toplumsal mücadeleleri sınıf mücadelesinin sona erdiğini değil, yeni bir biçimde tekrar yükselerek geri döndüğünü de göstermektedir.”⁵⁹²

Edibe Sözen “haber/enformasyon üretimi” “...ben-öteki ya da biz-onlar karşıtlığına uygunlukla *dikotomik/ikici* düşünce biçimine göre kurgulanır.”⁵⁹³ Ancak Sözen’e göre sosyal medya “...geleneksel medyanın *dikotomik/ikici* yapısını bozarak, çoğul okumalara izin...” verdiğini vurgular.⁵⁹⁴ Clay Shirky sosyal medya ile “...kamusal ifadenin önündeki engeller kaldırılarak kitlesel medyanın sembolleri olan darboğazlığı yok ettiğini ve daha önce medya profesyonellerine özgü alanların kitlesel olarak amatörleştğini...” belirtir.⁵⁹⁵

Sosyal medya gibi internet uygulamaları ile internet ve kamusal alan hem internet içinde hem de internetle ilişkili olarak gerçek yaşamda eski ve yeninin iç içe girdiği ancak teknolojik olarak yeninin önemli bir etki alanı olduğu bir ilişki sürecini yaşıyor. Ancak ister enformasyon teknolojilerini, ister interneti temel alsın; ister internet içinde yer alsın ister internet aracılığı ile sokağa “sınıfsal savaşım” içinde çıksın internet ve kamusal alan ilişkisinin kelimenin sınıfsal olarak burjuvazi ile ilişkilendirilen liberal anlamında değil kelimenin tercümesi olan özgürlüklerin ekseninde liberal çizginin internet ve kamusal alan ilişkisi içinde önemli bir yeri vardır.

Edibe Sözen’in ifadesiyle:

Sosyal medyaların hâkim söylemi ya da kullanıcılarının alemerifarikası liberal söylemlerdir. Liberal dünyada var olmak, liberal dünya söylem/ler(ine katılmak, liberal görünmek ya da evrensel değeri paylaşmaktır. Sosyal medyanın hangi mecrasında olursa olsun denetim, liberal olanın denetimidir. Tekniği üreten “liberal akıl” ya da pazarlar, tekniği kullanan ve tüketen liberal akıldan üstündür. Dijital gelecek üzerine yatırım yapanlar da denetimin temsilcileridir. ⁵⁹⁶

Sözen’in sosyal medyanın taleplerinin liberalliğinden, liberal pazara dayanarak teknoloji üretenlerin geleceğin “liberalizm denetimcisi” olacağı düşüncesi internet ve kamusal alan ilişkisindeki diğer eksen olan “denetimci eksen”e gönderme yapmaktadır. Denetimci eksenin liberal eksenden temel farkı ilke olarak internetin

⁵⁹² Çoban, “Sosyal Medya Devrimi”, 12

⁵⁹³ Edibe Sözen, “Sosyal Medyanın Arkeolojisi”, *Hepimiz Globaliz, Hepimiz Yereliz*, Ed. Edibe Sözen, (İstanbul, Alfa, 2012), 16

⁵⁹⁴ Sözen, “Sosyal Medyanın Arkeolojisi”, 17

⁵⁹⁵ Shirky’den aktaran Sözen, “Sosyal Medyanın Arkeolojisi”, 17

⁵⁹⁶ Sözen, “Sosyal Medyanın Arkeolojisi”, 20

liberal özelliklerini vurgulamak ve önemsemekle birlikte, fiiliyatta liberalizmin tam tersine despotik gözetimci bir eksenin uzun zamandır ve tahayyüllerin ötesinde var olduğu iddiasını ele almaktadır.

2.3.1.2 Denetimci eksen

Twitter denen bir bela var. Yalanın daniskası bu. Bu sosyal medya denilen şey aslında bana göre toplumların baş belasıdır. “Ağaçlarda sallandıracaklar”, “Yüz tane İslamcı Taksim’e kalaşnikoflarla geliyor falan... Toplum bu şekilde terörize edilir. Photoshoplarla cesetler yayımladılar. (Recep Tayyip Erdoğan) ⁵⁹⁷

Castells teknolojik olarak gelişen ve değişen radyo, TV, gazete vd. İçin tanımladığı “küresel iletişim ağları”nın “...tarihsel olarak devlet iktidarını sağlamlaştıran araç” olduğunu belirtip “kitle iletişim çağında mükemmelleştirilmiş” olduklarını belirtir. Castells küresel iletişim ağlarının iktidarı sağlamlaştıran araçlar olarak tanımlarken, interneti bu ağların tam zıddına yerleştirir: “Bilgisayara dayalı iletişim de ulus-devlet kontrolünden kaçmaktadır; sınır ötesi yeni bir çağ başlamıştır.” Castells’e göre internet çağında “hükümetler korku içindedir.” Bu korkunun temel nedeni de “sınır ötesi enformasyon akışı”dır. Çünkü “...enformasyon akışının kaynağı tespit edilse bile hakkında yasal işlem yürütmek zorlaşmıştır.”⁵⁹⁸

Web 2.0 uygulamalarının 2004 yılında tartışılmaya başlanması dikkate alındığında Castells’in kitabının yayımlandığı 1996 tarihi itibarıyla küresel ağ ve internet karşılaştırmasındaki kurgusunun erken bir çıkarım olduğu söylenebilir. Elbette Castells düşüncelerini oluşturduğu dönemde var olan teknolojik gelişmelere bağlı olarak değerlendirmelerini yapmıştır. Ancak Castells’in kitabının yayımlanmasının üzerinden daha 10 yıl bile geçmeden başta ve öncelikle internet olmak üzere enformasyon teknolojilerine dair olumlu yaklaşımın hemen yanı başına kötümser yaklaşım eklenmiştir. Gözetim üzerinde yükselen bu kötümser yaklaşımın kaynağı da öncelikle enformasyon teknolojilerinin kendisi değil bizzat modern toplumun kendi dinamiklerine yaslanmışlardır.

⁵⁹⁷ “Twitter Denen Bir Bela Var”, Gezi İsyan’ı günlerinde, Recep Tayyip Erdoğan’ın Fatih Altaylı’ya verdiği mülakattan, 2 Haziran 2013, <http://www.radikal.com.tr/politika/basbakan-erdogan-twitter-denen-bir-bela-var-1135952/>

⁵⁹⁸ Castells, *Enformasyon Çağı: ...Cilt-2*, 401, 405

Selma Arslantaş-Toktaş ve diğerleri modern devletin “yurttaşını kayıt altına alıp gözetlemesinin ardında” üç neden olduğunu belirtir: “Bunlardan bir tanesi, modern devletin her şeyi hesaplayabilir ve okunabilir kılmak istemesidir... İkincisi devletin yurttaşlarını potansiyel suçlu olarak konumlandırmasıdır... Bir diğeri de ulusa güvenliğin sağlanmasıdır.”⁵⁹⁹ Arslantaş-Toktaş ve arkadaşları devletin gözetim teknolojilerini uyguladıkları alanları “Askeri ve İstihbarat Alanları”, “Devlet Yönetimi, Nüfus Sayımı ve Suç Kontrolü Alanları”, İş Yeri Gözetimi ve Denetimi Alanları”, Tüketim ve Tüketici Yapılandırması Alanı” olarak tanımlar.⁶⁰⁰

Modern devletin zaten var olan toplumu gözetleme, denetleme temel hedefi bilgisayar teknolojilerinin gelişimi ile en başta devletin de bu konudaki tahayyül ve uygulamalarını değiştirmiştir. Arslantaş-Toktaş ve arkadaşlarının “devletin veri açlığı” olarak tanımladığı bu durum teknoloji sayesinde “....arkadaşa, aileye, hekime aktarılan pek çok bilgi, artık soyut yapılanmalar içerisinde kimlikleri bilinmeyen kişi ya da kurumlara elektronik ortamda iletilmektedir.”⁶⁰¹

“Gözetim” diyor Bauman ve Lyon “modernitenin temel boyutlarından biri olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir.” Bauman ve Lyon için modernite durağan bir şey olmadığından kendi zamanlarındaki durumu “...geç modernite, ‘post-modernite’ veya daha renkli biçimde ‘akışkan modernite’...” olarak tanımlarlar. Bauman ve Lyon “akışkan modernite”nin iki özelliği olduğunu belirtirler: Birincisi “toplumsal biçimlerin yenilerini oluşturmada büyük bir hızla çözülmesi”, ikincisi ise “iktidar ve politikanın birbirinden ayrılması”dır.⁶⁰²

Bauman ve Lyon “akışkan modernite”nin ikinci özelliği olan “iktidar ve politikanın birbirinden ayrılması”nı doğrudan doğruya “yeni medya” ve “veri tabanları”na bağlar:

...[birinci bağlantı] yeni medya ve akışkan ilişkiler arasındaki karşılıklı ilişkidir....Bazıları toplumsal parçalanmadan yeni medyayı sorumlu tutarken,....., [aslında] sosyal medya toplumsal parçalanmanın bir sonucu değil, aynı zamanda toplumsal parçalanma da muhakkak ki sosyal medyanın sonucudur....

Gözetimdeki kayıtsızlaştırmanın bir başka boyutu da, bedensel (biometri, DNA gibi) veya bedenin tetiklediği (çevrim içi olmak, erişim kartları kullanmak ve kimlik göstermek gibi)

⁵⁹⁹ Selma Arslantaş-Toktaş vd., *Türkiye’de Dijital Gözetim*, (İstanbul, Alternatif Bilişim Derneği, 2012), 25

⁶⁰⁰ Arslantaş-Toktaş, *Türkiye’de Dijital Gözetim*, 41- 64

⁶⁰¹ Arslantaş-Toktaş, *Türkiye’de Dijital Gözetim*, 94

⁶⁰² Zigmund Bauman, David Lyon, *Akışkan Gözetim*, (İstanbul, Ayrıntı, 2013), 11

verilerin işlenebilecek ve daha sonra “veri kopyaları” olarak yeniden bünyeye dahil edilebilecek veri tabanlarına dönüştürülmesidir.”⁶⁰³

Bauman ve Lyon “modern panoptik”in devamı olarak tanımladığı “akışkan panoptik”in ortaya çıkardığı sonuç ve sorunların “anonimlik, gizlilik ve mahremiyet” gibi özel alan kadar “tarafsızlık ve adalet, temel özgürlükler ve insan hakları” ile bağlantısına da vurgu yapar.⁶⁰⁴ Bauman ve Lyon’un “akışkan panoptik” tanımını Mark Poster “süper-panoptikon” olarak tanımlar: “Günümüz iletişim devreleri ve veri tabanları, duvarları, pencereleri ve gardiyan kuleleri olmayan bir süper-panoptikon oluştururlar.”⁶⁰⁵

Tim Jordan süper-panoptikonun toplumsal etkisini şu şekilde tarif eder:

Süper-panoptikonun korkusu normdan ayrılmanın zaten suç olduğu bir dünyadır. Korkulan bu dünya hepimizin her zaman doğru yolda olduğumuz ve izlendiğimiz bir dünyadır. Görünürlük daimidir, çünkü siber dünya eliyle toplanabilen ve iletilebilen enformasyon izlerimizi arkamızda bırakıyoruz. Kısırıldık. Bir şey enformasyon içerdiğinde süper-panoptikon ilgisini ona çeviriyor.⁶⁰⁶

İnternet ve kamusal alan ilişkisini gözetimci ekseninde ele alanların özellikle teknolojik olarak interneti, Wikileaks kurucusu, Julian Assange’ın “kara ütopya” diyebileceği kadar olumsuz ve neredeyse çaresiz bir perspektiften ele aldığı söylenebilir. Assange dünyanın “dört nala koştuğu” kara ütopyaya karşı önerdiği öncelikli tek şey ise bilgilerin teknolojik koruması: “Evren şifrelemeye inanıyor. Bilgiyi şifrelemek şifreyi çözmekten daha kolay....Şifre yazım, şiddet içermeyen doğrudan bir eylemin ulaştığı en üst mertebedir.”⁶⁰⁷

Assange ve arkadaşları internet ve gözetim ilişkilerini tartışırken internetin ortaya çıkışı, yaygınlaşmaya başladığı dönemden farklı olarak özellikle Web 2.0 olarak tanımlanan döneme işaret ederler. Teknolojik web 2.0’ın farkı devletlerin toplumları gözetlemek için kurdukları veri toplama teknolojilerine sahiplik ve onları geliştirmenin yanı sıra, internetin ticarileşmesi ile “...bireyler bütün siyasi fikirlerini,

⁶⁰³ Bauman, Lyon, *Akışkan Gözetim*, 14-15

⁶⁰⁴ Bauman, Lyon, *Akışkan Gözetim*, 21

⁶⁰⁵ Poster’den alıntılan Tim Jorden, *Cyberpower, The Culture And Politics Of Cyberspaces And The Internet*, (London, Routledge, 2003), 201

⁶⁰⁶ Tim Jorden, *Cyberpower, The Culture And...*, 205

⁶⁰⁷ Julian Assange vd., *Şifrepunk: Özgürlük ve İnternetin Geleceği Üzerine Bir Tartışma*, (İstanbul, Metis, 2013), 15

aile bağlarını ve arkadaşlıklarını internete...” koyduklarını vurguluyorlar.⁶⁰⁸ Bu bağlamda birbiriyle çatışan iki olgu ortaya çatışan:

Sistemin içindekilerin topladıkları bilgilerin gücü, bu bilgi temelinde oluşmaya başlayan gölge devler, bunların kendi aralarındaki bilgi değiş-tokuşu, birbirleriyle ve özel sektörle kurdukları bağlar bir tarafta; diğer taraftaysa insanlığın kendi adına söz söyleme aracı olan internetle birlikte ortak alanın genişleme olgusu- bu ikisi arasında bir çatışma var.⁶⁰⁹

Assange ve arkadaşları internetin başta ifade özgürlüğü olmak üzere sunduğu olanaklar, internetin “insanlığın ortak alanı” olarak tarif etmeleri ama buna rağmen internetin başta devletin ve de şirketlerin gözetim alanı olmasına karşılık teknolojik karşı önerilerde bulunsalar da esas olarak denetimci mekanizmalar ile baş edebilmek ve temel olarak kamusal alan hakları için interneti dışlayarak “sokağı” işaret ederler:

2011’de Mısır Devrimi’nde kullanılan en önemli belgelerden biri olan bir kılavuz kitapçığın ilk sayfasında diyordu ki., [bu] kitapçığın dağıtımında ”Facebook veya Twitter’ı kullanmayın”. Buna rağmen Mısırlılar’ın pek çoğu Twitter ve Faceook’u kullandı. Başlarına bir şey gelmediyse bunu devrimin başarılı olmasına borçlular. Eğer başarılı olmasaydı bu kişiler kendilerini son derece endişe verici bir durumda bulacaklardı. Bu arada olayların daha başında Cumhurbaşkanı Mübarek’in Mısır çağında interneti kestiğini unutmayalım. Esasında internet kesintisinin devrim için faydalı mı yoksa zararlı mı olduğu tartışılır, çünkü kesinti yüzünden olup bitenlerden haberdar olmak isteyen herkes sokağa çıkmak zorunda kaldı ve bir kez sokağa çıktıktan sonra artık sokaktasınızdır. Böylece olaylara doğrudan muhatap oldular, çünkü cep telefonları ve internet çalışmıyordu.⁶¹⁰

İnternet ve kamusal alan ilişkisinin özellikle bir toplumdaki çalkantılı dönemlerindeki ilişkisini açıklayacak her durum için geçerli argümanlar, en azından şimdilik, kolay gözükmemektedir. Liberal ve denetimci eksenin kendi kanıtları oldukça güçlü olduğu gibi çelişkilidir de:

Arap siyasi tarihinde belki de ilk kez, İnternetin siyasi gücü hakkında farkındalık ortaya çıkmış, toplumsal muhalefet hareketlerinin gelişiminde ve halk yığınlarının belli meydanlarda dakik şekilde bir araya gelmesinde “İnternet” kilit bir role sahip olmuştur.⁶¹¹ Zorba hükümetler İnternetin demokratikleştirici yönüne farklı şekillerde tepki gösterirler. gözetim, engelleme ve hapisle cezalandırma gibi tepkilere ek olarak İnternet Servis

⁶⁰⁸ Assange, *Şifrepunk: Özgürlük ve ...*, 27

⁶⁰⁹ Assange, *Şifrepunk: Özgürlük ve ...*, 27

⁶¹⁰ Assange, *Şifrepunk: Özgürlük ve ...*, 29

⁶¹¹ Burcu Kaya Erdem, “Yeni Dünya Düzeni’nin Rizomları: Araplar ve Sosyal Medya”, *Hepimiz Globaliz, Hepimiz Yereliz*, Ed. Edibe Sözen, (İstanbul, Alfa, 2012), 165

Sağlayıcılarının yapısal engelleri ve bilgisizlikle yoksulluğun kökleşmiş sonuçları da vardır.

612-613

İster liberal ister gözetimci denetimci yaklaşım olsun internet ve kamusal alan ilişkisi her şeyden önce bir toplumun gerçek toplumsal ilişkilerine göre şekillendiği söylenebilir. Teknolojik olarak sunduğu imkanlar, yapısal olarak ne kadar merkezlessiz gözüktürse gözüksün internetin, tabiri caize, fişi devletlerin ve özel sektörün elindedir.⁶¹⁴⁻⁶¹⁵ Devletin ve özel sektörün internete dair sermaye, altyapı ve internet teknolojilerine dair bilgi hakimiyetine karşılık sadece internet kullanıcılarının internet üzerinden ortaya çıkarabilecek bir etkileşimle baş edebilmesi pek olası görünmüyor.

Bununla birlikte internetin demokratik özelliğine sahip olmak ve bunu geliştirmek, buna dair toplumsal talebin güçlü olması nedeniyle öncelikle devletler için de önemli bir konudur. Assange ve arkadaşlarının “kara ütopya” olarak tanımladığı devletlerin başında ABD gelse de, Çin, Kuzey Kore, İran ile karşılaştırıldığında ABD internet üzerindeki denetimini NSA (*National Security Agency* – Ulusal Güvenlik Ajansı) üzerinden gizli veya hukuk kurallarına uygun yapmak zorunda kalabiliyor.

Kamusal alan ile ilgili olarak internet ve sokak ilişkisinde internet bir yandan örgütlenme, propaganda vb. aracı fonksiyonunu kayda değer biçimde üstlenmesine rağmen sokak üzerindeki kamusal hakimiyetin kimde olduğunun belirleyicisi o toplumun gerçek kamusal alan ilişkileridir. Bu noktada bir toplumun kendi tarihsel

⁶¹² Abderrahim Chalfaouat, “Fas’ta İnternet ve Demokrasi: İmkanlar ve Zorluklar”, *Sosyal Medya Devrimi*, Haz. Barış Çoban, (İstanbul, Su Yayınları, 2014), 59

⁶¹³ Türkiye’yi bir örnek olarak aldığımızda demokratik ve zorba hükümetlerin internete karşı tutumlarının bir bileşkesi ile karşılaşırız. Bir yandan sosyal medya üzerinden cumhurbaşkanına hakaret gibi tartışmalı bir hukuki konudan dolayı dava açılanların sayısı yüzleri bulurken, aynı zamanda devlet ve özel sektör internete bağlı teknolojilerle ilgili yatırımlarını da sürekli arttırmaktadır

⁶¹⁴ Tezin yazıldığı günlerde ABD Federal İletişim Komisyonu (FCC) “ağ tarafsızlığı” olarak tanımlanan durumu ortadan kaldıracağı biçiminde yorumlanan bir kararı tartışmaktaydı. FCC “internet altyapısını sağlayan şirketler, kullanıcılarının bazı içerikleri daha yüksek bant genişliği ile ulaşması ya da baz içeriklerin engellenmesi için ek ücret talep etmesi”ne dair karar almayı tartışıyor. Konuya dair bir karar ABD başkanı Obama döneminde 3-2 oy ile reddedilirken, Trump döneminde ise bu kararın alınacağına dair endişeler başlamıştır. Böyle bir kararın “tüm web sitelerine ve hizmetlere erişim durumunun ortadan kalkması” olarak yorumlanmaktadır.

Bkz. [Funda Başaran](#), “İnternetin Merkezi Neresi”, *Gazete Duvar*, 29-11.2017, www.gazeteduvar.com

⁶¹⁵ Aslında teknolojik olarak internetin var olabilmesi için bir telefon hattının olması yeterlidir.

Telefon hattı var olduğu sürece internet de var olabilir. Ancak sadece bir telefon hattı ile internete bağlanmak, buna uygun altyapıları kurmak belirli düzeyde bilgisayar ve internet teknolojilerine dair bilgi gerektirmektedir. Bu teknolojik bilgi de ortalama internet kullanıcısının sahip olmadığı bilgidir. Assange ve arkadaşlarının ifadesiyle internetin “sağladığı özgürlük bir yana, bu sistemleri anlamak kendi başına çok önemlidir, çünkü anlamadığımızı aman, işleri otoriteye, bu teknolojiden anlayan veya buna hakim kişilere havale etmek gibi genel bir eğilim doğuyor...” ((...) Assange, **A.g.k.**, 35)

ve güncel dinamikleri, ilişkileri sokağın hakimiyetinde temel bir tayin edici yanı vardır.

Tüm bunlara rağmen internetin özellikle insanların kamusal alan ekseninde kendilerini ifade etme, gösterme, var etme, sosyal-siyasal ilişki kurma, taleplerde bulunma, taleplerinin takipçisi olma, itiraz etme, eleştiride bulunma, taraf olma, örgütlenme, vb. pek çok kamusal var oluş biçimlerini internet üzerinden gerçekleştirmektedir. İnternetteki kamusal var oluşlar, görünümeler konusunda günümüzün ayırt edici yönü olarak kamusal alan taraflarının bilindik hali olan devlet ve insanlar/toplum ayrımının temel bir ayrım olmadığı olduğu söylenebilir. Kamusal alana dair klasik devlet ve insanlar/toplum ayrımında devlet ve insanlar karşı karşıya tanımlanmışlardır.

Ancak internetin yaygınlaşması ile birlikte internet üzerindeki kamusal alan devletin kurumları ile var olduğu bir alanın ötesine geçip devleti destekleyen insanları da barındırır. İnternet üzerindeki çatışma Assange ve arkadaşlarının belirttiği gibi devlet-sermaye ve insanlar arasındaki çatışma alanından çıkmış devleti –sermayeye karşı çatışan insanların olduğu kadar bu çatışmada devletin-sermayenin de yanında olan insanların, grupların da yer aldığı bir mecraaya dönüştüğü söylenebilir.

2.3.2 İnternet ve kimlik

Modernlik ekseninde yapılan sosyal bilimsel çalışmaların temel konularından birisi de kimlik olgusudur. Endüstrileşme modernliğin tanımlanmasında merkezi bir yerde durur. Endüstrileşme özü itibariyle üretimin teknoloji ile olan ilişkisine dayanır. El emeği ile üretilen tekstil ürünlerinin buhar makinesi ile çalışan makinelerde üretimi endüstrileşmenin ilk örneklerinden birisidir.

Endüstrileşmenin ortaya çıkardığı toplumsal ilişkiler içinde teknoloji insan hayatını etkileyen, dönüştüren, başkalaştıran bir olgu olmakla beraber toplumdaki her bir birey modernleşmiş toplumun teknolojisi ile ilişkisi hem seviye olarak hem de ilişkiye girilen teknolojiler bakımından farklı farklıdır. Örneğin bir tekstil işçisi çalışma hayatının tamamı tekstili üreten makine ile geçirirken, bir başka kişi sadece o tekstil ürününü kullanarak onu üreten teknoloji ile hayatı boyunca karşılaşmayabilir.

Ancak internetin dünya çapında son 20 yıl içinde yaygınlaşması ile birlikte dünya nüfusunun neredeyse yarısı temel olarak bilgisayar teknolojisi ile, öncelikle bireysel olarak, ilişki içindedir. Çünkü bir kişi internete bağlanabilmek için ister masa üstü düzeyinde olsun, ister cep telefonu düzeyinde bir bilgisayara sahip olmak zorundadır. Bilgisayar teknolojilerinin bugünkü gelişim düzeyinde ise bir kişinin o bilgisayarı kullanmak için gerekli temel bilgiye sahip olması yeterlidir. Bir kaç on yıl öncesinde olduğundan farklı olarak bir kişinin bilgisayarın donanım, yazılım vb. gibi mühendislik gerektiren bilgilerine sahip olmasına da gerek yoktur.

Genelleme riskini barındırsa da, kullanım amaçları ve biçimleri farklılık gösterse de, insanlık tarihinde belki de ilk defa dünya nüfusunun neredeyse yarısı internete bağlanabilmek için aynı teknolojiyi, bilgisayar teknolojisini, kullanmaktadır. Bilgisayar teknolojisine bağlı ve kendisi de bilgisayar teknolojisi tarafından belirlenen internet ve kimlik ilişkisi de bir yandan temel kimlik ilişkilerini içerdiği gibi bir yandan internet ile doğrudan ilişkili ve ona bağlı kimlik tartışmalarını da içerir.

Küreselleşme kimlik tartışmalarında önemli bir başlıktır. İnternetin bugünkü gibi henüz gündelik biçimde kullanılmadığı, hatta yeni yeni var olmaya başladığı zaman diliminde bile, küreselleşme ve sonuçları sosyal bilimlerde yoğun bir tartışma konusuna sahiptir.

Anthony Giddens küreselleşme ile “..insanların giderek kendi kimliklerini oluştururken daha fazla ulus-devlet dışındaki kaynaklara yöneldikleri...”ni belirtir. Giddens küreselleşme sonucu kimliği oluştururken “ulus-devlet dışındaki kaynaklara” yönelmenin bir sonucu olarak “...bir kimlik kaynağı olarak ulus-devlet pek çok yerde etkisini yitirecektir...” demektedir.⁶¹⁶

Manuel Castells internet ile benzeştirmesinden daha kapsamlı olarak “ağ toplumu” ifadesiyle tanımladığı enformasyon toplumlarından bağımsız bir şekilde kimlik inşasını üç farklı biçimde ayırır: Meşrulaştırıcı kimlik, direniş kimliği ve proje kimlik.⁶¹⁷

Meşrulaştırıcı kimlik: bir sivil toplum yaratıyor; başka bir deyişle kimi zaman çatışmalı bir tarzda da olsa yapısal egemenliğin, hâkimiyetin kaynaklarını akıcılaştıran kimliği yeniden

⁶¹⁶ Giddens, *Sosyoloji*, 87, 88

⁶¹⁷ Castells, *Enformasyon Çağı:...Cilt-2*, 15

üreten bir dizi kurum ve örgütlenmenin yanı sıra, bir yapısı ve örgütlenmesi olan bir dizi toplumsal aktör ortaya çıkartıyor.

Direnış kimliğı:...komünlerin ya da cemaatlerin yaratılmasını beraberinde getirir. Toplumumuzda en önemli kimlik-inşası tipi bu olabilir. Aksi halde dayanılmaz olabilecek baskıya karşı, genellikle gözle görülür bir biçimde, tarih, coğrafya ya da biyolojinin açıkça tanımladığı kimliklere dayalı kolektif direniş biçimleri inşa ederek direnişin sınırlarını özelleştirilmesini kolaylaştırır.

Proje kimlik: ...özneler üretir...Özneler, bireyler tarafından, bireyler içinde inşa edilmiş olsalar bile birey değillerdir. Onlar toplumsal aktörlerdir: Bireyler, onlar üzerinden varoluşlarıyla kutsal anlamlarına ulaşır.⁶¹⁸

Castells'e göre bu üç kimlik inşası biçimi ağ toplumlarında değişime, dönüşüme uğruyorlar. "Bu yeni koşullarda, sivil toplumlar batıyor ve çözülüyor, çünkü ağda iktidar oluşturan mantığıyla belli toplumlar ve kültürlerde birlik olmanın ve temsil etmenin mantığı arasında bir süreklilik yok."⁶¹⁹

Castells ağ toplumunda kimliğin dönüşüme uğradığından bahsederken ulaştığı sonuçta kimliklerin "toplumumuzda anlamın inşası için temel alternatif" olarak tanımladığı "küresel cemaatler" içinde oluştuğunu belirtir. Castells'e göre küresel cemaatlerin üç temel özelliğı vardır:

[1]Öncelikle kültürel cemaatler, özerk anlamlandırma kaynakları adına direniş gösterilen baskın toplumsal eğilimleri karşılarına alan tepkilermiş gibi görünürler. [2]Bu cemaatler, dışarıdan bakıldığında, düşmanca bir dış dünyaya karşı sığınak ve dayanışma işlevi gören savunmacı kimlikler olarak karşımıza çıkar. [3] Kültürel olarak inşa edilirler; yani anlamları ve paylaşımları belli bir öz tanımla kodlarıyla, başka bir deyişle inananlar cemaati, milliyetçilik ikonları, yerelliğın coğrafyasıyla damgalanmış bir değerler kümesi etrafında örgütlenirler.⁶²⁰

2.3.2.1 Kimliğın çevrim içindeki-dışındaki halleri

Allison Cavanagh internetin üç merkezi kavramı (*core consept*) yeniden düşündürdüğünü belirtir: cemaat, kimlik, iktidar.⁶²¹ Cavanagh'a göre "siber-kültür

⁶¹⁸ Castells, *Enformasyon Çağı:...Cilt-2*, (İtalikler yazara aitti)

⁶¹⁹ Castells, *Enformasyon Çağı:...Cilt-2*, 19

⁶²⁰ Castells, *Enformasyon Çağı:...Cilt-2*, 91

⁶²¹ Allison Cavanagh, *Sociology In The Age Of The Internet*, (Berkshire, Open University Press, 2007), 11

için internetin teknik olanakları ile internet ... kişisel zorunlu bir deneyimi dönüştürmesinden dolayı kimlik inşasının karakteri değişir.”⁶²²

“Çevrimiçi benliğin niteliği ve oluşumu” sorununun “internetin toplumsal etkileri”nin sosyolojik bir meseleye işaret ettiğini belirten Cavanagh, post-modern sınırlar içinde bu duruma “özel bilgisayar” (*subjective computer*) kavramı ile cevap arandığını belirtir. Turkle’ya atıfla Cavanagh özel bilgisayarlar aracılığıyla internet bireysel kimliğin “-mış gibi olmanın” yansıtıldığı bir alandır (*reflektive space*): “[internette] ilişkilerimizle küresel çapta yayılıyor ve diğer kültürler hakkındaki bilgilerimizi tutumlarımıza göre göreceleştiriyoruz ve herhangi bir normdan mahrum bırakıyoruz... Kendi bireysel kimliklerimiz kayboluyor.”⁶²³

Çevrimiçi kimliği (*online identity*) “kendini gerçekleştirme” olarak tanımlayan post-modern yaklaşıma göre çevrimiçi kimlik “... meta anlatı içermeyen bir dünyanın anlamsızlığında, kendini yok ederek eşit biçimde post-modern kimlik kutlaması...” içinde yer alabiliyor⁶²⁴ Daha çok post-modernist yaklaşımla değerlendirilen çevrimiçi kimliğin kişisel boyutu bireyin kendi kimliğini oluşturma süreçleri ile birlikte ele alınır.

Dijital kimliği gündelik aktivizmle (*everyday activism*) birlikte ele alan Sonja Vivienne, bu durumu gündelik “hikaye anlatıcılığı” olarak betimler. “Dijital hikayeler kimliğin parçalarını da kapsar. Gündelik aktivist için, hikayeler iletişimi büyüten ve sosyal farkındalığı yükselten araçlardır. Bu hikayelerin yaratılması (hem kolaylaştırıcı hem de düzenleyici arkadaş veya aile üyelerini içeren) işbirliğine ve (yeniden kendini anlamayı harekete geçiren) edime dayanır.”⁶²⁵

Vivienne “dijital hikaye”lerin mikro (küçük), mezo (orta) ve makro (büyük) düzeyde gerçekleştiğini belirtir. Vivienne’e göre dijital hikayelerin mikro kısmı kişisel, mezo kısmı sosyal, makro kısmı ise kültürelidir. Mikro dijital hikayeler kişilerin “sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet ve cinsellikleri” ile ⁶²⁶; mezo anlatı kişilerin “kurumsal”

⁶²² Cavanagh, *Sociology In The Age ...*,16

⁶²³ Turkle’dan aktaran Cavanagh, *Sociology In The Age ...*,120

⁶²⁴ Cavanagh, *Sociology In The Age ...*,125

⁶²⁵ Sonja Vivienne, *Digital Identity And Everyday Activism: Sharing Private Stories With Networked Publics*, (Hampshire, Palgrave, 2016), 45

⁶²⁶ Vivienne, *Digital Identity And...*,175

bağlantıları? ile ; makro anlatı ise kişilerin “endişeleri”ni kültürel düzlemde aktardığı⁶²⁷ seviyelerdir.

Guy Parmentier ve Sylvie Rolland’ın “Second Life” adlı çevrimiçi oyun ile ilgili yaptıkları çalışma oyuna katılan bireylerin sanal kimlik oluşturma pratiklerine dair temel alınabilecek sonuçları içerir. Parmentier ve Rolland “second life” katılımcılarının kimlikle dört biçimde ilişkilendiklerini belirtirler: kopyalama, iyileştirme, dönüşüm ve metamorfoz.⁶²⁸

Kopyalama: Bu ikamecinin gerçek dünyadaki dış görünümüne uygun fiziğine yakın bir avatarı vardır ve bu avatar o kişinin gerçek kişiliğini yansıtır.

İyileştirme (*improvement*): Bu kişi avatarını kendisinin bir uzantısı olarak ele alır ve genel olarak kişiliğinin olumlu yanlarını avatare aktarır.

Dönüştürme: Bu kişiler kendi kişilikleri ve itiraf etmekte zorlandıkları herhangi bir durumlarını yadsıyarak avatarlarını oluştururlar.

Metamorfoz: Bu kişilik kendi benliğine alternatiflik içerir. Avatar kişinin kendi benliği ile ilişkisi olmayan davranışları içerir.⁶²⁹

Çevrimiçi kimliklerin yanı sıra kimliklerin çevrimdışı hallerinin çevrimiçinde kendisini ortaya çıkarması, sergilemesi de internet ve kimlik ilişkisinin bir başka boyutudur.

Sercan Gidişoğlu ve Kerem Rızvanoğlu “İnternette Türk Milliyetçiliği” çalışmasında “kesinlikle, Türk ‘çevrimiçi’ ve ‘çevrimdışı’ milliyetçilik arasında kesişim noktaları...” olduğunu ifade ederler.⁶³⁰ Gidişoğlu ve Rızvanoğlu Türk milliyetçilerinin “...interneti özellikle ideolojilerini yaymak, milli kimlik ve milliyetçi cemaat yapısını güçlendirmek ve kendini ‘davaya’ adanmış sanal cemaat yaratmak için...” kullandıklarını belirtirler.⁶³¹ Gidişoğlu ve Rızvanoğlu’nun işaret ettiği gibi çevrimiçi internetin sunduğu teknolojik olanaklar çerçevesinde çevrimdışının bir tezahürü olmuştur.

⁶²⁷ Vivienne, *Digital Identity And...*, 185, 193

⁶²⁸ Guy Parmentier, Sylvie Rolland, “Consumers In Virtual Worlds: Identity Building And Consuming Experience In Second Life”, *Recherche Et Applications en Marketing*, Vol.24, Issue.3, (2009),12

⁶²⁹ Parmentier, Rolland, “Consumers In Virtual Worlds ...”, 12-14

⁶³⁰ Sercan Gidişoğlu, Kerem Rızvanoğlu, “İnternette Türk Milliyetçiliği: Türk Milliyetçisi Siteler Ve Ağ Yapısı Üzerine Bir Analiz”, *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları*, Der. Yasemin İnceoğlu, (İstanbul, Ayrıntı, 2012), 229

⁶³¹ Girişoğlu, Rızvanoğlu, “İnternette Türk Milliyetçiliği:...", 239

Kimlik(lerin) biz ve onlar ekseninde şekillenmesinin bir yansıması da internettir. Özellikle egemen olan biz kimliği ile onun dışında kalan onlarla (ötekilerle) ilişkisinde de çevrimdışının çevrimiçine doğrudan bir aktarımından söz edilebilir. İlden Dirini haber sitelerindeki okur yorumlarını ele aldığı çalışmasında internet sitesindeki öteki ile ilgili haber veya yazıya ilişkin “... yorumlar haber/yazıya konu olan olaya ilişkin fikir beyanlarından ziyade fanatik/ taraf bildiren/hakaret içeren tarzda...” olduğunu belirtir.⁶³²

“Dil nötr olamaz, çünkü dil insanların dünya görüşlerini yapılandırır ve oradan yansır” diyen Dirini’ye göre haber/yazılara yapılan yorumların “toplumu temsil etme” ölçütü olmamakla birlikte “...kamuoyunun rızasının örgütlenmesinde kullanılan yöntemlerden birisi...” olarak gösterir.⁶³³

Türkiye’de yaşayan İranlılar’ın sosyal medya kullanımı hakkında çalışma yapan Murat İri ve Gülin Terek Ünal sosyal medyanın İstanbul’da yaşayan İranlılar için “bir fark” oluşturduğunu belirtirler. “Farkın doğası diasporik medyanın ulus aşırı zinciri örmesine ve diasporasını ‘memleket’le kimliklenmesine...” dayandığını vurgularlar.⁶³⁴ İri ve Ünal çalışmaları için görüştükleri kişilerin İran’daki mevcut yönetimle ilgili farklı fikirleri olmalarına hatta “İran’a dönmeyeceklerini” söylemelerine rağmen bu kişilerin sosyal medya kullanımlarında kendilerini “Pers Uygarlığı’nın şanlı tarihinin devamı” olarak tanımlamışlar ve kendilerini “o şanlı tarihin ve medeniyetin çocukları olarak görmektedirler.”⁶³⁵

Yukarıda bir kaç örneğini sunulan çevrimdışı ve çevrimiçi kimlik ve de bu alanlara dair kimliklerin birbiriyle ilişkileri veya özerk kimlik varoluşları da çok katmanlı ve boyutludur. İnternetin hâlâ devam eden gelişim seyri dikkate alındığında internet ve kimlik ilişkisi kendisini yeni biçimlerde ve boyutlarda gösterecektir. Ancak internet ve kimlik ilişkisinde sadece çevrimiçinin ya da sadece çevrimdışının belirleyici olacağını söylemek ne bugün ne de gelecekte mümkün olmayacaktır.

⁶³² İlden Dirini, “Okur Yorumlarıyla Yeniden Yeniden Üretilen Nefret Söylemi”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, Haz: Tuğrul Çomu, (İstanbul, Kalkedon, 2010), 69

⁶³³ Dirini, “Okur Yorumlarıyla Yeniden Yeniden ...”, 91

⁶³⁴ Murat İri, Gülin Terek Ünal, “Biz Beş İranlı İstanbul’dayız, Siz Neredesiniz?": Sosyal Medya ve Diaspora”, *Hepimiz Globaliz, Hepimiz Yereliz*, Ed. Edibe Sözen, (İstanbul, Alfa, 2012), 303

⁶³⁵ İri, Ünal, “Biz Beş İranlı İstanbul’dayız...”, 311

2.3.2.2 Sanal cemaatler

İnternet ve kimlik ilişkisinin bir diğer temel boyutu sanal cemaatlerdir (*virtual community*). Çevrimdışının kimlik halleri cemaat özelliklerini muhakkak ki üzerinde taşır. Ancak sanal cemaat bizzat cemaat olgusunun kendisine dair özellikleri bağrında taşıdığı gibi internetin ortaya çıkardığı yeni özellikleri ile de ele alınan, tartışılan bir olgudur.

Bununla birlikte sanal cemaat çalışmalarının Web 1.0 ve Web 2.0 uygulamalarına göre elde edilen sonuçlarda devamlılık ve kopuşlar bulunmaktadır. Genel olarak Web 1.0 ve Web 2.0 uygulamalarının sanal cemaat olarak ortak paydası her döneme ait uygulamaların kullanıcı tarafından oluşturulmuş içeriğe (*user-generated content*) olanak sağlamasıdır. Bu bakımdan sanal cemaatin var oluş biçiminde kullanıcıların içerik üreterek cemaati oluşturmaları bakımından Web 1.0 ve Web 2.0 arasında bir devamlılık vardır.

Sanal cemaatin değerlendirilmesinde Web 1.0 uygulamaları ekseninde sanal cemaate daha olumlu, çığır açıcı vb. bir yaklaşım mevcutken, Web 2.0 uygulamaları ekseninde ise sanal cemaat çalışmaları daha gerçekçi sonuçlara ulaşır. Web 1.0 uygulamaları ekseninde sanal cemaat gerçek cemaatle ilişkili ya da değil siber aleme (*cyberspace*) yepyeni bir cemaatin, yepyeni bir sosyalleşmenin kapılarını açan, içerdiği olumsuz durumlara rağmen coşkuyla karşılanan bir olgudur. Ancak Web 2.0 döneminde önceki döneme ait coşku, gerçek cemaat ilişkilerinin hem sanala yansıtılması hem de sanalda yeniden ve gerçek cemaat ilişkilerine yön verebilecek biçimde üretilmesinden dolayı, yerini daha ihtiyatlı, hatta olumsuz değerlendirmelere, sonuçlara bırakır.

Kavramın popüler olmasında öncülük eden Howard Rheingold sanal cemaat ile ilgili düşüncelerini her ne kadar *The WELL (The Whole Earth Lctronic Link)* adlı internet sitesine dayandırsa da, sanal cemaatlerin listesi hayli kalabalıktır: Haber gruplarını içeren Usenet; sosyal medya Facebook; blog sitesi Blogger; dosya paylaşım sitesi Kazaa, Napster; oyun sitesi Second Life; sohbet programları ICQ,

Windows Messenger; e-ticaret siteleri Amazon, eBay de sanal cemaat olarak kabul edilir.⁶³⁶

Rheingold sanal cemaati şöyle tarif eder:

Sanal cemaatlerdeki insanlar ekran karşısında hoşnutluklarını paylaşmak ve tartışmak, entelektüel söylemde bulunmak, ticaret yapmak, bilgi alışverişinde bulunmak, duygusal destek aramak, paylaşmak, beyin fırtınası, dedikodu, kavga etmek, aşık olmak, arkadaş bulmak ve kaybetmek, oyun oynamak için kelimelerini kullanırlar. Sanal cemaat insanları gerçek hayatta yaptığı her şeyi yapar ancak bedenlerini geride bırakırlar. Sanal cemaat içinde kimseyi öpemezsiniz, kimse burnunuza yumruk atmaz, ancak bu sınırlar içinde çok şey olabilir. Sanal cemaatlere çekilen milyonlarca kişi için bilgisayar bağlı kültürlerin zenginliği ve canlılığı çekici, hatta bağımlılık yapıcıdır.⁶³⁷

Rheingold 1986 yılında çocuğunun bir sağlık sorunu için kayıt olduğu The Well sitesinden yola çıkarak sanal cemaatleri internetin insanlara sağladığı kolaylıklar ve bununla birlikte gündelik yaşamda olmayan (hatta gündelik hayatın rahatsız edici yanlarından uzaklaşmış) ilişkiler ekseninden ele alır. “Forumda, bilgisayarlarımız veya felsefe hakkındaki fikirlerimiz değil, oğullarımız ve kızlarımız hakkında konuşuyorduk ve pek çok kullanıcı örtük bir mutabakat ile sanal mekanı kutsadığını hissediyordu.”⁶³⁸

Web 2.0 öncesi sanal cemaat çalışmaları, gerçek cemaat ilişkisi içinde olsun olmasın, internetin ortaya çıkardığı olanakların sanalda bir cemaat olarak nasıl görüldüğü, ele alındığı, ne gibi sonuçlara ulaştığı vb. soruların cevaplarını bulmaya odaklanmıştır. Barry Wellman ve Milena Gulia cevap aradıkları bir kaç soruyu şu şekilde sıralamışlardır:

- Net'teki ilişkiler dar ve uzmanlaşmış mıdır yoksa geniş bir çapı mı vardır? Sanal cemaat ne tür destekler bulabilir?
- Net kişilerin zayıf, daha az samimi ilişkileri sürdürme kabiliyetini nasıl etkiler ve yeni ilişkiler geliştirmek mümkün müdür?
- Net üzerinden güçlü ve samimi ilişkiler ne kadar mümkündür?
- Net'e katılım toplumun çeşitliliğini ne ölçüde arttırmaktadır?

⁶³⁶ List Of Virtual Communities, www.eikipedia.org,

⁶³⁷ Howard Rheingold, *Virtual Communities: Homesteading On The Electronic Frontier*, (Reading, Addison-Wesley, 1993), 5

⁶³⁸ Rheingold, *Virtual Communities:...*, 17

-Net mimarisi sanal cemaatin doğasını ne kadar etkiler? Sanal cemaatler geleneksel köylere mi benzer yoksa ince örümcek ağları (web) gibi midir?⁶³⁹

Web 2.0'ın daha henüz ortaya çıkmadığı bir tarihte Ananda Mitra CMC (*Computer-Mediated Communication*-Bilgisayar Destekli İletişim) teknolojisinin özellikleri üzerinden internet cemaatlerini tanımlamaya girişir. İnternet cemaatleri "... çeşitli düşüncelerini ideallerini, pratiklerini ve ideolojilerini..." bir metinsellik (*textualtiy*) ile internete yapıştırırlar (*posting*). İnternet cemaatinin kullandığı ortamlar (*medium*) "geçicidir". İnternet topluluğunda üretilen imaj "kararsızdır ve öngörülemezdir." Son olarak internet cemaati "internetin interaktif doğasına" işaret eder.⁶⁴⁰

Mitra'nın Web 2.0'ın henüz ortaya çıkmadığı dönemlerde web 1.0'ın interaktif uygulamaları/teknolojileri (mail, haber grupları, tartışma panoları vb.) temel alarak sanal cemaatler için önerdiği özellikler bugün de geçerliliğini korumaktadır.

Ancak internetin gelişmesi ve yaygınlaşmasına bağlı olarak sanal cemaat çalışmaları da farklılaşmaya ve derinleşmeye başladı. Örneğin Rheinghold'un çalışmasının 1996 yılında yayımlanmasından fazla değil on yıl kadar sonra Cavanagh sanal cemaat çalışmalarını "...ütöpik ve distopik olasılıklarla bağlantılı siyasi bir yapı olarak algılanması..." olarak tanımlıyor.⁶⁴¹ Facebook bir sorununuzu veya mutluluğunuzu ailenizle, dostlarınızla, arkadaşlarınızla anında paylaşabileceğiniz bir sanal cemaat mekanı iken, aynı sanal cemaat mekanında yapılan bir paylaşımdan dolayı sabah kapıya polis gelebilir. Amazon sitesinden bir ürünü normalden daha ucuza alabilirken, bir yandan hackerlar siteye saldırıp hesap bilgilerinizi alarak sizi zarara uğratabilir.

Cavanagh "ütöpik ve distopik olasılık" olarak algılanan sanal cemaat ile ilişkili çalışmalarda, sanal cemaatlerin "...kendilerini oluşturan bağların üzerinde bağımsız bir varlığa, kalıcı ya da sınırlayıcı özelliklere sahip olmadıkları..", bu bağlamda da sanal cemaat çalışmalarının "...kimlik duygusunu teşvik eden cemaati değil, kimlik ve gönüllükle eklemlenmiş bağlantı çevresini anlama eğiliminde..." olduğunu belirtir.⁶⁴²

⁶³⁹ Bary Wellman & Milena Gulia, "Virtual Communities As Communities: Net Surfers Don't Ride Alone," *Communities In Cyberspace*, Ed. Marc A. Smith and Peter Kollock, (London, Routledge, 1999), 170

⁶⁴⁰ Ananda Mitra, "Virtual Commonality: Looking for India On The Internet", *Virtual Culture: Identity And Communication In Cybersociety*, Ed. Steven Jones, (London, SAGE, 2002), 58-61

⁶⁴¹ Cavanagh, *Sociology In The Age ...*, 106

⁶⁴² Cavanagh, *Sociology In The Age ...*, 119

Kacper Poblocki çalışmasına “İnternet’te milliyetçiliğin sıklıkla karanlık bir geçmişi temsil etmesine rağmen, internet parlak bir geleceği temsil ettiği için milliyetçi olmamalıdır”⁶⁴³ ifadesi ile başlaması teknolojik olarak dönüşen, gelişen ve değişen internette sanal cemaat tartışmalarının geldiği olumsuz durumu göstermektedir. Poblocki milliyetçiliğin “...etnik temizlik, şovenizm, yabancı düşmanlığı, etno-merkeziyetçilik, ırkçılık ve benzeri...” anlamlar taşıdığını belirttiikten sonra “..soykırım, açlık, kirlilik, nükleer tehlike, dikenli telleri” hatırlamayan “yeni kuşağın”, “20.yüzyılın milliyetçilik dahil tüm kabuslarından özgür olması” gerektiğini belirtir.⁶⁴⁴

“Çevrimdışı sosyal dünyada mevcut olan ulusal toplulukların” internete yönelmesi ile internetin “milliyetçi” olduğunu belirten Poblocki, “siber alanın yaşadığımız gerçeği yansıttığını” vurguluyor. Poblocki “sıradan milliyetçiliğin” internette “on yıllar içinde kaybolacağı” umudunu taşıyarak bitirdiği çalışmasında internette milliyetçiliğin panzehiri olarak “internet kullanıcılarının ana dilleri dışındaki kültürlerle teması”nı gösteriyor.⁶⁴⁵

Poblocki’nin iyi niyetli denebilecek çalışmasına rağmen sanal cemaat içindeki biz/onlar ilişkisinin iyi niyet sınırlarının çok ötesinde olduğu artık gündelik bir gerçektir. Özellikle nefret söylemi çalışmaları sanal cemaatte ortaya çıkan biz/onlar ilişkisinin günümüzdeki durumlarını çarpıcı biçimde ortaya sermektedir.

Sanal cemaat çerçevesinde biz/onlar ilişkisinin görünürlük, yaygınlık, etkileme gücü bakımından günümüzde sosyal medya önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal medya şirket politikalarında ayrımcı, nefret söyleme karşı maddeleri bulunmasına rağmen, saniyeler içinde milyonlarca gönderinin üretildiği bir teknolojiye bunları takip etmek teknik olarak zordur. 2016 yılında sadece Türkiye’de bir gün boyunca atılan tweet sayısı 6.7 milyondur. Basit bir hesapla saatte 279.167, dakika 4652 tane tweet demektir.⁶⁴⁶ Sanal cemaat oluşturan internet uygulamalarının yaygınlığı biz/onlar ilişkisinin negatif biçimde ortaya çıkan sonuçlarına müdahale edilmesinde öncelikli sorunu göstermektedir?

⁶⁴³ Kacper Poblocki, “Online National Communities”, *Polish Sociological Review*, No:134, (2001), 221

⁶⁴⁴ Poblocki, “Online National Communities”, 222

⁶⁴⁵ Poblocki, “Online National Communities”, 243-244

⁶⁴⁶ “Her gün toplam 6.7 milyon Tweet Atıyoruz”, Haber Türk, 6 Haziran 2016, www.habertuk.com

Sosyal medyanın sanal cemaate ile ilişkili biz/onlar ilişkisine dair içerik üretimi Web 2.0'ın getirdiği teknolojik özelliklerden dolayı Mutlu Binark'ın ifadesiyle "... homofobik, transfobik, heteroseksist cinsiyetçi, yabancı düşmanı, ırkçı, etnik milliyetçi ve ayrımcı nefret söylemi... çok daha kolay bir şekilde yaygınlaştırılarak, sıradanlaştırılarak dolaşıma girmektedir."⁶⁴⁷ Binark'a göre yeni medyanın nefret söylemini "kolaylaştırıcı" özelliğinden dolayı "...her türlü ayrımcı ve dışlayıcı söylemsel pratikler kanıksatılmakta...toplumdaki farklı kimlikleri ve varoluş pratiklerini ötekileştirmekte, hatta yok edici eylemlere....dönüşebilmektedir."⁶⁴⁸

Sanal cemaatler için, Eser Aygöl'ün ifadesi ile sosyal medya, " ortamın özgürlükçü ve çok sesli yapısı, söylemlerin özgürce dolaşımını olanaklı kılarken, öte yandan da nefret suçlarının oluşuma zemin hazırlamaktadır."⁶⁴⁹

Sanal cemaat bağlamında internetin biz/onlar ilişkisinde egemen kimlik ekseninde meydana geldiğini söylemek internetin doğasına aykırıdır. Burak Doğu'nun ifadesiyle "internet, nefret söylemlerinin zaman zaman propaganda eşliğinde sunulduğu bir medya olmakla beraber, her türden örgütlenmenin gerçekleşebildiği bir platformdur...Üstelik, sanal ortamın örgütlenme biçimleri tek tip olmaktan ziyade çeşitlilik arz eder."⁶⁵⁰

Doğu nefret söylemi ekseninde karşı örgütlenme pratiklerinin özelliklerini şu şekilde sıralar:

- Genel bilinç oluşturma,
- Doğrudan nefret gruplarını hedef alma,
- Hedef kitleye farkındalık yaratma,
- Nefret söylemlerine karşı projeler gerçekleştirme,
- Kişisel bilgisayara filtre uygulama,
- Eğitsel oyunlar,
- Gözlem ve afişe etme
- Hacktivist eylemler,

⁶⁴⁷ Mutlu Binark, "Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi", *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, Haz: Tuğrul Çomu, (İstanbul, Kalkedon, 2010), 11

⁶⁴⁸ Binark, "Nefret Söyleminin Yeni...", 11

⁶⁴⁹ Eser Aygöl, "Facebook'ta Nefret Söyleminin Üretilmesi Ve Dolaşıma Sokulması", *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, Haz: Tuğrul Çomu, (İstanbul, Kalkedon, 2010), 137

⁶⁵⁰ Burak Doğu, "Sanal Nefret Pratikleri: İnternet'te Nefret Söylemi ve Karşı Örgütlenmeler", *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, Haz: Tuğrul Çomu, (İstanbul, Kalkedon, 2010), 229

-Bildirimde bulunma,

-Yasal yollara başvurma.⁶⁵¹

Sanal cemaatlerin günümüz internet dünyasında, internetin başlangıç dönemine göre sanal aleme ait özerkliklerini hâlâ daha koruduğu söylenebilir. Ancak hem bilgisayar hem de internete bağlanma fiyatlarının düşmesi, buna bağlı olarak internete erişimin kolaylaşması ve yaygınlaşması ile, bununla birlikte özellikle Web 2.0 uygulamaları kullanıcılara sağladığı kolay, hızlı içerik üretimi ile Web 1.0 döneminin sanal cemaatlerinin özerk yapısı kayda değer biçimde erozyona uğramıştır. Web 2.0'ın ortaya çıkardığı sanal cemaatlerin teknolojik olarak kendisine has cemaat yapısı olmakla birlikte, belirleyici olan gerçek dünyanın gerçek cemaat ilişkilerinin internette yer bulması ve bu ilişkilerin bumerang gibi gerçek yaşama hızlıca dönmesidir. Bu bağlamda internetin ama özellikle de Web 2.0 teknolojileri ile sanal cemaatlerin??, cemaat ile ilişkili kimliklerin tüm çelişkili, uzlaşmalı her biçimdeki dinamik yapısını gündelik hayatı etkileyecek ve belirleyecek biçimde içerdiği söylenebilir.

2.4 Genel Olarak İnternet Araştırmaları

Richard Rogers internet çalışmalarını üç döneme ayırır 1980-1990 başlarına kadar yapılan İnternet çalışmalarının ana eksenini “gerçek ve sanal” arasındaki ayrım üzerine şekillenirken, 2000’lerde sanal gerçeklik üzerine odaklandığını belirtir. Rogers üçüncü döne olarak adlandırdığı son dönem içinse sanal ve gerçeklik ayrımının ortadan kalktığını ve internet çalışmalarının onlineden etkilenen kültürlerle birlikte onlineni etkileyen kültüre doğru değiştiğini belirtir (Rogers, 2009, 1-4 arası). Rogers’a göre internet çalışmalarının üçüncü aşamasında belirleyici olanın tek başına onlinenin değil, online olan insanlar olduğunu belirtir. Öyle ki Rogers kendi argümanına bağlı olarak çalışmasının başlığını “Sanalın Sonu-Dijital Yöntemler (*End Of The Virtual –Digital Methods*)” olarak belirlemiştir.

Rogers’in iddia ettiği gibi sanal-dijital metotların sonunun geldiğini kesin biçimde iddia etmek henüz mümkün değil. Ancak özellikle Arap Baharı, Londra

⁶⁵¹ Doğu, “Sanal Nefret Pratikleri:...”, 240-247

Ayaklanması, Gezi İsyanı vb. toplumsal patlama anlarının da etkisi ile İnternet çalışmalarında gerçek insanların İnternette yarattığı, oluşturduğu, geliştirdiği vb. ilişkileri incelemenin yanı sıra İnternete giren insanların araştırılmasına doğru bir eğilim olduğundan söz edebiliriz.

2.4.1 Network ve sosyal network analizleri

İnternet terimi *interconnection network* (kendi aralarında bağlanan ağlar) ifadesindeki *inter* ve *net* kelimeleri kullanılarak elde edilmiş bir kısaltmadır. Günümüzde *network* kelimesi daha çok İnternete dair bir çağrışım yapsa da aslında İnterneti kapsayan bir kullanıma sahiptir.

Hard ve Negri networkü “askeri kurumlarda, sosyal hareketlerde, iş formasyonlarında, göçmen örüntülerinde (*migration patterns*), iletişim sistemlerinde, psikolojik yapılarda, dilsel ilişkilerde, nöron aktarımlarında (*neural transmitters*) ve hatta kişisel ilişkilerde, her yerde networkler görüyoruz” diyerek networkü “dünyayı ve dünyadaki eylemlerimizi anlamamanın bir tanımı” biçiminde bir metafor olarak kullanmışlardır.⁶⁵² Hard ve Negri’nin networke yaklaşım biçimini “network metaforunun yükselişi” olarak tanımlayan Cavanagh networkü “günümüzde kurumları, bilgiyi ve ilişkileri düzenleyen bir örgütleyici çerçeve” olarak tanımlar.

Network teoriler ve yaklaşımları iletişimden biyolojiye kadar çok çeşitli alanları içine alacak kadar geniştir. Bu nedenle hem network teorileri hem de network analizleri network üzerine çalışan disiplinler kadar çeşitlilik gösterir.⁶⁵³

İnterneti de içine kapsayan sosyal network analizleri “sosyal yapıları sosyal bir network olarak kavrar” ve “sosyal network analizleri sosyal yapı ve onun etkileri üzerine çalışır”⁶⁵⁴ Tindal ve Wellman’a göre “networkün networkü” olan sosyal sistem “değer, tutum ve normları ortaya” çıkardığı gibi sosyal yapı da “sistem üyelerinin kişisel tutumlarından daha fazla sosyolojik açıklama kaynağıdır”.⁶⁵⁵

⁶⁵² Michale Hardt, Antonio Negri, *War And Democracy In The Age Of Empire*, (Hudson, Penguin, 2004), 142

⁶⁵³ Cavanagh, *Sociology In The Age ...*, 30

⁶⁵⁴ D.B., Tindall, Barry Wellman, “Canada as Social Structure: Social Network Analysis and Canadian Sociology”, *Canadian Journal of Sociology*, 26(3), (2001), 266

⁶⁵⁵ Tindall, Wellman, Canada as Social Structure:..., 267-268

Sosyal network analizinin temel eksenini “en az iki düğüm ile başlayan ve çok sayıda düğümü içeren” bir sosyal networktür.⁶⁵⁶ Sosyal network analizi “...sosyolojide, antropolojide, coğrafyada, iletişimde, enformasyon biliminde, işletmede, ekonomide ve biyolojide temel bir tekniktir”.⁶⁵⁷ Sosyal ağ analizin amacı da “...bir sosyal ağın yapısını inceleyerek bir birey veya bir gruba ilişkin çıkarımlar yapmak, bilgi üretmek.” veya “... ağ yapısını betimlemeyi, görselleştirmeyi ve istatistiksel modellemeyi amaçlar”⁶⁵⁸

“Sosyal network analizi çizge teorisi (*graph theory*) aracılığı ile insan ilişkileri hakkında bir çalışmanın tanımıdır”.⁶⁵⁹ Çizge teorisi “...bir çok durum, bir noktalar kümesi ve bu noktaları birleştiren doğruların oluşturduğu şemalar”ın incelendiği matematiğin bir alanıdır.⁶⁶⁰ Sosyal network analize göre networke bağlanan her bir nokta networkü oluşturan diğer noktalarla birleşen doğruları, bu doğrularda networkü ortaya çıkaran şemaları oluşturur.

Çizge teorisi ile doğrudan bağlantılı olan sosyal network analizi “..bağımsız düğümler arasındaki ilişkilerin...genellikle kullanılan ikili (*binary*, 0-1) ağ verilerinin özel yapısı”nın “standart olmayan istatistiksel modellemeleri”ni amaçlar.⁶⁶¹ Sosyal network analizin İnternet çalışmalarına uyarlanması temel nedeni networke dahil olan bilgisayarın kaydettiği verilerden (*datalar*’dan) oluşur. Bu verilerin bir kısmını (örneğin bir blogu) networke dahil olan insanlar üretirken bir kısmını (örneğin bir web sitesinin log-bilgi kayıtlarını) bilgisayarlar üretir. İnternet için kullanılan sosyal network analizleri hem kullanıcıların hem de bilgisayarların ürettiği verileri analiz ederek sonuca ulaşırlar.

Ekşi Sözlük için sosyal network analizi bir kaç nedenden dolayı tercih edilmemiştir. En başta Ekşi Sözlük İnternette yer alan bir web sitesidir. Tezde Ekşi Sözlük’ün bir network olan İnternet içindeki yerine odaklanılmamıştır. Bununla beraber Ekşi Sözlük’ün kendisi bir network metaforu ile birlikte tahayyül edilebilir. Ancak böyle bir durumda Ekşi Sözlük’ün temel yapı taşları olan başlık ve entryler arasındaki düğümlere dair bir çizelge oluşturulsa dahi böyle bir yöntem Ekşi Sözlük ile ilgili

⁶⁵⁶ Necmi Gürsakar, *Sosyal Ağ Analizi*, (Bursa, Dora, 2009), 69

⁶⁵⁷ Gürsakar, *Sosyal Ağ Analizi*, 187

⁶⁵⁸ A. Duijin’den aktaran Gürsakar, *Sosyal Ağ Analizi*, 187

⁶⁵⁹ Maksim Tsvetovat, Aleksander Kouznetsov, *Social Network Analysis For Startups*, (Sebastopol, O’Reilly, 2011), 1

⁶⁶⁰ Gökşen Bacak, Tina Beşeri, “Çizge Kuramına Genel Bir Bakış”, *Matematik Dünyası Dergisi*, (2002), 13

⁶⁶¹ Gürsakar, *Sosyal Ağ Analizi*, 188

“ne” sorusuna bir cevap verse bile “niçin” sorusuna tatmin edici bir cevap vereceği net değildir.

2.4.2 Online araştırmalar

İnternetin sosyal network analizi dışında online araştırmaları (*online research*) olarak adlandırılan ve İnternetin nicel ve/veya nitel yöntemlerle incelenmesidir.

Online araştırmalar temel olarak bilgisayar, CMC (*computer-mediated communication*-bilgisayar ortamlı-araçlı iletişim) incelemeleri için kullanılan araştırmalardır. Çünkü CMC “geleneksel data modlarını içermediği gibi, dil kullanımı, kişiler arası ve grup dinamiklerine dair bazı standart varsayımlara” sahiptir.⁶⁶²

Online nicel araştırmalar genel olarak online yapılan anketler, erişim panelleri, müşteri veri tabanları, müşteri panellerinden, web sitesi ziyaretçileri ve gelişmiş güzel örneklem incelemelerinden oluşur.⁶⁶³ Online nicel araştırmaların temel amacı internet kullanıcıların İnternet içindeki eğilimlerinin analizine odaklanır.

Online nitel araştırmalar genel olarak online odak grupları, duyuru tahtası grupları, e-posta grupları, sanal alem, paralel derinlemesine görüşmeler, nicel anketlerin nitel açıklaması, fiziksel grupları uzaktan gözlemle gibi tekniklerle uygulanır.⁶⁶⁴ Online nitel araştırmalar nicel araştırmaların sayılara dayalı veriler dışında “metin, resim, video, konuşma, nesne vb. gibi unsurları” veri olarak kullanır.⁶⁶⁵

Ekşi Sözlük online nicel ve/veya nitel araştırma yöntemleri ile de incelenebilir. Ancak online araştırma yöntemleri Ekşi Sözlük içinde incelenmek istenen bir veya bir kaç eğilimin belirlenmesinde yardımcı olsa da, Ekşi Sözlük hakkında bütüncül bir inceleme için yeterliliği tartışılabilir.

⁶⁶² Ted J. Gaiser, Anthony E. Schreiner, *A Guide To Conducting: Online Research*, (London, SAGE,2009), 10

⁶⁶³ Ray Poynter, *İnternet Ve Sosyal Medya Araştırmaları El Kitabı: Pazar Araştırmaları İçin Araçlar Ve Teknikler*, (İstanbul, Optimist Yayınları, 2012), 8

⁶⁶⁴ Poynter, *İnternet Ve Sosyal Medya...*, 143-144

⁶⁶⁵ Poynter, *İnternet Ve Sosyal Medya...*, 140

2.4.3 Online etnografi ve tekstografi

İnternet incelemelerindeki bir başka yaklaşımda online etnografidir. İnternete etnografik olarak yaklaşmanın temel gerekçesini Miller ve Slater İnternetin “ reel dünyadaki çeşitli yerlerdeki çeşitli insanlar tarafından yeni teknolojilerle kullanması” olarak belirtir.⁶⁶⁶

Online etnografi “kullanıcıların internetten neyi nasıl algıladığı, internetteki ilişkilerin internet organizasyonlarını nasıl etkilediği ve bunun gerçek hayattan nasıl farklı olduğunu, kimliklerin performansı ve deneyimleri ile hakim gerçekliğin ne olduğu, sanal deneyim ile gerçek deneyim arasında bir farklılık olup olmadığı, online ve offline arasında bir sınırın var olup olmadığı” gibi sorularla ilgilenir.⁶⁶⁷

Online etnografi bir web sayfasından, yazılım geliştirilmesine kadar İnternet ile bağlantılı araştırma alanına uygun olarak üretilen çeşitli teknikleri kapsar.⁶⁶⁸ Hine’ye göre internet kullanıcıları “bir web sayfasının üretimini bir sosyal eylem biçimi olarak gören bir anlayışı paylaştıkları için”⁶⁶⁹ “neden bunu yapıyorlar” sorusunun online etnografinin cevap aradığı temel bir soru olduğunu tartışır.⁶⁷⁰

Aynı zamanda söylem cemaati (*discourse community*) kavramını ortaya atmış olan John Malcolm Swales “ ...metinlerin diğer metinler ve bu metinlerin yazarlarının işlerini arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için tekstografi⁶⁷¹ (*textography*) olarak adlandırdığı bir modeli” geliştirmiştir.⁶⁷² Swales’e göre “tekstografi bir kültür veya cemaatin inanış ve pratiklerini görünür kılmak için etnografik çalışmanın kendine özgü öncelikleri olarak tasarlanmaktan çok kısmi bir etnografiyi nitelendirilir. Daha doğrusu temel amacım gömülü söylemsel pratiklerin bağlamları aracılığı ile

⁶⁶⁶ Daniel Miller, Don Slater, *The Internet: An Ethnographic Approach* (NewYork, BERG, 2000), 11

⁶⁶⁷ Christine Hine, *Virtual Ethnography*, (London, SAGE, 2000), 8

⁶⁶⁸ Hine, *Virtual Ethnography*..., 62-63

⁶⁶⁹ Hine, *Virtual Ethnography*..., 148

⁶⁷⁰ Hine, *Virtual Ethnography*..., 147-150

⁶⁷¹ *Textography* terimi ile ilgili Milli Kütüphane Katalog Sistemi, Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Arşivi, Türk Dil Kurumu ve genel olarak yapılan İnternet arama motorlarında yapılan aramalarda terimin Türkçe kullanımı bulunamamıştır.

Graph teriminin Türkçe karşılıklarında teknik anlam (grafik, şekil, çizim, diagram, yazıbirimlik vd.) ayrımları çeşitlidir. Bu nedenle terimdeki *text* kelimesinin yaygın kullanımı olan metin; *ography* içinse Türkçe yazıma uyumlu hali olan oğrafi olarak düşünülerek metinografi düşünülebilir. Ancak *text* kelimesi ses benzeşmesi ile Türkçe’de *tekst* olarak da kullanıldığı için textografinin Türkçe karşılığı olarak tekstografi kullanımı tercih edildi.

⁶⁷² Hine, *Virtual Ethnography*..., 52

üyelerine tarafından üretilerek yazılmış metinlerin biçim ve biçimlendirilmesini aydınlatmaktır.”⁶⁷³

Hide, Swales’in İnternet çalışmalarında tektsoğrafi yönteminin “metin yazımının (*typing*) yazımın (*writing*) sosyal bağlamını” gösterebileceğini; bireysel web yazarlarının (*authors*) “kendi pratiklerini yorumlama”ya yardım edebileceğini; “erişilebilir bir internet sitesi göz önüne alındığında bu sitenin gelişimi, takipçilerinin kimliklerini keşfetmeyi” sağlayabileceğini; “meydana gelmiş web sitesinin bağlam analizinin” sunabileceğini belirtir.⁶⁷⁴

Swales’in tektsoğrafi yöntemi İnternette üretilen metinlerle değil doğrudan edebiyat ve bilimin ürettiği metinlere odaklanır. Tektsoğrafi bir kaç nedenden dolayı Ekşi Sözlük incelemesine transfer edilebilir. Her şeyden önce Ekşi Sözlük’ün iki temel ögesi olan başlık ve entryler birer metindir. Bundan dolayı ve bununla birlikte Ekşi Sözlük’ü oluşturan her şey temelde metinler arası ve bunların üreticileri olan yazarlar arası bir ilişkinin ürünüdür. İkinci olarak Ekşi Sözlük sözlük üyeleri kendilerini “yazar” olarak tanımlar. Ekşi Sözlük üyelerinin kendilerini yazar olarak tanımlaması Swales’in tektsoğrafi yöntemi için tanımladığı “author” kavramına eş değildir elbette. Ancak Ekşi Sözlük üyeleri sonuçta entry adı verilen metinleri yazanlardır ve ürettikleri bu metinler Ekşi Sözlük sitesi gibi bir olguyu ortaya çıkaracak kadar anlamlıdır.

⁶⁷³ John M. Swales, Christine B. Feak, *Academic Writing For Graduate Tasks And Skills*, (USA, The University Of Michagan Press, 2012), 112

⁶⁷⁴ Hine, *Virtual Ethnography...*,53

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: “KUTSAL BİLGİ KAYNAĞI” EKŞİ SÖZLÜK

3.1 Yapısal Olarak Ekşi Sözlük

Ekşi Sözlük 19 Şubat 1997’de, o sıralar ABD’de yaşayan ve Microsoft’ta çalışan ssg nickinin de sahibi Sedat Kapanoğlu tarafından, kendi ifadesi ile “saat farkı yüzünden yalnız geçirdiğim saatleri başarıyla doldurabilen bir başyapıt” olarak yayına girmiştir.

Sitenin ismin “ekşi” olmasının nedeni sitenin kurulduğu yıllarda Sedat Kapanoğlu ve bir arkadaşının birlikte kurduğu “Sourtimes” (Ekşi Zamanlar) adındaki siteden gelmektedir. “Sourtimes” ise Portishead adlı grubun aynı adlı şarkısından gelmektedir.⁶⁷⁵

Sedat Kapanoğlu siteyi arkadaşlarıyla vakit geçirmek ve eğlenmek için kurmuş olsa da, siteye dair temel fikri Douglas Adams’ın “Otostopçunun Galaksi Rehberi” kitabından, özellikle de kitapta geçen “galaksinin tüm sinyalizasyon işlerini” halleden bununla birlikte ihtiyaç duyulan her türlü bilgiye sahip “subetha” fonksiyonundan esinlendiğini belirtir.⁶⁷⁶ Romanda subetha’nın “evrendeki her şeye dair” bilgi içermesinden dolayı da sitenin sloganı “Kutsal Bilgi Kaynağıdır”.

Sitenin adının “sözlük” olmasını sağlayan da bu ilişkidir. Ansiklopedi gibi uzmanların hazırladığı bir bilgi kaynağından çok, her kullanıcının içeriklerini istediği biçimde belirleyebileceği bir site olarak tasarlanmıştır.

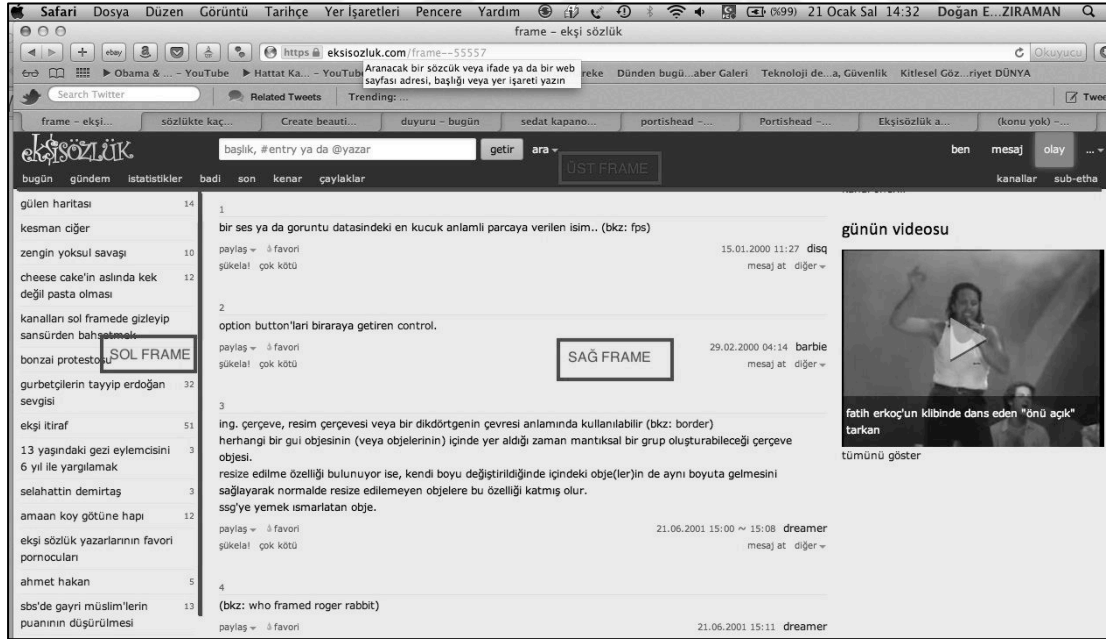
⁶⁷⁵ “Ekşi Sözlük’ün Kuruluş Hikayesini Biliyor Musunuz?”, www.etohum.com.

⁶⁷⁶ “Ekşi Sözlük’ün Kuruluş Hikayesini Biliyor Musunuz?”.

Temel olarak Ekşi Sözlük, kullanıcılarının bir başlık altında her türlü paylaşımlarına olanak sağlayan bir alt yapıya sahip bir script'tir (betik). Aslında Ekşi Sözlük'ün temel mantığı “forum” olarak bilinen web siteleri ile aynıdır. Kullanıcılar bir başlık altında o başlık ile ilgili her şeyi paylaşır. Ekşi Sözlük'ü forumlardan teknik anlamda ayıran en önemli fark script olarak daha dinamik olması ve bir çok ilişkilendirmeyi barındırabilmesidir. Zaten bu yapısal fark, içeriğin belirlenmesinden yazarların seçimine kadar bir çok farkı da beraberinde getirir.

3.1.1 Frame'ler

Ekşi Sözlük site tasarımı olarak 3 frame'den (çerçveden) oluşur. Üst, sağ ve sol frame.

Şekil 3.1: Ekşi Sözlük'te frame'ler.

Üst Frame: Sabittir. Ekşi Sözlük içinde yer alan tüm başlık, entry, yazar nick'i bu kısımdan gerçekleşir. Buna ek olarak “bugün, gündem, istatistikler, giriş, kayıt ol, ara ve kanallar” butonları bulunur. Eğer Ekşi Sözlük'e kayıtlı bir yazarsanız üst frame'de ek olarak “badi, son, çaylaklar, ben, mesaj, olay, (olay butonunun yanında

kapalı olarak üzerine gelindiğinde açılan) ayarlar, badi/troll ve terk” butonları yer alır.

Sol Frame: Sağ frame’in iki temel işlevi vardır. Birincisi kayıtlı olsun olmasın Ekşi Sözlük sitesine girildiği an, o sırada yazılmış olan 50 başlık aşağıya doğru listelenir. 50 sabit bir sayıdır. Siteye yeniden girip çıkıldığında ya da sayfa yenilendiğinde eğer bir değişiklik olmuşsa yeni eklenen başlıklar üst sıralarda olmak kaydı ile entry girilmiş olan başlıklar yenilenir. İkinci fonksiyonu ise “ara” butonu ile Ekşi Sözlük içinde arama yapıldığında arama sonuçları belirtilen kriterlere göre sol frame’de yer alır.

Sağ Frame: Sağ frame doğrudan başlıklarla ilgilidir. Herhangi bir başlığa dair tüm girilen entry’ler bu frame’de yer alır. Teknik olarak en yakın günde girilen entry en üstte, zaman olarak en son yazılanlar sonda görülür. İsteğe göre o başlıktaki eski entry’lere doğru gidilebilir.

Sağ frame Ekşi Sözlük’e kayıtlı olmayan kullanıcılar için ayrıca reklamların yer aldığı bölümdür. Üye olmayan kullanıcılar buradaki reklamları görüntülemekten kaçınmaz.

Sağ Frame’de Ekşi Sözlük’te kayıtlı olmayan kişiler başlık ile ilgili olarak o başlığı paylaşabilir, başka arama motorlarında arayabilir, başlık içinde arama yapabilir. Bir entry’yi ise sadece paylaşabilir veya şikayet edebilir.

Ekşi Sözlük yazarları ise sağ frame’de başlık paylaşabilir, arama motorlarında araştırabilir, takip edebilir, entry girebilir, başlığı taşıyabilir⁶⁷⁷, başlıkta arama yapabilir, başlığın hangi kanal ile ilgili olduğuna bakabilir, varsa başlık ile ilgili video izleyebilir.

Yazarlar bir entry’i paylaşabilir, beğenebilir (şükela), kötüleyebilir (çok kötü), favori olarak seçebilir, entry yazarına mesaj atabilir, diğer butonunda yer alan fonksiyonlarla entry’nin bir başka başlığa taşınmasını isteyebilir, entry’i şikayet edebilir (ispiyon) ve o entry’nin moderasyon işlemlerine (mod log) bakabilir.

⁶⁷⁷ Başlık ve entry taşıma: Bazı başlıklarda veya entry’lerde yazım yanlış olduğunda ve ya başlık ve içerik arasında bir uyumsuzluk fark edildiğinde; başlık bir başka başlığa taşınabilir.

3.1.2 Başlıklar

Ekşi Sözlük'te herhangi bir şey hakkında başlık açılabilir. Bu başlık “.....” (8 nokta) olabileceği gibi “21 Ocak 2014'te olanlar” gibi de olabilir. Bu durumda genel olarak şunu söyleyebiliriz: Ekşi Sözlük'te anlam kriterine bağlı olmadan her türlü başlık açılabilir. Öyle ki “ekşi sözlükte maksimum açılacak başlık”⁶⁷⁸ adlı başlıkta çeşitli olasılık hesaplarına dayanarak en basit hesaplama, karakter sınırı olan 50 karakter baz alınarak, 50 faktöriyel (50!) yaklaşık 63 basamak kadar başlık ya da farklı bir hesaplama ile $6,12 \times 10^{37}$ kadar başlık açılabilir.⁶⁷⁹

Ekşi Sözlük'te açılacak başlık sayısının 63 basamak gibi oldukça yüksek olasılık yanında başlıklarla ilgili tek sınır başlıklar için scripte tanımlanmış boşluk dahil, twitter'da 140 karakterle sınırlı olması gibi, 50 karakter sınırı vardır. Bu sınırın neye göre belirlendiği net değildir. Başlık açılması sırasında yazarlar 50 karakter sınırını gözeterek başlıkları anlamlı hale getirmek zorundadırlar.

Ekşi Sözlük'te en genel olarak 3 tip başlık açılmaktadır. Güncel başlık, bilgi içeren başlıklar ve diğerleri. Güncel başlıklar o günkü ya da günlerdeki gündeme ilişkin başlıklar olabilir. Bir futbol maçından bir siyasinin kurduğu cümleye kadar geniş bir yelpazesi vardır. Bilgi içeren başlıklar ise ansiklopedik maddelerine benzer, ünlü bir kişi hakkında olabileceği gibi bir matematik konusuyla ilgili de olabilir. Diğer kısmı ise aslında Ekşi Sözlük'teki en geniş başlık biçimidir ve her konuda olabilir: “Arka cepte cep telefonu taşımak”, “babanın belgeselden anladığı” vb.

⁶⁷⁸ <https://eksisozluk.com/sozlukte-acilabilecek-maksimum-baslik-sayisi--567507> Bu başlıkta burada verilen hesaplamalar dışında da hesaplamalar mevcuttur.

⁶⁷⁹ Ekşi Sözlük'te her başlık ve entry internetin temel mantığı olarak bir http ile başlayan web adresine sahiptir. Ancak yazılım gereği http adresi üç biçimdedir.

- 1- Başlığın doğrudan http adresi. <https://eksisozluk.com/eksi-sozluk>. Bu adres tüm entry'leriyle birlikte başlığın sayfasına yönlendirir.
- 2- Başlıkla ilişkilendirilmiş entry numarasının adresi. <https://eksisozluk.com/entry/452>. Bu adres ise başlıkla ilgili tek bir entry'e yönlendirir.

Tezde alıntılanamada bu iki adres biçimi yerine göre kullanılacaktır. Eğer sadece başlık alıntılanacaksa 1.tipteki http adresi, eğer sadece entry alıntılanacaksa 2.tipteki http adresi verilecektir.

3.1.3 Entry'ler

Ekşi Sözlük'ün temelini oluşturan kısmı entry'lerdir. Entry yerine Ekşi Sözlük'de "giri" terimi de kullanılıyor olsa entry en bilinen kullanımdır. Entry girme hakkı sadece yazarlara aittir. Entry'lerin başlıkta olduğu gibi bir karakter sınırlaması yoktur.

Bir entry'nin "legal entry" yani "sözlük formatına uygun"⁶⁸⁰ kabul edilebilmesi için entry'nin herhangi bir yerinde başlıkla ilgili bir "tanım" yer almak zorundadır. Bir entry'de tanım yer aldıktan sonra yazar istediği şeyi yazabilir.

Ekşi Sözlük'te tanımın nasıl olması gerektiği dinamik bir süreçle belirlenmiştir. Çünkü mevcut haliyle en başından tasarlanmadığı için Ekşi Sözlük, zaman içindeki kullanıcıların ürettiği entry'ler de baz alınarak en temel halini almıştır. Tanımlar sadece biçimsel olarak incelenebilir, içerik olarak değil. Tanımlara dair genel kurallar bütünü aşağıdaki gibidir:

"ekşi sözlük'ün iskeletini oluşturan şey. haliyle, "sözlükte tanım yapılır". ancak durum burada sıradan sözlükten biraz farklı, malum. her yazar istediği şekilde tanım yapabilir. moderatörler de tanımın kalitesini tartışmazlar, tartışamazlar. tanımların kalitesinden yazarları sorumludur. bu yüzden "böyle tanım mı olur" diye saldırmak yersizdir. bu, gammazların ispiyonlarken dikkat etmeleri gereken önemli şeylerden birisidir. şimdi biraz tanım örnekleri inceleyelim.

1. babamın adı.
2. biraz önce yaptığım şey.
3. bir kalem markası.
4. sıkıcı bir iş.
5. koala bağırsaklarından yaşayan bir hipopotam türü.
6. güzel.

burada güzel'in sıfat olmasının dışında isim de olduğunu unutmamak gerekir. cümle içinde kullanmak gerekirse:

"bugün ben bir güzel gördüm"

bu durumda 6. entrynin yazarı "tek kelimeyle tanımlamak gerekirse güzel" yerine sadece

⁶⁸⁰ "Legal Entry", www.eksisozluk.com

"güzel" yazma hakkına sahiptir.

7. rezil.

örneğin bu da gayet güzel bir tanım. "rezil" de gerektiğinde bir "isim"dir.

8. "böyle şey olur mu?" dedirten olay.

(not: dedirten başlık ibaresinin hatalı kısmı "başlık"tır) (bkz: başlığı değil başlığın içeriğini tanımlamak gerek)

9. olmaz olası.

garip görünse de bu da bir tanımdır.

bir de konuyla ilgili bütünleme diye bir şey var. tanımların gizlenmiş haliyle ilgili... bütünleme yoluyla yapılan tanımların öncesinde en az bir tanım bulunması gerekir. aksi halde "kendisinden önce bir tanım mevcut değil" gerekçesiyle silinir. şimdi yukarıdaki tanımları sırasıyla bütünleme formuyla yazalım:

1. babam da bu isme sahip. ("babamın adı" yazmanın dolaylı yolu)

2. biraz önce yaptım ben bunu.

3. bu marka kalem var.

4. bu iş çok sıkıcı.

5. böyle bir hipopotam türü var, hatta koala bağırsaklarında yaşar.

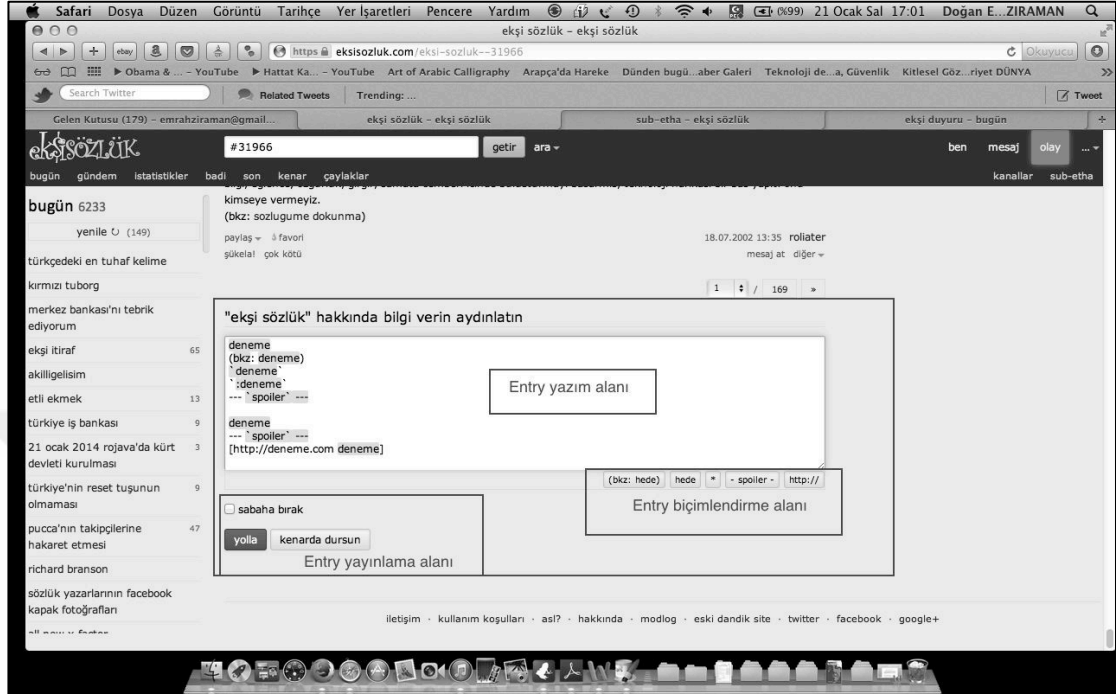
...

8. "böyle şey olur mu?" dedirtti bana bu..."⁶⁸¹

Ekşi Sözlük’de, ileride daha detaylı değinilecek olan, moderasyon sistemi 2012’den beri olmadığı için entry’ler sadece yazarlar tarafından şikayet mekanizması ile denetlenmektedir. Denetlemeyi kimin yaptığı belli değildir. Ancak tahminen Ekşi Sözlük şirket çalışanları olduğu söylenebilir. Moderasyon olduğu dönemde yazarların da denetimi olmakla beraber yaptırım gücü moderasyona aitti. Entry yazımında yazarlardan dil ve imla kurallarına uygunluk beklense de bundan dolayı bir yaptırım mekanizması yoktur.

⁶⁸¹ “[Tanım](http://www.eksisozluk.com)”, www.eksisozluk.com

Entry yazımı ile ilgili olan sağ-frame'dedir. Bu alan üç kısımdan oluşur: Entry'nin yazılacağı alan, entry'nin biçimlendirileceği alan, entry'nin yayınlanacağı alan.

Şekil 3.2: Ekşi Sözlük entry yazım ve biçimlendirme alanı

Entry'ler herhangi bir biçimlendirmeye tabi tutmadan yazılabilir. Biçimlendirilmeden yazılan entry'lerde yazarken büyük harf kullanılsa bile, yayınlanmak istendiğinde sistem otomatikman tüm harfleri küçültür.

Bunun dışında entry biçimlendirilmek istendiğinde beş şekilde gerçekleşir: Bakınız (bkz) hede⁶⁸²; hede ; gizli bkz. (*); spoiler; http://.

Bakınız hede entry içinde bir terim eğer yazan için önemliyse ve okuyanın istediği takdirde o terime tıklayarak o terimle ilgili entry'e yönlendirilmesini sağlayan fonksiyon. Parantez içinde kullanılır.

Hede de bkz.hede ile aynıdır. Sadece okumada metnin akışını bozmadığı için parantez içinde değildir.

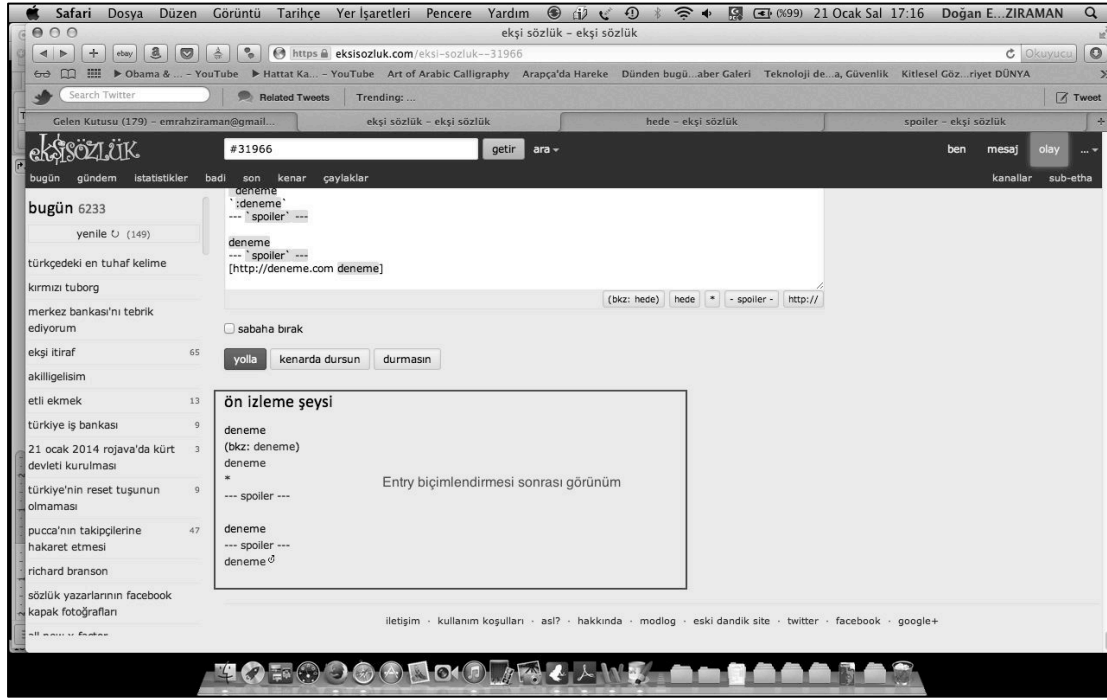
Gizli bkz: entry'nin herhangi bir yerine üstte yıldız içinde olan ve yıldız üzerine geldiğinde ortaya çıkan, tıklandığında da yeni bir sayfada açılan bakınız türüdür.

⁶⁸² Sözlük jargonunda "şey" anlamındadır. <https://eksisozluk.com/hede>

Spoiler: Özellikle bir kitap, sinema, oyun vb. konularda bilgisi olanların, bu konularda bilgisi olmayanları uyarmasıdır. Okuyucu spoiler gördüğünde o bilgileri okumak istemiyorsa geçmesi önerilir.

http: Ekşi Sözlük dışındaki bir web sitesine doğrudan bağlantı verir.

Bir entry yayına girdiğinde eğer yukarıdaki biçimlendirmeler kullanılmışsa bir entry aşağıdaki gibi görülür.

Şekil 3.3: Ekşi Sözlük'te yayınlanmadan önceki entry

Entry yazıldıktan sonra yayınlanmasına dair üç seçenek bulunmaktadır: Yolla, sabaha bırak, kenarda dursun.

Yolla seçeneğine tıklandığında entry anında sitede yayınlanır. Sabaha bırak seçeneği tıklandığında ise entry bir sonraki günün sabah saatlerinde otomatikman yayına girer.⁶⁸³ Kenarda dursun tıklandığında ise entry yazar üzerinde herhangi bir (silme dahil) işlem yapıncaya kadar bir veri olarak sitede saklanır. Kenarda dursun fonksiyonu işaretlenmiş bir entry'i sadece yazarı görebilir.

⁶⁸³ "Sabaha Bırakmak", www.eksisozluk.com

Entry'ler yazar tarafından yayımlandıktan sonra istenildiği an düzeltme yapılabilir, silinebilir ya da bir başka başlığa taşınabilir. Bunun dışında Ekşi Sözlük teknik ekibi bir entry'nin içerik düzenlemesine teknik olarak müdahale edemezken duruma göre düzeltilmesi talebiyle silebilir. Silinen entryler eğer “hemen sil” ayarı yapılmamışsa sadece yazarın ulaşabileceği “çöp tenekesi”ne gider. Yazar ister teknik ekip tarafından, isterse kendi eliyle sildiği bir entry’i yeninden yayınlayabilir (canlandır) ya da tamamen geri dönülemez biçimde silebilir.

3.1.4 Ekşi Sözlük içerik yaratıcıları

Ekşi Sözlük içeriği siteye üye kabul edilmiş kişilerce yaratılır. Yazar, çaylak, onay bekleyen çaylak, kayıtlı okur, moderatör, praetor, hacivat, kondüktör Ekşi Sözlük içeriklerinin oluşturulması, denetlenmesindeki temel ayırımlardır. Sayıları değişiklik göstermektedir.

Yazar: Ekşi Sözlük’ün temel içerik belirleyenidir. Ekşi Sözlük jargonunda suser (sözlük user’in kısaltması) olarak da tanımlanır. 21 Ocak 2014 günü Ekşi Sözlük’te yer alan rakamlara göre 54.904 kişidir. Ekşi Sözlük teknik olarak aynı IP’den ikinci bir kullanıcı kaydını engellemekte, fark edildiği takdirde de silmektedir. Bu nedenle yazar sayısı aynı zaman da Ekşi Sözlük’teki yazar olan kişi sayısını verir.

Yazar olabilmek için Ekşi Sözlük’e kayıt yapılması yeterli değildir. Yazar olabilmek için 10 tane entry girilmesi gerekir. Entry’ler özellikle tanım kriteri üzerinden değerlendirildikten sonra kayıt olan kişinin yazarlığı onaylanır.

Ekşi Sözlük’te yazar olabilmek için 10 entry yanında Ekşi Sözlük’ün çeşitli kampanyalarına (örneğin bir okula kitap bağış kampanyasına) katılmak gerekiyordu. 2008 yılından itibaren bu tür ek kampanyalara dahil olmadan sadece 10 entry yazmak yeterli olmaktadır. Ancak yazarlık başvurusu çok olduğundan yazarlığın onaylanması, moderasyonun var olduğu dönemde dahi, bir yıldan fazla sürebiliyor.

Ekşi Sözlük yazarları entry girebilir, bir entry’e dair beğeni bildirebilir, yazarlar arasında mesajlaşabilir, subetha’dan girilen ve sadece Ekşi Sözlük yazarlarına açık sitelere girebilir.

Çaylak: Ekşi Sözlük’e kayıt yaptırmış ancak ya hiç entry girmemiş ya da girilmesi gereken 10 entry’e henüz ulaşmamış kullanıcılarıdır. Yazarların kullanım haklarına sahip değildirler.

Ayrıca Ekşi Sözlük kurallarına uymayan bir yazar yeniden 10 entry girmek için çaylaklığa düşürülebilir. Bu bağlamda bir yazar için çaylak olmak aynı zamanda bir cezalandırmadır. Çaylak sayısı 21 Ocak 2014 günkü Ekşi Sözlük’te yer alan rakamlara göre 312.470 kişidir.

Onay Bekleyen Çaylak: Ekşi Sözlük’e yazar olmak için başvurarak çaylak olmuş ve en az 10 entry’i girerek yazarlık onayı için sırasını bekleyenlere denir. Yazar haklarına sahip değildirler. 21 Ocak 2014 günkü Ekşi Sözlük’te yer alan rakamlara göre 91.791 kişidir.

Kayıtlı Okur: 2005 yılında yazar ve çaylak arasında bir konum olarak tanımlanmış, sözlüğe üye olmak istemeyen ama entryler ile ilgili beğenme, şikayet etme gibi hakları olan kullanıcıları kapsar. Mevcut sürümde üye olmayan kullanıcıların da entryler hakkında sınırlı hakları olduğundan dolayı zaman içinde kaldırılmıştır. 21 Ocak 2014 günkü Ekşi Sözlük’te yer alan rakamlara göre 70 kişidir.

Moderatör: Ekşi Sözlük içinde sözlükte uzlaşılan kurallar dahilinde denetleme, yaptırım uygulama yetki ve sorumluluğuna sahip kişilerdir. 1 Eylül 2012’de gerçekleşen moderasyon istifasından sonra hiç moderatör olmamasına rağmen Ekşi Sözlük şirketinin bu fonksiyonu nasıl işlettiği net olarak bilinmemektedir.

Preator: “Eski Roma’da vatandaşlar arası uyuşmazlıkları çözen yargıç ve yöneticiler”⁶⁸⁴ isimlerinden esinlenen praetorlar Ekşi Sözlük’te fikir özgürlüğü ve yasalara uyum arasındaki dengeyi sağlayan, hukukçulardan oluşan gönüllü sözlük yazarlarıdır. Kendileri moderatör değildir ve moderasyon işlerini (entry silmek, taşımak, çaylak etmek, uçurmak) yapmazlar. Onun yerine moderatörlerle suç teşkil edebilecek entry’ler konularında iletişim içinde çalışmalarını sağlayan kendilerine özel arabirimleri vardır.⁶⁸⁵ 21 Ocak 2014 günkü Ekşi Sözlük’te yer alan rakamlara göre 7 kişidir.

⁶⁸⁴ <https://eksisozluk.com/entry/1759211>

⁶⁸⁵ <https://eksisozluk.com/entry/7093602>

Hacivat: Ekşi Sözlük'te entrylerin ve dolayısıyla yazarların dil kullanımını denetleyen ancak sözlük yazarlarına yönelik bir yaptırım gücü olmayanlara verilen isin. 21 Ocak 2014 günkü Ekşi Sözlük'te yer alan rakamlara göre 3 kişidir.

Kondüktör: Ekşi Sözlük'e kaydolmuş onay bekleyen çaylakları değerlendirirler. Tam olarak sayıları bilinmemektedir.

3.1.5 Ekşi Sözlük'ün ekonomik yapısı

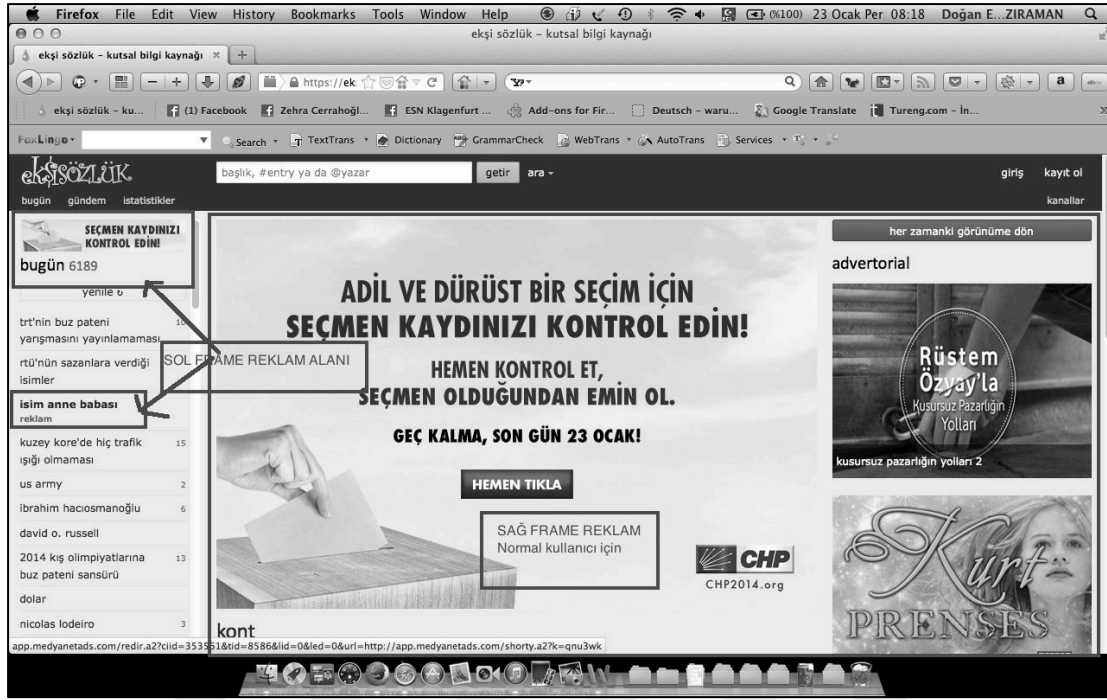
Ekşi Sözlük, "Ekşi İletişim ve Bilişim A.Ş." adı ve 518384 ticaret sicil no ile İstanbul'da kayıtlı şirket tarafından sunulmaktadır.⁶⁸⁶ Şirket sahibi Sedat Kapanoğlu'dur. Bu temel bilgiler dışında şirketin faaliyet alanları başta olmak üzere sermaye yapısı vb. konularda bilgiler açık bir şekilde mevcut değildir.

Sedat Kapanoğlu bilgisayar yazılımcısıdır. Ekşi Sözlük'ün kurulmasından önce gittiği ABD'de Microsoft'ta yazılımcı olarak çalışmıştır. 2009 yılında Türkiye'ye dönüş yaparak şirketi fiilen yönetmeye de başlamıştır.

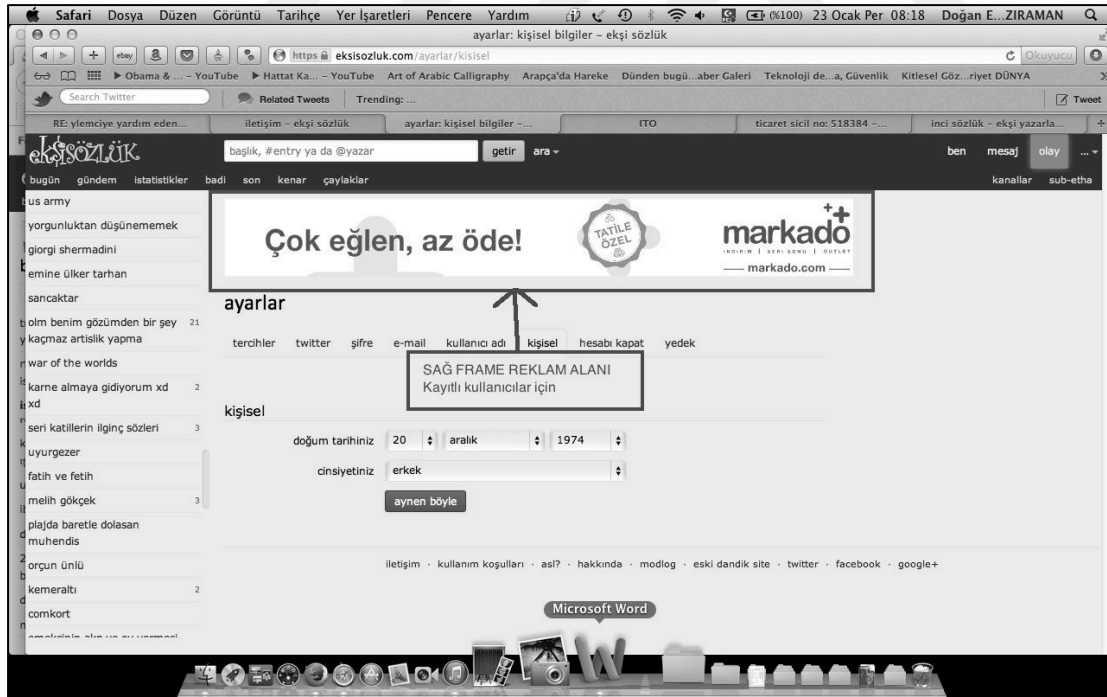
Ekşi Sözlük'ün bilinen öncelikli gelir kaynağı siteye alınan reklamlardır. Reklamlar sitede 3 biçimde yer alır. İlk biçimde kayıtlı olmayan kullanıcı siteye girdiğinde sitede sol frame ve sağ frame'de yerleştirilmiş reklamları görebilir. Kullanıcı istediği takdirde reklamsız sayfaya geçebilir. İkinci olarak yazarların belirli bir düzen içinde olmayan halde, başlık biçiminde sol frame'de reklamlarla karşılaşabilir. Üçüncü olarak ise kayıtlı olmayan kullanıcıların sol frame'deki başlık akışı içinde görebildikleri reklam olan başlıklar vardır.

Kayıtlı olmayan ve kayıtlı kullanıcılar için reklam alanları aşağıdaki şekillerdeki gibidir.

⁶⁸⁶ [Ekşi Sözlük ticari sicil bilgileri](http://www.docs.google.com), www.docs.google.com

Şekil 3.4: Ekşi Sözlük reklam alanları-1 .

Şekil 3.5: Ekşi Sözlük reklam alanları-2.

Ekşi Sözlük'ün 2009 yılında yapılan bir habere göre ana sayfada günlüğü 4000 TL'den, aylığı ortalama 80-100 bin TL'lik reklam geliri vardır.⁶⁸⁷ Bunun dışında bir bilişim firması olduğu için reklam geliri dışında başka gelir kaynakları olabilir. Ancak bu konuda elde net bir bilgi bulunmamaktadır. (Resmi olarak sorulabilir)

Ekşi Sözlük'e bir çok firma (Coca Cola'dan YemekSepeti.com'a kadar) reklam vermektedir. Reklam verenler gerçek firmalar olduğu gibi internet siteleri de olabilmektedir. Hatta yukarıdaki resimde de görülebileceği gibi siyasi partiler de (CHP gibi) reklam vermektedir. Siyasi partilerin reklamlarında bir tercih söz konusu mu bilinmiyor.

Ekşi Sözlük'ük reklam gelirinin yüksek olmasının temel nedeni üretilen içeriğin niceliği ile paralel olarak siteye “tekil ziyaretçi” sayısının da fazla olmasıdır. Temmuz 2010 rakamlarına göre “Trafik istatistiklerine bakacak olursak, Temmuz 2010'da Ekşi Sözlük 2.733.449 tekil ziyaretçiye ulaşmış ve siteye toplamda 13.864.596 ziyaret gerçekleşmiş. Bu ziyaretlerden de toplamda 138.993.429 sayfa gösterimi elde edilmiş.”⁶⁸⁸

Ekşi Sözlük'e normal kullanıcı olarak girildiğinde daha sonra sayfa reklamsız biçime dönüşse dahi, ilk anda bir reklamla karşılaşıldığından dolayı reklam verenler için “tekil ziyaretçi” önemli bir reklam verisidir. Yukarıdaki rakamlarla açıklarsak 2.733.449 kişi Ekşi Sözlük'ün o an verdiği reklam ne ise onu görmüş demektir.

Ekşi Sözlük'te 2011 yılı itibariyle şirketlere özel “Ekşi Sözlük Kurumsal İletişim Hesabı” uygulaması başlatmıştır.⁶⁸⁹ Bu uygulamaya göre bir firma kurumsal olarak Ekşi Sözlük'te bir ücret karşılığı hesap açabilmektedir. Firmalar bu hesaplarla daha çok haklarındaki şikayetleri cevaplandırmaktadır. Ancak bu proje ilk ortaya atıldığında Ekşi Sözlük'te, özellikle ifade özgürlüğü bağlamında ciddi tartışmalara yol açmıştır. Örneğin bir çok yazar bir firmayı eleştiren bir entry ile firmanın kendisini eleştiren entry'i silmesi istediğinde nasıl bir tutum alınacağına dair tatmin edici görüş beklemişlerdir.

⁶⁸⁷ “Ekşi Sözlük Para Bastı, Microsoft'u Bıraktı”, www.milliyet.com.tr

⁶⁸⁸ “Ekşi Sözlük Hakkında Merak Edilenler”, www.webrazzi.com

⁶⁸⁹ “Ekşi Sözlük Kurumsal İletişim Hesabı”, www.eksisozluk.com

Reklam geliri konusunun yazarlarla paylaşılmasına dair tartışma uzun süreden beri Ekşi Sözlük'te vardır. Ekşi Sözlük içeriği yazarlar tarafından oluşturulmasında rağmen yazarlar mevcut reklam gelirlerinden pay almamaktadır.⁶⁹⁰ Ekşi Sözlük kurucusu Sedat Kapanoğlu reklam gelirinin yazarlara pay edilmesine dair olumlu bir yaklaşım sergilese de, bunun teknik olarak değil ama içerik olarak dağıtımında henüz somut bir noktaya gelmediklerini belirtir:

-sözlük yazarlarının günün birinde reklam gelirinden pay alması diye bir proje var mı?

-bu çok güzel bir problem. üstünde düşünülmesi çok vakit alan bir problem. çok fazla parametresi var ama pek çok yerde duvara çarpıyoruz. gelirlerin paylaşımı üzerine pek çok alt fikir üretildi. nasıl paylaşılır? çünkü insanlar sözlüğe para için yazmıyorlar. para verdiğimiz zaman motivasyonun paraya dönüşmesi riski var. para için yazma riski var.

burada 26 bin yazardan bahsediyoruz tabii...

aylık 26 bin lira geliriniz varsa herkese bir lira pay düşüyor. o insanın o ay boyunca yazdıklarının karşılığı olabilir mi? 26 bin insandan biri yüz tane yazmış, biri bir tane yazmış. ama yüz tane yazan sadece plaka numaralarını yazmış. bir tane yazan o günün sosyo-politik yapısını eleştiren çok derin bir yazı yazmış. bunu değerlendirme ve aralıklandırma bazında çok ciddi sıkıntımız var.⁶⁹¹

3.1.6 Ekşi Sözlük benzeri siteler

Ekşi Sözlük internette bir fenomen olması ile birlikte 2003 yılından itibaren -Ekşi Sözlük jargonunda klon olarak adlandırılan- Ekşi Sözlük'e benzer tasarımlara sahip bir çok sözlük hayata geçmiştir.⁶⁹²

Sedat Kapanoğlu, ssg nicki ile, "klon" olgusunu şöyle açıklıyor:

sözlükte Ekşi Sözlük'e hem konsept olarak hem de şeklen benzeyen sitelere verilen isim. ilk olarak **mavi rehber** adında Ekşi Sözlük source code'larını eline geçirmiş bir Ekşi Sözlük yazarı tarafından Ekşi Sözlük'teki bir kişi entry'leri de aktararak haber vermeden gizliden gizliye yapılmış olanıdır. klon ismi bu zamandan kalmış olsa gerek.

mavi rehber isimli ilk olaylı klon çalışmasında Ekşi Sözlük kodlarını alan birinin sormadan böyle ahlaksızlık timsali bir işe kalkışmasından dolayı **berserk** [bir kullanıcı adı] olduğumu

⁶⁹⁰ "Ekşi Sözlük Yazarlarının Reklam Gelirinden Pay Alması", www.eksisozluk.com.

⁶⁹¹ "Hafif Demek Suç, Allah Belanı Versin Demek Serbest", www.zaman.com.tr bold bana ait

⁶⁹² Ekşi Sözlük sözlük yazılımı şu an www.sozlukspot.com adlı siteden ücretsiz kullanılabilir. Bu site aracılığı ile üretilen en bilinen site "inci sözlük"tür.

hatırlıyorum. o dönem pek çok sözlük yazarının da bu duruma şiddetli tepki gösterdiğini hatırlıyorum. sonra site gitti kayboldu ama arkasında "klonlara karşı antipati" bıraktı.

bundan sonra pek çok klon çıktı. içlerinden sadece **ultimatr sözlük** yapılmadan önce bizden izin istendi ve Ekşi Sözlük'te de en tepki çekmeyen klon da bundan dolayı o kalmıştır muhtemelen.⁶⁹³

Sedat Kapanoğlu'nun açıklamasına göre "klon" terimi her şeyden önce mevcut yazılımın izin alınmadan kullanılmasından kaynaklanır. Bu nedenle "klon" eleştirel bir ifade olarak kullanılmaktadır. Mavi Rehber ve Ultimatr Sözlük şu an mevcut değildir. Ekşi Sözlük dışında en bilinen sözlük siteleri İTÜ Sözlük (2004), Uludağ Sözlük (2006) ve İnci Sözlük'tür (2009). İTÜ Sözlükte 161.645 "kullanıcı"; Uludağ Sözlük'te 44.086 yazar; İnci Sözlük (274.178).

İTÜ Sözlük ve Uludağ Sözlük başlangıçta Ekşi Sözlük'e henüz üye olamayan yazarların da aktif olarak kullandıkları siteler olmasına rağmen zamanla kendi yazar, kullanıcı ve takip eden kitlesini de edinmiştir. İnci Sözlük, İTÜ Sözlük ve Uludağ Sözlük'leri dışındaki en farklı sitedir. Çünkü Ekşi Sözlük ve Uludağ Sözlük yazarları tarafından oluşturulmuş olan site çok kısa bir sürede popüler olmuştur.

Küfür siteye ait temel söylem olarak kullanılmaktadır. Buna rağmen sitede Atatürk ve din konusunda polemik açılmasına izin verilmiyor. İnci Sözlük zaman zaman canlı yayınlara katılarak ya da sitelerdeki anketleri değiştirerek yaptıkları "eylemlerle" popüler hale gelmişlerdir. İstanbul'da kurulmuş ve çok az taraftarı olan İstanbul Belediyespor için "Boz Baykuşlar" adında bir taraftar grubu kurarak Türkiye'nin bir çok yerindeki futbol maçlarına gitmiş,⁶⁹⁴ İstanbul dışındaki bir çok şehirde sözlük üyeleri Boz Baykuşlar taraftar grubunu temsil etmişlerdir.

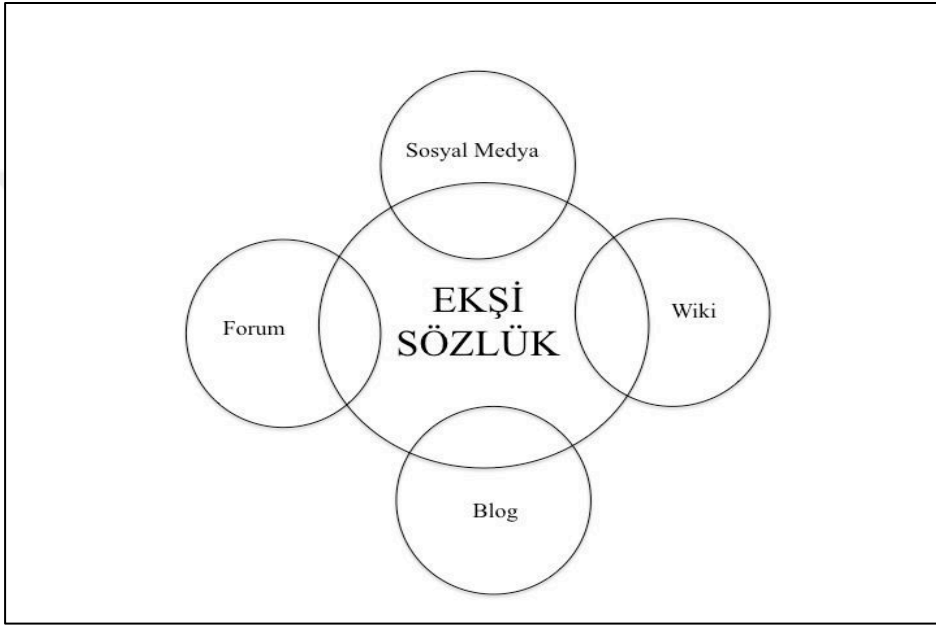
Ekşi Sözlük benzeri sözlük sitelerinin kısmi de olsa analizi Ekşi Sözlük'ün nasıl bir olgu olduğunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bugüne kadar tez ile ilgili görüşme önerisinden İTÜ Sözlük'ten olumlu yanıt gelmiş; Uludağ Sözlük'ten herhangi bir yanıt gelmemiştir. İnci Sözlük ise görüşmeye dair talepte bir hata olarak "klon" ifadesini kullanmış, "biz kimsenin klonu değiliz" diyerek görüşme reddedilmiştir. Şu an bir özür ile yeniden görüşmeye dair iletişime geçilmiştir.

⁶⁹³ "Ekşi Sözlük Klonu", www.eksisozluk.com.

⁶⁹⁴ En kitlesellerinden birisi Kayseri'de oynanan 11 Mayıs 2011 İstanbul Büyükşehir Belediye Spor ve Beşiktaş arasındaki Türkiye Federasyon Kupası Final olmuştur.

3.2 Web 2.0 Uygulaması Olarak Ekşi Sözlük

Ekşi Sözlük'ün Web 2.0 uygulamaları olan sosyal medya, Wikiler, blog ve forumların bir bileşkesi olan bir web 2.0 web sitesi olduğu söylenebilir.

Şekil 3.6: Web 2.0 bileşkesi olarak Ekşi Sözlük

Ekşi Sözlük kullanıcıları tarafından içerik üretimi ile oluşturulmasından dolayı Web 2.0'ın temel özelliklerini göstermektedir. Sitenin sabit bir tasarımı olmakla beraber içerik tamamen kullanıcılar tarafından oluşturulur. İçerik oluşturma Ekşi Sözlük yöneticileri tarafından belirlenmiş kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmesine rağmen bu kurallar içerik üretimini kısıtlayıcı kurallar değildir.

Sosyal medya olarak Ekşi Sözlük yazarlarına ve ziyaretçilerine siteyi zaman ve mekan kısıtlaması olmadan kullanma olanağı sağlar. Ekşi Sözlük metin tabanlı bir sitedir. Yazarları herhangi bir entry'i metin olarak girerler. Görsel ve işitsel kodları ise site dışına yönlendirme yaparak ekleyebilirler. Ekşi Sözlük'ün mevcut tasarımında ana sayfada görsel kodlar bulunmaktadır; ancak teknik olarak bu görsel kodlar yazarlar tarafından değil sitenin tasarımcıları tarafından oluşturulmuştur.

Ekşi Sözlük yazarları site içinde mesajlaşma özelliğini kullanarak birbirleri ile haberleşebilirler. Site ziyaretçilerinin bir Ekşi Sözlük yazarı ile doğrudan iletişimi bulunmamaktadır.

Wiki'lerin bilgi (information) içeriğine sahip olma özelliği Ekşi Sözlük'te de mevcuttur. Bilgiler Ekşi Sözlük'te kolektif olarak üretilir; ancak genel Wikilerden farklı olarak Ekşi Sözlük'teki bilgiler kullanıcılar tarafından doğrulanmak zorunda değildir. Ekşi Sözlük kullanım koşullarında sitenin sitedeki bilgilerin doğruluğuna dair bir sorumluluğu olmadığı özellikle belirtilir:

Ekşi Sözlük'te yer alan içeriğin doğru ve/veya güncel olduğu hiçbir şekilde iddia veya garanti edilmemektedir. aksine, yazarlar tamamen gerçekdışı içerik dahi üretebilirler. ekşi'de yer alan içeriğe yukarıda 'hukuka aykırı içerik ve şikayet' kısmında belirtilen haller dışında müdahale edilmediğinden, ekşi'de yer alan herhangi bir bilgi, yorum, öneri, espri, ironi, tecrübe paylaşımı ve benzeri içeriğin referans alınması nedeniyle oluşabilecek (dolaylı veya doğrudan)maddi ve/veya manevi herhangi bir kaybınızdan sorumlu olmadığımızı belirtmek isteriz.⁶⁹⁵

Ekşi Sözlük blog'lardan farklı olarak hem düz hem ters kronolojiye sahiptir. Site tasarımında sol frame olarak adlandırılan kısımda en son açılan başlık ilk olarak görünür; ancak sitenin ana frame olan kısımda açılan başlık ilk entry'den itibaren sona doğru sıralanır.

İçerik olarak Ekşi Sözlük'ün blog'lara benzer temel özelliği Ekşi Sözlük yazarlarının herhangi bir başlıkta kişisel deneyimlerini, bilgilerini, görüşlerini aktarmalarıdır. Ancak blog'lardan farklı olarak yazarlar bir başlığı kendileri açsa bile o başlığa tüm yazarlar başlığı açan yazarın onayına ihtiyaç duymadan ekleme yapabilir. Bu bağlamda Ekşi Sözlük yazarlara kişisel düşüncelerini, bilgilerini paylaşma imkanı sağlarken, sitenin kullanımının tamamen kişisel olmasına olanak sağlamaz.

Ekşi Sözlük yapısal olarak forumlarda olduğu gibi yöneticiler ve kullanıcılar olarak hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Kuruluşundan 2012 yılına kadar Ekşi Sözlük'te moderasyon bulunmaktaydı. Ancak 2012'den bu yana sitenin devamlılığı Ekşi Sözlük şirketi tarafından görevlendirilen yöneticiler (administrator) tarafından sağlanmaktadır.

⁶⁹⁵ “Ekşi Sözlük Kullanım Koşulları”, www.eksisozluk.com

Ekşi Sözlük'te yazarlar herhangi bir konuda tartışmada bulunabilir. Sitenin mevcut tasarımında siyaset, gündem, spor, ilişkiler, teknoloji vb. üst kategoriler forumlardaki gibi yazarlarını yönlendirici üst kategoriler değil, hangi kategoride ne tür başlıkların olduğunu gösteren bir tür derleme kategorileridir. Bunun yanı sıra Ekşi Sözlük'te forumlarda olduğu gibi hiyerarşik düğümler (threat) bulunmaz. Ekşi Sözlük'ün yapısal özelliği olan “bakınız” (bkz) fonksiyonu ile kendi içinde düğümler oluşabilmekle beraber, bu düğümler yatay ve zorunlu olarak kurulan düğümler değildir.

Ekşi Sözlük'ün başlık ve entry biçimleri⁶⁹⁶ de onun Web 2.0 uygulamaları ile bağıni göstermektedir. Madde Başlığı/entry'si wiki; Gündem Başlığı/Entry'si sosyal medya, blog, forum; Ekşi Sözlük İlgili Başlık/Entry wiki, forum; tüm başlık türleri ile bağlantılı Yazar Tanımlı ...Başlık/Entry'si sosyal medya, forum, blog özelliklerini taşır.

Ekşi Sözlük kullanıcı içerik üretimi ile oluşturulduğu için doğrudan Web 2.0 içinde yer alan bir web sitesidir; ancak Ekşi Sözlük'ü diğer Web 2.0 uygulamalarından ayırt eden özelliği yukarıda gösterilmeye çalışıldığı gibi birkaç Web 2.0 uygulamasını aynı anda içermesidir. Ekşi Sözlük Facebook gibi bir sosyal medya sitesi değildir ancak Twitter gibi mikro blog özelliklerini taşır. Ekşi Sözlük Wikipedia gibi öncelikle bilgilerin doğruluğunu içermeyi gözetmez ancak bir şarkı sözünün kim tarafından yazıldığı bilgisini barındırır. Ekşi Sözlük otomobil ile ilgili spesifik bir forum sitesi değildir ancak bir aracın performansı ile ilgili yazarların deneyimlerini Ekşi Sözlük'de görmek mümkündür.

Ekşi Sözlük değişti. Ekşi Sözlük'ük değişimi ile ilgili temelde iki durumdan bahsedebiliriz. Birincisi kurulduğu 1999 yılından bu yana - keza 14 yıl internet için bir kaç aşra denk bir süre- genel anlamda internetin hem kendisi hem de kullanıcıları bağlamında bir değişime uğradı. Bu değişimin en somut örneği 2010 yılında sözlüğün beta versiyonun kullanıma; 2013'te ise yayıma sokulması oldu. İki versiyon arasında Ekşi Sözlük'ün temel mantığında bir fark olmadı. Ama özellikle yazar ve kullanıcılar için birçok farktan söz etmek mümkün. Örneğin beta sürümünde yazarlar bir başlığı “kanallar” adı verilen (siyaset, spor vb.) kategorileri belirleyebiliyor ya da bir başlıkta daha detaylı arama yapılabililiyor.

⁶⁹⁶ Başlık ve entry türleri ileride açıklanmıştır.

Değişimin ikinci noktası ise kullanıcıların Ekşi Sözlük’e bakışlarında ortaya çıkmış durumda. Ekşi Sözlük yazarları uzunca bir süredir Ekşi Sözlük için “eskiden” diye başlayan cümleler kuruyor. Yazarlar için artık Ekşi Sözlük’te eskide kalan bir şeylerin varlığına ya da yokluğuna dair bir algı ortaya çıkmış durumda. Bu cümlelerin en başında yazarların kim olduğuna ve/veya bugün Ekşi Sözlük’te neler yazıldığına dair algılar yatıyor: “Eskiden daha kaliteli yazarlar vardı”, “eskiden bu kadar küfür, argo, nefret söylemi yer almazdı” vb. Değişimin bu iki alanı aslında Ekşi Sözlük’ün sosyolojik anlamda incelenmesinde temel sahalari oluşturuyor. Yani bizzat Ekşi Sözlük’ün bir site olarak incelenmesi; ikincisi ise kullanıcıların tutumları.

3.3 Ekşi Sözlük ve Kullanıcı Türevli İçerik

Ekşi Sözlük Türkiye’deki hem üye sayısı bakımından, hem de günlük ziyaret bakımından en kapsamlı kullanıcı türevli içeriğe sahip sitelerin başında gelir. Ekşi Sözlük’ün tüm içeriği yazarları tarafından oluşturulur.

İçerik belirlemeye dair iki temel sınır vardır.⁶⁹⁷ İlk sınır Ekşi Sözlük’ün kendi işleyişiyle ilgili olarak bir entry’nin en az bir tanım içermesi zorunluluğudur. Bir yazarın entry’si Ekşi Sözlük entry yazım kurallarına uymadığı anlaşıldığında içeriğin silinmesinden, yazarlığın iptaline kadar çeşitli yaptırımlar uygulanabilir.

İkinci sınır ise Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki mevcut kanunlarla tanımlanmış kurallardır. Ekşi Sözlük yazarlık için dahi ilk kural olarak Medeni Kanun’da tanımlanmış olan 18 yaş sınırını uygular. Ekşi Sözlük’e kayıt olurken kayıt olmak isteyen resmî olarak yaşını kanıtlaması istenmemektedir; ancak Ekşi Sözlük Kullanıcı Sözleşmesi’ne göre bir kullanıcı 18 yaşın altındaysa beyanı esas alındığı için ortaya çıkacak hukuki sorumluluk yazara ait olacaktır.

Bu bağlamda Ekşi Sözlük esas olarak hem Ekşi Sözlük kurallarına hem de hukuk kurallarına uymaya dair tüm sorumluluğu yazara bırakır. Yazar sorumluluğunu da “oluşturduğunuz içerik ... [çaylaklıktan yazarlığa geçişte denetlenen 10 entry hariç

⁶⁹⁷ Daha fazla detay için bkz: “Ekşi Sözlük Kullanıcı Sözleşmesi”, www.eksizoluk.com

yani yazar olduktan sonra] hiç bir ön denetime tabi tutulmadan yayına girmesine” dayandırır.⁶⁹⁸

Ekşi Sözlük’teki içerik oluşumu kendi kuralları çerçevesinde 1 Eylül 2012’e kadar yazarların “ispiyon” seçeneğini kullanmasıyla moderatörler aracılığı ile denetlenmiştir. Moderatörler onay bekleyen çaylakların yazdığı 10 entry ve yazarların “ispiyonlanmış” entry’lerini denetleyen en temel mekanizmadır.

Genelde yazarların moderatörlere dair eleştirel tutumları olmakla beraber moderasyon özellikle Ekşi Sözlük kurucusu ve şirketin sahibi olan Sedat Kapanoğlu tarafından desteklenen bir oluşumdur.⁶⁹⁹ Eleştirilerin ana kaynağı ise entry’de yer alması gereken tanım başta olmak üzere çeşitli konuların tanımlanmasına rağmen, yazarların uygulamada ortaya çıkan durumlar üzerine moderasyonun verdiği kararlara ilişkin dile getirdiği uyuşmazlıklar üzerinedir. Bu durum temelde Ekşi Sözlük’te bir sanal cemaat bağlamında yönetim tartışması barındırır ve sosyolojik olarak sanal olmayan cemaatlerin⁷⁰⁰ durağan gözüken yapılarına karşılık sanal cemaatlerin dinamizmini göstermektedir. Bu dinamizmi bir şekilde kontrol etmek ciddi bir iştir. Hele ki Ekşi Sözlük bağlamında moderatörlerin bu işi ücret dahi almadan yaptıkları düşünülürse.

Ancak 1 Eylül 2012’de 12 moderatör bir “bildiri” ile moderasyon görevlerinden ayrıldıklarını bildirmişlerdir.⁷⁰¹ Bildirinin içeriği temelde metnin en başında dile getirdiğim “değişim” ifadesinin moderatörler gözünden canlı bir sunumunu içerir.

“Ekşi sözlük bizim için ‘kutsal bilgi kaynağı’ demekti. onunla tanıştığımız gün onu bu yüzden sevmiştik” diye başlayan bildiri 2012 yılını kast ederek “Gerek ‘değişim rüzgârları’ gerekse de zamanın trendleri, burayı dönüşü belki de olmayan bir yola sokmuş ve yönetim ekibi olarak bizi müdahâle etme gücünden mahrum bırakmış görünüyor” diye devam eder.

İstifa eden moderatörler “sahip olduğu dinamikler bizi moderasyon yapmaya bağlayamıyor” diyerek Ekşi Sözlük’ün ulaştığı dinamizmini yönetmenin ne kadar

⁶⁹⁸ “Ekşi Sözlük Kullanıcı Sözleşmesi”, www.eksizoluk.com

⁶⁹⁹ Moderatörler konusu seçimleri, işleyişleri vs. tezde daha ayrıntılı ele alınacaktır. Bu nedenle şimdilik açılım sağlayacak en temel noktaları sunuyorum. Bu arada istifa eden moderatörlerden birisi görüşme talebime olumlu yanıt verdi.

⁷⁰⁰ Sanal olmayan terimini gerçek yerine kullandım. Çünkü gerçek terimini kullandığımda sanal cemaat “gerçek olmayan” olarak düşünülebilir ki sanallık ve gerçeklik tartışmasına sokar. Sanal cemaat gerçek insanların içinde yer aldığı, gerçek kurallarla işleyen ama mecaz olarak sanal bir alanda meydana gelen bir cemaat tipidir.

⁷⁰¹ “Ekşi Sözlük Moderasyonu”, www.eksizoluk.com

güç olduğunu belirtirler. Bildiride Ekşi Sözlük'ün sahip olduğu dinamik “anlık akışı twitter’a/alelâde bir foruma/facebook duvar yazılarına çok daha yakın ve bu hâliyle de müdahâle edilmekten çok uzak” olarak tanımlanıyor.

Ancak istifa eden moderasyonun Ekşi Sözlük'ün ulaştığı dinamiği facebook, twitter veya alelâde bir foruma benzetmesi teknik bir eleştiriden çok içerik eleştirisine dayanmaktadır. Hatırlanacağı gibi Ekşi Sözlük Kullanıcı Sözleşmesi'nde içeriğe dair tüm sorumluluk yazarlara ait olarak tanımlanmıştır. İstifa eden moderasyon mevcut yazarların yazdıklarının alelâde olması ile denetlenemezlik birleştiğinde Ekşi Sözlük'te ortaya çıkan durumun temel nedeni olarak görmektedirler. Bildirideki Ekşi Sözlük'te “ilk zamanlarda uyandırdığı heyecanı uyandırmadığı gibi, ‘kirli olan bir şeyin etrafında dolaşp temizliği görünürde sağlama’ hissini de beraberinde getirmiş durumda” ifadesi istifa eden moderatörlerin Ekşi Sözlük'te üretilen içeriğin geldiği durumunu da eleştirirler.

İstifa entry'sinde Sedat Kapanoğlu'na doğrudan bir eleştiri yöneltilememekle birlikte Ekşi Sözlük'ün kurucusu ve yöneticisi olarak moderasyon mekanizmasının hem yaratıcısı hem de moderatörlerin seçimindeki temel etken kişi olarak bu entry'de dile getirilen eleştirilen temel muhatabı olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Özellikle 2009 yılından itibaren yazar alımlarının “sıraya” bağlanması Sedat Kapanoğlu'na yöneltilen en ciddi eleştirilerin başında gelmektedir. Sırası gelip 10 entry'si onaylanmış olan herkesin yazar olması aslında sanal cemaat olarak Ekşi Sözlük'ün ilk kırılma noktasıdır. 2009'dan önce de yazar kalitesinin düşmesine yönelik, özellikle 2004'ten sonra, ciddi eleştiriler olsa da, moderasyon mekanizması mevcut “dinamiği” kontrol edebilir konumdaydı. Ancak 2009 sonrası yaşayan yazar patlaması ile anlık entry girişi mevcut moderasyon aracılığı ile kontrol edilemez noktaya ulaştı.

Günlük entry sayısı ile ilgili olarak Ekşi Sözlük'le bağlantılı EkşiStats sitesindeki verilere göre en fazla entry, 22.000 ile 27.000 arası entry, girilen 20 güne tamamı 2013 yılına aittir.⁷⁰² Başlık sayısı olarak ise, 6000 ile 12800 arası, günlük en fazla başlık girilen 20 günün yıllarına bakıldığında 2004'te 1 gün, 2007'de 3 gün, 2011'de 6 gün, 2012'de 2 gün, 2013'te 8 gün en fazla başlık girilmiştir. Görüleceği gibi 2009'dan sonra 16 gün en fazla başlık girilen gün vardır. Bu kadar yoğun entry ve başlığın günlük ve anlık olarak denetlenmesinin imkansız hala gelmesi sonucu şu an

⁷⁰² “Ekşi Sözlük İstatistikleri”: www.eksistats.com

istifa eden moderatörlerden sonra moderasyon işleyişi kaldırılmamakla beraber fiilen moderatör bulunmamaktadır.

Ekşi Sözlük içerik belirlenmesinden “hukuki” eksen Ekşi Sözlük’ün gerçek kişiler ve devlet ile olan ilişkisinde temel belirleyici olmuştur. Bu ilişki de kendisini internet özgürlüğü üzerinden gösterir.

Ekşi Sözlük ilke olarak kendisi hakkında yazılan bir entry’i beğenmeyen bir kişinin talebini öncelikle sözlük kuralları bakımından inceler. Sözlük kurallarına göre eğer örneğin hakaret içermiyorsa (ki aynı zamanda ceza hukuku konusudur) entry’e müdahale edilmez.

Ekşi Sözlük hakkında bilinen ilk dava 2006 yılında “esrar” başlığı altında “insanları kullanmaya özendirme” gerekçesiyle açıldı ve siteye erişim mahkeme kararıyla bir süre engellendi. Bunun dışında özellikle Adnan Oktar tarafından “dine hakaret” edildiği gerekçesiyle bir çok dava açılmıştır. En son 14 Ocak 2014’te Sedat Kapanoğlu ve 40 sözlük yazarının Adnan Oktar tarafından açılan bir davaya sanık olarak katılmışlardır. Bunun dışında özellikle ünlü insanların açtığı (Fatih Altaylı, gibi) çeşitli hakaret davaları da bulunmaktadır.

Ekşi Sözlük genel olarak şikayet ve dava konusu olabilecek entry’lerde ilk müdahaleyi kendisi yapmakla birlikte müdahale etmediği durumlarda ise en genel olarak “internette ifade özgürlüğü” kapsamında savunma yapmaktadır.

Ancak 2011 yılının Haziran ayında yine Adnan Oktar’ın açtığı bir dava nedeniyle savcılığın 113 yazarın IP bilgilerini Ekşi Sözlük’ten istemesi ve Ekşi Sözlük’ün şirket olarak savcılığın talep ettiği IP’leri vermesi en başta Ekşi Sözlük’te yazarlar arasında ciddi tartışmalara konu olmuştur.⁷⁰³⁻⁷⁰⁴ Yazarlar Sedat Kapanoğlu’nun en başta kendisinin “ifade özgürlüğü” karşısında devlete boyun eğdiği eleştirisinde bulunmuştur. Yazarlar eğer savcılık yazarların IP’sini istiyorsa bunu örneğin TİB (Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı) gibi kurumlardan alabileceğini; ancak Sedat Kapanoğlu’nun kendi eliyle yazarların IP’lerini vermesinin çok ciddi bir güven bunalımına yol açtığı ekseninde durmuşlardır.

Sedat Kapanoğlu’nun girişimi ile Eylül 2010’da Ekşi Sözlük içinde nefret söylemini engellemeye yönelik hem Ekşi Sözlük yazarlarından oluşan hem de yazarlar dışından

⁷⁰³ Pınar Öğünç, “Ekşi Soruşturmanın Mağdurları”, *Radikal Gazetesi*, 27 Haziran 2011, www.radikal.com.tr,

⁷⁰⁴ “Ekşi Sözlük’ün Savcılığa Yazar Bilgilerini Vermesi”, www.eksisozluk.com

gönüllü katılımıla internet üzerinden bir tartışma grubu oluşturulmuştu. Ancak konunun uzman hukukçuları bile zorlayan bir alan olması nedeniyle, Ekşi Sözlük gibi günde on binlerce veri girilen bir alanda nefret söylemini tanımlamak bile uzun bir süreç aldı. 2012 yılında ise grup dağıldı.⁷⁰⁵

Özetle Ekşi Sözlük'ün kendi içeriğinin oluşumu ile ilgili geliştirdiği durumlar sanal cemaat ile ilgili temel temas noktalarını verebilecek konumdadır. Yasal süreçlere dair konular ise özellikle internetin kamusal bir alan olarak işlevi ile bağlantılı durumdadır. Keza internette ifade özgürlüğü tartışması bugün internetteki en önemli kamusal alan tartışmasıdır. Bu da aynı zamanda yeni tip kamusal insan tartışmasını beraberinde getirmektedir.⁷⁰⁶

⁷⁰⁵ “Ekşi Sözlük Nefret Söylemi Denetim Projesi”, www.eksisozluk.com

⁷⁰⁶ Ekşi Sözlük özellikle son bir kaç yıldır mevcut hükümetin internet ile ilgili çıkarmak istediği yasal düzenlemelere “sokağa çıkarak” karşı çıkan grupların başında gelmektedir.

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM : EKŞİ SÖZLÜK’TE HRANT DİNK VE TAHİR ELÇİ BAŞLIKLARININ SÖYLEM ANALİZİ

Tezin saha çalışması olan bu bölümde Hrant Dink ve Tahir Elçi başlıklarının değerlendirmesi almaktadır. Bu bölümde metodolojisinin sunumunun ardından buna bağlı olarak ortaya çıkan veriler içerik ve söylem analizi içinde ele alınmıştır.

4.1 Hrant Dink ve Tahir Elçi başlıklarının analizine ilişkin metodoloji

Tezin temel problemi internet gibi bir kamusal alanda kimlik tartışmalarına odaklanmaktadır. Ekşi Sözlük bu bağlamda kamusal alanın internet ayağını oluşturur. Hrant Dink ve Tahir Elçi hakkında Ekşi Sözlük’te yazılan entry’lerin analizi de kimlik tartışmalarına bakabilme olanağı sağlamaktadır.

Hrant Dink 19 Ocak 2007’de, Tahir Elçi 28 Kasım 2015’te öldürüldüler. Dink’in katilinin cinayetten birkaç gün sonra yakalanmasına rağmen, Elçi’nin katili/katillerinin kim olduğuna dair bugüne kadar kayda değer herhangi bir sonuca ulaşamamıştır.

Hrant Dink ve Tahir Elçi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıdır ama egemen Türk ulusundan değildirler. Hrant Dink Ermeni, Tahir Elçi Kürt’tür. Her ikisi de kendi kimlikleri başta olmak üzere egemen Türk kimlikleştirmesine karşı hak mücadelesinin önemli figürleridir. Hrant Dink kimlik başta olmak üzere hak mücadelesine bir gazeteci, Tahir Elçi ise avukat olarak katılmıştır. Her ikisi de yaşarlarken çeşitli davalardan yargılanmış, yargılanmalarının ötesinde nefret

söylemine hedef olmuşlardır. Hrant Dink ve Tahir Elçi son yılların temel kimlik tartışmalarına en sonunda hayatlarını kaybedecek düzeyde dahil olmuşlardır.

Ekşi Sözlük kamusal bir alan olarak internette kimlik tartışmalarının izlenmesi, anlaşılması bakımından önemli veriler sunmaktadır. Hrant Dink ve Tahir Elçi için açılan Ekşi Sözlük başlıkları hem birey olarak ikisi hakkındaki hem de Türkiye’deki kimlik tartışmalarının görünürlüğüne olanak sağlamaktadır.

Hrant Dink ve Tahir Elçi başlıkları sınırlandırılarak analiz edilmiştir. Ekşi Sözlük’ün web 2.0 uygulamalarını içermesinden dolayı sınırlamalar bu ekseninde yapılmıştır. Buna göre Hrant Dink ve Tahir Elçi başlıkları üç döneme ayrılarak ele alınmıştır. Haklarında girilen ilk entry ile ölümlerinin gerçekleştiği güne kadarki entry’leri birinci dönem; ölümlerini takip eden ilk 24 saat ikinci dönem; ölümlerinden cenazelerine kadar olan süreç üçüncü dönem olarak ayrılmıştır.

Birinci dönemler entry’ler Ekşi Sözlük yazarlarının Hrant Dink ve Tahir Elçi hakkındaki genel bilgi, fikir, düşünce ve duygularını içermektedir. İkinci dönem entry’ler ölüm gibi önemli bir an ekseninde yazarların ölüm anını, olayı temel alan tepkilerini içerir. Üçüncü dönem entry’ler ise esas olarak Hrant Dink ve Tahir Elçi’nin cenaze törenlerine odaklanır. Ölüm haberinin ortaya çıkardığı tepkilerle birlikte cenazeleri Hrant Dink ve Tahir Elçi üzerinden kimlik tartışmalarının nasıl şekillendiği, devam ettiği ve ayrıştığına dair yazılanları içerir.

Hrant Dink ve Tahir Elçi başlıkları iki safhada ele alınmıştır. Birinci safhada her üç döneme ait entry’ler entry kategorileri olarak ayrıştırılmıştır. Bununla birlikte her dönemde yazılan entry’ler kelime bazında incelenerek ve en fazla tekrar eden kelimeler sıralanarak yazarların hangi kelimeler ekseninde başlığa entry girdikleri incelenmiştir.

İkinci safhada üç döneme ait entry’ler kategorilere ayrılmış, her entry kategorisindeki entry’lerin söylem analizi yapılmıştır. Söylem analizi yaparken yazarların hangi konular etrafında Hrant Dink ve Tahir Elçi’yi tartıştıkları, taraflılık varsa bu taraflılığın hangi çerçeveler içinde gerçekleştiği, entry’lerde hangi ifade biçimlerini, duyguları kullandıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. En sonda hem Hrant Dink ve hem de Tahir Elçi başlıklarındaki entry analizlerinin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Hrant Dink ve Tahir Elçi başlıklarının seçiminde Türkiye’de önemli Ermeni-Kürt insanların Ekşi Sözlük’ün kurulduğu yıl olan 1997’den günümüzde haklarında yazılanların hacimlerine de bakılmıştır.

Çizelge 4.1: Hrant Dink ve Tahir Elçi başlıklarındaki entry sayısı.

	Hrant Dink	Tahir Elçi
Toplam Entry Sayısı	1899	404
İncelenen Entry Sayısı	377	376

Hrant Dink ve Tahir Elçi hakkında yazılan entry’ler ve incelenen entry’lerin karşılaştırmalı sayısal ilişkisi tek başına anlamlı bir veri sunmamaktadır. Ancak her iki başlığın içerik ve söylem incelemesinde Ekşi Sözlük yazarları karşılaştırmaya olanak sağlayan benzer bağlamlarda entry’ler yazmışlardır.

Ekşi Sözlük’te Hrant Dink ve Tahir Elçi başlıklarının analizinde ilk etapta Ekşi Sözlük’teki başlık ve entry kategorileri belirlenmiştir. Metodolojik olarak öncelikle başlık ve entry kategorilerin neler olduğu, hangi özellikleri içerdikleri gösterilmiştir. Ardından Hrant Dink ve Tahir Elçi başlıkları yukarıda açıklandığı biçimde üç döneme ayrılarak, her dönemde bulunan entry kategorilerine ayrıştırılıp içerik ve söylem analizi yapılarak incelenmiştir.

4.1.1 Ekşi Sözlük başlık ve entry kategorileri

Bu kısımda Ekşi Sözlük'teki başlık ve entryleri inceleyebilmek için başlık ve entrylerin ayrıldığı kategoriler ve bu kategorilerin özellikleri ele alınmıştır.

4.1.1.1 Başlık kategorileri

Ekşi Sözlük'te başlık kategorileri aşağıdaki biçimde tanımlanmıştır.

Madde Başlığı (MB): Madde başlığı ansiklopedi maddelerine benzer biçimde kullanılan başlıklardır: terim, kavram, isim, tarihi olay, teknik bilgi vb. içerir. Bu başlıklar basılı, bilinen ansiklopedi içeriğinde olabilecek popüler kültür ile ilgili bilgiler bu başlık altında yer alır. Örneğin İhsan Eliaçık, FIFA 13, Doğuş Yayın Grubu başlıkları gibi. İlk başlık bir kişiye ait, ikincisi bir bilgisayar oyununa, üçüncüsü ise bir şirkete ait başlıktır.

Yazar Tanımlı Madde Başlığı (YTMB): Bir madde başlığı ile doğrudan ilişkili ancak yazar tarafından kurgulanan başlıklardır.

Örneğin “Ekşi Sözlük vs. İnci Sözlük”, “CNN Türk NTV Haber Türk”. Her iki örnekte de madde başlıkları bir arada ancak yazarlar tarafından ilişkilendirilerek üretilen başlıklardır.

Gündemle İlgili Başlık (GİB): Türkiye ve Dünya’da meydana gelen herhangi bir olay hakkında yazılan başlıklardır. Gündem kaynağı herhangi bir kaynak olabilir: medya, internet gazeteleri, sosyal medya, yazarların kendi kişisel enformasyonu gibi. Gündemle İlgili Başlıklar 5N1K (Ne, nerede, ne zaman, nasıl, niçin, kim) diziliminin bir kaçını da içerebileceği gibi, gündemle ilgili ifade edilmiş bir söz, sosyal medyada gündem olmuş bir ifade de olabilir (örneğin Twitter hashtag’ları, siyasilerin gündeme dair ifade ettikleri bir söz vb.)

Örneğin “2 Haziran 2013 Taksim Gezi Parkı Direnişi” ve “Taksim’e AVM yapılması söz konusu değil” başlıkları doğrudan gündemle ilgilidir. Birincisi bir olaya aitken, ikincisi bir gündeme ilişkin dönemin başbakanı tarafından kurulan bir cümledir.

Yazar Tanımlı Gündemle İlgili Başlık (YTGİB): Bu kategorideki başlıklar gündemle ilgili bir duruma ait ya en az bir terim barındırır veya gündemle doğrudan

veya dolaylı ilişkilidir. Ancak GİB'ten temel farklı gündeme ait olan durum ile ilgili başlığı açan yazarın o gündem konusunu nasıl algıladığıdır.

Örneğin “28 Mayıs 2013 Gezi Parkı eyleminin perde arkası” ile “Biber gazı yiyip karıya çökme derdinde olan laikçi” başlıkları. İlk başlık doğrudan bir gündem ile ilgili ancak yazar tanımlıyken, ikinci başlık dolaylı olarak gündemle ilgili ve yine yazar tanımlıdır.

Ekşi Sözlükle İlgili Başlık (ESİB): Doğrudan Ekşi Sözlük ile ilgili başlıklardır. Örneğin: “Ekşi Sözlük 12.yaş zirvesi” ve “ssg” başlıkları. Yazarların kullanıcı adları (örneğin ssg Ekşi Sözlük'ün hem kurucusu hem de yazarı olan Sedat Kapanoğlu'nun kullanıcı adıdır) bu kategori içinde yer alır.

Yazar Tanımlı Ekşi Sözlükle İlgili Başlık (YTESİB): Ekşi Sözlük ile ilgili olan bir duruma dair yazar tanımlı başlıklardır. Örneğin: “Ekşi Sözlük'te devrimcilik oynayan geri zekalı” ve “Herkesi kendisi gibi sanan ekşi sözlük yazarı” gibi.

Yazar Tanımlı Diğer Başlık (YTDB): Önceki kategorilere girmeyen tüm başlıkları içerir. Bu başlık türünün temel özelliği başlığın tamamen yazar tarafından tanımlanmış olmasıdır. “Hastası olunan sözler”, “10 yıldır baş ağrısı çekiyorum”, “Bir apartmanda yaşanabilecek en dumur olaylar” gibi.

4.1.1.2 Entry kategorileri

Ekşi Sözlük'te entry kategorileri aşağıdaki biçimde tanımlanmıştır.

Madde Entry'si (ME): Madde entry'si ansiklopedi maddelerine benzer biçimde kullanılan başlıklardır: terim, kavram, isim, tarihi olay, teknik bilgi vb. içerir. Bu başlıklar basılı, bilinen ansiklopedi içeriğinde olabileceği gibi gündelik yaşamda var olan ama ansiklopedi gibi bir çalışma içinde yer almayan bilgiler de olabilir. Popüler kültür ile ilgili bilgiler bu entry'lerde yer alır.

Örneğin Hrank Dink başlığındaki “Bakirkoy ve pangalti beyaz adamin ortaklarından, diğer ortaklar da kardesleridir.”⁷⁰⁸; Birleşmiş Milletler başlığındaki “1945 yılında kurulmuş olan, üye ülkelerin delege gönderip görüşlerini duyurabildikleri ortam. misyonu dünya üzerinde barış ve adaletin sağlanması ve küresel problemlerin

⁷⁰⁸ <https://eksisozluk.com/entry/7742190>

çözümü için uluslararası bir dayanışma ortamının yaratılması olarak özetlenebilecek kuruluş. Unesco ve Unicef gibi komiteleri mevcuttur”⁷⁰⁹ entry’leri gibi.

Yazar Tanımlı Madde Entry’si (YTME): Bir madde başlığı ile doğrudan ilişkili ancak yazar tarafından kurgulanan entry’lerdir. Örneğin “bitcoin” başlığındaki “sanal para birimi. bir çılgınlığa dönüşecek şekilde popülaritesi artmaya devam ediyor. bitcoinchars.com’dan piyasası takip edilebilmekte. anlık fiyatı görebildiğiniz gibi işlem hacmini ve alıcıya satıcıya ait market derinliğini görebiliyorsunuz. anladığım kadarıyla bilgisayarınızın ekran kartı ne kadar yeterli olursa olsun, tek başınıza bitcoin üretebilmek karmaşık algoritmasından ötürü çok uzun sürüyor. bu sebepten kurulmuş hashing network'lerine dahil olmak bir seçenek gibi görünüyor. buradan da "difficulty" grafikleri görülebilmekte...”⁷¹⁰ entry’si gibi.

Gündemle İlgili Entry (GİE): Türkiye ve Dünya’da meydana gelen herhangi bir olay hakkında yazılan entry’dir. Gündem kaynağı herhangi bir kaynak olabilir: medya, internet gazeteleri, sosyal medya, yazarların kendi kişisel enformasyonu gibi. Gündemle İlgili Entry’ler 5N1K (Ne, nerede, ne zaman, nasıl, niçin kim) diziliminin bir kaçını da içereceği gibi, gündemle ilgili ifade edilmiş bir söz, sosyal medyada gündem olmuş bir ifade de olabilir (örneğin Twitter hashtagları, siyasilerin gündeme dair ifade ettikleri bir söz vb.).

Örneğin “6 Aralık 2016 Dinamo Kiev Beşiktaş Maçı” başlığındaki “3 Aralık’taki Fenerbahçe derbisi ile 10 Aralık’taki Bursaspor maçının arasında oynanacaktır”⁷¹¹ entry’si gibi.

Yazar Tanımlı Gündemle İlgili Entry (YTGİE): Bu kategorideki başlıklar gündemle ilgili bir duruma ait ya en az bir terim barındırır veya yazarın gündemle doğrudan veya dolaylı ilişkili kendi yorumunun yer aldığı entry’lerdir.

Örneğin “12 Aralık 2017 Richard Moore’nun Veda Konuşması” başlığındaki “7 yıldır Türkiye’de görev yapan İngiltere (Birleşik Krallık) büyükelçisi Richard Moore’un Twitter üzerinden Türkçe olarak yayınladığı veda konuşmasıdır. Duygulandım”.⁷¹²

⁷⁰⁹ “Birleşmiş Milletler”, www.eksisozluk.com

⁷¹⁰ “Bitcoin”, www.eksisozluk.com

⁷¹¹ “6 Aralık 2016 Dinamo Kiev Beşiktaş Maçı”, www.eksisozluk.com

⁷¹² “12 Aralık 2017 Richard Moore’un Veda Konuşması”, www.eksisozluk.com

Ekşi Sözlükle İlgili Entry (ESİE): Doğrudan Ekşi Sözlük ile ilgili entry’lerdir. Ekşi Sözlük ile ilgili bilgileri, verileri içerir. Örneğin “Sub Etha” başlığındaki “şu anda tanımlanmış Ekşi Sözlük bağlantılı siteler. (bkz:sourssmmitz) – online, (bkz:sourlemonade) - offline (dünden beri)”⁷¹³ entry’si gibi.

Yazar Tanımlı Ekşi Sözlükle İlgili Entry (YTESİE): Ekşi Sözlük ile ilgili olan bir duruma dair yazar tanımlı entry’lerdir. Örneğin “Ekşi Sözlük İş” başlığındaki “en azından Ekşi Sözlük’teki işsizleri ortaya çıkartması açısından faydalı olabilir. böylece sözlüğün kalitesi de bir nebze artar belki”⁷¹⁴ entry’si gibi.

Yazar Tanımlı Diğer Entry (YTDB): Önceki kategorilere girmeyen tüm entry’leri içerir. Bu entry türünün temel özelliği entry’nin tamamen yazar tarafından tanımlanmış/biliniyor olmasıdır. Ekşi Sözlük’ün teknik özelliği olan gizli bakınızla, ara vb. yazılan bazı entry’ler ve anlamsız ifadeler, gösterilen bazı tepkiler bu kategoriye girer. Örneğin “aaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaa” başlığındaki “(ara:aa*) (ara:aaa*) (ara:aaaa*)”⁷¹⁵ entry’si gibi.

4.2 Hrant Dink ve Tahir Elçi Başlıklarının Analizi

Bu kısımda önceki kısımda gösterilmeye çalışılan metodolojiye uygun olarak Ekşi Sözlük’teki Hrant Dink ve Tahir Elçi başlıklarının içerik ve söylem analizi bulunmaktadır.

4.2.1 Hrant Dink

Hrant Dink başlığındaki üç dönem iki alt kısımda incelenecektir. İlk kısımda entry’lere ait sayısal veriler, ikinci kısımda entry türlerine göre söylem analizi yapılacaktır.

⁷¹³ “Sub Etha”, www.eksisozluk.com

⁷¹⁴ “Ekşi Sözlük İşağı”, www.eksisozluk.com

⁷¹⁵ “aaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaa”, www.eksisozluk.com

4.2.1.1 İlk entry'den Hrant Dink'in öldürüldüğü güne kadar: 26 Kasım 2002-19 Ocak 2007 arası

Çizelge 4.2: 26 Kasım 2002 - 18 Ocak 2007 arası sayısal veriler.

Entry Sayısı	51
Toplam Yazar Sayısı	40
Aktif Yazar Sayısı ⁷¹⁶	5

Hrant Dink başlığına ilk entry 26 Kasım 2002 yılında yazılmıştır. Bu tarihten Hrant Dink'in katledildiği 18 Ocak 2007 arasında 40 ayrı yazar tarafından toplamda 51 entry yazılmıştır.

Çizelge 4.3: 26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası yıllara göre yazar sayısı.

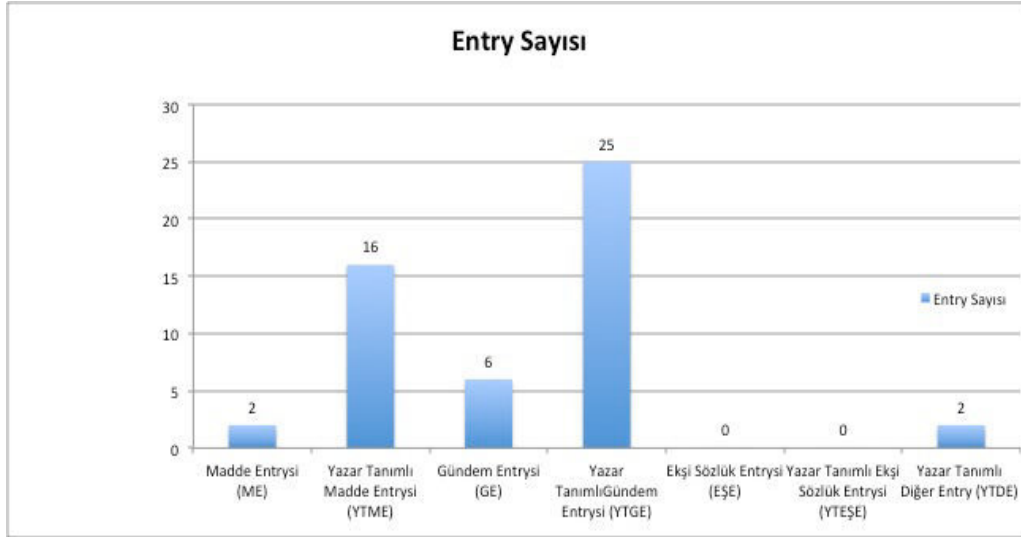
Yıl	Yazar Sayısı
2002	1
2003	1
2004	2
2005	20
2006	20
2007 ⁷¹⁷	1

⁷¹⁶ Aktif Yazar Sayısı: Birden fazla entry giren yazar sayısı.

Çizelge 4.4: 26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası Hrant Dink başlığına yazılan entry türleri.

Entry Türleri	Entry Sayısı
Madde Entry'si (ME)	2
Yazar Tanımlı Madde Entry'si (YTME)	15
Gündem Entry'si (GE)	6
Yazar Tanımlı Gündem Entry'si (YTGE)	26
Ekşi Sözlük Entry'si (EŞE)	0
Yazar Tanımlı Ekşi Sözlük Entry'si (YTEŞE)	0
Yazar Tanımlı Diğer Entry (YTDE)	2

⁷¹⁷ 2007 yılında bir günde en fazla aktif yazar sayısı 3980'dir. Ancak 2007 yılına ait Hrant Dink ile ilgili tablodaki veri 1 Ocak 2007-17 Ocak 2007 arasına ait olduğunda, anlamlı bir değer elde edilememiştir.

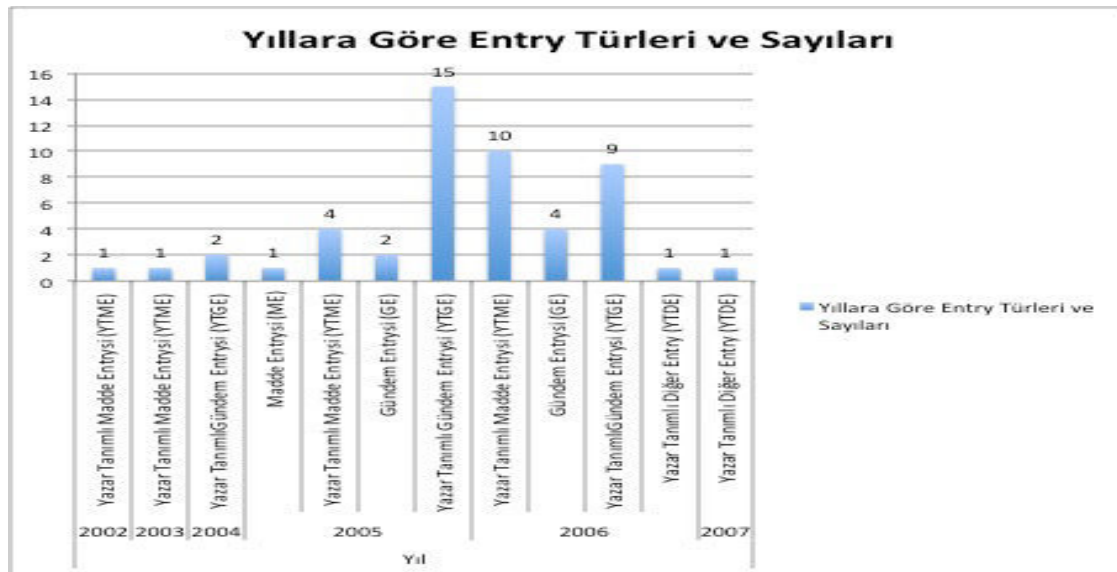

Şekil 4.1: 26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası Hrant Dink başlığı yazılan

Türlerine göre entry sayıları

Tablo ve grafiklerde de görüleceği gibi Hrant Dink başlığı içinde Yazar Tanımlı Gündem Entry'leri (26) ve Yazar Tanımlı Madde Entry'leri (16) diğer entry türlerine göre açık bir fark vardır. Entry türlerinin analizinde bu fark daha detaylı biçimde ele alınacaktır. Ancak tablo ve grafik “yazar tanımı” ile yazılan entry'lerin fazlalığı Hrant Dink başlığında yazarların kişisel görüş ve yorumlarını diğer türlere göre öncelikle tercih ettiğini göstermektedir.

Entry türlerinin yıllara göre dağılımına dair şekil aşağıdaki gibidir:

Şekil 4.2: 26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası Hrant Dink başlığında yıllara göre

entry türleri ve sayıları.

Entry türlerinin yıllara göre dağılıma dair tablo ve grafiğe göre Yazar Tanımlı Madde ve Gündem Entry'leri 2005-2006 yılları arasındaki hem diğer yıllara göre hem de diğer entry türlerine göre artış göstermiştir. Yazar Tanımlı Madde ve Gündem Entry'lerin 2005 ve 2006 yıllarındaki toplamı 19'dur. Yazar Tanımlı Diğer Entry türüne ait toplam entry sayısının 2 olduğu düşünüldüğünde Ekşi Sözlük yazarlarının Hrant Dink ile ilgili madde ve gündem bağlamına özel bir önem verdiği düşünülebilir.

26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası Hrant Dink başlığındaki entry'lerde en fazla tekrar eden kelimeler ⁷¹⁸

Hrant Dink başlığı altında 26 Kasım 2002 - 18 Ocak 2007 arası yazılan entry'lerde en fazla tekrar eden ilk 5 anlamlı kelime listesi aşağıdaki gibidir.

Çizelge 4.5: 26 Kasım -18 Ocak arası Hrant Dink başlığında en fazla tekrar eden kelimeler

Sıra	Kelime ⁷¹⁹	Tekrar Sayısı
1	Hrant Dink	52
2	Ermeni	46
3	Türk	36
4	Türkiye	32
5	Ermeniler	11

⁷¹⁸ En fazla tekrar eden anlamlı kelimeler aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

- bağlaç (ve, veya, ile gibi) , zamir (ben, sen, o gibi) , çeşitli sıfatlar (sayı sıfatı bir, işaret sıfatı bu gibi) kelimeler,
- Hrant Dink başlığında “Hrant Dink’in düşüncelerine katılıyoruz, bizi de yargılayın” kampanyasına destek verenlerin akademik (prof.dr, doç.dr gibi), mesleki (avukat, yazar gibi) unvanları ayıklanmıştır.
- Hrant Dink’in ismi bazı yazarlarca sadece Hrant, bazı yazarlarca Dink olarak yazılmıştır.

⁷¹⁹ Bu listedeki kelimelerden türeyen kelimeler sayıma dahil edilmemiştir.

Başlık doğrudan Hrant Dink olarak açılmış olmasına rağmen yazarlar Hrant Dink'in ismini bir arada, ad veya soyad biçiminde kullanmışlardır. Hrant Dink'in entry'lerde ayrıca kullanılması entry'nin türü ne olursa olsun entry yazarı ister kendisi yazsın ister başka bir yerden alıntılansın Hrant Dink'e dair yeniden bir tekrar vurgusu yaptığı söylenebilir.

Hrant Dink dışında en fazla tekrar eden Ermeni, Türk, Türkiye, Ermeniler kelimeleri Hrant Dink başlığındaki entry'lerin diğer çerçevesini göstermektedir. Buna göre Hrant Dink başlığı

- a) Kişi olarak Hrant Dink,
- b) Kimlik olarak Ermeni, Türk
- c) Devlet ve coğrafya göndermesi ile Türkiye kelimeleri çerçevesinde yazılan entry'lerden oluşmuştur.

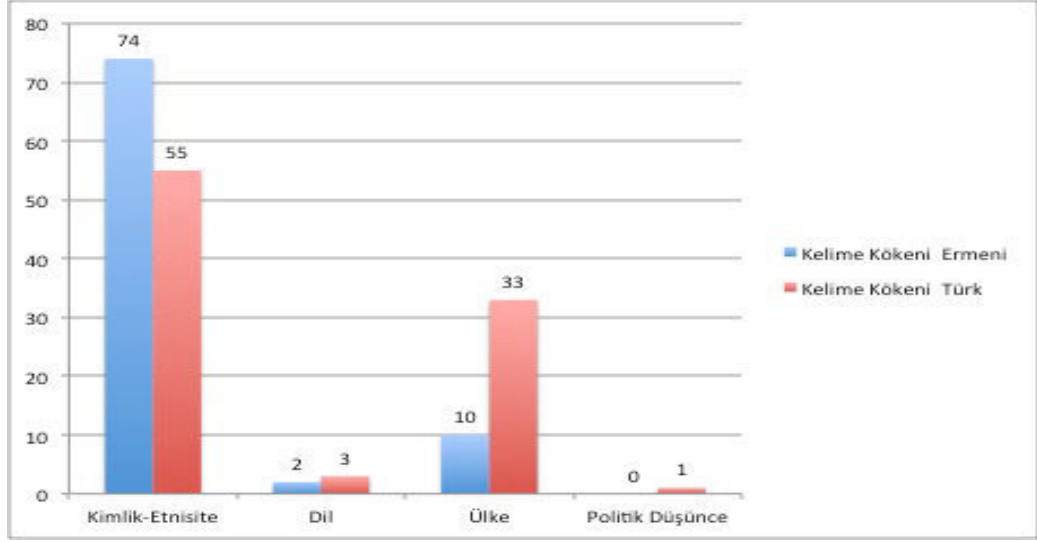
Ermeni, Türk ifadelerinin yoğun olarak kullanılması yanında bu ifadelerden türemiş ifadelerin kategorilenmiş listesi aşağıdaki gibidir.⁷²⁰

Çizelge 4.6: 26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası Hrant Dink başlığında kategorilerine göre kelimeler.

Kelime	Tekil	Türemiş ⁷²¹	Toplam
Türk	36	56	92
Ermeni	46	40	86

⁷²⁰ Kelimeler sıralanırken Armenian, Turkish gibi İngilizce kelimeler Türkçe'ye çevrilerek listeye dahil edilmiştir.

⁷²¹ Türemiş köken kelimeye eklenerek türetilmiş kelimeleri kapsar: Ermenice, Ermenistan, Türkler, Türkiye.

Şekil 4.3: 26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası Hrant Dink başlığında türetilmiş kelimelerin aldığı anlamlar.

Hrant Dink başlığında en sık tekrar eden Ermeni kelimesi kimlik-etnisite anlamında Ermenistan ve Türkiye dışında yaşayan Ermeniler’i tanımlamak için “diaspora” kelimesi 12 defa; “Türkiye’de yaşayan Ermeniler” ifadesi 1 defa kullanılmıştır. Bu özel kullanımlar dışında Ermeni kelimesinin Türkiye, Ermenistan veya diasporadaki Ermeniler’e bir gönderme olup olmadığı entry bağlamında anlaşılabilmektedir.

Kimlik-etnisite olarak kullanılan Türk kelimesi geçtiği yerlerde entry bağlamında 1923’te kurulan veya günümüz Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayanlar; tarihsel olarak ya genel bir Türk kimliği-etnisitesi veya özel olarak Osmanlı İmparatorluğu’nun egemen kimlik-etnisitesi bağlamında kullanılmıştır.

Tarihsel bir olay bağlamında “Ermeni soykırımı” ifadesi 2 defa, “soykırım” kelimesi ise toplamda 10 defa kullanılmıştır. Soykırım kelimesi tek başına kullanıldığında da ifadeye dair bir taraflılık içermesinden bağımsız olarak doğrudan “Ermeni soykırımı” bağlamında kullanılmıştır. Techir, büyük felaket, Medz Yeğern kelimeleri ise kullanılmamıştır.

Ülke anlamında Ermenistan günümüz Ermenistan sınırları olarak tanımlanırken başta Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere Sovyetler Birliği dönemindeki Ermenistan sınırlarına bir gönderme bulunmamaktadır. Türkiye kelimesi de 1923’ten bugüne var olan Türkiye Cumhuriyeti sınırları bağlamında tanımlanmıştır, Osmanlı İmparatorluğu gibi tarihsel bir bağlamda kullanılmamıştır.

Dil olarak hem Ermenice hem de Türkçe Türkiye sınırları içinde kullanılan dil bağlamında kullanılmıştır.

Politik bir düşünce olarak Türkçüler kelimesi özel bir politik gruba gönderme yapmayarak entry yazarı genel bir politik düşünce bağlamında kullanmıştır. Kimlik-etnisitenin politik bir düşünce bağlamında kullanımında Türkçülük gibi genel bir ifade yerine yazarlar Ermeni veya Türkler’e dair kimlik-etnisite ile ilgili politik bir kullanımda “milliyetçi” kelimesini (25 defa) isim halleri ile birlikte kullanmıştır.

Ermeni ve Türk kelimeleri Hrant Dink’ten sonra en fazla tekrar eden kelimeler olarak Hrant Dink başlığındaki sınırları belirlediğini göstermiştir. Bu iki kelimedenden türeyen kimlik-etnisite, ülke, dil, politik düşünce anlamındaki kelimeler de Hrant Dink başlığında ele alınan konuların sınırlarını keskin biçimde tanımlandığını göstermektedir. Bu bağlamda Hrant Dink’in kendisi ile ilgili Ekşi Sözlük başlığında bir birey olarak Ermeni ve Türklükle ilgili Ekşi Sözlük yazarların bildiği, düşündüğü, algıladığı vb. her türlü bağlam, ilişki ifade eden kelimeler çerçevesinde hakkında entry’ler yazılmıştır. Hrant Dink ile ilgili entry’ler ağırlıklı olarak Yazar Tanımlı Madde Entry’si ve Yazar Tanımlı Gündem Entry’si türleri içinde yer almıştır. Buna göre Ekşi Sözlük yazarlarının her ne kadar Hrant Dink ile ilgili entry yazmış olsalar da yazar olarak entry’lerini kendilerine ait görüş, fikir, taraflılık, algıları ekseninde yazmışlardır.

26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası Hrant Dink başlığına yazılan entry’lerin türlerine göre analizleri

Entry’ler yer aldıkları kategoriler içinde öncelikle entry türü özelliğine göre içeriklerine göre ayrıştırılmıştır. Ayrıştırılan içeriklerin örnekleri verildikten sonra entry’ler ile ilgili ulaşılan genellemelere yer verilmiştir.

Madde entyrleri

Hrant Dink başlığındaki madde entry’leri onunla ilgili genel bilgileri içermektedir.

Hrant Dink ile ilgili madde entry’si iki tanedir. 2005 yılında yazılan bu entry’ler Hrant Dink’in “Beyaz Adam kitapevinin kardeşleriyle birlikte ortaklarından birisi”⁷²² olduğu ve “Birgün Gazetesi’nde yazar” olduğu bilgisini vermektedir.

⁷²² Harf eksiliği gibi bir zorunluk olmadıkça entry’lerdeki yazım ve anlatım hataları değiştirilmemiştir.

Madde entry'leri Hrant Dink ile ilgili genel bilgileri içermesine rağmen nicelik olarak diğer entry türlerine göre daha azdır.⁷²³

Yazar tanımlı madde entry'leri

Yazar tanımlı madde entry'leri Hrant Dink ile ilgili bilgiler içermekle birlikte yazarlar bu bilgilere kendi görüşlerini, yorumlarını ve algılarını eklemişlerdir. Yazar tanımlı madde entry'leri Hrant Dink hakkında genel, onun kişisel yanlarına ilişkin bilgiler ve Hrant Dink ile ilgili gündeme dair bilgileri içerecek şekilde iki biçimde yazılmıştır.

İlk biçimde entry'ler Hrant Dink'le genel ve onun kişisel yanlarına ilişkin bilgileri içerir. Bu entry'lerde Hrant Dink; “Türkçe ve Ermenice yayınlanan haftalık Agos Gazetesi'nin genel yayın yönetmeni”, “gazeteci-yazar”, “Tuzla Ermeni Protestan Çocuk Kampı'nda çocukluğu geçmiş”, “Eskiden ismi Fırat olan”, “Beyaz Adamın sahibi” olarak tanımlanır.

Yazarlar Hrant Dink ile ilgili yukarıdaki genel bilgileri verirken; “olaylara tarih perspektifi ile bakabilen kişi”, “bilimsel yöntemlere ağırlık veren”, “Türk-Ermeni meselesine sağduyu ile bakabilen”, “Tuzla-Ermeni Çocuk Kampı ile ilgili kitapta dokunaklı bir yazısı olan”, “ismini mahkeme kararı veya kendi sözü ile değiştirmiş Türk vatandaşı”, “Bakırköy'ün en büyük ve en eski kitapçısının sahibi” gibi yorumları eklemişlerdir.

Bu kategorideki ikinci biçimdeki entry'lerde Hrant Dink ile ilgili gündeme göndermede bulunmakla beraber gündemle Hrant Dink arasındaki ilişki yazarlar tarafından kendi algıları ve yorumlarına göre kurulmuştur: “Önce Türk, sonra Ermeni; bu sıralamayla bir derdi olmayan vatan evladı”, “alt ve üst kimlikleri boncuk gibi sıralamaya ihtiyacı olmayan, “mevzuya mal bulmuş mağribi gibi atlayanlardan daha çok seven yazar”, “Osmanlı onun gibiler tarafından yıkıldı denilen”, “ne İsa'ya ne Musa'ya yaranabilmiş”, “ilginç insan”, “boşuna savunmamız gerek”, “ben Türk'üm Ermeni diasporası şerefsizdir demedikçe ‘makbul Ermeni’ olması mümkün olmayan”, “Yunanistan'da peşinde koştuğu haklar için mücadele eden Mehmet Ağa ile aynı hakları savunan kişi” olarak tanımlanmıştır.

⁷²³ Bu nicelik farkı metodoloji kısmında açıklandığı gibi entry'lere dair genel tartışma sırasında değinilecektir.

Gündemle ilişkili yazar tanımlı madde entry'leri ayrıca Hrant Dink hakkında açılan dava, soruşturmalar, açıklamaları vd. içerir.⁷²⁴ Bu tür entry'lerde yazarlar gündemin kendilerinde çağrıştırdığı konuları Hrant Dink'le ilişkilendirerek ele alırlar.

Çağrışımla ilişkilendirilen konu her ne olursa olsun yazarlar Hrant Dink'le ilgili olumlayan veya olumsuzlayan söylemler kullanmışlardır. Yazarların Hrant Dink ile ilgili çağrışımları genel olarak tarihsel, kavramsal ve kişisel bağlamlardan oluşur.

Tarihsel ilişkilendirmelerde genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde Türkler dışındakilerin konumu ele alınır.

Kavramsal bağlamda kimlik, aidiyet, siyasi haklar öne çıkan söylem çerçeveleridir. Yazarların bir kısmı Hrant Dink'i "Önce Türk sonra Ermeni vatan evladı" olarak tanımlarken, diğer bir kısmı bu tanımlamaya "Ermeni Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı" olarak itiraz eder. Siyasi haklar çerçevesinde Hrant Dink'in Türkiye Cumhuriyeti'nin Ermeni vatandaşlığı konumu "Türk milliyetçilerine karşı Yunanistan'daki azınlık Türklerin haklarını savunan Mehmet Emin Ağa" ile bir tutularak, her ikisinin de azınlık olarak resmi söylem karşılığı aynılaştırılır. Hrant Dink'i olumlayan veya olumsuzlayan yazarlar argümanlarını desteklemek için milliyetçilik, vatandaşlık bağı, vatandaşlık hakkı, siyasi haklar gibi siyasi ve hukuksal kavramlar kullanılır.

Kişisel bağlam iki biçimdedir. Birinci biçimde Hrant Dink'in kişiselliğine vurgu yapılırken, ikinci biçimde Hrant Dink'in nasıl algılanması gerektiği sunulur. Hrant Dink'in kişiselliğine gönderme yapan entry'lerde Hrant Dink ile ilgili doğrudan bir bağ kurulmadan genel bir insanlık durumu içinde tanımlanır. Bu tanıma göre Hrant Dink vergi veren, askerlik anısı anlatan, rakı içen, yiyen, uyuyan, neşelendiğinde veya efkarlandığında türkü söyleyen, burada (Türkiye'de) doğmuş, büyümüş birisidir.

Hrant Dink'in nasıl algılanması gerektiğini belirten yazarlar Hrant Dink'in: "Mevzuya mal bulmuş mağribi gibilerden farklı; ne İsa'ya ne Musa'ya yaranabilmiş"; "resmi söyleme uymadıkça "makbul Ermeni" kabul edilemeyecek olan kişi" olarak algılanması gerektiğini belirtir.

⁷²⁴ Hrant Dink ile ilgili gündem konuları "Gündem Entry'leri"nden ayrıca ele alınacaktır.

Yazar tanımlı madde entry'lerinde Hrant Dink ile ilgili özel ve genel bilgiler: "Ermeni", "Fırat ismini kullanan", "Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşamış Ermeniler", "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması" gibi bilgileri içerir.

Ancak Hrant Dink ile ilgili bu özel ve genel bilgiler de Hrant Dink ile ilişkili olumlama veya olumsuzlamalar içerir. Yazarların Hrant Dink'e dair olumlama veya olumsuzlama ekseninde taraflılıklarını belirleyen şey Hrant Dink'in taraf olma durumu değil tersine yazarların kendilerini konumladıkları taraf ile ilişkilidir. Ancak yazarlar kendi taraf oldukları yanı Hrant Dink'e dayatarak gösterir.

Bu duruma en net örnek Hrant Dink'in TKP/ML içinde siyaset yaptığı dönemde mahkeme kararı ile ismini Fırat olarak değiştirmiş olmasından yola çıkarak Hrant Dink'i "Türk Vatandaşı" olarak tanımlamasıdır. Hrant Dink'in Fırat ismini neden kullandığı, hangi koşullarda ismini değiştirmek zorunda kaldığı bilgisi açık bir bilgi olmasına rağmen yazar Hrant Dink'in Ermeni kimliğinin yok sayarak Türk olarak tanımlamaktır. Bu bağlamda Hrant Dink örtük olarak aslında Türklüğü kabul etmiş biri kişi olarak resmedilir.

Yazarların Hrant Dink'e yazarlarca dayatılan taraflılığın sınırlarını da bu nedenle yazarlar belirtmiştir. Bu sınırlar "Ermeni", "Osmanlı İmparatorluğu", "milliyetçilik", "Türklük", "Türk vatandaşı", "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı", "Ermeni diasporası", "efkârlandığında türkü söyleyen", "ne İsa'ya ne Musa'ya yaranabilmiş" gibi kavramsal, tarihsel ve kişisel durumlar yazarlarca Hrant Dink'e dair yazdıklarının somut kanıtları gibi sunulur.

Ancak bu yazarlarca somut görülen kanıtlar Hrant Dink'e yazarlarca yüklenir. Yazarlar somut gözüken kanıtlarını Hrant Dink'e yüklerken kendi tarafı oldukları alan içinde sınırsız denebilecek her türlü çağrışımı ilişkilendirebilirler. Bu sınırsız ilişkilendirmeler içinde yazarlar her ne kadar Hrant Dink ile ilişkili olduğunu düşündükleri ifadeler, kavramlar kullanıyor, analizler yapıyor gözükseler de aslında Hrant Dink hakkında bilgilere değil daha çok Hrant Dink ile ilgili toplumsal ve/veya kişisel çağrışıma dayanırlar.

Gündem entry'leri

Hrant Dink'in 26.11.2002 – 18.01.2007 arasında yazılan gündem entry sayısı 7 tanedir. 2005 yılında 3, 2006 yılında 4 adet gündem entry'si yazılmıştır.

2005 yılında yazılan ilk gündem entry'si Hrant Dink'in Türklüğe hakaretten yargılandığı davadan ceza alıp bu cezanın iyi hal sebebiyle altı ay ertelendiği bilgisine sahiptir. Diğer entry'lerin üç tanesi Hrant Dink ile ilgili köşe yazılarını⁷²⁵, bir tanesi bir haberi⁷²⁶, bir tanesi, Hrant Dink ile yapılan bir röportajı⁷²⁷, bir tanesi de Hrant Dink'in kendi yazısını içerir.⁷²⁸ Bir başka entry de Hrant Dink'in TCK 301. maddesinden yargılanmasına karşılık "Hrant Dink'in düşüncelerine katılıyoruz, bizi de yargılayın" başlıklı metin ve bu metnin imzacılarının listesini içeren bir entry'dir.

Gündem entry'leri temel olarak Hrant Dink ile ilgili gündem olan haber ve bilgileri içeren entry'lerdir. Bu entry'lerde yazarlar haberciliğin ya 5N1K⁷²⁹ kuralından en az birisini kullanarak entry girmişlerdir(Hrant Dink'in TCK 301'den yargılanıp cezasının ertelendiği entry'si gibi) ya da doğrudan Hrant Dink ile ilgili bir haber (Hrant Dink'i destekleyen bildiri ve imzacılar, Norveç'ten Hrant Dink'e barış ödülü verilmesi) entry olarak girilmiştir.

Gündeme dair haber entry'leri ile birlikte, ikinci olarak Hrant Dink ile ilgili köşe yazıları birer entry olarak yer almıştır. Bu entry'lerde link verilen yazılar haber niteliğinden çok Ekşi Sözlük dışında linki verilen yazarın görüş ve yorumlarını içermekle birlikte, bu yazıları entry olarak ekleyen yazarlar herhangi bir kişisel yorum ya da görüş eklemekten yazıların linkini vermişler veya linke dair yorum içermeyen kısa bir bilgi vermişlerdir.

Köşe yazısını olduğu gibi entry olarak girilen tüm yazılar yazının yayınlandığı gün eklendiği için yazıların içeriğinden çok yazının kendisinin onu ekleyen yazar için bir gündem niteliğine sahip olduğu düşünülebilir. Yazıları ekleyen yazar Hrant Dink başlığındaki diğer entry'lerle bir ilgi bağı kurup entry yazmak yerine Hrant Dink ile ilgili yazılmış bir yazıyı eklemeyi tercih etmiş görünmektedir.

Yazar tanımlı gündem entry'leri

Yazar tanımlı gündem entry'leri çeşitli zaman dilimlerinde Hrant Dink ile ilgili doğrudan bir gündemle ilişkilendirilerek yazılmış entry'lerdir. Yazarlar Hrant Dink

⁷²⁵ Ertuğrul Mavioğlu, "Ermeni Sorunu- 2", *Radikal Gazetesi*, 13.02.2006, www.radikal.com.tr

Yıldırım Türker, "Hrant'ın Hikayesi", *Radikal Gazetesi*, 24.07.2006, www.radikal.com.tr

⁷²⁶ "Norveç'ten Hrant Dink'e Özgürlük Ödülü", *Hürriyet*, 13 Ekim 2006, www.hurriyet.com.tr

⁷²⁷ "Ne İnkâr, ne ikrar, çözüm idrakte", *Yeni Şafak*, 27 Aralık 2005, www.yenisafak.com.tr

⁷²⁸ Hrant Dink, "Yeni Çağ Gazetesi: Hoş Gelişler Ola", *Birgün*, 11 Ekim 2004,

⁷²⁹ 5N: Ne, nerede, ne zaman, nerede, nasıl, neden, 1K: kim, sorularını içerir.

ile ilgili gündem ekseninde kendi kişisel görüş ve yorumlarını ekleyerek entry'lerini yazmışlardır.

Yazar tanımlı gündem entry'lerinde gündemin ana eksenini belirlemesine rağmen bu entry türlerinin yazım aralığı dağınıktır. Örneğin 2004 yılında 2 tane yazar tanımlı gündem entry'si varken, 8 Ekim-1 Aralık 2005 tarihleri arasında 12 entry'den oluşur.

Tanımlar

Hrant Dink yazarlarca yazar (5); kişi, insan (3); gazeteci (2), aydın, adam, sanık, memleketlimiz olarak tanımlanır.

Hrant Dink'in başta Agos Gazetesi olmak üzere pek çok medya organında yazıyor olması, kendisi hakkında açılan davanın Agos'ta yayınlanan yazıdan dolayı açılması nedeniyle yazarlar Hrant Dink'i en çok yazar olarak tanımlamıştır. Gündemle ilgili olaylardan dolayı kişi, insan, adam ifadeleri ile tanımlanırken kendisine karşı ortaya çıkan tepkiler ve davadan dolayı da aydın, sanık, garip ifadeleri kullanılmıştır.

Hrant Dink hakkındaki tanımlar gündemle ilgili tartışmaları içerecek biçimde yazılmıştır: "Emin Çölajani önderliğinde linç hareketine maruz kalmak üzere olan, varlığı ile iyi hissettiren aydın", "kendisine verilen cezayla bu ülkede adaletin ne kadar adil olduğunu gösteren yazardır", "verdiği röportajında 'ben Türkleri aşağılamadım. Yazımda Türkler'le ilgili bir şey yoktu, ben Ermenileri eleştiriyordum, Türkleri değil. Benim hayatım kimseyi aşağılamamak üzerine kurulu' diyen gazeteci".

Bir kaç örnekte de görüleceği gibi yazarlarca Hrant Dink'e dair yapılan tanımlar Hrant Dink ile ilgili gündem ekseninde yazarların bu gündeme dair tartışmada yer aldıkları konuma göre yazılmıştır. Sadece Hrant Dink'ten alıntı yapan entry'lerde bile yazarlar Hrant Dink'ten alıntılardığı ifadelerle ilgili herhangi bir yorum yazmadan Hrant Dink'in taraf olduğu görüşlerini aynen aktarmıştır.

Tartışmalar

Yazar tanımlı gündem entry'lerinde genel olarak Hrant Dink'in özne ve nesne olarak konumlandığı gündemler tartışılmıştır. Hrant Dink'in özne olarak yer aldığı gündemler kamuoyuna yansıyan görüşleri, katıldığı etkinlikler, programlar vb. içerir. Nesne olduğu gündemler hakkındaki kampanyalar, yargılamalar, kendisine verilen ödüller vb.'lerini içerir.

Hrant Dink'in özne olduğu yazar tanımlı gündem entry'lerinde genel olarak kimlik hakkındaki görüşleri, özel olarak Ermeni kimliği, Ermeni Soykırımı ile ilgili görüşleri, Ermeniler ile ilgili katıldığı veya katılmadığı etkinlikleri kapsar.

Bu içerikteki entry'lerde yazarlar Hrant Dink'in görüşlerini ya kendi görüşlerine uygun bir görüş olarak olumlar ya da kendi görüşlerinin karşıtı olarak konumlandırarak olumsuzlar. Yazarların Hrant Dink'in görüşlerini olumladıkları veya olumsuzladıkları entry'lerde temel eksen Hrant Dink'in genel veya özel kimliği (Ermeni kimliği) hakkındaki görüşleridir.

Hrant Dink'in Ermeni kimliği, Ermeni kimliğinin Ermeniler ve Türkler tarafından nasıl algılandığı, bu algılamada hatalı bulunduğu yanlar, bu hatalı yanların nasıl düzeltilebileceğine dair görüşlerini entry olarak aktaran yazarlar Hrant Dink'in görüşlerini olumlayarak aktarmışlardır. Hrant Dink'i olumlayan yazarlar onun görüşlerinin aktarmanın dışında sadece aktardıkları ifadeye dair kişisel vurgularını eklemişlerdir: "Hem Ermeniler'i Hem Türkler'i kast ediyor", "sözleri saptırılan kişi" gibi.

Hrant Dink'in görüşlerini olumsuzlayan yazarlar ise olumsuzlama gerekçesi olarak daha çok Hrant Dink'in tutarsızlığını vurgulamışlardır. Örneğin bir yazar Hrant Dink'in bir Ermeni olarak İstiklal Marşı'nı söylememesini onun kimliği bağlamında tutarlı olduğunu belirtir. Ama Hrant Dink'in bir Ermeni olarak Türklerin ulusal İstiklal Marşı'nı okumaması gerektiğini, marşı eleştirmesini tutarsızlık olarak yorumlar. Yazara göre Hrant Dink bir Ermeni olarak bir Türk'ün ulusal marşı ile ne yapması, ne yapmaması gerektiğini söyleme hakkına kimliğinden dolayı sahip değildir. Sadece kendi kimliği ilişkisinde bir düşüncesini aktarırsa tutarlı, bunun dışındaki tüm hallerde tutarsız olacağını yazar.

Hrant Dink'in özne olarak ifade ettiği görüşlerini olumlayan ve olumsuzlayan entry içeriklerine genel olarak bakıldığında olumlayan yazarlar kendi kimliklerine (Ermeni, Türk, Kürt vd.lerine) dair herhangi bir bilgi vermemişlerdir. Bununla birlikte bu yazarlar entry'lerini herhangi bir Ekşi Sözlük yazarı veya okuyucusu gibi bir ayrıma gitmeden entry'i okuyan herkese hitap ederek yazmışlardır.

Buna karşılık Hrant Dink'in görüşlerini olumsuzlayan yazarlar öncelikle Türk olduklarını özellikle vurgulamışlardır. Bu yazarlar kendilerini Türk olarak

tanımladıkları anda da Hrant Dink'i ya şahıs olarak Ermeni ya genel olarak Ermeniler'i temsil eden kişi olarak konumlandırmışlardır.

Hrant Dink şahıs olarak Ermeni biçiminde tanımlandığında Türkiye sınırları içine yaşan bir Ermeni olarak konumlandırılır. Genel Ermeniler'in temsilcisi olarak olarak tanımlandığında ise yazarlar ya "diaspora Ermenileri" ifadesi ile somut bir konumlama yaparlar ya da Türkiye'de yaşayan Ermeniler, Ermenistan'da yaşayan Ermeniler, diaspora Ermenileri gibi kast ettikleri belli olmayan soyut bir konumlamada bulunurlar.

Hrant Dink'i olumsuzlayan yazar entry'lerinde hitap ettikleri ya doğrudan Hrant Dink'in kendisidir ya da Hrant Dink'i olumlayan Ekşi Sözlük yazarı olsun olmasın herkestir. Yazarlar Hrant Dink'in hakkında yazılan entry'leri okuyup okumadığına dair bir beklenti içine girmeden bile, entry'lerini sanki karşılarında Hrant Dink varmış gibi yazmışlardır.

Hrant Dink'in özne olarak konumlandığı diğer gündem entry'leri onun yer aldığı veya almadığı etkinliklerle ilişkilidir. Bu etkinlikler: 2005 yılında Avrupa Parlementosu'nda (AP) düzenlenen "Geçmişin Geleceği: Türkiye'deki Ermeniler" konferansı; 2006 yılında İstanbul Üniversitesi'nde düzenlenen "Ermeni Konferansı"; 2006 yılında "Dokuz Aydının Ermeni Bildirisi".

Hrant Dink yazarlarca 2005 yılındaki AP'da düzenlenen Ethem Mahçupyan ile katıldığı konferansta "Türkiye'nin rehineleri" olarak tanıtılmalarını "biz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyız" diyerek eleştirmiş; 2006 yılındaki Ermeni Konferansı'na "davet edildiği halde" katılmamış; 2006 yılındaki bildiriye de imzalamış kişi olarak tanımlanır.

Hrant Dink'in 2005'deki AP'daki konuşmasında "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı" vurgusu yazarlarca olumlanırken, 2006'daki Ermeni Konferansı'na davetli olduğu halde katılmaması onun "kaçması"; imzaladığı bildiri ise "böyle bildiriye imza atabilecek tıynette" biçiminde ifade edilerek olumsuzlanır.

Hrant Dink'in özne olarak katıldığı-katılmadığı etkinliklere dair entry yazan yazarlar için bu etkinlikler Hrant Dink'e ait "gerçekliğin" belirlenmesinde turnusol kağıdı olarak algılanmıştır. Bu etkinliklere gösterdiği tutuma bağlı olarak Hrant Dink "olması gereken cevabı veren kişi", "tartışmaktan kaçan", "her devirde olan tıynetsiz tip" biçiminde tanımlanmıştır.

Yazar tanımlı gündem maddelerinde Hrant Dink'in nesne olarak Türklüğe hakareti düzenleyen TCK'nın 301. Maddesine göre hakkında açılan dava, Norveç-Bjornson Akademisine kendisine "ifade özgürlüğü" ödülü verilmesi, Hrant Dink hakkında yapılan karşı-kampanyalarla ilişkilidir.

Hrant Dink genel yayın yönetmeni olduğu haftalık Agos Gazetesi'nin 23 Ocak 2004 tarihli 408. Sayılı nüshasında "Ermeni Kimliği" başlıklı yazısı dizisi yayınlanır. Yazı dizisinin 8.si "Ermenistan'la Tanışmak" başlığı ile Agos Gazetesi'nin 13 Şubat 2004 tarih ve 411. Sayılı nüshasında yayınlanır.⁷³⁰ Yazının yayınlanmasından ardından Hrant Dink yazısında geçen "Türk'ten boşalacak o zehirli kanın yerini dolduracak temiz kan, Ermeni'nin Ermenistan'la kuracağı asil damarında mevcuttur" cümlesi nedeniyle hakkında TCK'nın Türklüğe hakareti düzenleyen 301. Maddeye göre hakkında dava açılır. Dava 8 Ekim 2005 Hrant Dink'e 6 aylık ceza verilerek sonuçlanır.

Hrant Dink hakkında Türklüğe hakaret davasının sonuçlanması ile ilgili entry'ler; Hrant Dink'in cümlesindeki anlamı, ifade özgürlüğü, Türkiye'deki hukuk sistemi eleştirisini içermektedir.

Yazarlar Hrant Dink'in yazısında geçen "Türk'ten boşalacak o zehirli kanın yerini dolduracak temiz kan, Ermeni'nin Ermenistan'la kuracağı asil damarında mevcuttur" cümlesinin Türklük'e hakaret olarak yorumlanamayacak kadar açık ve net bir cümle olarak tanımlamışlardır. Bazı yazarlar Hrant Dink'in ifadesinin açık olduğunu belirtmek için entry'lerinde "okuduğumuzu anladık mı", "yazar burada ne demek istemiş", "ulan ilkokul üçüncü sınıf öğrencisi bile anlar bunu" gibi ifadelerle Hrant Dink'in yargı sürecinde yer alan yargı mensuplarıyla dalga geçmişlerdir.

Hrant Dink'e verilen cezanın yanlış olduğu yazarlarca özellikle "ifade özgürlüğünün engellenmesi" ile ilişkilendirilmiştir. Hrant Dink'in ifadesinin milliyetçi kampanyalar ile hedef haline getirilmesi ve ardından mahkemenin bu kampanyaların beklentisine uygun olarak karar vermesi ile Türkiye'de ifade özgürlüğünün devletin egemen resmi söylemi ve/veya Türk milliyetçiliğinin egemen söylemleri etkin ve baskın olduğu sürece gerçekleşmeyecek bir özgürlük biçimi olarak tanımlanmıştır. Bazı yazarlar Hrant Dink'in aldığı cezayı "Ahmet Kaya'nın ülke dışına gitmesi", "6-7 Eylül olayları" ile ilişkilendirerek cezanın Hrant Dink'e özel olmayıp geçmişten

⁷³⁰ Hrant Dink, "Ermeni'nin 'Türk'ü", Agos, 24 Ocak 2004, www.turquieuropeemme,

bugüne gelen ve özellikle devletten farklı düşünenlere uygulanan cezalandırma sisteminin bir parçası olarak yorumlamışlardır.

Son olarak Hrant Dink'e verilen cezayı bir hukuk sistemi olarak eleştiren yazarlar “bilirkişi raporunu bile okumayan” bir hakimin aldığı karara izin veren bir adalet sisteminin “köklü reforma ihtiyaç duyması”, “cezanın davadan önce hakim tarafından çoktan verildiği” biçiminde Hrant Dink için verilen kararın özel bir hukuki durum değil, Türkiye’de yerleşik adalet sisteminin bir örneği olarak yorumlanmıştır.

Hrant Dink’in yargılandığı davanın sonuçlanmasına dair yazılan entry’lerin tamamı Hrant Dink’in aldığı cezanın kendisini olumsuzlar. Bu yazarlar resmi devlet söyleminin bağımsız olması gereken yargıda yeniden üretildiğine özel vurgu yaparlar. Hrant Dink başlığında onu başka konularda olumsuzlayan yazarlar onun ceza aldığı dava ile ilgili entry yazmamışlardır. Hrant Dink’i genel olarak olumsuzlayan ama aldığı ceza ile ilişkili herhangi bir entry yazmayan yazarlar Hrant Dink’in davaya konu olan “Türk’ten boşalacak o zehirli kan” ifadesini dava ile ilişkisiz entry’lerde Hrant Dink’i olumsuzlarken bir dayanak noktası olarak kullanmışlardır.

Hrant Dink’in nesne olarak konumlandığı bir diğer gündem 2006 yılında Norveç’te bulunan, “Norveç Edebiyat ve İfade Özgürlüğü Akademisi” olarak bilinen Björson Akademisi tarafından Hrant Dink’e “Ermeniler ile ilgili yaptığı çalışmalardan dolayı” Björson Ödülü’nün verilmesidir.⁷³¹

Hrant Dink’in aldığı bu ödülle ilgili olarak iki entry yazılmıştır. Entry’lerden birisi Hrant Dink’in aldığı ödülü olumlarken, diğer entry’i olumsuzlamıştır. Ancak her iki yazar da Hrant Dink’e verilen ödül ile ödülü veren vakfın adını karıştırmıştır. Ödül Hrant Dink’e “Ermeniler ile ilgili yaptığı çalışmalardan” dolayı “Norveç Edebiyat ve İfade Özgürlüğü Akademisi” tarafından verilirken buna dair entry yazar her iki yazar da ödülün “ifade özgürlüğü” kapsamında verildiği biçimde algılamıştır. Bu algıdan dolayı verilen ödülü olumsuzlayan yazar verilen ödülü Norveç’te verilen diğer bir ödül olan “Nobel Barış Ödülü” ile kıyaslayarak “verilecek Nobel kalmadığı için” ödülün Hrant Dink’e verildiğini yazmıştır. Verilen ödülü olumlayan yazar 2005

⁷³¹ [“Norveç’ten Hrant Dink’e Özgürlük Ödülü”](#), *Hürriyet*, 13 Ekim 2006, www.hurriyet.com.tr

yılında Hrant Dink'e açılan Türklük'e hakaret davası ile ilişkilendirip ödülün Hrant Dink'e verilmesini övmüştür.

Hrant Dink'in nesne olarak konumlandığı diğer bir gündem konusu da ona karşı yapılan kampanyayı içermektedir. 2004 yılına ait entry'de Hrant Dink'in Emin Çölaşan⁷³² "önderliğinde linç hareketine maruz kaldığı" bilgisi verilmektedir.

Hrant Dink 6 Şubat 2004 tarihli Agos Gazetesi'nde kendi imzası ile "Sabiha Hatun'un Sırrı" başlıklı haberde "...Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen'in aslında yetimhaneden alınmış bir Ermeni yetimi olduğu..." iddiasını haber olarak yayınladı. 22 Şubat 2004 tarihinde de Hürriyet gazetesi Hrant Dink'in Sabiha Gökçen ile ilgili haberini "Sabiha Gökçen mi Hatun Sebilciyan mı?" başlığı ile yayınladı. Hürriyet'in Hrant Dink'in haberini haberleştirmesi sonrası Genel Kurmay Başkanlığı "sert" bir karşı açıklama yapar, Hrant Dink İstanbul valiliğine çağrılır ve sonrasında da Hrant Dink hakkında Agos Gazetesi'nde 13 Şubat 2004'ta yayınlanan "Ermenistan'la Tanışmak" yazısından dolayı dava açılır.

Ekşi Sözlük yazarı Hrant Dink'in "Emin Çölaşan önderliğinde linç hareketine maruz kalmaktadır" ifadesini kullanmasına rağmen iddiasını doğrudan destekler herhangi bir ek bilgi vermemiştir. Hrant Dink'in Sabiha Gökçen ile ilgili yukarıda aktarılan haber ve sonrası gelişmelere göre yazarın iddia ettiği "linç girişi"nin bu süreç içinde gerçekleştiği düşünülebilir.

Hrant Dink'in nesne olarak konumlandığı yazar tanımlı gündem entry'lerinde de yazarlar Hrant Dink'i olumlama veya olumsuzlama biçiminde tanımlamışlardır. Olumlamada bulunan yazarlar Hrant Dink'in konumunu "olması gereken", "Hrant Dink'in hak ettiği durum" biçiminde; olumsuzlayan yazarlar Hrant Dink'i 'haddini aşan ve bu nedenle haddinin bildirilmesi gereken', "çizgiyi geçen" olarak tarif etmişlerdir.

Yazar tanımlı diğer entry'ler

Hrant Dink ile ilgili 2006 ve 2007 yılında olmak üzere iki tane entry bulunmaktadır. Bir entry "mini kelebek", "sövecek bir şey bulamamak" ifadeleri ile Hrant Dink hakkında küçümseyici ifadeler kullanmış olsa da bu ifadelerine ait doğrudan veya dolaylı bir bağlam sunmamıştır. Diğer entry ise yazar "eski ankesörlü telefonda jeton

⁷³²Entry'de Emin Çölaşan'ın ismi "Emin Çölajani" yazılmıştır. Yazar Ekşi Sözlük'te bulunan "hede" fonksiyonunu ile "Emin Çölajani" ifadesini <https://eksisozluk.com/entry/3182113> entry'siyle eşleştirir. Bu entry'de de (bkz: emin çölaşan) yazmaktadır.

düşme sesi” ifadesini kullanmıştır. Ancak kast ettiği anlamın Hrant Dink ile mi ilgili olduğu yoksa yazarın kendisi ile mi ilgili olduğu belirsizdir.

26 Kasım 2002- 18 Ocak 2007 arası ilk entry’den öldürülünceye kadar yazılan entry’lerin genel değerlendirmesi

Madde ve gündem entry’leri genel olarak bilgi içeren entry’lerdir. Madde entry’lerinde Hrant Dink ile ilgili daha çok kişisel bilgilere yer verilmiştir. Gündem entry’leri ise daha önce de bahsedildiği gibi haberciliğin 5N1K kurallarından en az birisini içerecek şekilde yazılmıştır. Yazarlar gündemle ilişkili entry’lerde 5N1K içeriğinin en az bir tanesini öne çıkarmışlardır.

Yazar tanımlı madde entry’lerinde daha çok Hrant Dink ile ilgili bilgilerin yanı sıra bu bilgilere dair yazarların duygu ve düşüncelerini ifade eden ek ifadeler konulmuştur. Yazar tanımlı madde entry’lerinin bir kısmı Hrant Dink ile ilgili bir veya birkaç gündemle dolaylı ilişki kurarak Hrant Dink ile ilgili düşüncelerinden çok Hrant Dink’i de içine alacak şekilde yazmak istediği konuya dair görüşlerini içeren ifadeleri aktararak tartışmışlardır. Bu tartışmalar yazarlar tarafından Hrant Dink ile ilgili veya ilgisiz pek çok kavram, olay, tarih, bağlam vb. çerçeveler içinde gerçekleşir.

Hrant Dink’i olumsuzlayan entry’lerde doğrudan ayrımcı, nefret söylemi içeren negatif ifadeler yer almamıştır. Ancak negatif ifadeler olmamasına rağmen Hrant Dink’i olumsuzlayan yazarlar Hrant Dink özelinde Ermeniler başta olmak üzere Türkiye’deki azınlıklar genelinde her türlü tartışmanın mevcut resmi devlet söylemi sınırları içinde sunmuşlardır. Bu nedenle yazarlar hem Hrant Dink’in kendisini hem de Ekşi Sözlük yazarı olsun olmasın Hrant Dink’i olumlayan herkesin Ermeniler ve diğer kimliklere ait konulara dahil tartışmaların resmi devlet söylemi sınırları içinde yapılması gerektiğini vurgulamışlardır.

Yazar tanımlı gündem entry’lerinde Hrant Dink ile ilgili olumlama ve olumsuzlama içeren entry’lerde gündem olan olay yazarların kendi veya karşısındaki konumlarının sınırlarını net biçimde gösteren olaylar olarak tanımlanır. Her iki taraf için gündeme bağlı olaylar Hrant Dink özelinde ve/veya Ermeniler başta olmak üzere Türkiye’de Türkler dışındaki diğer ulusal kimliklerle ilişkilendirmişlerdir.

Hrant Dink’i olumlayan yazar tanımlı gündem entry’lerinde gündemdeki olay eğer bir olumluluk içeriyorsa bu olay başta resmi devlet söylemi olmak üzere her türlü

egemen söylem ve pratiğe karşı verilen mücadelenin mevcut bir noktası veya kazanılan yeni bir nokta olarak yorumlanmıştır. Eğer olay olumsuz bir durum ise uzun yıllardır başta devlet olmak üzere devlet gibi düşünmeyen, davranmayan, yaşamayanların başına gelen olayların yeni bir örneği olarak ele alınmıştır.

Hrant Dink'i olumsuzlayan yazar tanımlı gündem entry'lerinde gündemdeki olay olumsuz olarak algılanmışsa Hrant Dink ve Ermeniler başta olmak üzere Türklük'ün egemenliğine yapılan tarihsel saldırılara eklenen yeni bir olay tanımlanır. Bu olayların aktörü olan Hrant Dink ve onu destekleyenlerin hadlerinin bildirilmesi gereken kişiler olarak gösterilir. Olay eğer bu yazarlarca olumlu olarak algılanmışsa Türkler'in tarihsel egemenlik hakkının yeniden gerçekleştiği olaydır. Ayrıca bu olaylar devlet ve topluma egemen olan Türkler karşında Türk olmayanların Türkler'in egemenliğine istese de istemese de rıza göstermesi gerekliliği olarak sunulmuştur.

Yazar tanımlı madde ve gündem entry'leri Hrant Dink'i olumlayan ve olumsuzlayan entry'ler içerir. Ancak yazar tanımlı gündem entry'lerinde olumlama ve olumsuzlama tutumu daha net ve daha gerilimlidir. Yazar tanımlı madde entry'lerinde yazarlar soyut teorik sınırlar içinde yazarken, yazar tanımlı gündem entry'lerinde yazarlar doğrudan somut bir olay hakkında görüşlerini yazmışlardır.

Yazar tanımlı gündem entry'lerinde entry'lerde kullanılan dil özellikle kendisini Hrant Dink karşısında konumlayanlarda daha sert, karşısındakini küçümseyen, kendisine tabi kılmaya çalışan emredici vb. içeriğe sahip bir dildir.

4.2.1.2 Hrant Dink'in öldürülmesinden sonraki ilk 24 saat: 19 Ocak 2007

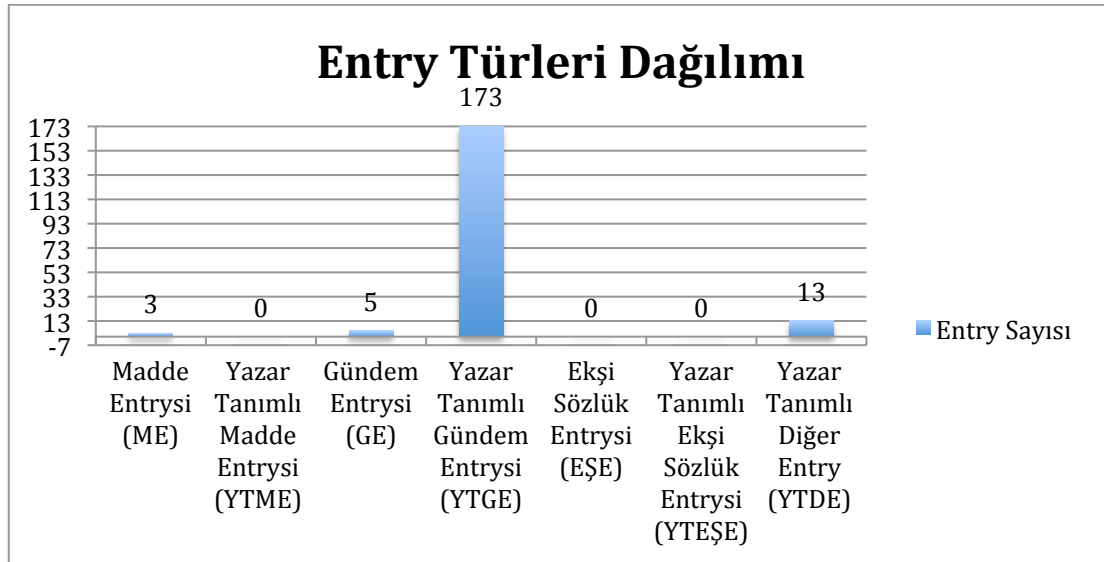
Çizelge 4.7: Hrant Dink'in öldürülmesi sonrası ilk 24 saatteki sayısal veriler.

Entry Sayısı	194
Toplam Yazar Sayısı	153
Aktif Yazar Sayısı	23

Hrant Dink’in öldürüldüğü andan itibaren ilk 24 saat içinde Ekşi Sözlük’te Hrant Dink başlığına toplam 194 entry yazılmıştır.

Çizelge 4.8: Hrant Dink’in öldürülmesi sonrası ilk 24 saatte yazılan entry türleri.

Entry Türleri	Entry Sayısı
Madde Entry’si (ME)	3
Yazar Tanımlı Madde Entry’si (YTME)	0
Gündem Entry’si (GE)	5
Yazar Tanımlı Gündem Entry’si (YTGE)	173
Ekşi Sözlük Entry’si (EŞE)	0
Yazar Tanımlı Ekşi Sözlük Entry’si (YTEŞE)	0
Yazar Tanımlı Diğer Entry (YTDE)	13

Şekil 4.4: Hrant Dink'in öldürülmesi sonrası ilk 24 saatte yazılan entry türleri.

Hrant Dink'in öldürülmesi bir gündem olduğu için yazarlar Yazar Tanımlı Gündem Entry'si türü içinde entry yazmışlar ve olayı geniş biçimde tartışmışlardır.

Çizelge 4.9: Hrant Dink'in öldürülmesinden sonraki ilk 24 saat içinde en çok tekrar eden kelimeler.

Sıra	Kelime ⁷³³	Tekrar Sayısı
1	Hrant Dink ⁷³⁴	138
2	İnsan	95
3	Türkiye	77
4	Ermeni	66
5	Türk	51

⁷³³ Bu listedeki kelimelerden türeyen kelimeler sayıma dahil edilmemiştir.

⁷³⁴ Hrant Dink ad-soyad birlikte 110, Hrant ad olarak 28, Dink soyad olarak 19 kez kullanılmıştır. Tekil kullanımlar Hrant Dink'i kast ettiği için toplamda en çok 138 kez tekrar eden ad olarak kullanımı olan Hrant, Hrant Dink kullanımının bütün temsiliyeti olarak kullanılmıştır.

Tabloda da görüleceği gibi “Hrant Dink” öldürülmesi sonrasında en fazla tekrar eden kelimedir. Entry’lerde yapılan tartışmaları şimdilik bir kenara koyacak olursak Hrant Dink isminin başlıkta olmasına rağmen entry’lerde sürekli tekrar edilmesi yazarların Hrant Dink’in öldürülmesine dair tartışmada ana eksen Hrant Dink’in kendisi olarak gördüğünü ifade etmektedir.

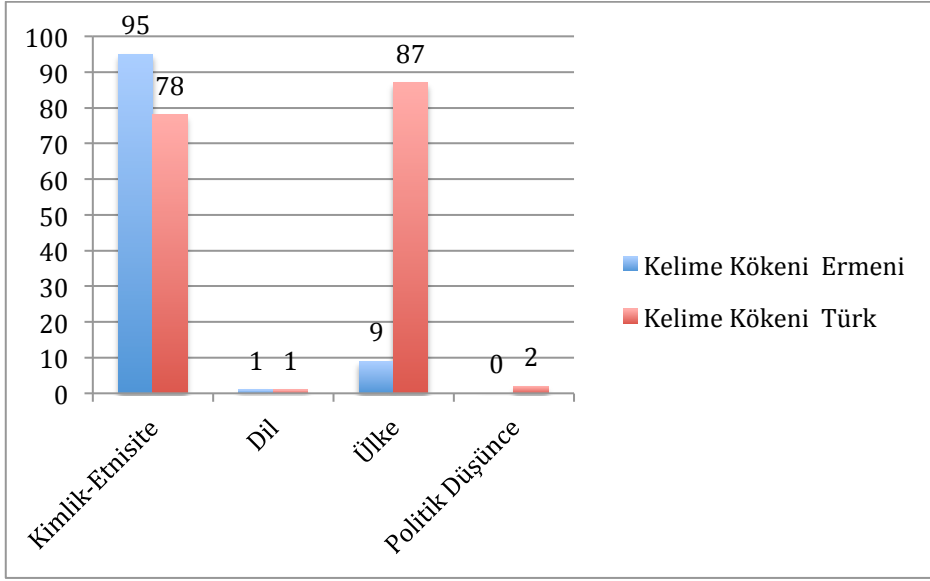
Hrant Dink için kullanılan “insan” vurgusu onun ulus kimliği olan Ermeni kelimesinin önünde yer almaktadır. Yazarlar Hrant Dink’in öldürülmesi ile tartışmayı hangi eksenle yaparsa yapsın öncelikli olarak onu insan kavramı içinde ele almıştır.

Ermeni, Türkiye, Türk ifadeleri Hrant Dink’in öldürülmesi ile ilgili olarak en fazla tekrar edilen ifadelerdir. Bu ifadeler kimlik, devlet, coğrafya çerçevesinde kullanılmıştır.

İnsan, Ermeni, Türkiye ifadeleri sıklıkla kullanıldığı gibi bu ifadelerden türemiş veya kök olan ifadelerin kategorik listesi aşağıdaki gibidir.

Çizelge 4.10: Hrant Dink’in öldürülmesinden sonraki ilk 24 saat içinde kategorilerine göre kelimeler.

Kelime	Tekil	Türemiş	Toplam
İnsan	95	281	298
Türk	51	117	168
Ermeni	39	66	105

Şekil 4.5: Hrant Dink’in öldürülmesinden sonraki ilk 24 saat içinde türetilmiş kelimelerin aldığı anlamlar.

“İnsan” ifadesi Hrant Dink’in öldürülmesi üzerine en çok kullanılan ifadedir. Hrant Dink’in öldürülmesine dair tartışmalarda Ermeni, Türk ifadeleri ve bu ifadelerden türetilmiş kelimeler kullanılmış olsa da bu iki ifadenin toplamı (273) insan ifadesinin toplamına (298) ancak yaklaşımaktadır. Hrant Dink’in öldürülmesi ile yazarların entry’lerde kimlik-etnisite ifadeleri kullanımı yanı sıra bu kavramları içermeyen genel bir “insan” vurgusunu öne çıkardıkları söylenebilir.

“Ermeni” ifadesi ve ondan türeyen ifadelerde doğrudan kullanıldığında Ermenistan bir ülkeyi ifade etmektedir. Ermenistan dışında yaşayan Ermenilere ait kullanılan “diaspora” ifadesi 3 defa kullanılmıştır.

Ermeni ifadesi ve türeyen ifadeler kimlik-etnisite olarak Türkiye Cumhuriyeti içinde, Ermenistan’da ve Ermenistan dışındaki Ermeniler’i kapsamaktadır. Ancak bununla birlikte Ermeni ifadesi öncelikle Hrant Dink’in öldürülmesi ekseninde öldürülen ve sürülen Ermenilere atfen kullanılmıştır.

Türk ifadesi ve ondan türeyen ifadeler kimlik-etnisite ekseninde Hrant Dink’in öldürülmesine yol açan toplumsal iklime, onun öldürülmesine kadarki süreçte pasif kalan devlet, Hrant Dink’in suçlanmasına dair süreçlerde suçlayan düşüncenin dayandığı milliyet ekseninde kullanılmıştır.

Ülke olarak hem Türkiye hem de Ermenistan Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içindeki coğrafi bölge ve iki ayrı bağımsız ülke olarak kullanılmıştır.

Politik düşünce kategorisinde 2 defa Türkçülük ifadesi kullanılmıştır. Bu kategori içinde düşünülebilecek milliyetçi ifadesi 16 defa tekrarlanmış olmasına rağmen Hrant Dink'in öldürülmesi ekseninde anlam olarak daha çok Türk milliyetçiliği göndermesi içermektedir.

Hrant Dink'in öldürülmesi sonrası ilk 24 saatte yazılan entry'lerin türlerine göre analizleri

Madde entry'leri

Hrant Dink'in öldürüldüğü güne ait madde entry'lerinden birisi Hrant Dink'in "kurucu ve yazarı olduğu Agos'un önünde" öldürüldüğüne dair bilgi verir. Diğer iki entry Hrant Dink'in Agos'ta "Ruh Halim Güvercin Tedirginliği" başlığı ile yayınlanan 10 Ocak 2007 tarihli son yazısı ile ilgilidir. Bir entry yazının linkini verirken diğer yazıyı Ekşi Sözlük başlığı olarak verir.

Gündem entry'leri

Gündem entry'leri Hrant Dink'in öldürülmesine dair anlık bilgiler içerir: "şu anda cansız bedeni gazetenin binasının önünde bulunuyor"; "an itibariyle can düNDAR'ın gözyaşları içinde anlattığı"; "yanı başımda vurulmuş adam".

Gündem entry'lerinden bir tanesi Hrant Dink'in öldürülmesinden sonra Agos gazetesi önüne gelen kitlenin attığı "Hepimiz Hrant'ız, Hepimiz Ermeni'yiz" sloganını Ekşi Sözlük başlığı formatında verirken iki entry de Hrant Dink'in öldürülmesi ile ilgili gösterilere dair zaman ve yer bilgilerini verir.

Yazar tanımlı gündem entry'leri

Hrant Dink'in öldürüldüğü 19 Ocak 2007 günü Yazar Tanımlı Gündem Entry'ler'i iki temel kategoriye ayrılabilir. Birinci kategori Ekşi Sözlük formatı olan tanım zorunluluğundan dolayı yazarların öldürüldüğü günde Hrant Dink'e dair tanımlar; ikinci kategori Hrant Dink'in öldürüldüğü olayın tartışılmasıdır.

Hrant Dink tanımları

Hrant Dink öldürüldüğü gün yazarlar Hrant Dink'i en fazla insan (30) ve gazeteci (16) olarak tanımlamışlardır. Bu iki tanımlama dışında bu iki ifadeyle yakın olarak yazar (6); aydın (3); kişi, adam, can (1) olarak da tanımlamışlardır.

Hrant Dink'i insan olarak tanımlayan entry'lerde insan ifadesi destekleyici, güçlendirici ek ifadelerle; "Hayat kuran", "ailesinin parçası", "insan gibi" vb. ifadeler Hrant Dink şahsına dair; "mert", "sağ duyulu", barıştan söz eden", çok değerli", "kendini barış eşiği olarak tanımlamış" vb. ifadeler şahsıyla ilgili; "utanç duymamı sağlayan", "ölümü insanlığı zedeleyen", "ekmeğini yediğim" vb. ifadelerde yazarların Hrant Dink'in şahsından etkilendikleri ifadelerin kullanmışlardır. Bunlarla birlikte Hrant Dink'in insan olarak tanımlanırken öldürüldüğü olay üzerinden de "öldürülmüş", "vahşetin kurbanı", "kaybettiğimiz" vb. ifadeleri ile birlikte tanımlanmıştır.

Hrant Dink'in öldürüldüğünde yazılan bu kategorilerdeki entry'lerde Hrant Dink'i tanımlayan entry'lerde Ermeni ifadesi doğrudan kullanılmamıştır. Ancak Hrant Dink'in aidiyetliğine dair "Türkiye Cumhuriyet vatandaşı", "Anadolulu", "bizden" ifadeleri tanımlarda kullanılmıştır.

Hrant Dink'in entry'lerde tanımlanmasındaki ikinci en fazla tekrar eden ifade "gazeteci" ifadesidir. Bu ifadeye benzer olarak "yazar" ve "aydın" ifadeleri de kullanılmıştır.

Hrant Dink Agos Gazetesi'nin genel yayın yönetmenliğini yapması yanında gazeteci olarak bilinmesi ve Agos Gazetesi önünde öldürülmüş olması yazarların entry'lerinde Hrant Dink'in gazeteci olarak tanımlanmasında da kendisini gösterir.

Hrant Dink gazeteci, yazar ve aydın olarak tanımlandığı entry'lerde ağırlıklı olarak öldürülmüş olmasına dair "öldürülmüş", "kurban giden", "cezalandırılan", Türkiye'de öldürülen 60.", "yaşam hakkı elinden alınmış", "arkadan vurulmuş" vb. ifadeler tanımları güçlendiren, vurgulayan ifadeler olarak kullanılmıştır. Yazarlar Hrant Dink'i gazeteci olarak tanımlarken, bu entry'lerdeki tartışma kısmında daha detaylı tartışılacağı biçimde, Hrant Dink'in gazeteci olarak özellikle egemen devletin dışında, muhalif olmasının bir sonucu olarak öldürüldüğü algısı yazarlarda baskın bir algıdır. Hrant Dink'e dair gazeteci (ve ilişkili yazar, aydın) olarak tanımlanmasında öldürülmesine dair bu temel algı özel olarak vurgulanmıştır.

Hrant Dink’e dair tanım yapan entry yazarları çoğunlukla Hrant Dink aleyhinde ifade kullanmamışlardır. Sadece iki yazar Hrant Dink’e aleyhte olduklarını ifade etmişlerdir: “sevmediğim bir renkti Hrant dink”, “aynı fikirde olmasak da”. Ancak her iki yazar da Hrant Dink ile aynı düşünmemekle birlikte onun öldürülmesi arasındaki farka vurgu yapmıştır: “özleyeceğim bir renk. Ve bir daha göremeyeceğim”, “ve her zaman başına gelecekleri bile bile hareket etmiş. Çünkü ancak böyle aydın olunduğunu bilirdi”.

Ekşi Sözlük formatına uygun olarak yazarlar Hrant Dink’i tanımlarken öldürülmesine dair tartışmaları ayrıca yapmakla beraber tanım sırasında da tartışma ifadelerini kullanmışlardır: “yerde kağıtla kapalı cesedini görünce”, “sayesinde türk olmaktan gurur duymayı hiç bir zaman anlamamıştım ama utanç duymayı anlamaya başladığım”, “failinin iki üç gün içinde bulunacağı”, “ ‘301'den kim içeri girmiş ki!! yargılanmak da bedel mi!!’ diyen adalet bakanına hayattayken aldığı ölüm tehditleriyle ilgili "işte size bedel" diyen” gibi.

Tartışmalar

Ekşi Sözlük yazarları Hrant Dink’in öldürülmesini neden öldürüldüğü ve katilin kim olduğu ekseninde tartışmışlardır.

Bazı yazarlar Hrant Dink’in farklı kimlik ve düşünceye sahip birisi olduğu için öldürüldüğünü yazmıştır: “sivrilmiş” birinin öldürülmesi için hangi “taraf”ta olduğu önemli değil”, “nasıl bir dünya ki bu, bir kişi fikirleri yüzünden ... öldürülebiliyor”, “ fikir özgürlüğü sadece fikirleri yüzünden öldürülen bir insanın ardından”;

Hrant Dink’in öldürülmesinde bazı yazarlar faşizmin temel belirleyici olduğunu düşünürler. Buna temel gerekçe olarak da faşizmin kendisi dışındakine yaşam hakkı tanımadığını gösterirler. Ancak yazarlar faşizm ve faşist olarak doğrudan somut bir kişi ya da kurumu göstermemektedir: “faşist kuduzların dişlerini”; “bu topraklarının şerefli (!) faşistleri katliam yapmaz, gazeteci öldürmez, uyuşturucu satmazmış gibi...” ; “ katili, onu yargılayan, teşhir eden, yargısız infaz eden, bizden olmadığı için yaşama şansı vermeyen faşistler, faşizm.”; “ Dink'in öldürülmesi faşistlerin ‘Türklüğü savunmak’ adına yaptıkları bir hayvanlık büyük ihtimal; “bu cinayetin öncesinde ya sev ya terk et diyen ve bu sözlerini fiiliyata geçirmek için canla başla savaşıp süzme faşistler”; “bu kadar ilkel, faşist duygular içerisinde, ‘susmuyorsa

sustur!’ düşüncesine sahip kafalar yüzünden ülke siyasi anlamda biraz daha gerilecek gibi görünmekte”.

Hrant Dink’in kim tarafından öldürüldüğüne dair tartışmada yazarlar esas olarak kişi olarak katili değil, katilin ortaya çıkmasını sağlayan koşulları yazmışlardır. Bu koşullar aynı zamanda fail olarak da sunulur.

Hrant Dink’in yazdığı yazıdan dolayı yargılanmasına sebep olan Türk Ceza Kanunun 301. Maddesi Hrant Dink’in öldürülmesinin önemli koşullarından birisidir: “katili 301’de ona elini değen herkeştir”; “301’den kim içeri girmiş ki!! yargılanmak da bedel mi!!” diyen adalet bakanına hayattayken aldığı ölüm tehditleriyle ilgili “işte size bedel” diyen”; “bu kimlik, küçüle küçüle öyle bir yok olacak ki, elimizde 301’le korunmaya çalışılan hezeyandan başka hiçbir şey kalmayacak “kimlik” adına”; “kimliği belirsiz falan değil o katil. kimliği bellidir. her gün “301 kere maaşallah” diyerek şımarttığınız”; “bir insan ‘hukuk’ derken, diğerleri 301 kere gülüyor.”; “düşüncelerini özgürce açıklamaya en az o’nu 301’den yargılatanlar kadar hakkı olan.” Bu bağlamda en çarpıcı entry şöyledir: “mahkeme ile yapılamayan silah ile yapıldı ve susturuldu.”

Yazarlar için Hrant Dink’in öldürülmesinde var olan koşulların bir katil yaratacağını vurgular: “ama failler bir ya da birkaç kişi değildir. bu cinayete zemin hazırlayan düşünsel iklimden milyonlarca kişi sorumludur: şu anda yaşayan ve var olan zihniyetin yeniden üretimini sağlayanlarla birlikte”; “münferit bir olay değil bu hayır. öyle kurmuşlar ki ülkemi, linççi ve katil olmayı vatan görevi sayan öyle çok it kopuk var ki”; “öldürülmesinin altında Türkiye’de son zamanlarda gelişen aşırı milliyetçilik ve buna destek veren herkes suçludur.”

Hrant Dink’in öldürülmesine sebep olan koşullar dışında Hrant Dink’e dava açan, Hrant Dink’i sürekli suçlayan Avukat Kemal Kerişsiz ile siyaseten Hrant Dink’i sürekli suçlayan Doğu Perinçek ve Hrant Dink aleyhinde yazılar yazan Emin Çölaşan da yazarlar için cinayetin öncelikli sorumluları arasındadır: “Kerişsizlerin -Perinçeklerin kana susamış tiyatro oyunlarının günah keçisi yap...”; “insanı fişler gibi “Türk düşmanı” “Türklük düşmanı” diye niteleyen bir yasa, ve bu yasayı umarsızca kullanan avukat bozmalarının eseridir cinayeti. (bkz: keriş)”; “kaldı ki kemal kerişsiz gibilere prim üstüne prim tanıyıp dink gibi insanları yargılasan geleceğin nokta bu olur”; “bu yazıya bir bakın. sizce emin Çölaşan Hrant Dink’in ne

dediğini yanlış mı anladı? bir de Hrant Dink'in sözkonusu yazısının tüm metnini okuyun. yarın ağlak manşetler atılacak gazetelere göndermedir.”

Hrant Dink'in katilinin Ogün Samast olduğu belirlenmesinden önce Abdi İpekçi'nin katili Mehmet Ali Ağca ve bir televizyon dizi karakteri olan Polat Alemdaroğlu'na benzetilmiştir. Yazalar bu iki gösterge ile Hrant Dink'i ancak sağ görüşlü, milletçi, ülkücü birisinin öldürmüş olabileceğine dair ön yargılarını paylaşmışlardır: “Katil kim en iyi ihtimalle tetiği çeken yeni yetme bir Mehmet Ali Ağca”; “sırf ünlü olabilmek, namım yürüsün maksadı ile bile bu adamı vurabilecek zilyon tane polat alemdar bozması adam var bu memlekette”.

Hrant Dink'in öldürülmesinde yazarlar devletin sorumluluğunu öncelikli bulmakla beraber bu sorumluluğu genel ifadelerle tartışırlar. Devlet katil olarak tanımlanırken derin, görevini yapmayan, suça teşvik eden biçiminde tanımlanır: “devletin bilim um erkanı, Hrant Dink'in arkasından timsah gözyaşları dökmeye başladı.”; “derin devletin faşist kolları”; “Katil sanki derin devletin elinde kandan bol bir şey varmış gibi”; “kimlik"le ölçüsüzce yücelten hükümetin / devletin / topluluğun / zihniyetin, o adamı "kimliği belirsiz bir katil"ın kurbanı olacak noktaya getirmesi”; “utanç duyulabilecek bir nokta varsa, o da devletin hrant dink'i koruma altına almamasıdır”; “Türkiye'nin namusu idi ve devlet namusunu korumadı”.

İki yazar Hrant Dink'in öldürülmesine dair tartışmaları içeren kendi düşüncelerini de katarak entry yazmıştır:

halbuki, bu cinayetin başlangıcını çok daha öncesinde aramamız gerektiği yine geçirtiliyor, görmezden geliniyor. bir insana yönelik, sırf kimilerinden farklı düşündüğü için yöneltilen düşünsel linç diyebileceğimiz bir eylem var bu cinayetin öncesinde ya sev ya terk et diyen ve bu sözlerini fiiliyata geçirmek için canla başla savaşılan süzme faşistler; bu faşistlere alkış tutan gerzekler; faşistlerin ve o faşistlere alkış tutanların suyuna giden bir medya ve bütün bunların sonucunda da ırkçı söylemlerle beyni sulanmış bir kamuoyu...⁷³⁵

1) birkaç tane dangalak faşist, münferit olay (yok artık o kadar da dangalak olamazlar, yok yok olabilirler).2) birkaç tane değil, ellerinde güç olan, organize faşist çete. (daha mantıklı, ama yine de dangalakça bir davranış)3) derin devletin faşist kolları. (dink'in son zamanlarda kimin tarafından davet edildiği ve neler söylendiği yazıyor gazetelerde)4) faşist ermeni lobisi (4'ten daha kuvvetli bence çünkü dink'in öldürülmesi bu dünyada en çok onların işine

⁷³⁵ “Hrant Dink”, www.eksisozluk.com

yarıyor. ayrıca dink'in öldürülmesinin türkiye'nin çok zararına olduğu gerçek)5) türkiye'de ortaya çıkacak istikrarsızlık işine yarayan biri (kim acaba?)⁷³⁶

Yazar tanımlı diğer entry'ler

Yazar Tanımlı Diğer Entry'lerin tamamı Ekşi Sözlük yazım formatında bulunan “gizli bakınız” biçiminde yazılmıştır. İçerikler birleştirilerek ele alındığında bu entry'lerde Hrant Dink'in öldürülmesine dair tepkiler, Hrant Dink'in öldürülmesinin neden ve sonucuna dair ilişkiler sunulmuştur: “(bkz: pis silah) (bkz: proaktif) (ara: kursun atanda yiyen de şerefli) (bkz: perşembenin gelişi çarşambadan bellidir) (bkz:rip)”; “(bkz: ermeni dölü) (bkz: ya sev ya terk et) (bkz: ya benimle birliktesin ya da bana düşmansın) (bkz: ya benimsin ya da toprağın) (bkz:elleriniz kırılın)”

Hrant Dink'in öldürülmesi sonrası ilk 24 saatte yazılan entry'lerin türlerinin genel değerlendirmesi

19 Ocak 2007'de Hrant Dink'in öldürülmesi sonrasında ilk 24 saatte yazılan madde ve gündem entry'leri olayla ilgili yer ve zaman vb. bilgileri ve tepkileri içermektedir.

Bugüne ait Yazar Tanımlı Gündem Entry'leri Hrant Dink'in öldürülmesine dair temel tartışmaları barındırır. Hrant Dink'in öldürülmesi herkeste olduğu gibi yazarlarda da büyük bir şok yaşatmıştır. Hrant Dink'in öldürüldüğü güne kadar yazarlarca yapılan tartışmalarda en belirgin olgu Ermeni Meselesi ve Hrant Dink'in konumu üzerinden bu konunun tartışılmasıdır. Ancak Hrant Dink öldürüldükten sonra Ermeni Meselesi tartışmalarda yine de yer almasına yanında özellikle Hrant Dink'in birey olarak gazeteci, aydın, siyasi ve baba olarak “insan”i özellikleri öne çıkmıştır.

Hrant Dink'e dair insan olma vurgusunda bir yandan onun sadece gazetecilik faaliyetinde olması, savunduğu, düşündüğü konulardan bağımsız olarak hiç bir insana zarar vermemiş olduğu halde öldürülmesi yazarlarca paylaşılan önemli noktalardır.

İnsan olarak Hrant Dink'e vurgunun daha belirgin olmasında onun öldürülüş biçiminin de belirgin bir payı olduğu söylenebilir. Hiç bir şekilde şiddet çağrısı ya da vurgusu yapmayan birisi olarak Hrant Dink'in gündelik rutin bir işi için dışarı çıktığı

⁷³⁶ “Hrant Dink”, www.eksisozluk.com

sırada arkasından vurulması, “delikli ayakkabısı” ile yerde yatar hali herkes gibi yazarları da şiddetli biçimde etkilemiştir.

Yazarlar Ermeni meselesinden, ifade özgürlüğüne kadar Hrant Dink’le ilgili yapılan tüm tartışmaları yeniden açmakla birlikte, bu tartışmaların tarafı olan bir insanın (Hrant Dink’in) hayatı ile bir bedel ödemiş olmasını şiddetli biçimde eleştirmişler ve karşı çıkmışlardır. Bu bağlamda Hrant Dink’in pek çok yazar tarafından, özellikle onun düşüncelerine katılmayanları da içine alacak şekilde, Türkiye’nin koruyamadığı bir değer olarak tanımlanmıştır.

Yazar Tanımlı Gündem Entry’lerin’de Hrant Dink’in öldürülmesine dair ikinci tartışma noktası bizzat cinayetin kendisidir. Cinayeti kimin işlediği konusunda yazarlar neredeyse ortak bir şekilde tetiği çeken şahısı değil, Hrant Dink’e düşüncelerinden dolayı dava açılmasına izin veren hukuk sistemi; Hrant Dink tehdit edilmesine rağmen ona koruma vermek yerine onu tehdit eden emniyet mekanizması; Hrant Dink’in görüşlerinden dolayı onu hedefe koyan siyaset sistemini içerecek şekilde en geniş anlamda devleti öncelikli sorumlu olarak görmüşlerdir. Öyle ki Ekşi Sözlük’te Hrant Dink’in katili Ogün Samast hakkında ayrı bir başlık açılmış olmasına rağmen cenazesinin olduğu gün bile Hrant Dink başlığı altında onun katili hakkında bir cümle dahi yazılmamıştır.

Yazarlar Hrant Dink’in öldürülmesini bu bağlamda devletin kendisinin argümanlarına ters düşen kişi/grupları düşman olarak hedef almasının tarihsel bir halkası olarak değerlendirmiştir. Yazarlara göre Hrant Dink’in öldürülmesi güncel bir olay değil; tarihsel bir silsilenin o gün için sonuncu halkasıdır. Yazarlarca bu silsilenin bir yanı Ermeniler’le bir yanı da devletten farklı ve bağımsız düşünen aydınlara karşı yapılan suikastlarla bir arada ele alınmıştır.

Yazarlar Hrant Dink cinayetinde her ne kadar öncelikli olarak devleti sorumlu tutsa da devletin cinayetin tüm sorumluluğunu tetiği çeken kişiye yükleyeceğini; Hrant Dink’in öldürülmesinde sorumlu olan devlet organları ve görevlilerine dokunmayacağı; devletin Hrant Dink’in öldürülmesindeki sorumluluğunu ortaya çıkarmak yerine gizleyeceğini; özetle Hrant Dink’in öldürülmesinden sorumlu devlet organ ve görevlilerin bir nedenle cezasız kalacağı konusunda da hem fikirdir. Bu bağlamda yazarların Hrant Dink öldürülmesinde devlet sorumluluğu ekseninde bu cinayetin çözülemeyeceğine Hrant Dink’ten önce de sorumluları bulunamayan

cinayetleri de bir gösterge olarak kullanarak öğrenilmiş bir çaresizlik içinde oldukları söylenebilir.

Hrant Dink ile ilgili Ekşi Sözlük'te açılmış başka başlıklar tezin kapsamı dışındadır. Ancak Hrant Dink başlığı altında onun öldürüldüğü güne kadar sert tartışmalar yapılmış, zıt taraflar ortaya çıkmış olsa da öldürülmesinden sonra bu tartışmalar en azından başlık altında bir süreliğine askıya alınmış görünmesine rağmen tartışmalar ve taraflar başka başlıklarda kendisini göstermiştir.

Bu tartışmaların bir kısmı özellikle Hrant Dink'in öldürülmesinin ardından Agos Gazetesi önünde toplanan kitlenin attığı “Hepimiz Ermeniyiz, Hepimiz Hrant’ız” sloganının açıldığı Ekşi Sözlük başlığında tartışmaların bir kısmı devam etmiştir. Örneğin bir yazar “Hepimiz Hrant’ız, Hepimiz Ermeniyiz” başlığı altına: “inanılır gibi değil. evet, Hrant Dink'in ölümü bir insan olarak beni de üzdü, tetiği çeken de, arkasındakileri de lanetliyorum ancak "hepimiz hırant dink'iz", "hepimiz ermeniyiz" diyenleri, içinde bulundukları bu suçluluk duygusunu, bunca ezikliği anlayamıyorum...” diyerek Hrant Dink için atılan sloganı eleştirmiştir.

Ekşi Sözlük'ün formatı olarak her konuda başlık açma olanağı sağlamakla birlikte, “Hepimiz Hrant’ız, Hepimiz Ermeniyiz” sloganının Hrant Dink başlığı altında bir kaç defa yazılması dışında bir tartışma konusu olmaması, Hrant Dink ile ilgili tartışmaların en azından öldürüldüğü gün yapılmamış olduğunu göstermektedir. Bu da bizlere Hrant Dink'i merkeze alan tartışmaların ve tarafların Hrant Dink başlığı dışında farklı biçimlerde (“Hepimiz Hrant’ız, Hepimiz Ermeniyiz” sloganında olduğu gibi) yeniden ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

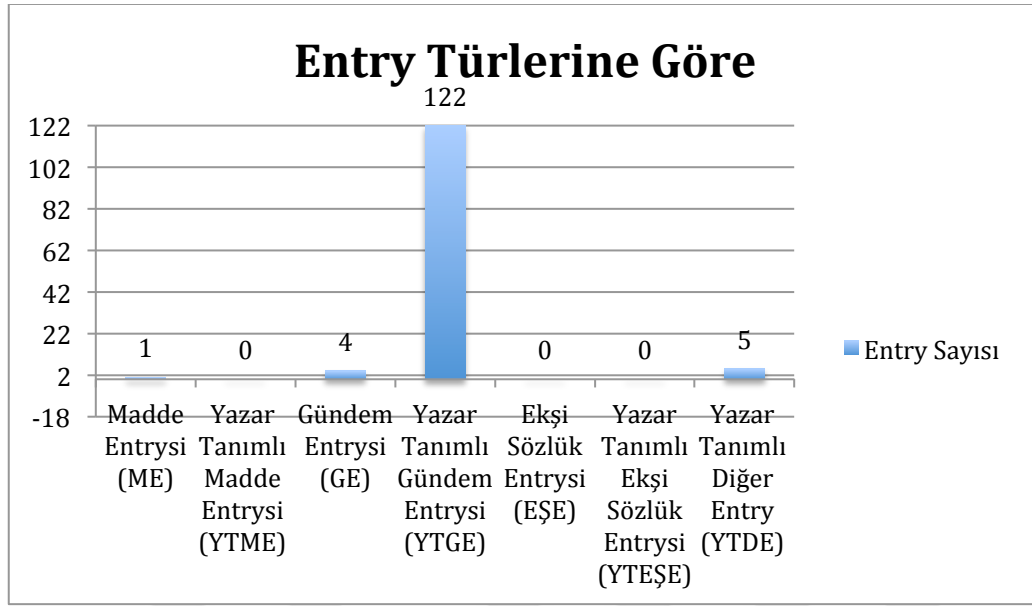
4.2.1.3 Hrant Dink’in öldürölmesinden cenazesine kadar: 20 Ocak 2007- 23 Ocak 2007

Çizelge 4.11: Hrant Dink’in öldürölmesinden cenazesine kadarki entry’lerin sayısal verileri.

Entry Sayısı	132
Toplam Yazar Sayısı	113
Aktif Yazar Sayısı	19

Çizelge 4.12: Hrant Dink’in öldürölmesinden cenazesine kadarki entry türleri.

Entry Türleri	Entry Sayısı
Madde Entry’si (ME)	1
Yazar Tanımlı Madde Entry’si (YTME)	0
Gündem Entry’si (GE)	4
Yazar Tanımlı Gündem Entry’si (YTGE)	122
Ekşi Sözlük Entry’si (EŞE)	0
Yazar Tanımlı Ekşi Sözlük Entry’si (YTEŞE)	0
Yazar Tanımlı Diğer Entry (YTDE)	5

Şekil 4.6: Hrant Dink’in öldürülmesinden cenazesine kadarki entry türleri.

Hrant Dink’in öldürülmesinden cenazesine kadar geçen zaman diliminde Ekşi Sözlük yazarları Yazar Tanımlı Gündem Entry’leri ile Hrant Dink’in öldürülmesini tartışmaya devam etmişlerdir.

Çizelge 4.13: Hrant Dink’in öldürülmesinden cenazesine kadar en çok tekrar eden kelimeler.

Sıra	Kelime	Tekrar Sayısı
1	Ermeni ⁷³⁷	97
2	Hrant Dink ⁷³⁸	85
3	Türk ⁷³⁹	82
4	İnsan	45
5	AGOS	25

⁷³⁷ Ermeni kelimesinin İngilizcesi olan Armenian da eklenmiştir.

⁷³⁸ Hrant Dink ad-soyad birlikte 53, Hrant ad olarak 76, Dink soyad olarak 85 kez kullanılmıştır. Tekil kullanımlar Hrant Dink’i kast ettiği için toplamda en çok 85 kez tekrar eden soyad olarak kullanımı olan Hrant, Hrant Dink kullanımının bütün temsiliyeti olarak kullanılmıştır.

⁷³⁹ Türk kelimesinin İngilizcesi olan Turkish kelimesi de eklenmiştir. Turkish kelimesinin Türkçe anlamında olup olmadığı kontrol edilmiştir.

Hrant Dink'in öldürülmesinden cenazesine kadarki süreçte yazılan entry'lerde Ermeni ifadesi en fazla tekrar eden ifadedir. Bu ifade daha önceki kullanımlar gibi kimlik-etnisite, devlet ve Hrant Dink'i tanımlamak için kullanılmıştır.

Türk kelimesi de sıklıkla kullanılan bir ifadedir. Türk kelimesi de Ermeni gibi kimlik-etnisite ve devleti tanımlamak için kullanırken Ermeni'den farklı olarak milliyetçiliğin ifadesi olarak da kullanılmıştır.

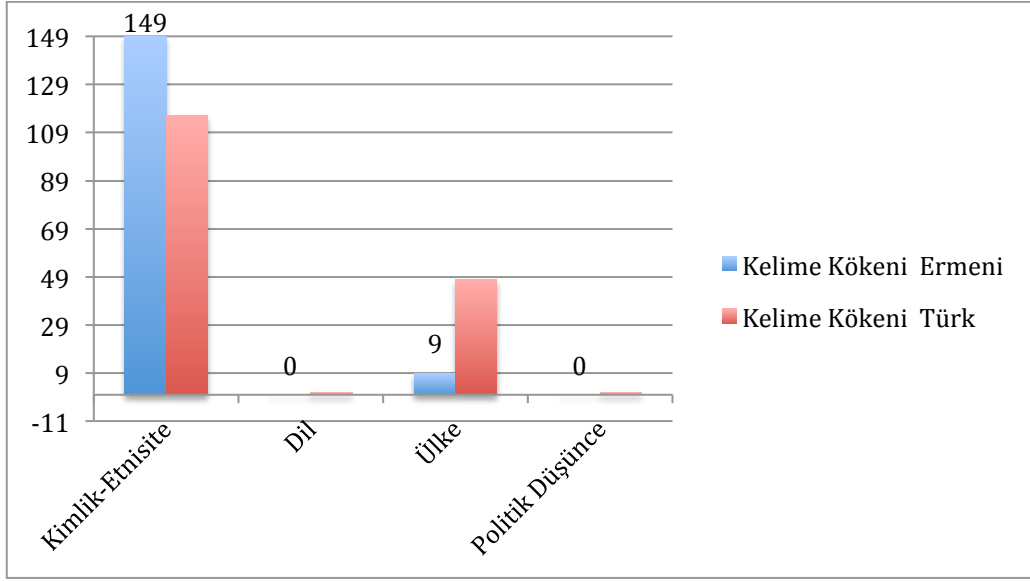
İnsan kelimesi Hrant Dink'in öldürüldüğü günkü kullanımdan daha düşük bir kullanımı olmasına rağmen yine de en sık kullanılan ifadedir. İnsan kelimesi çoğunlukla Hrant Dink için kullanılmıştır.

Hrant Dink'in cenaze töreni Agos Gazetesi önünde yapıldığı için bu zaman diliminde en çok tekrar eden kelime Agos olmuştur.

İnsan, Ermeni, Türkiye ifadeleri sıklıkla kullanıldığı gibi bu ifadelerden türemiş veya kök olan ifadelerin kategorik listesi aşağıdaki gibidir. İnsan ifadesi Ermeni ve Türk ifadesinin anlamlarından farklı olduğu için tek başına ondan türeyen kelimelerin listesi verilmiştir sadece.

Çizelge 4.14: Hrant Dink'in öldürülmesinden cenazesine kadar kategorilerine göre kelimeler.

Kelime	Tekil	Türemiş	Toplam
Türk	82	84	166
Ermeni	97	61	158
İnsan	45	77	122

Şekil 4.7: Hrant Dink'in öldürülmesinden cenazesine kadarki türetilmiş kelimelerin aldığı anlamlar

Türetilmiş ifadelere genel olarak baktığımızda Hrant Dink'in öldürüldüğü gün kullanılan insan, Ermeni, Türk ifadeleri yine en fazla tekrar eden kelimelerdir. Ancak Hrant Dink'in öldürülmesinden cenazesine kadar geçen süreçte kullanılan bu ifadelerin tekrar sayısı değişmiştir. Tablolardan da anlaşılacağı gibi insan (122) ifadesinin kullanımı ciddi bir sayıda düşmüş, Ermeni (158) ve Türk (166) ifadelerinin tekil kullanımlarından daha az sayıda kullanılmıştır.

Ermeni, Türk ifadelerinden türetilmiş ifadelere bakıldığında kimlik-etnisite kullanımı belirgin biçimde fazladır. Kullanım bağlamlarına bağlı olmakla beraber bu iki terimin Hrant Dink'in öldürülmesine dair tartışmalarda temel eksen olarak yazarlarca kullanıldığı görülmektedir.

Ermeni ve ondan türeyen ifadelerin kullanımında genel tartışmalar dair kullanım olmakla birlikte temelde Hrant Dink'e atfen kullanılmıştır.

Türk ifadesinden tüm kategorilerde ifadeler türetilmiş olsa da Ermeni ifadesinden dil ve politik düşünceyi gösteren türemiş ifade kullanılmamıştır. Hrant Dink'in cenaze töreninin Ermenice de yayınlanan Agos Gazetesi önünde yapılmış olmasına rağmen Ermenice ifadesi yazarlarca kullanılmamıştır.

Politik düşünce olarak Türkçü ifadesi 1 kullanım olmasına rağmen milliyetçilik ifadesi türemiş biçimlerde dahil 8 defa kullanılmış. Hrant Dink'in öldürülmesi

üzerinden milliyetçilik ifadesi esas olarak Türk milliyetçiliği anlamını kuracak şekilde kullanılmıştır.

Hrant Dink'in öldürülmesinden cenazesine kadarki entry türleri analizi

Madde entry'leri

Hrant Dink'in öldürülmesinden cenazesine kadar sadece 1 madde entry'si yazılmıştır. Bu madde entry'sinde Hrant Dink'in çocukluğunu geçirdiği Tuzla Ermeni Çocuk Kampına ait bir entry'e link verilmiş.

Gündem entry'leri

Gündem Entry'leri 4 tanedir. Bu entry'lerde Hrant Dink'in cenazesinin başlangıç saati, nerede olacağına dair bilgiler, New York Times gazetesinde Hrant Dink'in öldürülmesi sonrası yazılan bir yazı, yargılandığı davadaki bilirkişi raporu ve Hrant Dink'in ölümü üzerine imzacıların da bulunduğu bir metnin paylaşılması vardır.

Yazar tanımlı gündem entry'leri

Bu zaman dilimine ait Yazar Tanımlı Gündem Entry'leri genel olarak Hrant Dink'e dair yazarların tanımlamaları, öldürülmesi ile ilgili tartışmaları ve öldürülmesine dair diğer entry'ler olarak ayrışabilmektedir.

Tanımlar

Yazarlar Hrant Dink'i tanımlarken en fazla kullandıkları “insan” ve “yazar” kelimelerini kullanmıştır. Bu iki kelimedede aynı sayıda 8 defa kullanılmıştır. 1 veya 1'den fazla olarak aydın, kurban, merhum, rahmetli, Anadolu çocuğu, vatan evladı, kişi, güvercin, adam kelimeleri kullanılmıştır.

Hrant Dink'i tanımlarken insan kelimesini kullanan yazarlar öldürülmesi ile ilgili ve onun kişiliğine dair ifadelerle desteklemişlerdir: “ölümüyle, bu ülkeye karşı duyduğum tedirginliği nefrete dönüştürmüş”, “damarlarındaki asil kanı akıtarak kimin kanında zehir olduğunu kanıtlamış”, “değeri daha da iyi anlaşılacak insan”, faşizmin hedefi ve bunun sonucunda da sisteme muhalif olmaya zorlandığına inandığım”.

Gazeteci olarak tanımlanırken daha çok kurban vurgusu öne çıkmıştır: “...ve adeta geliyorum diye bağırarak bir cinayete kurban giderek ödeyen...”, “faali anında bulunan bir suikaste kurban gitmiş...”, “...ensesinden vurularak öldürülen...”, “... pek

çok ölkücü, milliyetçi web sitesinden uzunca bir süredir hedef gösterilmiş ve ölümle tehdit edilmiş olan...”.

Hrant Dink’in yazarlarca tanımlanan diğer kelimelerde de (aydın, kurban vd.) öldürülmesinden, yazarın kişisel düşüncelerine kadar bir çok ifade kullanılmıştır: “... suikaste kurban giden ...aydın...; “... bu ülkede güvercinlere dokunulmamasına olan güveni olduğunu söyleyen merhum”; “Ermenistan sınır kapısı bir gün açıldığında, adı o kapıya verilecek Anadolu çocuğu”, “torununu görmeden öldürülmüş iyi insan”, vurulduktan sonra çekilen resminde ayakkabısının delik olduğu görünen, vatan hainliği ile suçlanmış, gerçek vatansever, adam gibi adam”.

Tartışmalar

Hrant Dink’in ölümüyle ilgili bu entry’lerdeki tartışmalar da öldürüldüğü günkü tartışmalar ekseninde devam etmektedir. TCK 301. madde, farklı düşünceye tahammülsüzlük, bu da unutulacak bir olay, katili ırkçı-faşist vb. : “301. maddeden yargılanmayı. Çünkü Türkiye’yi medenice tartışmayı, eleştirmeyi hazmedemeyen, tahammül edemediği fikirler karşısında ...şiddete sarılan ilkel toplumun yaşadığı, kanunsuz bir ülke konumuna soktu bu kişiler”, “dilimin ucunda 301, Kemal Kerinçsiz, milliyetçilik, faşistler, ölkücüler, dinciler, akrep gibi yürüyen delikanlı lise öğrencisi, hükümet, polisler, Türk medyası ve timsah gözyaşı dökenler vardı”, “...iyi ya da kötü, benim gibi düşünmeyenlerin- hele bir de azınlıkla- katli vaciptir diye düşünenlerin, Allah belasını versin”, “yine bu olay unutulacak yine olayın benzerleri yaşanacak ve biz yine üzülop hayata kaldığımız yerden devam edeceğiz”.

Hrant Dink’in ölümünden cenazesinin olduğunu günkü entry’lerde diğer entry’lerden farklı olarak Hrant Dink’in ölümüne dair tartışmaların yanında yazarların Hrant Dink’in ölümü üzerine duygularını öne çıkardıkları entry’ler belirgindir. Hrant Dink’in ölüm haberini alma anına dair kişisel hikaye aktarımı, şiirler, sitemler vb. yer almaktadır:

‘Birini öldürmüşler abi Taksim’e ulaşım zor, polis araması var’ bu sözleri telefonda duyduğumda, açıkçası aklıma ilk gelen mafya hesaplaşması idi. öyle ya, güpegündüz kim kimi neden öldürsünü? beşiktaş üzerinden taksime varmak üzere iken, radyoda şu sesler yükseldi: "öldürülen gazeteci Hrant Dink’in..." gerisini duymadım. ⁷⁴⁰

Seneler önce Osmanbey’de eski bir binanın orta katı. Hrant dink gülümsüyor. müslüman bir arkadaşımınla birlikte karşıyız, istanbul ermenileriyle ilgili bir fotoğraf çalışması yapmak

⁷⁴⁰ “Hrant Dink”, www.eksisozluk.com

istiyoruz. bizi saatlerce dinliyor öneriler getiriyor. gideceğiniz yerleri önce ben arayayım, korkarlar açmazlar kapıyı diyor....2 gün öncesi. bir telefon geliyor. inanmak istemiyorum. donup kalıyor sesim. televizyona koşuyorum. babam arıyor o sırada, hrant'ı vurmuşlar diyor, ölmüş. inanmak istemiyorum. ve sonra televizyonda o içimi dağlayan kareyi görüyorum. hergün geçtiğim yolda hrant dink yatıyor, üzerine beyaz kağıt örtmüşler ayakları açıkta, belli ki üşüyor.⁷⁴¹

ben bir kuru ağacım,
başımda ondokuz yaprak
vuruldu ürkek güvercin
düştü çorak toprağa..

bana ölümü anlat,
ayakkabısı yırtık mıdır?
bana gökyüzünü anlat,
hep, gözü masmavi midir?
...
bana mutsuzluğu anlatma,
o benim hep içimdedir!
bana yalnızlığı anlatma,
o benim kan kardeşimdir!⁷⁴²

Bu zaman diliminde Hrant Dink'e dair iki entry içerik bakımından ilgi çekicidir. Bir tanım Hrant Dink başlığındaki daha önceki entry'lerdeki "ırkçı" ifadeleri kullanan yazarların Hrant Dink'in ölümü ardından entry yazmadıklarını vurgular: "sözlük ırkçıların da sessizliğe bürünmelerine, ortalıktan çekinmelerine sebep olmuş insandır." İleride yeniden tartışılacak olmasına rağmen bir yazarın bu vurgusu yerinde vurgudur. Hrant Dink'in görüşlerine katılmadığı halde ölümünden üzüntü duyduğunu ifade eden yazarlar olmasına rağmen gerçekten de Hrant Dink hayatta iken başlık altına ırkçı denebilecek ifade kullanımı ölümü sonrasında hiç yer almamıştır.

Bir diğer ilginç entry Hrant Dink'in ölümü ile Ermeni Soykırımı'nda kayda değer etkisi olduğu kabul edilen Talat Paşa'nın ölümü ile karşılaştırılmasıdır: "Talat Paşa gibi ensesinden vurularak öldürülen gazeteci. Dink gibi Talat Paşa'nın da ayakkabısının altı delikti. İki cinayetteki tek fark birinde katil Ermeni maktul Türk,

⁷⁴¹ "Hrant Dink", www.eksisozluk.com

⁷⁴² "Hrant Dink", www.eksisozluk.com

diğerinde ise maktul Ermeni, katil Türk'tü. İkisi de aynı amaç için öldürüldü." Bu entry'nin yazarı ölüm biçiminden (enseden vurulma) ve kıyafetten (ayakkabının delik olması) ile Talat Paşa ve Hrant Dink arasında bir bağlantı kurmuştur. Ancak her ne kadar bu entry yazarı "her ikisi de aynı amaç için öldürüldü" ifadesindeki "aynı amaç"tan neyi kast ettiğini açıklamamıştır.

Yazar tanımlı diğer entry'ler

Bu entry türünden 5 tane entry bulunmaktadır. Entry'lerden ikisind Ekşi Sözlük'te açılmış olan "Hrant Dink suikastı" başlığındaki birer entrye link verilmiştir. Bir entry Moğallar müzik gurubunun "Bir Şey Yapmalı" şarkısının Ekşi Sözlük'teki başlığına, diğer bir yazar da Ekşi Sözlük'teki "beyaz güvercin" başlığına link vermiştir. Bir entry'de "8sutun" web sitesinde Hrant Dink'in bir ses kaydına ilişkin link vermektedir.

Hrant Dink'in öldürülmesinden cenazesine kadarki entry'lerin genel değerlendirmesi

Hrant Dink'in öldürülmesinden cenazesine kadar yazılan madde ve gündem entry'leri Hrant Dink hakkında ve cenazeye dair bilgileri içermektedir. Bu zaman dilimine ait entry'lerde de Yazar Tanımlı Gündem Entry'leri baskın entry türüdür.

Hrant Dink'in öldürülmesinin yarattığı şok bu zaman diliminde yazılan entry'lerde devam etmektedir. Hrant Dink'in öldürülmesine dair yazarlar cinayetin sorumlusunun kim olduğu ekseninde tartışmalara devam etmektedirler. Öldürüldüğü günde olduğu gibi yazarlar Hrant Dink'i öldüren kişiden çok devleti sorumlu tutmaktadır. Bu zaman diliminde yazılan entry'lerde devlet Hrant Dink'in öldürülmesine yol açan ilişkilerin meydana çıkmasına sebep olan ortamı yarattığı için özel olarak suçlanmaktadır.

Bu zaman diliminde yazılan entry'lerin Hrant Dink'in öldürüldüğü gündeki tartışmaların içerik ve yoğunluğundan farklı olarak daha çok yazarların Hrant Dink ve onun öldürülmesine dair duygusal içerikte entry'ler yazdıkları baskın olarak kendisini göstermektedir. Bu yazarlar Hrant Dink'in öldürülmesine dair tartışma yapmaktan çok yaslarını öne çıkaran entry'ler yazmışlardır.

4.2.2 Tahir Elçi

Tahir Elçi başlığındaki üç dönem, iki alt kısımda incelenecektir. İlk kısımda entry'lere ait sayısal veriler, ikinci kısımda entry'lere göre söylem analizi yapılacaktır.

4.2.2.1 İlk Entry'den Tahir Elçi'nin öldürüldüğü güne kadar: 5 Kasım 2012- 27 Kasım 2015

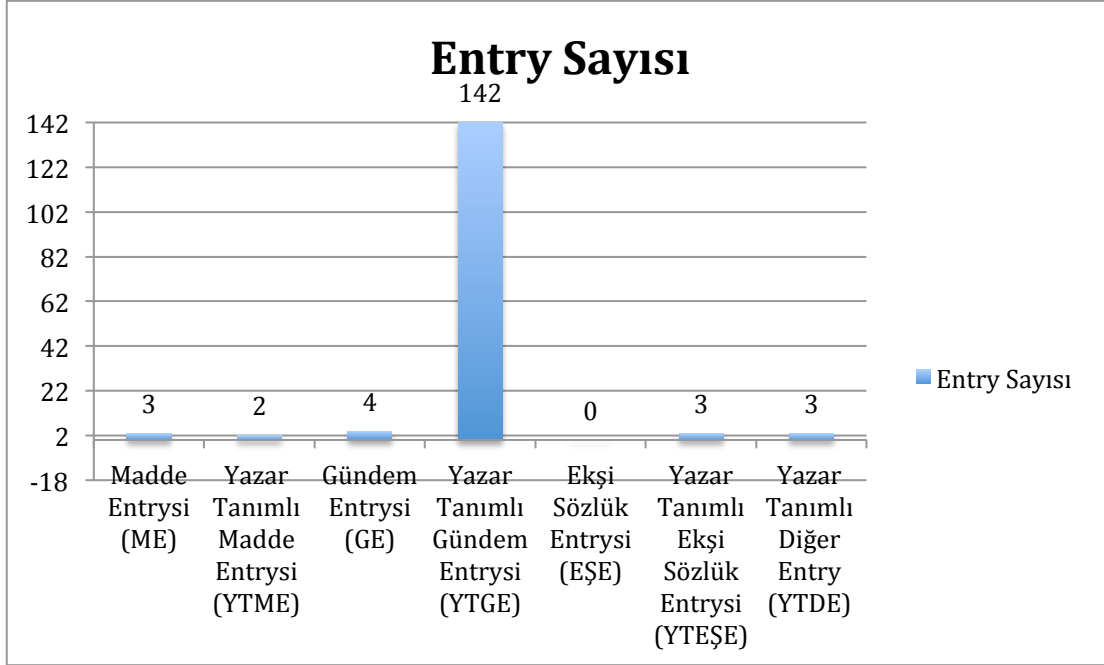
Çizelge 4.15: 5 Kasım 2012- 27 Kasım 2015 arası sayısal veriler.

Entry Sayısı	157
Toplam Yazar Sayısı	121
Aktif Yazar Sayısı	23

Çizelge 4.16: 5 Kasım 2012- 27 Kasım 2015 arası entry türlerine dair sayısal veriler.

Entry Türleri	Entry Sayısı
Madde Entry'si (ME)	3
Yazar Tanımlı Madde Entry'si (YTME)	2
Gündem Entry'si (GE)	4

Yazar Tanımlı Gündem Entry'si (YTGE)	142
Ekşi Sözlük Entry'si (EŞE)	0
Yazar Tanımlı Ekşi Sözlük Entry'si (YTEŞE)	3
Yazar Tanımlı Diğer Entry (YTDE)	3

Şekil 4.8: 5 Kasım 2012- 27 Kasım 2015 arası entry türleri ve sayıları.

Tablolarda da görüldüğü gibi Tahir Elçi ile ilgili Yazar Tanımlı Gündem Entry'si diğer entylerden baskın biçimde fazladır. Tahir Elçi hakkındaki ilk entry ile 14 Ekim 2015 günü CNN Türk'te Tahir Elçi'nin katıldığı programa kadar yazılan entry sayısı 2012'de 1, 2013 yılında 2, 2015 yılında Ekim ayına kadar da 1 tane olmak üzere 3 tanedir. Tahir Elçi hakkındaki entry'lerin çoğunluğu 14 Ekim 2015 tarihinden itibaren gündem eksenli olarak yazılmıştır.

Tahir Elçi başlığı altında 5 Kasım 2012 – 27 Kasım 2015 arası yazılan entry’lerde en fazla tekrar eden ilk 5 anlamlı kelime listesi aşağıdaki gibidir.

Çizelge 4.17: 5 Kasım 2012- 27 Kasım 2015 arası entry’lerde en fazla tekrar eden kelimeler

Sıra	Kelime ⁷⁴³	Tekrar Sayısı
1	Terör Örgütü ⁷⁴⁴	151
2	PKK	146
3	Terör	70
4	İfade ⁷⁴⁵	63
5	Tahir Elçi ⁷⁴⁶	50

⁷⁴³ Bu listedeki kelimelerden türeyen kelimeler sayıma dahil edilmemiştir.

⁷⁴⁴ Terör örgütü ifadesindeki terör ve örgütü kelimelerinin tekil kullanımı dışındaki kullanım sayısıdır.

⁷⁴⁵ İfade özgürlüğü ifadesindeki ifade ve özgürlüğü kelimelerinin tekil kullanımı dışındaki kullanım sayısıdır.

⁷⁴⁶ Tahir Elçi ad-soyad birlikte 38, Tahir ad olarak 46, Elçi soyad olarak 50 kez kullanılmıştır. Tekil kullanımlar Tahir Elçi’yi kast ettiği için toplamda en çok 50 kez tekrar eden soyad olarak kullanımı olan Elçi, Tahir Elçi kullanımının bütün temsiliyeti olarak kullanılmıştır.

Çizelge 4.18: 5 Kasım 2012- 27 Kasım 2015 arası entry’lerde
kategorilerine göre kelimeler.

Kelime	Tekil	Türemiş	Toplam
Terör	221	48	269
PKK	141	1	142
Örgüt	13	231	244
İfade	63	8	71

Bu döneme ait kelime tekrarında kategorik olarak kavram terimi ile tanımlanabilecek kelimeler toplamda 726 defa tekrar etmiştir.

Tekil/öbek olarak tekrar eden kelimeler ile birlikte düşünüldüğünde özellikle PKK, terör, örgüt terimleri Tahir Elçi’nin TV’deki kullandığı ifadeye bağlı olarak ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Tahir Elçi’nin “PKK terör örgütü değildir” ifadesi 29 defa tekrarlanırken “PKK terör örgütü” ayrı bir şekilde 10 defa tekrar etmiştir. Bu ifadelerdeki kullanımları çıkarıldığında “terör örgütü” ifadesi tekil olarak 112 defa kullanılmıştır. “Örgüt” kelimesi tekil olarak sadece 13 defa tekrar etmiştir. “Terör örgütü” ifadesi ayrıca yazılmaya gerek kalmadan öncelikli PKK’yı tarif eden bir ifade olarak kullanıldığı söylenebilir.

“İfade özgürlüğü” bir arada 26 defa tekrar ederken “ifade” kelimesi tekil olarak 37, “özgürlüğü” kelimesi 14 defa tekil olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda “ifade” kelimesi çoğunlukla “özgürlük” kelimesi ile bir arada kullanılmıştır.

İlk entry'den Tahir Elçi'nin öldürüldüğü güne kadarki entry türleri

Madde entry'leri

Tahir Elçi hakkında 3 tane madde entry'si yazılmıştır. Bu entry'lerde Tahir Elçi hakkında “Diyarbakır Baro Başkanı”, “Cizreli” ifadeleri kullanılmakla beraber ve “PKK terör örgütü değildir” cümlesini söylediği bilgileri verilmektedir.

Yazar tanımlı madde entry'leri

Yazar tanımlı madde entry'si sayısı 2 tanedir. Bir tanesi Tahir Elçi'nin konuşmalarında sıklıkla “eee” ifadesini kullandığını belirterek, Tahir Elçi'nin kişisel bir durumunu verir. Yazar, kişisel yorum olarak Tahir Elçi'nin sıklıkla kullandığı “eee”lere dair “kullandığı zamanlar için ayrı bir program yapabilir” yazmıştır.

Diğer entry ise Tahir Elçi'nin mesleği olan avukatlığı ile ilgili olarak onun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Türkiye ile ilgili olarak ihlal kararları aldığını; “Türkiye’de tarihi köy bombalaması cezası” başlığında verir. Yazar kişisel yorum olarak “Diyarbakır Barosu’nun tatlı başkanı ...” ifadesini kullanır.

Gündem entry'leri

Tahir Elçi'nin 14 Ekim 2015 günü CNN Türk'te yayınlanan “Tarafsız Bölge” programında kullandığı “PKK terör örgütü değildir” ifadesi sonrasındaki hukuki süreçler gündem konusudur. 3 tane gündem entry'si vardır.

İlk entry Tahir Elçi'nin “tutuklama talebiyle mahkemeye sevk edildiği” bilgilerini verir. İkinci entry Tahir Elçi'nin mahkemede yaptığı savunmanın tam metnini içerir. Son entry de Tahir Elçi'nin “serbest bırakıldığı” bilgisini içerir.

Her üç entry de Tahir Elçi'nin CNN'deki sözleri ile ilgili başlatılan soruşturmaya dair yazarların o an edindikleri haberleri, doğrudan entry olarak vermektedir. Sadece Tahir Elçi'nin savunmasının tamamını aktaran entry haber kaynağıyla verilmiştir.

Yazar tanımlı gündem entry'leri

Tahir Elçi başlığındaki Yazar Tanımlı Gündem Entry'lerinin çoğunluğu Tahir Elçi'nin 14 Ekim 2015 günü CNN Türk'te yayınlanan “Tarafsız Bölge” programında kullandığı “PKK terör örgütü değildir” eksenindedir. Sadece 20 Mayıs 2015 tarihli entry'de konuk olduğu “Akıl Defteri” programı ile ilgilidir. Bu entry'de Ekşi Sözlük yazarı Tahir Elçi'nin programda “26 Mart Şırnak Katliamı” ile ilgili bilgileri

“ilgiyle” dinlediğini belirtir. Bunun yanı sıra yazar Tahir Elçi’nin programın diğer konuğu “Eser Karakaş’ın bir katliam konuşulurken kıkırdamasını” garipsediğini belirtir.

Tahir Elçi’nin CNN Türk’te katıldığı program sonrası süreç televizyon programının gerçekleştiği 14 Ekim 2015 ile hakkında soruşturulma başlatıldığı 16 Ekim 2015 tarihi Ekşi Sözlük yazarlarının tartışma eksenleri bakımından belirgin bir ayırım göstermektedir. Bu nedenle Yazar Tanımlı Gündem Entry’lerini 14-15 Ekim 2015 Arası ve 16 Ekim 2015’ten öldürüldüğü gün olan 28 Kasım 2015’e kadar olmak üzere iki döneme ayrılabilir.

CNN Türk’teki programdan Tahir Elçi hakkında soruşturulma açılıncaya kadar: 14-15 Ekim 2015 arası

Tanımlar

Tahir Elçi ile ilgili hukukçu, baro başkanı (6), hain (2), adam, kişi, terör destekçisi, şahıs, Kürtçü (1) tanımları yapılmıştır.

Tahir Elçi hakkında yapılan tanımlarda CNN Türk’teki ifadesinden dolayı daha çok “Sözde hukukçu”, “baro başkanımıyş”, “suç işleyen adam” gibi olumsuz ifadeler kullanılmıştır.

Bu dönemdeki entry’lerde Tahir Elçi hakkında en az bir kelimelik tanım ifadesi dışında yazarlar CNN Türk’teki programda Tahir Elçi’nin “PKK Terör örgütü değildir” ifadesine karşı Tahir Elçi ile ilişkilendirdikleri herhangi bir durumu temel alarak kendi duygu ve düşüncelerini içeren tanımları daha yoğun biçimde yapmışlardır: “Yürek yemiş eleman”, “azarlar gibi konuşan”, “error veren”, “beni güldüren”, “kafası epey karışmış”, “PKK’yı aklamaya çalışan”, “ağağa ... şeklinde konuşan”, “PKK’nın şeref yoksunu bir terör örgütü olduğunu kabul etmeyen”, “sıradan bir PKK ve terör/terörist/terörizm destekçisi”, “zeka yoksunu”, “konuşmayıp adeta kusan”, “bir “ğ” kadar etmeyen”, “Türkçe kursuna kayıt olması gereken”, “kitap okuması gereken”, “cümle kurmayı bilmeyen”.

Tartışmalar

Tahir Elçi’nin CNN Türk’teki “PKK terör örgütü değildir. Terörvari hareketleri olabilen silahlı bir terör örgütüdür.” ifadesi yazarlarca öncelikli olarak tartışılmıştır.

Terör tanımı yazarlarca en çok tartışılan eksenlerden birisidir. Yazarların bir kısmı terörü doğrudan PKK'yi temel alarak tanımlar: “silahla siyaset”, “PKK'nın eylemleri “Güngören Patlaması; Pınarcık Katliamı...Bağlar Katliamı”, “insanları silahla yıldıran yapı”, “dağa çıkma”, “Tuzaklamalarıyla meşhur silahlı yapılanma”, sivil, asker, polis öldüren”, “Seçim sistemi dışında”, “baskıcı örgüt”.

Diğer terör tanımları ise genel ve güncel hukuk, siyaset ekseninde daha soyut tanımları içerir: “terör örgütü tanımı hukuki bir tanım ve bu hukuki çerçevenin tek bir belirleyeni var. o da dünyanın mevcut "süper gücü" olan ABD'nin terörist örgütler listesidir”, “bütün dünya PKK'ya terör örgütü dedikten sonra o hukuken terör örgütüdür. hukuki olarak durum bu , “AKP şunları palazlandırdı”, “aynı bakış açısıyla o zaman IŞID de terör örgütü değildir”, “Tahir Elçi terörist değil sempatzandır, sempatzan olmak suç olmamalı”, “IŞID da sonuç olarak rejimin baskısına ayak kaldırmış ezilmiş Arap halkının isyan hareketidir.”, “terör ile devlet arasındaki ayırım her zaman çok acık olmayabilir; hatta bu yüzdendir ki 'state terrorism' diye bir tabir literatürde yerini almaktadır. ”

Bu döneme ait entry'lerde bazı yazarlar Tahir Elçi'nin CNN'de kullandığı “PKK terör örgütü değildir” ifadesinde özellikle onun hukukçu (Avukat, Diyarbakır baro başkanı) olmasına tepki göstermişlerdir: “error veren hukukçu”, “bu adam baro başkanı, “ğa ga ga...” şeklinde konuşan hukukçu”, “sözde hukukçu”, “hukuktan bi haber baro başkanı olabiliyor”, “sana hukuk diploması veren sistemi sikmek gerek önce”

Yazarlar Tahir Elçi ile ilgili çeşitli tepkileri göstermişlerdir: “savcılığa gidip suç duyurusunda bulunmayan adam değil”, “ağır ceza mahkemesinde yargılanmalı”, “helal olsun”, “devlet içeri tıksın”, “örnek alınması açısından tutuklanıp yargılanmalı”, “dayak istiyor ama atan yok”, hukuk diploması iptal edilsin”, “onun barosuna kayıtlı olanlar istifa etsin”

Zaman olarak 14 Ekim 2015'ten sonra yazılmasına rağmen bazı yazarlar Tahir Elçi'nin öldürülmesinden sonra yazdıkları entry'lere eklemeler yapmışlardır: “Ölümü üzmüştür”, “yazdıklarım “o programdaki ... tavrına, tutukluluğuna, ifadesine” yöneliktir, kişiliğine değil”, “barış geldiğinde umarım kabrinize gelir”, “kendisini sevmesem bile öldürülmesi yanlış diye düşünüyorum.”

Tahir Elçi hakkında soruşturma açılmasından Tahir Elçi'nin öldürülmesine kadar: 16 Ekim 2015 – 27 Kasım 2015 arası

Tahir Elçi'ye dair entry'ler CNN Türk'te katıldığı program sonrasında onun programda kullandığı "PKK terör örgütü değildir" ifadesine bağlı olarak kendisi hakkında 16 Ekim 2015 tarihinde soruşturma başlatılmıştır. Ekşi Sözlük'te Tahir Elçi' öldürülünceye kadar hakkında başlatılan soruşturma sürecine dair de entry'ler yazılmıştır. Bu zaman diliminde Tahir Elçi'nin soruşturma süreci yanında CNN Türk'teki ifadesine dair entry'ler bir arada yer almıştır.

Tanımlar

Bu zaman diliminde Tahir Elçi'ye dair tanımlarda baro başkanı (7), kişi (7), avukat (2), hukukçu (2), insan (2), Kürt (2), şahıs (2); adam, demokrat, insan, Kürtçü, mağdur, PKK'nin savunucusu, suçlu, sevgi kelebeği, siyaset bilimci, terör örgütü savunucusu, zat (1) ifadeleri kullanılmıştır.

Yazarlar için Tahir Elçi'nin "baro başkanı" ifadesi önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte mesleğine dair daha az biçimde avukat ve hukukçu ifadeleri ile kullanılmıştır. Tahir Elçi için kullanılan 7 defa kullanılan diğer bir ifade olan 'kişi' ifadesi hem soruşturma hem de CNN Türk'teki sözlerine dair ifadelerine atfen kullanıldığı gözükmemektedir. Bunun yanında "kişi" ifadesine benzer anlamdaki "şahıs", "adam", "zat" ifadeleri kullanılmıştır.

Tahir Elçi'nin ulusal kimliğini ifade eden "Kürt" kelimesi 2 defa kullanılmakla beraber eleştirel anlamda "Kürtçü" ifadesi kullanılmıştır. "Mağdur", "PKK'nin savunucusu", "suçlu", "sevgi kelebeği", "terör örgütü savunucusu" ifadesi Tahir Elçi ile ilgili tartışmalar ekseninde yazarların tartışmadaki konumlarına göre kullanılmıştır.

Tahir Elçi'nin tanımları sırasında kullanılan ifadeler hakkında yazılan entry'lerdeki tartışmalar ekseninde yazarlarca tartışmadaki konumlarını destekleyen, açıklayan ifadelerle birlikte yazılmıştır: "...terör örgütü değildir diyebilecek kadar kendini kaybetmiş baro başkanı", "toplumun bir kısmı tarafından alenen lince uğramış baro başkanı"; "yargı önüne çıkması normal olan kişi", "...fikir özgürlüğünü bile çok gören devleti bir kez daha gözler önüne seren bir kişidir"; "insan öldüren bir örgüt için terör örgütü değildir dediği için tutuklanması gerektiği söylenen Kürt avukat"; "... terörist it yuvası PKK'nin savunucusu".

Tahir Elçi'ye dair yazar tanımlarında yazarlar tartışmalarını tanımlarda yaptığı gibi tanım dışında da ayrıca Tahir Elçi ile ilgili tartışmaları da entry olarak yazmışlardır.

Tartışmalar

Tahir Elçi hakkında başlatılan soruşturma süreci sonrasında Ekşi Sözlük yazarları konuyu birbiri ile bazen iç içe geçebilecek şekilde ifade özgürlüğü ve çifte standart ekseninde tartışmışlardır.

Ekşi Sözlük yazarları ifade özgürlüğü tartışmasında ifade özgürlüğünün kendisi genel ve güncel olarak tartışma, Tahir Elçi'nin CNN Türk'teki ifadelerine dair ifade özgürlüğünü kesin reddetme, Tahir Elçi'nin CNN Türk'teki ifadesini kabul etmemekle birlikte Tahir Elçi'nin programda ifade özgürlüğü hakkı kullanmasını savunma ekseninde tartışmışlardır.

İfade özgürlüğünün kendisine genel olarak: “yalnız öyle büyük bir sıkıntı var ki diploması derhal elinden alınması gereken bu kişinin sözlerini ifade özgürlüğü kapsamında gören hukuk fakültesi öğrencileri var...Tahir Elçi'ler çıkaracak ise bu kurumları toptan kapatalım. soykırım kavramına, terör kavramına siyasi görüşüne göre anlamlar yükleyen hukukçu mu olur? böyle bir hukukçudan ülkeye hayır mı gelir? bunlar hep resmi ideolojiyi sığ siyasi eğilimlerle aynı kefeye koymaktan kaynaklanıyor tabi”; “evvela pkk terör örgütü değil de kanarya sevenler derneği mi tabi ki de terör örgütü ama burada tartışılacak olan konu o değil... konumuza gelecek olursak bir söz ne zaman suç olur ne zaman olmaz ifade özgürlüğü nerede başlar nerede biter bunlar üzerinde hiç bir bilgisi olmayan insanlar lütfen abuk sabuk yorumlar yapmasın yargıtayın bir sürü kararı var açın okuyun suça çağrı, suça övgü gibi unsurlar olmadıkça sadece sözleri yüzünden insanları cezalandıramazsınız...”; “her şey bir yana, "tüm dünyanın terör örgütü olarak gördüğü bir örgüt için terör örgütü değildir" demesinden dolayı söylediği söz "ifade özgürlüğü kapsamına" girmezmiş bazı sözlük yazarlarına göre. hayır benim merak ettiğim şey, böyle düşünen insanların "ifade özgürlüğü"nden ne anladıkları. ifade özgürlüğü, zaten herkesin/çoğunluğun söylediğinin aksine bir şey söylememek ise, "özgürlük" bunun neresinde ? ifade özgürlüğü zaten "tüm dünyanın" söylediği şeylerin aksini söyleyebilmeyi güvence altına alması gereken bir şey.” entry'leri yazılmıştır.

Bu entry'ler dışında bir yazar entry'sinde ifade özgürlüğüne dair genel durumu daha hukuki ve teknik bilgilerle açıklamıştır. biçimde ifade özgürlüğünün hukuki kavram

olup Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile ilişkisini açıklamıştır. Aynı yazar ifade özgürlüğünün suç sayılması için gerekli şartların da ülke bazında değil AİHS'ye göre sınırlandırılabilceğini eklemiş ve buna dair Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde ortaya çıkan içtihatlarına bakılmasını konuyu tartışanlara önermiştir.

İfade özgürlüğüne dair özel tartışmada ana eksen ifade özgürlüğüne dair Türkiye'deki genel uygulamalar, konunun tartışılma biçimi ve özel olarak konunun Kürtler, Kürt sorunu ile ilişkisi biçiminde yazarlarca ele alınmıştır: “bu ülkede “terör neden asla bitmeyecek” sorusunun yanıtı, bu sahsa yapılan muamelede gizlidir. adam, bir fikir tartışmasına çıkar, kendisine “PKK terör örgütü mü, değil mi?” diye sorulur. “PKK terör örgütü değildir” dediği için “örgüt propagandası yapmaktan” hakkında yakalama kararı çıkarılır. ee, o zaman neyi tartışıyoruz ki?”, “fikrini katılmadığımız her adamı içeri atacaksak içersi adam dolar. adam PKK terör örgütü değil diyor. sen de çıkar karşısına yok hacı o iş öyle değil dersin.”; “90'lara döndüğümüzün resmidir. düşünce özgürlüğünün olmadığı bir ülkede terör savunucusunu mağdur duruma düşürmüş bir yargı ile daha çok PKK militanı yaratacak bir oluşuma imza atılmıştır.”; “üstelik okumuş ve avukat bir Kürt olması onu daha da tehlikeli kılmaktadır. birde üstüne makbul Kürt olmaması ve sağ siyasi söylemin içine sıkışmamış olması onu vatan hainliğine cumburlop oturtmaktadır. bütün meselede budur. Kürtler hala bu toplumun zencileridir, hiç bir hakları yoktur...”

Bu kısımdaki entry'lerde bazı yazarlar Tahir Elçi'nin CNN Türk'te kullandığı ifadenin hiç bir biçimde ifade özgürlüğü kapsamında ele alınamayacağını söylemektedir: “neymiş? ifade özgürlüğüymüş. bir baro başkanı terör örgütü propagandası yapmanın suçunu gayet iyi bilir. kendi kaşınmış, şimdi de kaşıyorlar. dram yaratıp ağlamayın hevalller.”; “bütün dünyanın terör örgütü olarak kabul ettiği örgüte silahlı siyasal hareket diyecek ve düşünce özgürlüğü olacak öyle mi? sikerim öyle düşünce özgürlüğünü.”; “otobüsleri durdurup çoluk çocuk demeden tarayan, kundaktaki bebekleri gözlerini kırpmadan öldüren, hamile kadınları öldüren eli kanlı bir örgüte silahlı siyasal hareket dersin bunun adı düşünce özgürlüğü olmaz; “ama bu adam resmen troll. son 3 aydır falan yaşıyor olsa ve imç tv bile izlese yeterdi aslında. nerede yaşadı ne ile beslendi bilmiyorum. sanırım fazla demokrasi meraklısı olmak böyle yaptı bu adamı. ya da para mı belirsiz. ifade özgürlüğü. ona gelince çok

yanlış anlamışsınız be koçum. yalan söylemek insanları kandırmak , katile katil dememekte suçtur.”; “bunu diyen kendisi kadar bunu demesine çanak tutanlar da bir o kadar suçludur. terör örgütüne ne diyecekti ki bu zat? çınar altı mı? yazık ki ne yazık ülke ne halde.”

İfade özgürlüğüne dair son tartışma ekseninde yazarların bir kısmı Tahir Elçi’nin CNN Türk’te kullandığı ifadeyi kabul etmemekle birlikte ifade özgürlüğünün savunulmasını gerektiğini belirtir: “PKK bir terör örgütü ama bunun aksini söyleyip zırvalamakta suç olmamalı. ifade özgürlüğü bu kadar kısıtlyken diyalog ile nasıl çözeceğiz?”; “ düşünce özgürlüğünden yanayım, HDP'nin meclise girmesi gerektiğini savunuyorum, bir insanın söylediği söz nedeniyle tutuklanmasına da kesinlikle karşıyım ama neden PKK diyorsun be adam, HDP de kürtlük de özgürlüğü savunacak başka kelime mi kalmadı dediğim baro başkanı.”; “PKK orospu çocuğu bir terör örgütüdür. lakin bu adamın da kendi düşüncesini söyleme hakkı vardır. sadece PKK'yı değil IŞİD'i, El Kaide'yi vs de terör örgütü listesinden çıkarabilecek yamuk yumuk gerekçelendirmeyeyle yaptığı leş Kürtçülüğü tvde gazetede teşhir edip daşşak geçmek yerine kendisini bir sembol haline getirebilecek bu tip davranışlar devlete zarar verir.”; “aynı Doğu Perinçek'in AİHM meselesinde olduğu olduğu gibi ne dediği zerre önemli değildir. önemli olan ifade özgürlüğünün hiçe sayılmasıdır.”

Yazarların yaptığı diğer bir tartışma da ifade özgürlüğü ile ilişkili uygulamaları da içine alan çifte standartlara dairdir. Çifte standart kimin terör örgütü kabul edileceği, teröre dair iktidar ve muhalefetin söylemlerine dair uygulama ve hem avukat hem de baro başkanı olması nedeniyle Tahir Elçi’nin soruşturmasındaki uygulamaya dairdir.

Yazarlar Tahir Elçi’nin PKK’ye dair söylemi ile başka terör örgütlerine dair söylemleri çifte standart ekseninde tartışmıştır: “lan adam zaten lafı yiyip oturmuştu. savunucusu filan değilim amk. tamam belki hukuken yargılanması gerekir. mesela ben çıksam IŞİD bir terör örgütü değildir, Ankara'da aslında çiçek dağıtmıştır falan desem küfredilmedik yerim, akrabam kalmaz ama bir HDP'li çıkıp benzerini diyince no problem. afilli bi yavaşaklık hakkaten ya. ...”, “ madem öyle, IŞİD'e "bunlar bir avuç sinirli genç" diyen adamı da yargılayalım mı? hı? ne dedin?”; “4 yıl önce kurulmuş, 4 yıl içinde 200 bin kişi öldürmüş IŞİD’e, Ahmet Davutoğlu, Esra Elönü vs bir suru dinci "IŞİD terör örgütü değil" dedi. bunu diyenler arasında Aydınlık yazarı Yavuz Alogan da var. Yavuz Alogan'in sozleri: "IŞİD 'çeteci' ya da 'terör' örgütü değildir. şiddeti propaganda aracı olarak kullanan, bölgede gerçekten bir

devlet kurmak isteyen, şeriatçı, batı sistemine karşı bir güçtür. " neredeyse aynı sözleri kullanmışlar. yasaksa herkese yasak, serbestse herkese serbest olmalı. hepsini atın o zaman hapse. atıldılar mı? o zaman "bariz terör örgütüne terör örgütü değil demek suç" değilmiş. suçsa herkese suç, değilse kimseye değil..."; "kendisi sayesinde "İŞİD bir terör örgütü değil" demenin suç olmadığını öğrendiğimiz kişi. umarım başka bir siyasetçi bu lafı eder de siz ifade özgürlüğü dersiniz."

Çifte standartta dair diğer bir tartışma da terör ile ilgili iktidar ve muhalif siyasilerin söylemleri ve buna dair uygulamalarla ilgilidir: "çözüm süreci, ıdı bıdı denen saçmalık süresince terör örgütü hakkında olumlu yorumlar yapan herkese yapılması gereken hukuki muamelenin tek kişiye yapılmış olması nedeniyle gündeme oturmuş zat-ı muhteremdir. hukuk eşit durumda olan kişiye eşit muamele yapmalıdır. bu kadar basit. bu adam suç işlemiştir, suçu cezalandırılmalıdır. bana göre çok ağır bir suçtur, fikir özgürlüğü ile de, demokrasi ile de durumun hiçbir alakası yoktur. ancak bu suçu işleyen ASKP'liler kalsın, bu herif HDP'li, bunu alalım içeri diye bir durum hukukta mümkün olamaz."; "benim anlamadığım Yalçın Akdoğan HDP'ye çakayım derken Apo güzellemleri yaparken sorun olmaması ama Tahir Elçi PKK hakkındaki fikrini söyleyince hemen dava açılması. milliyetçi gerzekler de hemen atlamışlar, hakketmiş diye. götünüz yiyorsa, Rusya'yı protesto edin bakalım, yapamazsınız tabi..."; "aynı söylemi diktatörlüğe biat edenler söyleyince gıkı çıkmayanlar nedense adeta pusuda beklercesine Elçi'nin ağzından çıkan bir cümleyle (yeri ve mekanı belli olmasına rağmen) alel acele yakalama kararı çıkarabilme kudretinde olduklarını gösterdiler..."; "dehşet bir hukuk devletimiz var, iftihar ediyor ve gururlanıyoruz ama bir de Tahir gibi yavşaklar olmasa ahh... haa tabi bir de hukukçuların kendi fikirlerini ifade özgürlüğü olamaz evet... şey de var, Doğu Perinçek hukuken söylemesi yasak olan şeyleri söylediği için gündem olan davada haklı çıkınca ifade özgürlüğü ve bonus olarak Avrupa fatihi ama Tahir hukuken dahi söylemesi yasaklanmamış bir cümleyi, fikirlerini söylerse yook öyle birşey evet..."

Çifte standarda dair son tartışma hukukçu olarak Tahir Elçi'nin soruşturma sürecine dair uygulamalara dairdir: "bir dosyamda, cinsel saldırı suçu faili için 4 aydır çıkartmaya uğraştığım (hala çıkmadı) yakalama kararı kendisi için jet hızıyla çıkmıştır. ah adalet ah!"; "bir canlı bomba adayı olmadığı için türk adaleti kendisi hakkında eli çabuk davranmıştır."; "bir baro başkanına yapılacak işlerin yolu yordamı var. ama ülke kabile devleti olduğu için tüm hareketler, kanunsuz tribüne

yönelik showlara dönüyor. çözüm sürecinde akp'lileri ne apo övgüleri yaptıkları google 'da bir tık ötede.”; “1136 sayılı avukatlık kanunu uyarınca avukatların soruşturulması adalet bakanlığı'nın iznine bağlıdır. bunu kopuk bir süreç olarak görmeyin. ve yine soruşturma tamamlandığında savcı kendiliğinden kovuşturmaya yer olmadığına dair karar veremez. hazırladığı soruşturma dosyasını mütalaası ile birlikte adalet bakanlığı'na verir. sonrasında adalet bakanlığı kovuşturmaya izin verir yahut vermez. verir ise mahkemeye sevk edilir.”; “henüz savcı karşısına çıkmamış birinin hakim karşısına çıkmasına şimdiden karar verilmiş. adalet bakanı savcı sorgusunun ardından hakim karşına çıkacağını nereden biliyor?”

Yazar tanımlı ekşi sözlük entry'leri

Entry'lerde yazarlar diğer entry yazarlarının yazdıklarını da içeren entry içeriklerine sahiptir. Ancak kategorik olarak 3 tane entry Yazar Tanımlı Ekşi Sözlük Entry'si vardır.

Bir entry Tahir Elçi hakkında yazdığı entrynin “gge”⁷⁴⁷ nedeniyle silinmesine karşı çıkar. Yazar Tahir Elçi için “hain köpek” ifadesi olan entrynin silinmesine itiraz ederek “Ekşi Sözlük yönetiminin taraflı olduğunu görüyoruz” ifadesini kullanır. Yazar Tahir Elçi için bu entry'de “PKK'yı terör örgütü görmeyen bir hain” tanımında bulunur.

Bir diğer entry Tahir Elçi ile ilgili tartışmalarda Ekşi Sözlük yazarlarının genel hukuk bilgisini eleştirir: “o değil de sözlükte hukuk profesörlerinin açığa çıkmasını sağlamış kişi” olarak Tahir Elçi'yi tanımladıktan sonra “yok şöyle ceza alması lazım, böyle yapılması lazım, herkes hukuk uzmanı olmuş ahkam kesiyor” diyerek diğer yazarlar hakkındaki düşüncelerini ekler.

Bu türdeki son entry'de yazar bir başka entry'i doğrudan eleştiri konusu yapar. “#55681449 nolu entry sahibi burun mu o kendisine aynı sevecenlikle yaklaşacak mıyım diye merak etmekten kendi alamamış.” Tahir Elçi'nin düşüncelerine katılmadığını belli eden yazar entry'sinin sonunda “söylediklerinizin hiç birisine katılmıyorum, fakat bunları söyleme hakkınızı ölünceye kadar savunacağım” cümlesini ekler.

⁷⁴⁷ Göte Girebilir Entry: Ekşi Sözlük ve/veya yazarlar için hukuki sonuçlar doğurma ihtimali olan entry'ler için kullanılan kısaltma.

Yazar tanımlı diğer entry'ler

Bu kategoride 3 tane entry bulunmaktadır. Tüm entry'ler Ekşi Sözlük'ün “bkz:....” fonksiyonu ile Tahir Elçi ile ilgili düşüncelerini içeren Ekşi Sözlük başlıklarına gönderme yapmışlardır: “Hdp seçmeni”, “buyrun tevile⁷⁴⁸”, “boş kelime sarfıyatı”.

İlk entry'den Tahir Elçi'nin öldürüldüğü güne kadarki entry'lerin genel değerlendirmesi

Ekşi Sözlük'teki Tahir Elçi başlığındaki ilk entry olan 5 Kasım 2012 tarihindeki entry ile 14 Ekim 2015 tarihine kadar üç entry yazılmıştır. Ancak Tahir Elçi'nin 15 Ekim 2015'te CNN Türk Tarafsız Bölge programında kullandığı “PKK terör örgütü değildir” ifadesinden sonra neredeyse uzlaşmaz taraflara ayrılmış bir eksenle entry'ler yazılmıştır. Öyle ki bazı yazarlar Tahir Elçi'nin TV'deki ifadesi sonrasında hakkında açılan soruşturma üzerinden dair Tahir Elçi'nin de (ifade özgürlüğü, Baro Başkanı olarak yargılanma usulü gibi) hakları olduğunu ifade etseler de temelde Tahir Elçi ve onu savunanlarla uzlaşmaktan çok uzlaşmamak ve/veya kendi düşüncelerine tabi olunmasını isteyen, talep eden eksenle yazmışlardır.

Bu bağlamda özellikle Tahir Elçi'ye karşı çıkan yazarlar Tahir Elçi ve onu savunanlardan ya tam biat talep etmiş ya da kendilerine göre güçlü addettikleri şerhler koyarak Tahir Elçi ve onu savunanların görüşlerine izin vermişlerdir.

Tahir Elçi ile ilgili tartışmalarda Tahir Elçi karşıtlarının neredeyse tüm söylemleri devletin konu/konular hakkındaki söylemlerini içermektedir. Tahir Elçi'ye karşı olmasına rağmen çok az yazar kendi kişisel söylemini sunmak için çabalamıştır. Bu nedenle Tahir Elçi'nin karşıtlarının entry'lerinde tartışma konuları dışında Tahir Elçi ve onu savunanları doğrudan cezalandırma, yok sayma ve hedef gösterme biçimleri iç içe yer almıştır. Tahir Elçi karşıtları bu nedenle sadece devletin baskın söylemi dışında devletin cezalandırıcı fonksiyonunu da entry'lerinde yoğun biçimde kullanmışlardır. Yazarlarca kullanılan bu cezalandırma biçimleri Tahir Elçi hakkında suç duyurusunda bulunacağını ifade etmekten, küfrü hiç sakınmadan kullanmaya kadar geniş bir yelpazede kendisini göstermiştir.

⁷⁴⁸ Tevil: söz çevirme

Bu bağlamda öncelikle Ekşi Sözlük yazarlarının bir kısmı Tahir Elçi ve onu savunanlara yoğun bir nefret ve öfke göstermekten sakınmamışlardır. Bu nefret ve öfkenin bu kadar yoğun olmasında ve paylaşılmasında Kürt Sorununun tarihsel ve güncel dinamiklerinin önemli bir payı vardır. Bunun bir sonucu olarak Tahir Elçi'ye karşı olan yazarların yazdıkları kendileri için doğal bir hak olarak gördükleri düşünülebilir. Öyle ki yazarlar Tahir Elçi hakkında yazdıkları hakaret ve küfürler vd. hakkında kendilerine karşı bir hukuki süreç (örneğin hakaret davası) başlatılamayacağına dair kesin bir yargı ile hareket eder gibidir.

Tahir Elçi'nin "PKK terör örgütü değildir" ifadesi üzerinden yapılan ifade özgürlüğü ve terör örgütü tanımının ne olacağına dair yazarlarca yapılan tartışmalar bazen keskin, bazen de iç içe geçecek biçimde konumlanmışlardır. Buna göre yazarlar hukuki bir durumun tanımlanması ile fiili durumun ortaya çıkardığı gerilim ekseninde taraflara ayrılmıştır. Örneğin bazı yazarlar PKK gibi devlet/uluslararası kurumlar tarafından terör örgütü olarak tanımlanmış bir grup için ifade özgürlüğünden bahsedilemeyeceğini, zaten bunların terörist olmasından dolayı böyle bir hakları da olamayacağını belirtir. Bu genel anlayıştan dolayı pek çok yazar Tahir Elçi'nin o güne kadar hem bir avukat hem de insan hakları savunucusu olarak neler yaptığına dair bilgileri hiçe sayarak Tahir Elçi'yi PKK'nın savunucusu ve üyesi olmakla itham etmişlerdir.

Hem ifade özgürlüğü hem de terör örgütünün ne olduğunda dair tartışmalarda pek çok yazar Tahir Elçi'nin avukat ve bir Baro Başkanı olması dışında AİHM'de Türkiye aleyhine açılan davalara katılmış bir kişi olmasını dikkate bile almamış tersine yazarlar Tahir Elçi hukukçu olduğu halde nasıl PKK'ya terör örgütü demediğini gerekçe göstererek Tahir Elçi'nin hukukçu olamayacağını iddia edebilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde özellikle Tahir Elçi'nin karşısında olan veya şerh koyarak onu eleştiren yazarlar Tahir Elçi'yi sadece ve sadece "PKK terör örgütü değildir" ifadesi üzerinden değerlendirmişlerdir. Tahir Elçi'nin bu ifadeyi kullandığı andan itibaren özel olarak o ifadenin TV'deki tartışma programında hangi bağlamda kullanıldığı, genel olarak da Tahir Elçi'nin nasıl bir insan ve avukat olduğu Tahir Elçi karşıtı yazarlarca hiç bir biçimde tartışmalara dahil edilmemiştir.

Büyük çoğunluğu Yazar Tanımlı Gündem Entry'si olan bu zaman dilimindeki entry'ler içindeki tek tük madde ve gündem entry'leri Tahir Elçi hakkında en bilinen bilgileri vermişlerdir.

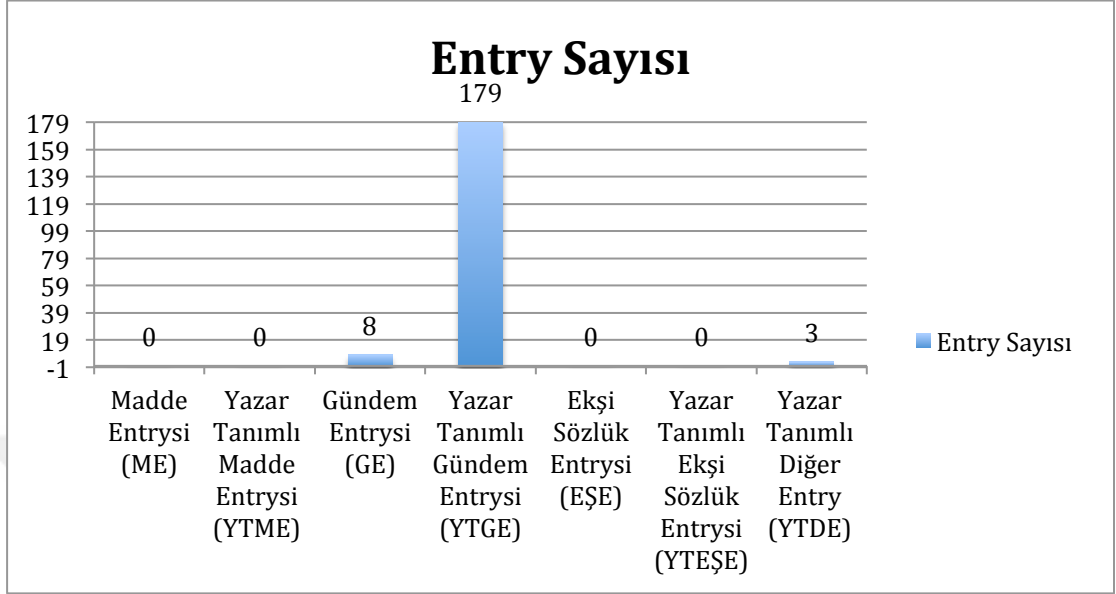
4.2.2.2 Tahir Elçi'nin Öldürülmesinden Sonraki İlk 24 Saat: 28 Kasım 2015

Çizelge 4.19 Tahir Elçi'nin öldürülmesinden sonraki ilk 24 saatin sayısal verileri.

Entry Sayısı	190
ToplamYazar Sayısı	164
Aktif Yazar Sayısı	22

Çizelge 4.20 Tahir Elçi'nin öldürülmesinden sonraki ilk 24 saatteki entry türlerine dair sayısal veriler,.

Entry Türleri	Entry Sayısı
Madde Entry'si (ME)	0
Yazar Tanımlı Madde Entry'si (YTME)	0
Gündem Entry'si (GE)	8
Yazar Tanımlı Gündem Entry'si (YTGE)	179
Ekşi Sözlük Entry'si (EŞE)	0
Yazar Tanımlı Ekşi Sözlük Entry'si (YTEŞE)	0
Yazar Tanımlı Diğer Entry (YTDE)	3

Şekil 4.9: Tahir Elçi'nin öldürülmesinden sonraki ilk 24 saatteki entry türleri ve sayıları.

Tahir Elçi'nin öldürülmesi bugüne dair entry'lerin temel eksenini oluşturur. Ancak Tahir Elçi'nin öldürülmesine dair bilgileri içeren Gündem Entry'leri 8 adet iken bugüne dair entry'ler baskın bir biçimde Yazar Tanımlı Gündem Entry'si kategorisinde yer almaktadır.

Çizelge 4.21: Tahir Elçi'nin öldürülmesinden sonraki ilk 24 saatte Tahir Elçi başlığındaki entry'lerde en fazla tekrar eden kelimeler.

Sıra	Kelime ⁷⁴⁹	Tekrar Sayısı
1	PKK	148
2	Tahir Elçi ⁷⁵⁰	108
3	İnsan	56
4	Terör Örgütü ⁷⁵¹	63
5	Devlet	35

Çizelge 4.22: Tahir Elçi'nin öldürülmesinden sonraki ilk 24 saatte Tahir Elçi başlığındaki entry'lerde kategorilerine göre kelimeler.

Kelime	Tekil	Türemiş	Toplam
PKK	148	6	154
Terör	81	46	127
İnsan	56	61	117
Devlet	35	29	64

Bu döneme ait kelime tekrarında kategorik olarak kavram terimi ile tanımlanabilecek kelimeler toplamda 462 defa tekrar etmiştir.

⁷⁴⁹ Bu listedeki kelimelerden türeyen kelimeler sayıma dahil edilmemiştir.

⁷⁵⁰ Tahir Elçi ad-soyad birlikte 90, Tahir ad olarak 93, Elçi soyad olarak 108 kez kullanılmıştır. Tekil kullanımlar Tahir Elçi'yi kast ettiği için toplamda en çok 108 kez tekrar eden soyad olarak kullanımı olan Elçi, Tahir Elçi kullanımının bütün temsiliyeti olarak kullanılmıştır.

⁷⁵¹ Terör örgütü ifadesindeki terör ve örgütü kelimelerinin tekil kullanımı dışındaki kullanım sayısıdır.

Tekil/öbek olarak tekrar eden kelimeler ile birlikte düşünüldüğünde özellikle PKK, terör, örgüt terimleri Tahir Elçi'nin TV'deki kullandığı ifadeye bağlı olarak ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Tahir Elçi'nin "PKK terör örgütü değildir" ifadesi 17 defa tekrarlanırken "PKK terör örgütü" ayrı bir şekilde 7 defa tekrar etmiştir. Bu ifadelerdeki kullanımları çıkarıldığında "terör örgütü" ifadesi tekil olarak 36 defa kullanılmıştır. Tahir Elçi'nin öldürüldüğü günkü entry'lerde de "Terör örgütü" ifadesi ayrıca yazılmaya gerek kalmadan öncelikli PKK'yı tarif eden bir ifade olarak kullanıldığı söylenebilir.

Tahir Elçi'nin öldürüldüğü gün yazılan entry'lerde tekil ve türemiş olarak en fazla tekrar edilen diğer iki kelime "insan" (117) ve "devlet" (64) defa kullanılmıştır. "İnsan" kelimesi farklı kullanım yerleri olmasına rağmen daha çok Tahir Elçi'ye atfen kullanılmıştır. "Devlet" kelimesi de Tahir Elçi'nin öldürülmesinde bir şekilde öncelikli ilişki kurulan kurum olarak görüldüğünden söz edilebilir.

Tahir elçi'nin öldürülmesinden sonraki ilk 24 saatteki entry türleri

Tahir Elçi'nin öldürüldüğü gün olan 28 Kasım 2015'de Gündem Entry'leri, Yazar Tanımlı Gündem Entry'leri ve Yazar Tanımlı Diğer Entry'ler yazılmıştır.

Gündem entry'leri

Gündem entry'lerinin tamamı Tahir Elçi'nin öldürülmesi hakkındadır: "vurulduğuna yönelik tweetler atılıyor.", "silahlı saldırı sonucu öldürüldüğü söyleniyor", "öldürüldüğü haberi doğrulandı.", "Diyarbakır'da katledilmiştir".

Bir entry Tahir Elçi'nin öldürülmesi ile ilgili olarak Halkın Hukuk Bürosu tarafından yapılan açıklamanın tamamını entry olarak aktarmıştır.

Yazar tanımlı gündem entry'leri

Tanımlar

Tahir Elçi'nin öldürüldüğü gün Ekşi Sözlük yazarları Tahir Elçi'yi tanımlarken katledilen (14), baro başkanı (14), insan (11), öldürülen (9), kişi (7); aydın, badem gözlü, kurban, ölen (3); Vedat Aydın, hukuk adamı, Kürt (2); Musa Anter, can, ölü adam, demokrat, merhum, şahıs, geberen, Kürtçü, bok yoluna giden, kurşuna dizilen, hayatını kaybeden (1) ifadeleri ile tanımlanmıştır.

Tahir Elçi'nin öldürülmesi ile ilgili en çok kullanılan ifade "katledilen" ifadesidir. "Katledilen" ifadesine ek olarak "öldürülen" ifadesi en fazla kullanılmıştır. Ayrıca

“öldürülen”, ”ölen”, “kurşuna dizilen”, “ölü adam”, “merhum”, “geberen”, “hayatını kaybeden”, “bok yoluna giden”. Tahir Elçi’yi ölümü üzerinden tanımlayan ifadelerin kendisi de Tahir Elçi’ye dair tartışmaları doğrudan göstermektedir.

Tanımı sağlayan ifadelerin öncesindeki ifadelerde yer alan tartışma ifadelerini bir an için değerlendirmeye alınmazsa; Tahir Elçi’yi tanımlayan “Ölen”, “öldürülen”, “hayatını kaybeden”, “merhum” ifadeleri tarafsız; “katledilen”, “kurşuna dizilen”, ifadeleri Tahir Elçi’nin öldürülmesine karşıt ; “geberen”, “bok yoluna giden” ifadeleri de Tahir Elçi’nin öldürülmesini olumlayan ifadelerdir.

“Baro başkanı” Tahir Elçi’nin yaptığı iş bakımından en fazla tekrar edilen ifadedir. Bu ifadeye benzer olarak sadece “hukuk adamı” ifadesi kullanılmıştır. Doğrudan mesleğini ifade eden “avukat” ifadesi ise hiç yer almamıştır.

Tek başına tarafsız olarak gözüken “insan” ifadesi ve benzer olarak “kişi” ifadesi de sıklıkla kullanılmıştır. “can” ve “şahıs” ifadeleri de Tahir Elçi’yi tanımlamak için birer kez kullanılmıştır.

Tahir Elçi’nin ulusal kimliğini vurgulayan “Kürt” ifadesi kullanımı yanında, Kürt siyasetinde yer almasını eleştiren biçimde “Kürtçü” ifadesi kullanılmıştır.

Tahir Elçi kendisi gibi öldürülen Kürt Vedat Aydın, Musa Anter ve Ermeni Hrant Dink ile bu isimlerle tanımlanmıştır. Tahir Elçi’nin öldürülmesi Uğur Mumcu, Ahmet Taner Kışlalı, Turan Dursun, Çetin Emeç, Abdi İpekçi’nin de öldürülmesi ile karşılaştırılarak ele alınan entry’ler de vardır. Ancak Musa Anter, Vedat Aydın ve Hrant Dink karşılaştırma yanında doğrudan Tahir Elçi’yi tanımlamak için kullanılmıştır.

Tahir Elçi’yi tanımlayan tekil ifadeler öncesindeki ifadeler Tahir Elçi ile ilgili tartışmaları da içermektedir.

“Katledilen”, “öldürülen”, “ölen”, “geberen”, “bok yoluna giden” vb. ifadeleri Tahir Elçi’nin öldürülmesine yönelik tartışmaları içerir: “yine de dönüyor dediği için karanlık çağın kirli elleri tarafından katledilen”, “1 Kasım’da AKP’nin %50 oy almasının torosların Kürt halkının ensesinden gitmeyeceğini göstermiş bir saldırı sonucu katledilmiştir.”, “teröristler değil, özgürlük savaşçıları tarafından öldürülmüştür”, “5 vakit hakka selam ve salavatlar yükselen 4 ayaklı minarenin önünde katledilmiştir.”, “terör örgütü değildir dediği örgüt tarafından öldürülmüştür”; “faili meçhul kalacak bir cinayetin öleni”; “geberdiği söylenen”;

“Ortadoğu’da Amerika, Avrupa ve Rusya’nın oyuncağı olarak desteklediği örgüt tarafından bok yoluna gitmiştir.”

Baro başkanı ifadesi Tahir Elçi’nin öldürülmesi, baro başkanı olarak işlevi, önemi, CNN Türk’teki ifadesine atıf ile birlikte ele alınmıştır: “basın açıklaması yaptığı sırada kimin adına, kimin azmettiriciliğiyle ve kim kılığıyla tetiğe bastığı belli olmayanlarca katledilmiş Diyarbakır baro başkanı...”, “...bugün sokak ortasında öldürülen Diyarbakır baro başkanı”, “başından vurularak hayatını kaybeden Diyarbakır baro başkanıdır”, “beyaz toroslular tarafından bir polis memuru ile birlikte suikaste uğrayan baro başkanı”, “demokrasi mücadelesinde katledilen baro başkanı”, “kendi deyimini ile terör örgütü olmayan bir siyasal hareket (bkz: pkk) tarafından öldürülen Diyarbakır baro başkanı”.

“İnsan” ve “kişi” ifadeleri Tahir Elçi’ye dair genel ve öldürülmesine dair tartışmaları içerir: “Ölümüne kadar adını hiç duymadığım insan”; çok uzun zamandır gözlemlediğim şeyi tekrar gözüme sokan, bugün katledilmiş insan”, “deyi ayrı yazamayan geri zekalıların yorum yaptığı namuslu, şerefli insan”, “barışı göremeden ayrılan bir başka insan”; “geleneklerimize göre kurban gitmiş kişi”; “PKK terör örgütü değildir sözü ile ifade özgürlüğü denilerek savunulan ölümü ardından ironiye bak diyen kişinin insan hayatını hiçe sayan bir leş olduğu kişidir.”, “bir polisle can vermiş kişi.”, kanı, beyaz toros ile korkutulup sözde istikrar denen faşist düzene oy veren kitlenin de eline bulaşan kişi”

Tartışmalar

Tahir Elçi’nin öldürülmesine dair entry’ler iki eksen üzerinde tartışmalar içermektedir. Birinci eksen Tahir Elçi’nin neden öldürüldüğü, ikinci eksen de kim tarafından öldürüldüğü üzerinedir. Kim öldürdü tartışması içinde Tahir Elçi’nin öldürüldüğü ana dair görüntüleri içermesinden dolayı öldürülme anından yola çıkarak kimin Tahir Elçi’nin ölümüne sebep olabileceğine dair ayrıntı bir tartışmayı da içerir.

Tahir Elçi neden öldürüldüğüne dair soruyu Ekşi Sözlük yazarları ülkenin mevcut ortamı, ifade özgürlüğü, terör, Kürt olması eksenlerinde tartışılar.

Ülkenin mevcut ortamına dair: “AKP’den istikrar bekleyenlere AKP’nin frene basamayacağını söylemiştik. nitekim basamadılar. can düNDAR’ın tutuklanması bir eşikti aslında. eğer bu eşiği aşarlarsa artık hasımlarını tutuklamayacaklar direkt

öldürecekler. bunun ilk kurbanı Sait Elçi oldu.”, “Allah rahmet etsin beraberindeki şehit polislerimizle birlikte. şu ölümler üzerinden tatmin olmak sıkıklığından bir kurtulamadık amk. ülkenin nereye gittiğinin farkında mıyız acaba? yine o eskinin karanlık girdabının içine düştük, önümüzü görmeksizin ilerliyoruz. 'pkk terör örgütü değildir' demiş o yüzden oh olsunmuş. insanlıkla alakası olabilir mi bu tavrın?”, “nerelerden bugüne geldik bilmiyorum. 1969'da öldürülen Taylan Özgür'ün annesine sorabilirsiniz, onun vereceği bir cevap vardır. meslektaşımın öldürülmesi olayı bana (bkz: Doğan Öz) cinayetini hatırlattı. darbe öncesinde hazırlanan onlarca cinayet planlarından birine benziyor.”, “neyi desteklerseniz destekleyin, ne haltı savunursanız savunun, neyi severseniz sevin ya da nefret edin ama bu ülkenin bir şehrinde güpegündüz, dakikalar önce kameralar karşısında iken başından vurulan bir adama seviniyorsanız, ölümün bu kadar kolay olduğu toprağı davul zurnayla karşılıyorsanız, ne bu ülkenin gerçekten evladısınız ne de insan.”, “tıpkı hrant dink gibi; önce devlet tarafından afişe edilmiş, sonrasında bokumsu medya tarafından hedef gösterilmiş ve nihayet bugün katledilmiştir. hrant dink ermenistan devleti diğer emperyalist ülkelerle işbirliği yaparak katletmişti. bu iddiayı kanıtlayan hiçbir akla uygun olmayan kanıtlarımız da vardı hatta. tıpkı bunun gibi tahir elçi de pkk tarafından katledildi, deniliyor. bunu diyenlerin tek kaynağı, adeta tem otoyoluna dönüşmüş olan götleri! tamam birilerinin yahut bir ideolojinin köpeğisiniz de bir gün olsun vicdanınız uyanmaz mı? diyarbakir'in o karamsı bazalt taşları üstünde uzanıveren bir cenaze de mi içinizde öldürdüğünüz insanlığı uyandırmaz? tahir elçi ömrünü köyü yakılan, sebepsiz katledilen kürtleri savunmaya adadı. kürtler de biliyor katilin kim olduğunu! katilimizi tanıyoruz, hiç merak etmeyin!”vb. entry'ler yazılmıştır.

İfade özgürlüğüne dair: “devlet terörünün son kurbanıdır. azıcık beyinlerinizi kullanın artık. PKK kendini savunan birini vurarak, kendi bacağına sıkamaz. he ihale PKK'ye kalır mı? şimdiden kalmıştır, lakin bu zırvaya inanacak kesim milliyetçilik oynayanlardır.”, “bu cinayet, tesadüfen veya planlı olarak, devlet veya PKK tarafından yapıldı, büyük ihtimalle uzun yıllar öğrenemeyeceğiz. fakat asıl katil, bu cinayete uygun iklimi yaratan, o an'a giden taşları döşeyen kişiler ve kurumlardır. Elçi'nin hedef gösterilmesinden tutun da aylardır bölgede süren çatışmaların durdurulmaması hatta körüklenmesine kadar..”, “devlet terörünün son kurbanıymışmış, PKK kendi kafasına sıkarmıymışmış.. ulan dingil! zaten bu hain

pusucu, namussuz örgüt yıllardır kendi kafasına sika sika hiç bir masumiyet bırakmamıştır kendi adına. amina koyayım entry kasıyorsunuz şurada her kotu olayda devlete suç atılmaz ki.” entry’leri yazılmıştır.

Tahir Elçi’nin katilinin kim olduğuna dair: “... Hrant Dink, Tahir Elçi, Uğur Mumcu, Musa Anter gibi karanlık odakların katlettiği aydın kişilerin, akan kanının tek bir damlası bile ülkede ki kansız tüm ırkçıların, gericilerin ve yobazların kanından değerlidir. sağ iken kendisini toplumsal linçe uğratan kişiler olayın doğrudan sorumlusudur umarım ki olay aydınlatılır ve hesabı sorulur.”, “katil kim? cevabı basit. bıyık altından kim gülüyorsa o’dur.”, “o kurşun atılana kadar o kadar çok durum-ihhtimal var ki. eğer polise ateş açanlar YDG-H’liler ise onlar yüzünden öldü Tahir Elçi. yani PKK yüzünden ve PKK terör örgütü değildir demiş biri bu yüzden öldüyse gerçekten epey ironiktir. diğer yandan PKK yada YDG-H Tahir Elçi’nin orada olduğunu bilmeden mi bu saldırıyı gerçekleştirdi bakmak lazım. yani ya sahadaki mallar yaptı yada pkk emir verdi yaptırdı ama dediğim gibi pkk’nın yaptırmış olması da düşük bir ihtimal. Sonuç olarak bu cinayetin sorumlusu AKP’dir. bu ülkede gerilimi o kadar artırdılar ki ... orada ateş eden polislerin (ki polisleri hiç sevmem bilen bilir) 1 gram suçu yoktur. aynı anda 2 arkadaşları öldürüldü. orada sen ben de olsak üstüne ateş ederek koşan birine bütün şarjörü boşaltırız. arada Tahir Elçi gitti işte...”, “bir ay önce Tahir elçi PKK’lıdır diyen medya şimdi de Tahir Elçi’yi PKK öldürdü diyor ve aynı %70 kuşbeyinli halk hem ona hem buna inanıyor.”, “AKP’nin yeni Türkiye vizyonu Tansu Çiller’in vizyonuyla örtüştü. ve artık IŞİD Hizbullah’ın yerini almış görünüyor...Suruç katliamı, Ankara katliamı ve Tahir Elçi’nin katledilmesi birbirinden bağımsız değildir”, “Türk milliyetçilerinin hafıza kıtı birer veled-i zina olduklarını tescillemiş vahim olay "gesin peğağa yabmışdır" be suratına sıçtığım birkaç hafta evvelinden beyaz toroslarla halkı tehdit eden aylardır bölgede kan kusturan 90lardan sicili ortada olan devlet iki ajanı oraya sokup infaz etmedi... kendisini savunan ve bu uğurda Türk mahkemelerince ceza alan baro başkanını vurdu. lütfen gidin ve kumda oynayın”, “aman ne yazık ne yazık. beyimiz PKK terör örgütü değil. ama asker ölüyor, polis ölüyor sivil halk bombayla havaya uçuyor PKK hoştur bana ne desin. o çok sevdiği caniler tarafından vurulsun ovvvvvv. kim yaptı güzelim devlet yaptı, yok yok Hizbullah, o da mi değil kesin jitem yaptı”, “baro başkanı açıklama yaparken polisle

çatışmaya giren barzoları överken bir barzo kurşunu ile ölmüştür.”, “Mahsun Gürkan adlı PKK’lı it tarafından öldürülmüştür. eeee katil devletçiler” entry’leri girilmiştir.

Bazı yazalar Tahir Elçi’nin öldürölme olayına dair ortaya çıkan görüntöllerde üzerinden Tahir Elçi’yi kimin vurduğunu analiz etmeye çalışmıştır: “ölümüne sebep olan olay özetle şöyle gerçekleşiyor; bir taksi sokakta yana doğru yanaşarak duruyor, iki polis taksiye doğru yaklaşıyor ve taksideki PKK’lı teröristler iki polisi kafasından vurup, Tahir Elçi’nin basın toplantısı yaptığı sokağa doğru koşturuyor, o arada teröristler geldikleri taraftaki polislerle çatışırken, Tahir Elçi’nin basın toplantısında güvenliğı sağlayan polisler silah seslerinin geldiğı yere dönüyor, silahlarını çekiyorlar, elinde uzun namlulu silahı olan ve ateş etmeye devam eden terörist sokağın bir tarafından diğler tarafına koşarken polisler ellerindeki silahlarla onu takip ederek ateş ediyorlar, Tahir Elçi de bu karşılıklı ateşin arasında kalıp vuruluyor... silahını çeken Tahir Elçi eğer ölmese, muhtemelen "terörist değil" dediğı eli silahlı ve herkese ateş eden PKK’lı teröriste ateş edecekti. ölümü ironinin dibi olmuş.”, vurulduğı yerin panoramik görüntüsü şu adresten göröllebilir. .. vurulduğunda yerdeki görüntüsüne bakılırsa gazetecilerin ve polislerin toplandığı, dört sütunun olduğı bölgeyi terk ettiğı sırada arka tarafından (baktıkları taraftan) vurulmuş ve yüzüstü düşmüş... o çatışmada daha korunaklı olan araba ve sütunlar arasındaki bölgeyi neden terk edip sokağın ortasına çıktığı ise bir muamma.”

Yazar tanımlı diğler entry’ler

Tahir Elçi hakkında 3 tane Yazar Tanımlı Diğler Entry yazılmıştır. Tüm entry’ler Ekşi Sözlük’ün “bkz:....” fonksiyonu ile Tahir Elçi’nin öldürölmesi ile ilgili Ekşi Sözlük başlıklarına gönderme yapmışlardır: “Allah rahmet eylesin” (2), “katil devlet”.

Tahir Elçi’nin öldürölmesinden sonraki ilk 24 saatteki entry’lerin genel değlerlendirmesi

Tahir Elçi’nin CNN Türk’te “PKK terör örgütü değildir” ifadesinin kullandığı 15 Ekim 2015 ile öldürölldüğü 28 Kasım 2015 arasında 1 aydan biraz fazla bir süre vardır. Sürenin kısalığı özellikle Tahir Elçi’nin TV’deki ifadesine karşı olanların ona karşı nefret ve öfkelerinin diri olduğı bir zamana tekaböl eder. Özellikle TV’deki ifadesinden dolayı Tahir Elçi’nin cezalandırılmasını isteyen yazarlar için Tahir Elçi’nin öldürölmesi gerçekleşmesi istenen, beklenen ve olması gereken bir ceza

biçimidir. Tahir Elçi öldürülmeden önce onun hapse atılmasını isteyen yazarlar olmasına rağmen doğrudan ölümlle cezalandırılmasını isteyen yazar yok gibidir. Ancak Tahir Elçi'ye karşı olan yazarlar Tahir Elçi'nin öldürülmesini, onu kimin öldürdüğüne bakmadan hak ettiği bir ceza olarak görmektedirler. Bu bağlamda Tahir Elçi'ye karşı olan bazı yazarlar onun öldürülmesinden duydukları sevinci entry'lerinde gizlememişlerdir.

Tahir Elçi'nin katilinin kim olduğuna dair tartışma gün içinde değişiklik göstermiştir. İlk gelen bilgiler üzerinden bir kısım yazar doğrudan devleti suçlamıştır. Ancak Tahir Elçi'nin öldürülmesi öncesinde iki kişinin polis tarafından kovalandığı görüntülerin ortaya çıkması sonucu katilin PKK olduğuna dair yeni bir tartışma başlamıştır. Ancak Tahir Elçi'nin kim tarafından öldürüldüğüne dair ortaya çıkan ayrışmada tarafların hiç birisi onun öldürülmesine dair adli soruşturmanın sonlanmasını beklememiştir. Taraflar olaya dair mevcut bilgiler/görüntülerle birlikte kendi algı kalıpları ile katili kesin biçimde belirlemiştir. Tahir Elçi'yi kimin öldürdüğü yazarlarca kesin olarak belirlendikten sonra kendi belirlemelerinin aksini iddia eden karşı tarafta (devlet veya PKK tarafında) yer alan diğer yazarla suçlu, cinayetin parçası ve destekçisi olarak suçlanmıştır.

Tahir Elçi'nin öldürülmesi terör tanımına ilişkin tartışmalarla yoğun biçimde yapılmıştır. Bazı yazarlar Tahir Elçi'nin öldürülmesini devlet terörü olarak yorumlarken, bazı yazarlar Tahir Elçi'nin "PKK terör örgütü değildir" sözüne atfen "terör kurbanı" olmasını, onun bu ifadesinin hayat tarafından çürütülmesi olarak görürler. Ancak terörün tanımına dair bu tartışma Tahir Elçi yaşarken yapılan hukuki tanıma neredeyse hiç değinilmeden Tahir Elçi'nin öldürülmesi olayı üzerinden yapılmıştır.

Tahir Elçi'nin öldürüldüğü olay anında iki polis, Ahmet Çiftaslan ve Cengiz Erdur, öldürülmüştür. Ancak iki polisin ismi Tahir Elçi başlığı altında hiç bir yazar tarafından zikredilmemiştir. Ekşi Sözlük'te dört entry içeren Ahmet Çiftaslan başlığı açılmışken diğer polis Cengiz Erdur için başlık bulunmamaktadır. Bu iki polisin öldürülmesine dair Tahir Elçi başlığı altında yazarlarca isim verilmeden entry'ler yazılmış olmasına rağmen öldürülen iki polis meslek, şehit vb. ifadelerle tanımlanmıştır. Öldürülen iki polise ilişkim ifadelerde yazarlar genel devletin memuru, polisi vurguları dışında Tahir Elçi'nin öldürülmesi olayında isimi olan ama cismi olmayan kişiler olarak ele alınmıştır.

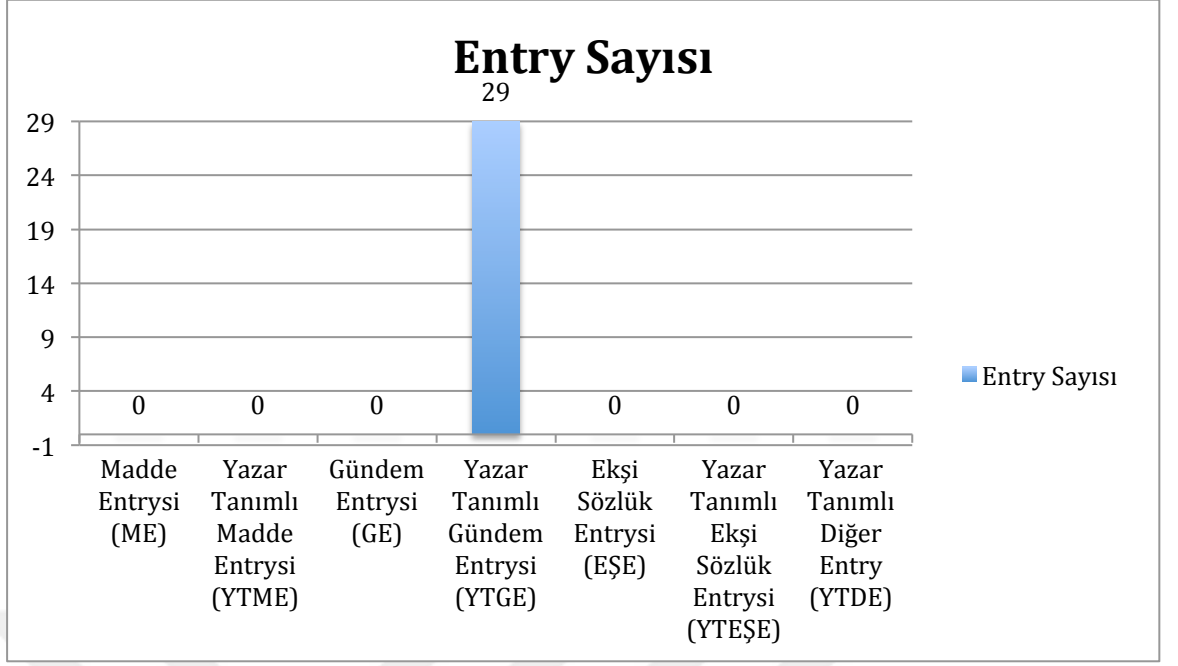
4.2.2.3 Tahir Elçi'nin cenaze günü: 29 Kasım 2015

Çizelge 4.23: Tahir Elçi'nin cenaze günü sayısal veriler.

Entry Sayısı	29
Toplam Yazar Sayısı	20
Aktif Yazar Sayısı	0

Çizelge 4.24: Tahir Elçi'nin cenaze günü entry türlerine dair sayısal veriler.

Entry Türleri	Entry Sayısı
Madde Entry'si (ME)	0
Yazar Tanımlı Madde Entry'si (YTME)	0
Gündem Entry'si (GE)	0
Yazar Tanımlı Gündem Entry'si (YTGE)	29
Ekşi Sözlük Entry'si (EŞE)	0
Yazar Tanımlı Ekşi Sözlük Entry'si (YTEŞE)	0
Yazar Tanımlı Diğer Entry (YTDE)	0

Şekil 4.10: Tahir Elçi'nin cenaze günü entry türlerine dair sayısal veriler.

Tahir Elçi'nin öldürülmesinden sonra cenazesine kadar yazılan entry'lerde Tahir Elçi'nin öldürülmesi gündem olarak devam etmekle birlikte onun cenazesi de yeni bir gündem konusu olarak entry'lerde yer almaktadır. Tablodan da anlaşılacağı gibi yazarlar Tahir Elçi'nin cenazesinin olduğu günü Yazar Tanımlı Gündem Entry'si kategorisine dahil olan entry türleri içinde ele almışlardır.

Çizelge 4.25: Tahir Elçi başlığı altında 28 Kasım 2015 günü yazılan entry’lerde en fazla tekrar kelimeler.

Sıra	Kelime ⁷⁵²	Tekrar Sayısı
1	PKK	13
2	Tahir Elçi ⁷⁵³	10
3	İnsan	8
4	Terör	8
5	Baro	6

Çizelge 4.26: Tahir Elçi başlığı altında 28 Kasım 2015 günü yazılan entry’lerde kategorilerine göre kelimeler.

Kelime	Tekil	Türemiş	Toplam
İnsan	8	6	14
Terör	8	1	9

“İnsan” kelimesi çoğunlukla Tahir Elçi için kullanılmıştır. “Terör” kelimesi tekil olarak 4 kez, “terör örgütü” biçiminde ise 5 kez kullanılmıştır. “Terör örgütü” ifadesi bir defa Tahir Elçi’nin “PKK terör örgütü değildir” ifadesi içinde yer almıştır. “Terör örgütü” ifadesi doğrudan PKK’yı tasvir için kullanırken tekil olarak kullanılan “terör” kelimesi daha çok kavramsal bir anlamda kullanılmıştır. “Baro” kelimesi 2

⁷⁵² Bu listedeki kelimelerden türeyen kelimeler sayıma dahil edilmemiştir.

⁷⁵³ Tahir Elçi ad-soyad birlikte 8, Tahir ad olarak 10, Elçi soyad olarak 8 kez kullanılmıştır. Tekil kullanımlar Tahir Elçi’yi kast ettiği için toplamda en çok 10 kez tekrar eden ad olarak kullanımı olan Tahir, Tahir Elçi kullanımının bütün temsiliyeti olarak kullanılmıştır.

defa Tahir Elçi'ye atfen "Baro Başkanı" olarak kullanılırken, 2 defa da Tahir Elçi'nin cenazesine katılan baro başkanları için kullanılmıştır.

Tahir Elçi'nin cenaze günü entry türleri

Yazar tanımlı gündem entry'leri

Tahir Elçi'nin öldürülmesinden sonra cenazesinin yapıldığı güne kadar Tahir Elçi ile ilgili entry'ler cenazesi başta olmak üzere kim tarafından ve neden öldürüldüğü tartışmaları Tahir Elçi'nin öldürüldüğü günkü çerçevede devam etmiştir. Bazı entry'ler Tahir Elçi'nin cenaze töreni hakkındadır.

Tanımlar

Ekşi Sözlük yazarları Tahir Elçi'nin öldürülmesinden sonra cenazesinin olduğu güne kadar Tahir Elçi'yi baro başkanı, insan (2); şahsiyet, merhum, insan hakları savunucusu, evladı- kербela, yiğit adam, layığını bulan (1) ifadeleri ile tanımlamışlardır.

Bu zaman diliminde baro başkanı olması ve insan olması yazarlarca öne çıkmıştır. İnsan ifadesine benzer olarak bir defa şahsiyet ifadesi kullanılmıştır. Diğer tekil kullanımlar yazarların Tahir Elçi'ye dair tartışma konumlarına göre yapılmıştır. Merhum ifadesi daha tarafsız bir ifadeyken insan hakları savunucu, evlad-ı kербela, yiğit adam ifadeleri Tahir Elçi'yi olumlar ifadelerken bunun karşısında layığını bulan ifadesi Tahir Elçi karşıtı bir ifadedir.

Yazarların Tahir Elçi'yi tanımlarında kullandıkları tekil ifadelerin öncesindeki ifadeler de Tahir Elçi ile ilgili tartışmaları içerir.

Tartışmalar

Tahir Elçi ile ilgili tartışmalar cenazesi ve ölümü eksenindedir.

Tahir Elçi'nin cenazesine dair cenazesine dair anlık bilgiler, tabutunun üzerine konulan bayrak, cenazesinin düzenlenmesi ve cenazeye katılıma dairdir: "devlet tarafından cenazesine katilimi engellenen merhum", "yaşarken PKK terör örgütü değildir açıklamasında bulunmuş, öldüğünde ise cenazesi PKK paçavrasına sarılmış", "dirisine nefret kustunuz bari ölüsüne saygı duyun diyecem de köpekten nezaket istenir mi" ifadeleri entry'lerde yer bulmuştur.

Tahir Elçi'nin cenazesinin olduğu süreçte Tahir Elçi'nin öldürülmesi ile ilgili tartışma devam etmiştir. Bu tartışma genel olarak Tahir Elçi'nin kim tarafından ve neden öldürüldüğü eksenini üzerindedir.

Tahir Elçi'nin kim tarafından öldürüldüğüne dair tartışmada: “sen devletin doktorunu, polisini, askerini, öğretmenini katleden canilere terörist demezsen o terör gelir seni bulur”, “terör örgütü değildir dediği PKK tarafından öldürülmüştür”, “zira hayatını, insanlara zulmetmişlerin hukuk yolu ile ceza almasına adanmış bir avukat daha gitti aramızdan, jitem dosyalarının, Roboski'nin, faili meçhul cinayetlerin takipçisi bir avukat öldürüldü. göz göre göre, göstere göstere... bir devletin en temel taşı olan hukuku baz almış ve hukukla birlikte mücadelesini sürdüren bir adama katlanamadılar. bir büyük şehrin baro başkanını öldürdüler. ölümden korkmayanları öldürdüler hep... ” entry'lerinde görüleceği gibi cinayetin sorumlusu yazarlarca PKK veya devlet olarak görülmektedir.

Tahir Elçi'nin neden öldürüldüğüne dair ise; birer birer konuşabilecekleri son kuşağın temsilcilerini ortadan kaldırıyorlar, ondan sonraki kuşaklara zaten acının şiddetin baskının ortasında büyüyen kuşak, sen PKK terör örgütüdür diye bin kere haykırsan ne olur ki, karşında bunu tartışabileceğin adamları ortadan kaldırdıktan sonar”; “ileri demokrasi böyle bir şey işte "yetmez ama evet"çiler kışlarına bir kına daha yakabilirler... fikirlerinden dolayı (katılırsın katılmazsın o ayrı) bir insanın öldürülmesi ne acı!... bu topraklara demokrasi hiç gelmedi bu ilk fikirlerinden dolayı öldürülen kişi değil ama bu kadar da katilleşmedi devlet” entry'lerinde de görüleceği gibi demokrasi ve ifade özgürlüğünün Türkiye’de olmayışının Tahir Elçi'nin öldürülmesinde önemli bir etken olduğu yazarlarca paylaşılır.

Tahir Elçi'nin cenaze günü entry'lerin genel değerlendirmesi

Tahir Elçi'nin cenaze töreni olduğu gün yazılan entry'lerde Tahir Elçi'nin öldürülmesine dair tartışmalar devam etmektedir.

Bu tartışmalara ek olarak Tahir Elçi'nin tabutunun üzerine konan bayrak bazı yazarlarca “PKK'nın sembolü” olarak algılanmıştır. Ancak Tahir Elçi'nin tabutu üzerine tören süresince birden fazla bayrak ve flama konulmuştur. Bunların PKK'nın bilinen bayrak ve flamalarından olduğuna dair net bir görüntü yoktur. Tahir Elçi'nin tabutunun üzerine konan bayrak ve flamalar Kürt Halkı'nı temsil eden sarı, kırmızı

ve yeşil renkleri içermektedir.⁷⁵⁴ Buna rağmen bazı yazarlar tabut üzerindeki bayrak ve flamaları doğrudan PKK ile ilişkilendirmişlerdir. PKK ile böylesi ilişkilendirmeler sadece Ekşi Sözlük yazarlarınca yapılan bir durum değildir. Yeni Şafak Gazetesi'nde Tahir Elçi'nin cenaze törenine ait haber “Tahir Elçi'nin cenazesini PKK paçavrasına sardılar” manşeti ile vermiştir.⁷⁵⁵

Tabutun üzerindeki bayrak ve flamaları PKK paçavrası olarak tanımlayan yazarların Yeni Şafak gibi bazı medyanın kuruluşlarının ifadesini aynen aldığını söylemek zordur. Ancak algısal olarak PKK paçavrası diye yazan yazarların keskin bir önyargı ile bazı medya kuruluşlarındakine benzer söylemi aynen kullandıkları söylenebilir.

⁷⁵⁴ Basında yer alan fotoğraflara bakıldığında bu bayrak dışında tabutların üzerine konulan dini örtü, Diyarbakır Spor kulübüne ait olması muhtemel bir atkı ya da flama görünmektedir.

⁷⁵⁵ “Tahir Elçi'nin Cenazesini PKK Paçavralarına Sardılar”, *Yeni Şafak*, 29 Kasım 2015, www.yenisafak.com.tr,

SONUÇ

Kamusal alan tartışmalarının temel zemini, kamusal alanın kamu erki olarak devletin ve toplumun bir kesişim alanı olmasıdır. Kamusal alan sivil toplumu içermesine rağmen ondan özellikle örgütlenme ve kurumsallaşma boyutunda ayrışır. Kamusal alan bu bağlamda toplumun ortaklaşa varoluşlarını içeren bir alandır. Kamusal alanın devlet ve sivil toplum gibi kurumsallaşmış yapıları içerdiği gibi bu yapıları aşan bir özelliği de vardır.

İnternet kamusal alana dair sanalın dışındaki varoluşları içerdiği gibi kendine has kamusal alan özelliklerini de ortaya çıkarması bakımından ayrışır. İnternet her şeyden önce sanal bir alandır. İnternetin sanal olması onun gerçeklikle bağının tamamen kopuk olduğu anlamına gelmemektedir. Hatta internet sanal olarak zahiri özelliklere sahip olsa da gerçekliği etkileyen ve gerçeklikten de etkilenen özellikleri de barındırır.

Tezin kavramsal çerçevesi olan kamusal alan ve kimlik kavramları ile tezin örneği olan Ekşi Sözlük arasındaki ilişki başı sonu belli, bazen görmesi kolay bazen de saklanan ilişkiler biçimindedir. Arendt'in kamusal alan için tarif ettiği “özgürleşme alanı, konuşma”; Habermas'ın kamusal alanın tarihsel ve sınıfsal ilişkileri; Sennet'in kamusal insanın çöktüğüne dair tartışmaların izleri genel olarak internette özel olarak Ekşi Sözlük'te de kendisini göstermektedir.

İnternet ve Ekşi Sözlük bir yanı ile özgürleşme alanı olarak kendisini gösterirken kendisine has tarihinin temel ilişkileri üzerine var olmaktadır. Ayrıca internet ve kamusal alan Sennet'in bahsettiği çökmüş kamusal insanın alternatifini de oluşturmaktadır. Ancak bu alternatif insanın da internetin ortaya çıkardığı kamusal

alandaki bir yükselişin mi yoksa bir başka çöküşün mü göstergesi olduğunu söyleyebilmek için henüz çok erken.

İnternet ve Ekşi Sözlük kamusal alanın temel dayanak ve tartışma alanları olan kamuoyu, medya, ifade özgürlüğü, nefret söylemi gibi bu alanlara dair özellikleri, tartışmaları kendilerine has yapıları barındırmaktadır. Örneğin internetin ve/veya Ekşi Sözlük'ün nefret söyleminde önemli odaklardan birisi olduğu rahatlıkla söylenebilirken, aynı zamanda nefret karşıtı mücadele alanı olarak da eş değer değilse bile denk niteliklere sahip olduğu söylenebilir.

Kimlik olgusunda internet ve Ekşi Sözlük'ün sanal kimlikler ilişkisi hala tartışılmaya devam eden konulardır. Her ne kadar 20-30 yıllık bir zaman dilimi geride kalmış olsa da özellikle teknolojiye hızlı gelişmelerin ortaya çıkardığı yeni süreçler aynı hızla ele alınıp tarif edilemiyor. Bir türlü yavaşlamayan ve aksine gittikçe artan bir akışkanlığa sahip internette sanal kimlik konusunun tartışılmasını, belli başlı ve kabul edilebilir sonuçlara ulaşması için henüz işin başında olduğunu söylemek gerekir.

1995 yılında ilk akademik etkinliğim bir öğrenci kongresine tebliğ sunmaktı. Tebliğim başlığım “İnternet Yeni Bir İletişim Aracı (Mı?)”. Başlıktan da anlaşılacağı gibi internetin henüz üniversitelerde kullanıldığı yılda internetin yeni bir iletişim aracı olup olmadığını tartışmaya açmayı amaçlamıştım. O tebliğde bilgisayar teknolojilerine dair bilgi eksikliğimin etkisiyle internette İngilizce'nin evrensel dil olacağını hatta pek çok yerel dilin internette var olabilmek için en azından İngilizce'yi kullanmak zorunda kalacaklarını iddia etmiştim. Bugün bırakalım yerel dillerde yayın yapmayı Google Translate web sitesi, yüzden fazla dil arasında çeviri geliştirmeye devam etmektedir.

Kimliğin gerçeklik ile ilişkisinde ise internet ve de Ekşi Sözlük gerçeklik tarafından belirlenmektedir. Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile ilan edilen kutupsuz, küresel, dünyanın artık köy olduğuna yönelik olumlu görüşlerin bugün yerlerinde yeller esmektedir. Küreselleşme çağının getireceği iddia edilen kimliklerin öneminin kalmadığı iddiası yıllar içinde yerini “medeniyetler çatışması”na bıraktı. Bu süreçte internet gerçek kimlik ilişkilerinden beslenerek çok kimlikliğin kutsanmasından çok bugün İŞİD gibi bir örgütün insan kaynağı haline gelmiş durumdadır.

Elbette kimliklerin çatışmasını içeren süreçler internette tamamen kapsamamaktadır. Ancak bu çatışmalara karşı duruşlar gerçek yaşamda nasıl görünürlüğü zayıf, kırılgan ise bu karşı duruşlar da benzer biçimde internette baskın bir noktada değildir.

Özellikle hem kamusal alan hem de kimlik olgusuyla ilişkili nefret söylemi internet ve Ekşi Sözlük'te daha çetrefili bir hale gelmiştir. İnternetin artık dünya çapında 24 saat sürekli artan bir yapıda olması, yasal düzenlemelerin varlığına rağmen, öfkelerini, nefretlerini, kızgınlıklarını insanlar “an” içinde paylaşabilir haldedir. 24 saat ve an ilişkisinin ortaya çıkardığı en rahatsız edici durum ise nefret söyleminin boyutları, derinliği ve çağının sanıldığından, bilindiğinden daha fazla olduğudur. Daha acısı ise vicdan sahibi bir insanın aklına gelmesi asla düşünelemeyecek olayların gündelik yaşamda sıradan hale gelmeye başlamasıdır.

Bu satırların yazıldığı zamanlarda sosyal medyaya düşen bir video bu anlamda çok çarpıcıdır: Türkiye mülteci olan , biraz da Türkçe bilen 6-7 yaşında Suriyeli bir çocuk parkta oturduğu yerde oynarken 17-18 yaşındaki bir genç çocuğun arkasına geçip “uçak geliyor” diyerek çocuğu korkutması oyun parkında videoya alındığı gibi parktaki diğer insanlarda bu olaya en azından sessiz kalabilmiştir.

İnternetteki bilgi kirliliği Ekşi Sözlük'ü de içerecek biçimde çok hızlı yayıldığı gibi Ekşi Sözlük de diğer siteler gibi bilgi kirliliğinin kaynağı haline gelmiştir. İstenildiği kadar yasal düzenleme yapılsın internetteki bilgi kirliliğinin toplumsal olarak üretilen, paylaşılan ve aktarılan bilgi, bilinç düzeyi ile olduğu gerçeği her gün karşımızda durmaktadır.

Özellikle 2000'li yıllarda Türkiye'de toplumsal yarılmanın arttığı bilimsel bir çalışmaya gerek kalmayacak kadar açıktır. Bu yarılmaların din, mezhep, kültür, siyaset gibi pek çok alanları olduğu gibi merkezinde adeta ulusal-etnik kimlik alanı vardır.

Tezde ele alındığı gibi Hrant Dink ve Tahir Elçi konuları da Türkiye'deki kimliğe bağlı toplumsal yarılmanın da göstergelerinden birisidir. Türkiye'deki kimlik meselelerinin 200 yıla yakın çatışmalı, kanlı geçmişinin tüm izlerini Ekşi Sözlük'te Hrant Dink ve Tahir Elçi başlıklarında görmek, o başlıklarda yazarların üzerlerine yüklenecek bir sorumluluk değildir.

Ekşi Sözlük'teki Hrant Dink ve Tahir Elçi başlıklarında yazılanlar, Marx'ın ifadesi ile geçmiş ölü kuşakların ortaya çıkardığı geleneklerin bugün yaşayanların bilinçlerindeki çöküntüden başka bir şey değildir. Hrant Dink ve Tahir Elçi'nin hem onların insan olarak hayatlarının hem de Ekşi Sözlük'te onlar hakkında yazılanların sosyolojik anlamı tam da buradadır.

Ekşi Sözlük dört internet uygulamasını (wikiler, bloglar, tartışma forumları, sosyal medya) bir arada barındıran bir web sitesidir. Tezin sınırları bağlamında Ekşi Sözlük'ün, özellikle kamusal alana atfedilen çoğulluk, kamusal diyalog, söylemsel kamusal alan, katılımcılık özelliklerini içeren bir web sitesi olduğu söylenebilir. Ekşi Sözlük kamusal alana dair bu özelliklerini bilhassa tartışma forumları ve sosyal medya internet uygulamaları sayesinde edinmektedir. Tartışma forumu özelliği bir konunun süreç içinde nasıl ele alındığını gösterirken, sosyal medya özelliği daha çok bir olay, konu ile ilgili anlık ve gündelik tartışmaların dinamiklerinin daha net izlenmesine olanak sağlamaktadır.

Ekşi Sözlük'ün wiki ve blog özelliği kamusal alan bağlamında da etkilidir. Wiki ansiklopedik özelliği ile üretimi ve sunumu da kamusal alan niteliğinde olmasına rağmen, bloglar ise kamusal alana sunulmasına rağmen daha kişisel deneyimlerden oluşur. Bu bağlamda tartışma forumu ve sosyal medya özelliği sayesinde kamusal tartışmalara olanak sağladığından dolayı Ekşi Sözlük yazarlarının siteyi kendi düşüncelerini sunmak için daha çok tercih ettikleri söylenebilir. Tezin ele aldığı “Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıklarında “Yazar Tanımlı Gündem Entryleri”nin baskın olması ve yazarların başlıklarda daha çok konu ile ilgili tartışmalara dair yazmaları da Ekşi Sözlük'ün tartışma formu ve sosyal medya özelliğinin daha belirgin olmasının bir göstergesi olarak düşünülebilir.

İnternetin, Sennet'in ifade ettiği biçimde kamusal insanın çöküşünü durdurduğunu söylemek fazla iddialı olur; ancak internet sayesinde insanların geleneksel kitle iletişim araçları karşısındaki pasifliğinin tersine dönüp güçlü bir aktifliğe dönüştüğü kesinlikle söylenebilir. İnternetin ortaya çıkardığı aktifliğin bugün Manuel Castells'in tanımladığı gibi devrim içeren “isyan ve umut” biçiminde olup olmadığı da hâlâ tartışmaya açıktır.

Facebook, Twitter, Ekşi Sözlük gibi internet siteleri sayesinde Sennet'in ifadesi ile kamunun aktör ve seyircisi arasındaki ilişki iç içe geçecek biçimde Sennet'in tanımladığının tersine döndüğü söylenebilir. Kamusal aktörler Sennet'in tarifi

içindedir. Bununla birlikte internet sayesinde kamusal seyirciler Sennet'in tarifinin dışında olgulara, olaylara, onları değiştiremeye bile müdahale edebilecek, kendi tepkilerini kamusal alanda doğrudan ifade edebilecek konuma gelmiştir.

Bu bağlamda internetin ortaya çıkardığı yeni kamusal aktör-seyirci ilişkisinde Ekşi Sözlük hem üyelerine hem de sitenin takipçilerine kayda değer olanaklar sunmaktadır. Ekşi Sözlük üyeleri kullanıcı adı kullanarak, anonim denebilecek şekilde düşüncelerini aktarma olanağına sahip olurken, site takipçileri de sitede farklı düşünceleri bir arada takip edebilme olanağına sahiptir.

“Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıkları dikkate alındığında özellikle tartışma içeren başlıklar, kamuoyunun (*public opinion*) izlenmesinde kayda değer veriler sunmaktadır. Türkçeye kamuoyu olarak çevrilen *public opinion*'daki *opinion* düşünce, fikir anlamına gelir. Sanal dışında kamuoyu genel olarak anketlerle analiz edilmeye çalışılır. Ancak kamuoyu anketleri metodolojik olarak kapalı uçlu veya seçenekli sorular içerdiğinden ortaya çıkan sonuçlar soruyu cevaplayanın bir konudaki en son fikrini gösterir. En son fikrine dair açıklamayı içermez. Örneğin “Bugün seçim olsa hangi partiye oy verirsiniz?” gibi bir kamuoyu yoklamasında katılımcılar sadece oy verecekleri partiyi belirtir. Neden oy verdiğini açıklayamaz. Yapılan anketlerde katılımcıların fikirlerini belirlemek için sorular olsa da bu fikirler katılımcıların değil, araştırmayı yapanların formüle etmesi ile oluşur.

Ekşi Sözlük'te kamusal alanı ilgilendiren ve tartışma içeren başlıklar kamuoyunun fikirlerinin kaynağı, biçimi, sınırları vb. bakımından daha zengin veriler sunmaktadır. Ekşi Sözlük yazarlarının tüm kamuoyunu temsil etmeme gücü elbette dikkate alınması gereken bir konudur. Ancak “Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıklarında olduğu gibi içerik analizine bakıldığında yazarların kamuoyundaki tartışma sınırları içinde onların düşüncelerini gerekçeleri ile görme olanağı vardır.

“Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıkları içindeki ifade özgürlüğü tartışması Ekşi Sözlük kapsamını aşan bir noktadır. Bu başlıklarda yapılan tartışmaların bir kısmında yazarlar Hrant Dink ve Tahir Elçi'nin söylemlerini, özellikle Hrant Dink ve Tahir Elçi'nin söylemlerine taraf olan yazarların düşüncelerini ifade etme mecrası olarak Ekşi Sözlük'ü kullanmaları tartışma konusu etmiştir. Bu noktada ifade özgürlüğü tartışmaları bir web sitesi olarak Ekşi Sözlük ile sınırlı olmayıp Türkiye'deki ifade özgürlüğü tartışmalarının bir izdüşümü olarak kendisini göstermektedir.

Özellikle Tahir Elçi'nin CNN Türk'teki "PKK bir terör örgütü değildir" ifadesinin hem bir televizyonda hem de Ekşi Sözlük'te sarf edilmesi bu ifadenin karşıtlarınca doğrudan suç olarak tanımlanmıştır. Öyle ki Tahir Elçi'nin ifadesinin karşısında olan bazı yazarlar karşıt gördükleri diğer yazarlar hakkında suç duyurusunda bulunacaklarını dahi yazmışlardır.

"Hrant Dink" ve "Tahir Elçi" başlıklarında ifade özgürlüğü tartışmasında en kayda değer durum Hrant Dink ve Tahir Elçi'ye karşıt konumdaki yazarların devletin ifade özgürlüğü ile ilgili tutucu tavrını desteklemeleri ve hatta bu tavra gönüllü olarak yardımcı olmalarıdır. Bu gönüllülük bir yazarın veya entry'nin ya Ekşi Sözlük yönetimine veya devletin resmî organlarına şikâyet edilmesi veya şikâyet edilme tehdidi biçimindedir. İkinci bir durum da karşıt düşüncedeki yazarların birbirlerine hakaret başta olmak üzere nefret söylemlerini kullanmayı kendilerine verilen doğal bir hak olarak görmeleridir.

Ekşi Sözlük'te nefret söylemi ayrı bir çalışma konusudur. Ekşi Sözlük'te zaman içinde ortaya çıkan nefret söylemlerine karşı 2011 yılında "Ekşi Sözlük Nefret Söylemi Denetim Projesi" başlatılmıştır. Böyle bir proje olmasına rağmen herhangi bir somut sonuca ulaşmadan şu an bile varlığı devam edip etmediği bilinmeyen bir noktaya gelmiştir.

"Hrant Dink" ve "Tahir Elçi" başlıklarında nefret söylemi kendisini ayrı ayrı biçimlerde göstermiştir. Ekşi Sözlük'te hem Ermeni halkına hem de Hrant Dink'e karşı nefret söylemi içeren başlık ve entrylerin varlığına rağmen "Hrant Dink" başlığında nefret söylemi yok düzeydedir. "Tahir Elçi" başlığında ise nefret söylemi özellikle Tahir Elçi'nin "PKK bir terör örgütü değildir" ifadesini kullanmasının ardından yoğun biçimde yer almaktadır. Bu nefret söylemleri doğrudan Tahir Elçi'yi hedef almanın yanı sıra onun gibi düşünenleri ve Kürt halkını da içermektedir. Küfürden aşağılamaya kadar pek çok biçimde nefret söylemi içeren entry'ler ile ilgili en başta Ekşi Sözlük yönetimi hiç bir işlem uygulamamıştır.

"Hrant Dink" ve "Tahir Elçi" başlıklarında yer alan nefret söylemindeki ayrımında bu iki figürün temsil ettikleri ulusal kimliklerle onların bugünkü mevcut hallerinin belirgin etkisi vardır. Hrant Dink Ermeni ulus kimliğinin önemli bir temsilcisiydi. Ermeni sorununun 100 yıllık geçmişine rağmen bugün güncel yaşamları etkileyen boyutunun olmaması Hrant Dink şahsında, onun başlığı altında egemen ulus-kimliğe yaslanarak nefret söylemi üretilmemiş gözükmemektedir. Bunun yerine 100 yıllık bir

geçmiş olan sürece dair sınırlarını belirgin biçimde koruyan ama karşısındakinin de etki gücünün özellikle gündelik yaşamda düşük düzeyde olduğunu bilerek ona söylem hakkı bahşeden bir üst dil hâkimdir.

Tahir Elçi’de ise durum tam tersidir. Kürt sorununun da 100 yılı aşan bir geçmişi olmasına rağmen özellikle PKK’nın varlığı ile siyasal ve kültürel olarak son 40 yılda, gündelik yaşamları yaşam ve ölüm ekseninde de etkileyecek güce hâlâ sahip olmasından dolayı “Tahir Elçi” başlığındaki nefret söylemi yoğun ve güçlüdür. PKK olsun olmasın, Kürt halkı ve onun siyasi hakları, mücadelesi ile ilgili resmî devlet söylemi dışındaki herhangi bir düşüncenin egemen ulusal-kimlik ekseninde düşmanca kabul edildiği söylenebilir.

“Hrant Dink” başlığında hem Hrant Dink hem de Ermeni sorunu gündelik yaşamdaki etki düzeyine göre yazarlarca bir tartışma konusu gibi ele alınırken, “Tahir Elçi” başlığında hem Tahir Elçi hem de Kürt sorununun bir savaş konusu olarak ele alındığı gözükmemektedir.

Kimlik konusu kamusal alan ile iç içe geçen tartışmaları da içermesine rağmen belirli noktalarda kendine has ayrı verileri içermektedir. Ekşi Sözlük’te yazarlar kullanıcı adı kullanarak anonim kimlikleri ile yer almaktadır. Her ne kadar teknik olarak her yazarın Ekşi Sözlük’e bağlandıkları IP (internet protokol) numaraları bulunmakla birlikte, IP’lere yasal bir zorunluluk olmadıkça ulaşmak mümkün değildir. Yazarlar kendi iradeleri ile veya bir başka yazar tarafından kimliklerini açıklanmadıkları sürece Ekşi Sözlük’te anonim olarak yer alırlar.

Ekşi Sözlük’te anonim kimlikle yer almak her şeyden önce düşüncelerini daha serbest ifade etmenin aracıdır. Yazarlar anonimlik sayesinde gerçek kimliklerine karşı koruma inşa etmeden sitede yazabilir. Ekşi Sözlük’te anonimlik kendisini özellikle kamusal alan bağlamında ifade özgürlüğünün önünü açan bir özellik olarak göstermektedir.

“Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıkları ekseninde yapılan kimlik tartışmalarının, gerçek kamusal alanda yapılan kimlik tartışmalarının sanal olarak internet ortamında yapılması dışında özel bir işlevi gözükmemektedir. Ancak ulusal kimlik tartışmalarına katılan yazarların anonim kimlikleri başta ifşa olmak üzere ciddi biçimde zedelenmektedir. Türk ulusal kimliği ile tartışmalarda yer alanlar doğrudan açık kimliklerini açıklamaları da gerçek kimliklerinin ortaya çıkabilecek

olmasından çekinmedikleri; bunun tersine Ermeni-Kürt olmasa bile bu ulusal kimliklerle ilgili tartışmalarda egemen ulusal kimlik dışında durduklarını ifade edenlerin, düşüncelerini aktaranların diğer yazarlarca anonim kimlikleri dahi bir tehdit olarak algılanmakta, hatta Ekşi Sözlük yönetiminden bu yazarların üyeliklerinin iptali talep edilebilmektedir.

“Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıklarındaki ulusal kimlik tartışmalarında ise Türk egemen ulusal kimliği ekseninde yazılan entrylerin en belirgin özelliği devletin resmî söylemleri sınırları içerisinde olmalarıdır. Yazarların entrylerinde hem egemen ulusal kimlik hem de diğer ulusal kimliklere dair devletin resmî söylemleri neredeyse tartışmasız kabul edilmiş olarak yer almaktadır. Bu entrylerde egemen ve diğer ulusal kimliklere dair devletin resmî söylemindeki değişimler kendisini gösterse de (örneğin Güneş-Dil Teorisi bugün nasıl devlet resmî söylemi değilse yazarlarca da savunulmamaktadır) kimliğe dair değişimlerde belirleyici olan devletin söylemidir. Devletin resmi söylemlerindeki iç çelişkiler Türk egemen ulusal kimlik taraflarınca gündeme getirilse de (örneğin AKP’nin Kürt Açılımı süreci) yazarlar bu çelişkiden daha demokratik söylemler üretmek yerine devletin daha muhafazakâr resmî söylemlerini öne çıkarmaktadır.

Türk egemen ulus kimliği ve diğer ulusal kimlikler dışındaki yazarlar entrylerinde ele aldıkları konuları devlet söylemi karşısında çeşitli politik ve kültürel tartışmaları içerecek biçimde ele almaktadır. Bu yazarlar her şeyden önce sadece ulusal değil, herhangi bir mutlak bir egemen kimlik olamayacağı argümanını temel almaktadır. Bu yazarlar konunun hem tartışmasında hem de genel düzeyinde daha demokratik talepler ve düşünceler ileri sürmektedir.

Kimlik ile ilgili ikinci bir tartışma konusu da şiddettir. Ermeni kimliği tartışmalarında 1915 süreci ve 80’lerdeki ASALA saldırıları; Kürt kimliği tartışmalarında 1920-30’lardaki Kürt isyanları ve özellikle PKK temel tartışma konusudur.

Türk egemen ulus-kimlik taraftarları egemen olmayan ulus-kimliğin ürettiği herhangi bir şiddet girişimini devletin, ülkenin, milletin birliğine doğrudan düşmanca bir saldırı olarak tanımlamaktadır. Buna karşılık devletin ortaya koyduğu şiddet, bazıları kabul edilemez ya da gereğinden fazla olduğu dile getirilse de, egemen bir ulus-devletin kendisini koruması adına meşru olarak kabul edilmektedir.

Türk egemen ulus-kimlik düşüncesi dışında olanlar ise şiddet konusunda devletin şiddetindeki sınırsızlığı, hukuksuzlukları öne çıkarırken egemen olmayan ulusların ortaya çıkardığı şiddetin kaynağı olarak genel olarak ya egemen ulusun şiddetine karşı çıkış olarak ya da kesin bir şiddet karşıtlığı olarak ele alırlar.

Türk egemen ulus-kimlik taraftarı yazarlar özellikle diğer kimliklere bağlı şiddeti tartışmaya açarken, karşıt düşünceli yazarlar hem egemen ulusal kimliğin hem de diğer kimliklerin ortaya çıkardığı şiddeti, bu bağlamda genel olarak şiddeti tartışmaya açma eğilimindeler.

“Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıklarını temel alarak kamusal alan ve kimlik tartışmaları, Ekşi Sözlük’ün mottosu olan “Kutsal Bilgi Kaynağı” bağlamında da ele alınabilir. “Kutsal Bilgi Kaynağı” mottosu oksimorondur. Motto internet çağında kesin bir bilgi olamayacağına gönderme yapar. “Kutsal Bilgi Kaynağı” mottosu Ekşi Sözlük’ün eğlence amaçlı bir web sitesi olduğuna da gönderme yapmasına rağmen entry içeriklerinin bilgi bakımından analizi daha farklı ve gerçekçi sonuçlara götürmektedir.

Bilgi kelimesi Türkçe’de tam karşılığı tartışmalı bir terimdir. Haber, malumat anlamındaki *information* terimi de bilimsel bilgi anlamındaki *knowledge* terimi de Türkçeye bilgi olarak çevrilir. Bununla birlikte felsefi olarak bilgi terimi nitelikleri bakımından birbirinden ayrılan iki Yunanca terim, *doxa* ve *episteme*, ile ilişkilendirilerek tanımlanır.

Doxa, Platon’da “... inanç, sanı ya da kanaat ile *neosis* [akla, fikre dayalı], yani gerçek sezgisel bilgi arasında kalan *diskürsif* [söylemsel] bilgi...” olarak tanımlanırken Aristoteles’te “... kavramlar arasındaki farkları yakalayan, bu farkların birleşimlerde ve ilişkilerde görülebilen entelektüel faaliyet...” olarak tanımlanır. *Episteme* ise “... sanı, kanaat ya da inanç anlamına gelen *doxadan* farklı olarak, doğru bilgi, bilimsel ya da sistematik bilgi...” olarak tanımlanır.

Episteme olarak bilimsel bilgi aynı zamanda bilimsel metodoloji ile üretilen bilgi türüdür. Aristoteles’in “entelektüel bir faaliyet” olarak tanımladığı *doxa* ise bu bağlamda bilimsel bir metodolojisi olmayan, temelde “inanç, sanı, kanaat” gibi bireysel ve toplumsal paylaşımları, ortak fikirleri içeren söyleme dayalı bilgi türüdür.

Bu bağlamda Ekşi Sözlük’teki “Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlığındaki tartışmalarda yazarların hemen hiçbiri tartışma konuları ile ilgili bilimsel bilgiyi

paylaşmamışlar, entrylerinde kullanmamışlardır. Hrant Dink ve Tahir Elçi ile ilgili olan bazı imza kampanyalarında bilim insanlarının imzaları paylaşılmış olmakla birlikte imza kampanyaları da politiktir.

“Hrant Dink” ve “Tahir Elçi” başlıklarında yer alan tartışmalardaki temel bilgi biçiminin *doxa* olduğu söylenebilir. Yazarlar tartışmaların hangi tarafında olurlarsa olsunlar kişisel fikir, bilgi anlamında sundukları argümanlar tartışma konuları ile ilgili toplumsal inanç, sanı ve kanaat paylaşımı içindedirler. Yazarların *doxa* kaynakları devlet söyleminden kişisel deneyimlerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Bu iki başlıktaki tartışmalarda kullanılan *doxa* bilgi türünün episteme bağlamında bilimsel bilgi ile ilgili bir astlık-üstlük ilişkisi elbette kurulamaz. Ne *doxa epistemeye* karşı üstündür ne de *episteme doxaya* karşı. Buna karşılık tartışmalardaki *doxa* bilgisinin kaynakları bakımından bir karşılaştırma yapılabilir ancak.

Türk egemen ulus-kimlik tarafında yer alanların *doxa* kaynağı ve ilişkilendirmelerine bakıldığında bu bilginin düzeyi, seviyesi, devlet gibi egemen bir kurumla ilişkisi vb. nedenlerle ifade özgürlüğü kısıtlama ve nefret söylemi üretme potansiyelinin daha belirgin ve baskın olduğu söylenebilir. Egemen ulus-kimlik dışında kalan tarafın *doxa* bilgisinin egemen ulus-kimliğe göre daha çeşitli, tartışmaları somut bir sonuca ulaştırmaya daha açık, bu bağlamda da daha demokratik sınırlar içinde kaldığı söylenebilir.

Ekşi Sözlük nihayetinde toplumda var olan pek çok olgunun, olayın kaynağı değil, yansıtıcısı bir web sitesidir. Ekşi Sözlük’ün negatif anlamda değiştiğini ifade edenlerin sayısı son yıllarda kayda değer biçimde artmıştır. Bunda Ekşi Sözlük’ün kendi iç işleyişindeki temel değişikliklerin de büyük payı vardır. Ancak Ekşi Sözlük’te kendisini gösteren negatif durumların sorumlusunun Ekşi Sözlük olduğunu iddia etmek her şeyden önce Web 2.0’ın kullanıcı tarafından oluşturulan içerik özelliğini ıskalamak anlamına gelir. Genelleme riskine rağmen Web 2.0’ı kullanıcı “ne için kullanıyorsa odur” biçiminde tanımlanabilir. Böyle bir tanım elbette Web 2.0 uygulamalarının internette ortaya çıkarılan, üretilen içeriklerden tamamen sorumsuz olduğu anlamına gelmez. Ki pek çok Web 2.0 uygulaması, sitesi olumsuz içeriklerin üretilmesinde, en azından kendi sorumluluğunu hukuken koruma eğilimindedir. Ancak içerik üreticileri olan kullanıcılar içinse böyle bir sorumluluk

hali toplumsal ve bireysel durumlar tarafından belirlenir. Ekşi Sözlük de bunun kayda değer örneklerinden biridir.

Tezin sınırları ekseninde yeniden ifade etmek gerekirse Ekşi Sözlük Türkiye'deki geniş anlamıyla kimlik, özel anlamıyla egemen olan-olmayan milli kimlikler ile ilgili toplumsal veçheleri, görünümüleri yazarların hem bireyselliğinde hem de toplumsallığında ortaya çıkmasına vesile olan bir web sitesidir. Bu nedenle Ekşi Sözlük'te milliyetçilik ekseninde görülen her durumun toplumda ve bireylerde gerçek bir karşılığı vardır. Tez bu bağlamda milli kimlik, ötekilerin kimliğine dair gerçekliklerin Ekşi Sözlük'teki görünümelerini tartışmaya çalışmıştır.

Ekşi Sözlük ulaştığı popülerlik düzeyine rağmen karşılaştırılınca sosyal bilimlerin farklı disiplinlerince tatmin edici düzeyde bir araştırma konusu olamamıştır. Bu eksiklikte Ekşi Sözlük ile ilgili metodolojik zorlukların etkisi yadsınamaz. Ekşi Sözlük yayına başladığı 20 yıllık zaman zarfında pek çok değişime uğramıştır. Bu değişimin bir yanında internetin Türkiye'de ulaştığı gelişim ve değişim; diğer yanında da Türkiye'nin (ve aslında dünyanın) yaşadığı değişimler vardır. Ekşi Sözlük'te ortaya çıkan olumlu-olumsuz her türlü durum esas olarak Ekşi Sözlük'ün bir web sitesi olarak ürettiği durumlar değildir. Ekşi Sözlük tam da kullanıcılar tarafından oluşturulan Web 2.0 teknolojilerine, uygulamalarına uygun olarak kullanıcıların da gerçek toplumsal ilişkilerinin, algılarının yansıdığı, görünür kılındığı bir mecradır. Hakkında yapılan akademik çalışmaların azlığına baktığımızda Ekşi Sözlük'ün hak ettiği ilgiyi henüz görmediği gibi, ortaya çıkaracağı sonuçlar bakımından da akademik çalışma potansiyellerinin henüz başında olduğu rahatlıkla söylenebilir.

KAYNAKLAR

“12 Aralık 2017 Richard Moore’un Veda Konuşması”, *Ekşi Sözlük*,

<https://eksisozluk.com/entry/72764375>, Son Erişim: 11 Şubat 2018

“6 Aralık 2016 Dinamo Kiev Beşiktaş Maçı”, *Ekşi Sözlük*,

<https://eksisozluk.com/entry/64281031>, Son Erişim: 11 Şubat 2018

“aaaaaaaaaaaaaaaaaaaaa”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/entry/1060824>,

Son Erişim: 11 Şubat 2018

Adler, Patricia A. , Adler, Peter, “Identity, Deviant,” *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, Ed. George Ritzer, 2207-2210, Malden, Blackwell Publishing, 2007

Akçam, Taner, “Türk Ulusal Kimlik Üzerine Bazı Tezler”, *Modern Türkiye’de Siyasi*

Düşünce: Milliyetçilik, 53-62, İstanbul, İletişim, 2008

Akçura, Yusuf , *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1976

“AKP MKYK Üyesi: Yeni Bir Devlet Kuruyoruz, Kurucusu Erdoğan”,

<http://www.diken.com.tr/akp-mkyk-uyesi-yeni-bir-devlet-kuruyoruz-kurucusu-erdogan/> Son Erişim: 30 Ocak 2018

Aktar, Ayhan, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İstanbul, İletişim, 2001

Aktar, Cengiz ,“Osmanlı Kozmopolitizminden Avrupa Kozmopolitizmine Giden

Yolda Ulus Parantezi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, 77-80, (İstanbul, İletişim, 2008),

- Algan, T. Cengiz, Şensever , F. Levent, *Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 yıl, 10 Örnek*, İstanbul, Sosyal Değişim Derneğın, 2010
- Anderson, Benedict ,*Hayali Cemaatler*, İstanbul, Metis Yayınları, 1995
- Anderson, Paul, “What is Web 2.0? Ideas, Technologies And Implications For Educations”, *JISC, Tecnology And Standarts Watch*, 2007,
http://www.ictliteracy.info/rf.pdf/Web2.0_research.pdf, Son Erişim: 31 Ocak 2018
- Andreessen, Marc , “Mosaic: The First Global Web Browser”, 1993,
https://www.livinginternet.com/w/wi_mosaic.htm, Son Erişim: 31 Ocak 2018
- Arendt, Hannah , *İnsanlık Durumu*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994
- Arendt, Hannah , *Şiddet Üzerine*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997
- Arslan, Zühtü , “Giriş”, *ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü*, Ed. Zühtü Arslan, 3-44, Ankara, Liberal Düş, 2003
- Aslan, Şükrü , “Millet ve İskân: Çokluktan Tekliğe ve Hariciyeden Dahiliyeye Erken Cumhuriyet Dönemi Deneyimleri”, *Tarih, Sınıf ve Kentler*, Der: Besime Şen, Ali Ekber Doğan, Ankara, Dipnot Yayınları, 2010.
- Aslantaş-Toktaş, Selma vd., *Türkiye’de Dijital Gözetim*, İstanbul, Alternatif Bilişim Derneği, 2012
- Ataman, Hakan , “Nefret Suçlarının Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinde Ele Almak: Etik, Sosyo-Politik ve Bir İnsan Hakları Problemi olarak Nefret Suçları”, *Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar*, Ed. Mahmut Çınar, İstanbul, Hrant Dink Vakfı, 2013
- Atatürk, Mustafa Kemal , *Medeni Bilgiler: Türk Milletinin El Kitabı*, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2010
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,

<http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf>

Aydın, Öykü Didem , “Ceza Hukuku’nun Çağdaş İlkeleri ve Avrupa Birliği Kriterleri

Açısından Türk Ceza Kanunu” , *TTB Dergisi*, Sayı: 53, 2004, 63-104

Aydın, Suavi, “İki İttihat ve Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin, 117-128, İstanbul, İletişim, 2009

Aygül, Eser ,“Facebook’ta Nefret Söyleminin Üretilmesi ve Dolaşıma Sokulması”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, İstanbul, Kalkedon, 2010

Aygül, Eser, “Facebook’ta Nefret Söyleminin Üretilmesi Ve Dolaşıma Sokulması”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, Haz: Tuğrul Çomu, 95-140, İstanbul, Kalkedon, 2010

Ayşe Kaymak, “Yeni Medyada Nefret Söyleminin Hukuksal Boyutu”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, İstanbul, Kalkedon, 2010, 253-284

Aytürk, İlker , *Post-post-Kemalizm: Yeni Bir Paradigmayı Beklerken*, için

[https://www.academia.edu/15351522/Post-Post-](https://www.academia.edu/15351522/Post-Post-Kemalizm_Yeni_Bir_Paradigmayı_Beklerken)

[Kemalizm_Yeni_Bir_Paradigmayı_Beklerken](https://www.academia.edu/15351522/Post-Post-Kemalizm_Yeni_Bir_Paradigmayı_Beklerken), Son Erişim: 30 Ocak 2018.

Bacak, Gökşen, Beşeri, Tina , “Çizge Kuramına Genel Bir Bakış”, *Matematik*

Dünyası Dergisi, 2002, 13-18,

http://www.matematikdunyasi.org/arsiv/PDF_eskisayilar/2002_4_13_18_CIZGE.pdf, *Bakış / Ege Academic Review*, 8 (1), 2008, 205-213, Son Erişim: 31 Ocak 2018

Balibar, Étienne, “ İrkçılık ve Milliyetçilik”, *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, Ed.

Balibar, Étienne, Immanuel Wallerstein, 50-90, İstanbul, Metis Yayınları, 2000

“Birleşmiş Milletler”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/entry/150438>,

Son Erişim: 11 Şubat 2018

“Bitcoin”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/entry/23808657>,

Son Erişim: 11 Şubat 2018

Başaran, Funda, “İnternetin Merkezi Neresi”, *Gazete Duvar*, 29-11.2017,

<https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/11/29/internetin-merkezi-neresi/>, Son Erişim: 31 Ocak 2018

Bauman, Zygmund , *Sosyolojik Düşünmek*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016

Bauman, Zygmund, *Yasa Koyucular ve Yorumcular*, İstanbul, Metis Yayınları, 1996

Bauman, Zygmund, Lyon, David, *Akışkan Gözetim*, İstanbul, Ayrıntı, 2013

Benhabib, Seyla, *Situating The Self: Gender, Community and Postmodernism in Contemporary Ethics*, Cambridge, Polity Press, 2007

Berghel, Hal “Who Won The Mosaic War”, *Magazine Communications of The ACM*, Vol.41, No.10, 1998, 13-16

Bergman, Michael K , “The Deep Web: Surfacing Hidden Value”, *The Journal of Electronic Publishing*, Volume: 7, Issue:1, <https://quod.lib.umich.edu/j/jep/3336451.0007.104?view=text;rgn=main>, Son Erişim: 31 Ocak 2018

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul, YKY Yayınları, 2008

Bernays, Edward L., *Crystallizing Public Opinion*, New York, Liveright Publishing Corporation, 1961

Berners-Lee, Tim, “Foreword”, *Spinnig The Semantic Web*, Ed. Diter Fensel vd., xii-xvi, Cambridge, MIT Press, 2005

Berners-Lee, Tim , *Weaving The Web: The Original Design and Ultimate Destiny of The World Wide Web*, New York, HarperBusiness, 2000

Berry, David, *Copy, Rip, Burn: The Politics of CopyLeft and Open Source*, London, Pluto Press, 2008

Beşikçi, İsmail , *Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, İstanbul,

Alan Yayıncılık, 1990

Beşikçi, İsmail , *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, İstanbul, Belge Yayınları, 1990

Beşikçi, İsmail “Resmi Tarih: Kürt Sorununda Temel Sorunlar”, Ed. İsmail Beşikçi, 403-451, ?, Özgür Üniversite, 2009

Beşikçi, İsmail, *Türk Tarih Tezi ve Kürt Sorunu*, Stockholm, Dengê Komal, 1986

Beydoğan, T. Ayhan ,*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türk Hukukunda Siyasî İfade Hürriyeti*, Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu, 2003

Bidgoli, Hossein, “Computer Literacy”, *The Internet Encyclopedia* Vol-1, Ed.

Bidgoli, Hossein, 229-241, (New Jersey, John Wiley & Sons Inc., 2004)

Bilgin, Nuri, *Kimlik İnşası*, İzmir, Aşina Kitapları, 2007

Billig, Michael, *Banal Milliyetçilik*, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2002

Binark, Mutlu , “Nefret Söylemin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, 11-54, İstanbul, Kalkedon, 2010

Binark, Mutlu , “Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, Haz: Tuğrul Çomu, 11-94, İstanbul, Kalkedon, 2010

“BITNET”, *Wikipedia* <http://en.wikipedia.org/wiki/BITNET>,

Son Erişim: 30 Ocak 2018

“Blog”, *Webopedia*, <http://www.webopedia.com/TERM/b/blog.html>,

Son Erişim: 31 Ocak 2018

“Blog”, *Wikipedia*, <https://en.wikipedia.org/wiki/Blog>,

Son Erişim: 31 Ocak 2018

Bora, Tanıl , *Cereyanlar*, İstanbul, İletişim, 2017

Bozarslan, Hamit “Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-200)”, *Modern*

Türkiye’de Siyasî Düşünce: Milliyetçilik, 841-870, İstanbul, İletişim, 2008

Bozarslan, Hamit “Türkiye’de Siyasî Şiddetin Fikrî Kaynakları”, *Modern Türkiye’de*

- Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, 370-385, İstanbul, İletişim, 2009
- “Browser Market Share”, *Net Market Share*, <http://www.netmarketshare.com>,
Son Erişim: 11 Şubat 2018.
- Butsch, Richard, “Introduction: How Are Media Public Spheres?”, *Media And Public Spheres*, Ed. Richard Butsch, 1-14, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2007
- Canetti, Elais, *Kitle ve İktidar*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998
- Carolyn C. Morf, Mischel, “The Self as a Psycho-Social Dynamic Processing System”, *Handbook Of Self And Identity*, Ed. Mark R. Leary, June Price Tangney, 21-49, New York-London, The Guilford Press, 2012
- Caruzzi, Paul E. , *A History of Modern Computing*, Cambridge, The MIT Press, 2003
- Castells, Manuel , *Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür, Cilt: 1*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008
- Castells, Manuel , *Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür, Cilt: 3*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2008
- Castells, Manuel, *Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür, Cilt: 2*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2008
- Castells, Manuel, *İsyan ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2012
- Cavanagh, Allison , *Sociology In The Age Of The Internet*, Berkshire, Open Universty Press, 2007
- Cevizci, Ahmet *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, Paradigma, 1999
- Chalfaouat, Abderrahim , “Fas’ta İnternet ve Demokrasi: İmkanlar ve Zorluklar”, *Sosyal Medya Devrimi*, Haz. Barış Çoban, 59-76, İstanbul, Su Yayınları, 2014

Coleman, E. Gabriella , *Coding Freedom: The Ethics and Aesthetics of Hacking*, New

Jersey, Princeton University Press, 2013

“Computer simulating 13-year-old boy becomes First To Pass Turing Test”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/technology/2014/jun/08/super-computer-simulates-13-year-old-boy-passes-turing-test>, Son Erişim: 11 Şubat 2018

Curran, James , “ReThinking The Media As A Public Sphere, *Communication and Citizens: Journalism And The Public Sphere*, Ed. Peter Dahlgren ve Colin Sparks, 27-56, London-New York, Routledge, 1993

Curran, James , *Media and Power*, London-New York, Routledge , 2002

Çelebi, Aykut, “Kamusal Alan ve Sivil Toplum: Siyasal Bir Değerlendirme”, *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek, 265-312, İstanbul, Hil Yayınları, 2015

Çetinoğlu, Sait , “İttihat ve Terakki’den Kemalizme Jön Türklerin İki Dönemi – İki Yüzü”, *Resmi Tarih Tartışmaları-3*, Ed. Fikret Başkaya, Sait Çetinoğlu, 45-96, ?, Özgür Üniversite, 2007

Çevikel, Tolga , *Web 2.0, Bloglar ve Gazetecilik: Türkçe Politik Blogların Profesyonel Medya ve Gazetecilikle İlişkisi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010

Çoban, Barış, “Sosyal Medya Devrimi”, *Sosyal Medya Devrimi*, Haz. Barış Çoban, 9-21, İstanbul, Su Yayınları, 2014

Çobanoğlu, Bülent, *Bulanık Mantık ve Bulanık Küme Teorisi*, <https://cobanoglu.wikispaces.com/file/view/bulanikmantik.pdf> , Son Erişim: 24 Ocak 2018

Dacheux, Éric, “Kamusal Alan: Demokrasinin Anahtar Bir Kavramı”, *Kamusal Alan*,

Ed. Éric Dacheux, 13-27, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012

“Data”, *Online Etymology Dictionary* , <https://www.etymonline.com/search?q=data>,

Son Erişim Tarihi: 11 şubat 2018

Dean, David, vd. *Türkiye Online: Türkiye İnternet Ekonomisi Raporu*, The Boston Consulting Group, 2013,

<https://www.slideshare.net/lasercontrolok1/trkiye-nternet-ekonomis-raporu>,

Son Erişim: 31 Ocak 2018

Delanty, Gerard , “Public Sphere”, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, Ed.

George Ritzer, 3721-3722, Malden, Blackwell Publishing, 2007

“Deep Blue defeats Garry Kasparov in chess match”, *History*,

<http://www.history.com/this-day-in-history/deep-blue-defeats-garry-kasparov-in-chess-match> , Son Erişim: 30 Ocak 2018

Dink, Hrant , “Yeni Çağ Gazetesi: Hoş Gelişler Ola”, *Birgün Gazetesi*, 11 Ekim 2004,

Dink, Hrant, “Ermeni’nin ‘Türk’ü”, *Agos*, 24 Ocak 2004, Sayı 408,

<http://turquieeuropeenne.eu/ermeni-kimligi-uzerine.html>,

Son Erişim: 11 şubat 2018

DiNucci, Darey, , “Fragmented Future”, *Print*, 1999, 32-(221-222),

http://darcy.com/fragmented_future.pdf, Son Erişim: 31 Ocak 2018

Dirini, İlden , “Okur Yorumlarıyla Yeniden Yeniden Üretilen Nefret Söylemi”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, Haz: Tuğrul Çomu, 55-94, İstanbul, Kalkedon, 2010

Dijk, Teun Van , “Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım”, *Söylem ve İdeoloji*,

Ed: Barış Çoban, 14-112, İstanbul, Su Yayınları, 2003

Dobbins, James vd, *The Beginner’s Guide to Nation-Building*, Santa Monica, RAND,

2007https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2007/RAND_MG557.pdf, Son Erişim: 30 Ocak 2018

Doğru, Burak , “Sanal Nefret Pratikleri: İnternet’te Nefret Söylemi ve Karşı

Örgütlenmeler”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, Haz: Tuğrul Çomu, 223-252,

İstanbul, Kalkedon, 2010

Doğu, Burak “Sanal Nefret Pratikleri: İnternet’te Nefret Söylemi ve Karşı

Örgütlenmeler”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, 223-252, İstanbul, Kalkedon, 2010

Dunbar, Robin , *Şu Hayatta Kaç Arkadaş Lazım: Dunbar Sayısı ve Diğer Evrimsel*

Acayıplıklar, İstanbul, NTV Yayınları, 2011

Durcker, Peter F. , “Bilgi Devriminin Ötesinde”, *Sosyoloji: Başlangıç Okumaları*,

Ed: Anthony Giddens, (İstanbul, Say Yayınları, 2009), 66-70

Durgun, Şenol , *Ulus İnşası ve Milliyetçilik*, Ankara, A Kitap, 2014

“Ekşi Sözlük Hakkında Merak Edilenler”, *Webrazzi*,

<http://www.webrazzi.com/2010/09/14/eksi-sozluk-infografik/>,

Son Erişim: 11 Şubat 2018-02-11

“Ekşi Sözlük İstatistikleri”, *Eksistast*,

<http://www.eksistats.com/index.php?page=entry&list=gun>,

Son Erişim: 4 Nisan 2015

“Ekşi Sözlük İşığı”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/entry/47852981>,

Son Erişim: 11 Şubat 2018

“Ekşi Sözlük Klonu”, *Ekşi Sözlük*, [https://eksisozluk.com/eksi-sozluk-klonu--](https://eksisozluk.com/eksi-sozluk-klonu--644169?nr=true&rf=eksi%20sozluk%20klonu)

[644169?nr=true&rf=eksi%20sozluk%20klonu](https://eksisozluk.com/eksi-sozluk-klonu--644169?nr=true&rf=eksi%20sozluk%20klonu), Son Erişim: 11 Şubat 2018

“Ekşi Sözlük Kullanıcı Sözleşmesi”, *Ekşi Sözlük*, [https://eksisozluk.com/eksi-sozluk-](https://eksisozluk.com/eksi-sozluk-kullanici-sozlesmesi--2602660)

[kullanici-sozlesmesi--2602660](https://eksisozluk.com/eksi-sozluk-kullanici-sozlesmesi--2602660), Son Erişim: 11 Şubat 2018

“Ekşi Sözlük Kullanım Koşulları”, *Ekşi Sözlük*,

<https://eksisozluk.com/entry/19784395>, Son Erişim: 11 Şubat 2018

“Ekşi Sözlük Kurumsal İletişim Hesabı”, *Ekşi Sözlük*,

<https://eksisozluk.com/eksi-sozluk-kurumsal-iletisim-hesabi--2630230>,

Son Erişim: 11 şubat 2018

“Ekşi Sözlük Moderasyonu”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/entry/30029153> ,

Son Erişim: 11 şubat 2018

“Ekşi Sözlük Nefret Söylemi Denetim Projesi”, *Ekşi Sözlük*,

<https://eksisozluk.com/eksi-sozluk-nefret-soylemi-denetim-projesi--2875131>

, Son Erişim: 11 şubat 2018

“Ekşi Sözlük Para Bastı, Microsoft’u Bıraktı”,

<http://www.milliyet.com.tr/Ekonomi/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1167011>, Son Erişim: 11 şubat 2018

“Ekşi Sözlük ticari sicil bilgileri”,

<https://docs.google.com/file/d/0B94TVsHMYCyZMIZhYUp4MkFOMVE/edit?pli=1>, Son Erişim: 11 şubat 2018

“Ekşi Sözlük Yazarlarının Reklam Gelirinden Pay Alması”, *Ekşi Sözlük*,

<https://eksisozluk.com/sozluk-yazarlarinin-reklam-gelirinden-pay-almasi--2497087>, Son Erişim: 11 şubat 2018

“Ekşi Sözlük’ün Kuruluş Hikayesini Biliyor Musunuz?”, *E Tohum*,

<http://www.etohum.com/eksisozlukun-kurulus-hikayesini-biliyor-musunuz>,

Son Erişim: 11 şubat 2018

“Ekşi Sözlük’ün Savcılığa Yazar Bilgilerini Vermesi”, *Ekşi Sözlük*,

<https://eksisozluk.com/eksi-sozlukun-savciliga-yazar-bilgilerini-vermesi--2881938?p=1>, Son Erişim: 11 şubat 2018

Elliot, Jim , “IDM Mainframes, 45+ Years of Evolutaion”, IBM Copration, 2010,

<http://www.vm.ibm.com/devpages/jelliott/pdfs/zhistory.pdf>,

Son Erişim: 31 Ocak 2018

“Emin Çölajani”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/entry/3182113>,

Son Erişim: 11 şubat 2018

Erdem, Burcu Kaya, “Yeni Dünya Düzeni’nin Rizomları: Araplar ve Sosyal Medya”,

Hepimiz Globaliz, Hepimiz Yereliz, Ed. Edibe Sözen, 165-187, İstanbul, Alfa, 2012

“Erdoğan: Afedersin Ermeni Diyen Çok Oldu”

<https://m.bianet.org/bianet/toplum/157616-erdogan-afedersin-ermeni-diyen-oldu> ,Son Erişim: 20 Ocak 2018

Erdoğan, Mustafa, “Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif”, *Bileral Düşünce*, Sayı: 24, Ankara, Güz 2001, 8-13

Eric S., Raymond, , “Hacker'lığın Kısa Tarihçesi”, Çev: Deniz Akkuş, 2002, <http://www.belgeler.org/howto/hacker-history.html>,

Son Erişim: 30 Ocak 2018

“Facebook Skandalı 87 Milyon Kullanıcıyı Etkiledi”, BBC, 4 Nisan 2018, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43649116>,

Son erişim: 10 Nisan 2018

Featherstone, Mike , *Undoing Culture; Globalization, Postmodernisim and Identity*, London, Sage, 2000

Ferree, Myra Marx vd. , “Four Models of The Public Sphere in Modern Democracies”, *Theory And Society*, Vol. 31, No:3, Jun., 2002, 298-324

Forum Tr Üniversiteler Sayfası, <https://www.frmtr.com/universiteler/> ,

Son Erişim: 31 Ocak 2018

Forum Tr Web Sitesi, www.frmtr.com

Forum Tr Zayıflama Diyeti Sayfası, <https://www.frmtr.com/zayiflama-diyet/> ,

Son Erişim: 31 Ocak 2018

Foucault, Michel , *Söylemin Düzeni*, İstanbul, Hil Yayınları, 1987

Foucault, Michel , *Toplumu Savunmak Gerekir*, İstanbul, YKY Yayınları, 1997,38

Fraser, Nancy , *Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Var Olan*

- Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı, *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek, 103-132, İstanbul, Hil Yayın, 2015
- Gaiser, Ted J., Schrener, Anthony E. , *A Guide To Conducting: Online Research*, London, SAGE,2009
- Gerhards , Jürgen, Schäfer, Mike S. , “Is The İnternet A Better Public Sphere? Comparing Old And New Media In The US and Germany”, *New Media / Society*,, XX(X), (2009), 1-18
- Giddens, Anthony , *Sosyoloji*, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008
- Gidişoğlu, Sercan, Rızvanoğlu, Kerem, “İnternette Türk Milliyetçiliği: Türk Milliyetçisi Siteler Ve Ağ Yapısı Üzerine Bir Analiz”, *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları*, Der. Yasemin İnceoğlu, 223-246, İstanbul, Ayrıntı, 2012
- Gilmor, Dan , *We The Media*, Sebastopol, O'Reilly Media, 2004
- Ginneken, Jaap van , *Collective Behavior and Public Opinion*, London, LEA, 2003
- Gökçe, Orhan, “Kamuoyu Kavramının Anlam ve Kapsamı”, *Kuyu Dergisi*, S:14, 1996, 211-227
- Göregenli, Melek, “Temel Kavramlar: Önyargılar, Özcü İnançlar, ve Ayrımcılık”, *Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar*, Ed. Mahmut Çınar, 57-74, İstanbul, Hrant Dink Vakfı, 2013
- Green, Lelila , *The Internet: An Introduction to New Media*, Oxford-New York, Berg, 2010
- Grier, David Alan, Campbell , Mary, “A Social History of Bitnet and Listserv; 1985–1991”, *IEEE Annals Of The History Computing*, Volume 22, Issue 2, 32-41, 2000
- Günaysu, Ayşe , İttihat ve Terakki'den Cumhuriyete Azınlıklar, *Resmi Tarih Tartışmaları-3*, Ed. Fikret Başkaya, Sait Çetinoğlu, 207-234, ?, Özgür Üniversite, 2007

Gündoğan, Cemil, “Resmi İdeoloji ve Kürtler”, *Resmi Tarih Tartışmaları-8*, Ed.

Fikret Başkaya, Sait Çetinoğlu, 41-118, ?, Özgür Üniversite, 2009

Gürler, Cemalettin , “Nefret Suçları ve İş Hayatı”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl:68,

Sayı: 2001/1, 259-274

Gürsaka, Necmi , *Sosyal Ağ Analizi*, (Bursa, Dora, 2009

Güvenç, Bozkurt , *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, İstanbul, Remzi

Kitapevi, 1995

Habermas, Jürgen , “Kamusal Alan”, *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek, ,95-102,

İstanbul, Hil Yayın, 2015

Habermas, Jürgen , Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü, İstanbul, İletişim Yayınları,

2014

“Hafif Demek Suç, Allah Belanı Versin Demek Serbest”,

http://www.zaman.com.tr/roportaj_roportaj-sedat-kapanoglu-herif-demek-suc-allah-belani-versin-demek-serbest_1018606.html, Son Erişim: 11 Şubat

2018

Haffner, Keite, Markoff, John, *Cyberpunk: Outlaws and Hackers On The Computer*

Frointer, New York-London, Simon & Schuster, 1991

Han, Sam *Web 2.0*, London, Routledge, 2011

Hardt, Michale , Antonio Negri, *War And Democracy In The Age Of Empire*,

Hudson,

Penguin, 2004

Hauben, Michael , *History of ARPANET Behind the Net - The untold history of the*

ARPANET or - The "Open" History of the ARPANET/Internet, Revised 6

March 2009, <http://pages.infinet.net/jbcoco/Arpa-Arpanet-Internet.pdf>,

Son Erişim: 31 Ocak 2018

Held David, vd., “Küreselleşme”, *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*, Ed. Anthony

- Giddens, 71-76, İstanbul, Say Yayınları, 2009
- “Her Gün Toplam 67 Milyon Tweet Atıyoruz”, Haber Türk, 6 Haziran 2016,
<http://www.haberturk.com/ekonomi/teknoloji/haber/1249346-her-gun-toplam-67-milyon-tweet-atiyoruz>, Son Erişim: 31 Ocak 2018
- Hine, Christine , *Virtual Ethnography*, London, SAGE, 2000
- Hippler, Jochen, “Violent Conflicts, Conflict Prevention and Nation-Building: Terminology and Political Concepts”, *Nation-Building: A Key Concept For Peaceful Conflict Transformation*, Ed. Jochen Hippler, 4-14, London, Pluto Press, 2005
- Holzer, Petra, “Bergama Direniş Hareketi”, *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek, 389-400,
Hil Yayınları, İstanbul, 2015
- Howard, Allan , *Free Speech*, London-New York, Routledge, 1998
- “Hrant Dink”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/entry/10492593>,
Son Erişim: 11 Şubat 2018
- “Hrant Dink”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/entry/7742190>,
Son Erişim: 11 Şubat 2018
- “Hrant Dink”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/entry/10492366>,
Son Erişim: 11 Şubat 2018
- “Hrant Dink”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/entry/10495276>,
Son Erişim: 11 Şubat 2018
- “Hrant Dink”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/entry/10497980>,
Son Erişim: 11 Şubat 2018
- “Hrant Dink”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/entry/10502497>,
Son Erişim: 11 Şubat 2018
- Hughes, Phil, “Action Taken on Linux Trademark”,
<http://www.linuxjournal.com/article/2098>, Son Erişim: 31 Ocak 2018

- Hunt, F. Knight , *The Fourth Estate: Contributions Towards A History of Newspapers, And of The Liberty of The Press*, London, D. Bogue, 1850
- Hürriyet Gazetesi Blog Sayfası, Yazar Kafe, <http://yazarkafe.hurriyet.com.tr, sone>,
Son Erişim: 31 Ocak 2018,
- İnsan Hakları Evrense Beyannamesi,
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf
- Internet Forum, *Wikipedia* , https://en.wikipedia.org/wiki/Internet_forum,
Son Erişim: 31 Ocak 2018
- İri, Murat, Ünal, Gülin Terek, “Biz Beş İranlı İstanbul’dayız, Siz Neredesiniz?”:
Sosyal Medya ve Diaspora”, *Hepimiz Globaliz, Hepimiz Yereliz*, Ed. Edibe Sözen, 300-328, (İstanbul, Alfa, 2012),
- Isajiw, Wsevolod W. , “Defination and Dimensions of Ethnicity: A Theoretical Framework”, *Challenges of Measuring an Ethnic World: Science, Politics and Reality: Proceedings of the Joint Canada-United States Conference on the Measurement of Ethnicity*, April 1-3,1992, 407-427
- J.D., Amor , , vd. , “Modelling Social Mobilisation – An Interdisciplinary Exploration Of Twitter As A Mediating Tool For Social Acts And Information Networks”, *Exchanges: The Warwick Research Jorunal*, 1.1, 2013, 35-58
- James Slevin, “İnternet ve Toplum”, *Sosyoloji: Başlangıç Okumaları*, Ed: Antony h, 411-417, İstanbul, Say Yayınları, 2009
- Jorden, Tim, *Cyberpower, The Culture And Politics Of Cyberspaces And The Internet*, London, Routledge, 2003
- Julian Assange vd., *Şifrepunk: Özgürlük ve İnternetin Geleceği Üzerine Bir Tartışma*,
İstanbul, Metis, 2013
- Kaliber, Alper, “Türk Modernleşmesini Sorunlaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine”,

- Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin, 107-124, İstanbul, İletişim, 2007
- Kaplan, Andreas M., Henlerin, Michale , “Users Of The World, Unite! The Challanges And Opportunites of Social Media”, *Business Horizons*, 53, 2010, 59-68
- Karadağ, Ahmet, “Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 58, Sayı: 3, Ankara, 2003, 172-195
- Korlaelçi, Murtaza, “Pozitivist Düşüncenin İthalı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin,, 214-223, İstanbul, İletişim, 2009
- Korostelina, Karina V. , *Social İdentitiy and Conflict: Structures, Dynamics and Implications*, New York, Palgrave MacMillan, 2007
- Köker, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul, İletişim, 1995
- Köroğlu, Cemile Zehra ve Köroğlu, Muhammed Ali “Klasik Kamusal Alan Modelleri ve Türkiye’nin Kamusal Alan Tecrübesi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *International Journal of Social Science*, Volume 6 Issue 4, April, 2013, 913-936
- Kumar, Arun, “An Overview of Microsoft and the History of Windows”, (2010), <http://www.brighthub.com/computing/windows-platform/articles/45030.aspx>, Son Erişim: 31 Ocak 2018
- Kurtel, Kaan, “Web’in Geleceği: Anlamsal Web”, *Ege Akademik*
- Kutay, Necati , “I. Meşrutiyetten Bugüne Kürt Sorunu: İttihat Terakki, Cumhuriyet Dönemi ve Günümüzdeki Yaklaşımlar”, *Resmi Tarih Tartışmaları-6*, Ed. İsmail Beşikçi, 263-299, ?, Özgür Üniversite, 2009
- Lawler, Steph , *İdentitiy: Sociological Perspectives*, Cambirdge, Polity Press, 2014

Layder, Darek , *Social And Personal Identity: Understanding Your Self* , London, Sage, 2004

“Legal Entry”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/legal-entry--255607>,

Son Erişim: 11 Şubat 2018

Leuf, B, Cunningham, Ward, *The Wiki Way: Quick Collaboration On The Web*, Boston, Addison-Wesley, 2001

Levin, Abigail , *The Cost of Free Speech: Pornography, Hate Speech and Their Challenge to Liberalism*, London, Palgrave Macmillan, 2010

Levy, Stephan, *Hackers: Heroes of the Computer Revolution*, Beijing, O'Reilly, 2010

Li, Dan , *Why Do You Blog: A Uses And Gratifications Inquiry Into Bloggers' Motivations*, Milwaukee, Wisconsin, 2005

Licklider, Joseph Carl Robnet, , “Man-Computer Symbiosis”, *IRE Transactions On Human Factors In Electronics*, 4-11, 1960

LICKLIDER, Joseph Carl Robnett, CLARK, Welden E. On-line Man-Computer Communication. In: *Proceedings of the May 1-3, 1962, Spring Joint Computer Conference*. ACM, 113-128. , 1962.

List Of Virtual Communities, *Wikipedia*,

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_virtual_communities, Son Erişim: 31 Ocak 2018

List Of Wikis, *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wikis, Son Erişim: 31

Ocak 2018

Lofland, Lyn H. “Public Realm” , *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, Ed. George Ritzer, ,3718-3721, Malden, Blackwell Publishing, 2007

Maraşlı, Recep , “Resmi İdeoloji/Resmi Tarih ve “Azınlıklar”, *Resmi Tarih*

Çalışmaları-8, Ed. Fikret Başkaya, Sait Çetinoğlu, 11-39, ?, Özgür
Üniversite,

2009

Maraşlı, Recep , “Resmi Tarih’te Kürtler, Ermeniler, Asuriler”, *Resmi Tarih*

Tartışmaları-6, Ed. İsmail Beşikçi, 55-112, ?, Özgür Üniversite, 2009

Mardin, Şerif , *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, İstanbul, İletişim, 1990

Mardin, Şerif , Yeni Osmanlı Düşüncesi, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce:*

Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi,

Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin, 42-53, İstanbul, İletişim, 2009

Marshall, Thomas Humphrey, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, İstanbul, İstanbul

Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006

Martin, Oliver , *The “Hidden” Prehistory of European Research Networkin*,

Trafford

Publishing, 2012, <http://ictconsulting.ch/reports/european-research-internet-history.pdf>, Son Erişim: 31 Ocak 2018.

Mavioğlu, Ertuğrul, “Ermeni Sorunu -2”, *Radikal Gazetesi*, 13 Şubat 2006,

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=178551> Son Erişim:

24 Mayıs 2013

McCarty, Justin, McCarty, Carolyn, *Turkish Armenian: A Manuel on the Armenian*

Questions, Washington, Committee On Education Assembly Of Turkish

Associations, 1989

Meydan Laurosse, 12. Cilt, İstanbul, Meydan Laurosse, 1972,

Meydan Laurosse, 7. Cilt, İstanbul, Meydan Laurosse, 1972,

Mihajlova, Elena , Bacoska, Jasna ,Shekerdjiev, Tome , *Fredoom Of Expression And*

Hate Speech, Skopje, Polyesterday, 2013,

<http://www.osce.org/skopje/116608?download=true>, Son Erişim:

11 Şubat 2018

- Mika, Peter, *Social Networks And The Semantic Web*, (Barcelona, Springer, 2007),
- Mill, John Stuart , *Hürriyet Üstüne*, Ankarai, Liberal Düşünce Topluluğu, 2003
- Miller, Daniel, Slater, Don, *The Internet: An Ethnographic Apporach*, NewYork, BERG, 2000
- “Millet”, *Nişanyan Sözlük*, <http://www.nisanyansozluk.com/?k=millet&x=0&y=0> ,
Son Erişim: 30 Ocak 2018
- Milliyet Gazetesi Blog Sayfası, Milliyet Blog, <http://blog.milliyet.com.tr>,
Son Erişim: 31 Ocak 2018
- Mitra, Ananda, “Virtual Commonality: Looking for India On The Internet”, *Virtual Culture: Identity And Communication In Cybersociety*, Ed. Steven Jones, 55-79, London, SAGE, 2002
- Montaigne, *Denemeler*, İstanbul, MEB, 1960
- “Ne İnkâr, Ne İkrar, Çözüm İrakte”, *Yeni Şafak*, 27 Aralık 2005,
<http://www.yenisafak.com/arsiv/2005/aralik/27/roportaj.html>, Son Erişim:
11 Şubat 2018
- Negt, Oskar ve Kluge, Alexander, “ ‘Kamusal Alan ve Tecrübe’ye Giriş” , *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayın, 2015, 133-140
- Nesin, Ali, *Sezgisel Küme Kuramı*, İstanbul, Nesin Yayınevi, 2009
- Niezen, Ronald , *A World Beyond Difference: Cultural Identity in the Age of Globalization*, Malden, Blackwell, 2004
- “Norveç’ten Hrant Dink’e Özgürlük Ödülü”, *Hürriyet*, 13 Ekim 2006,
<http://www.hurriyet.com.tr/norvec-ten-hrant-dink-e-ozgurluk-odulu-5251589>,
Son Erişim: 11 Şubat 2018
- O’Regan, Gerard, *A Brief History of Computing*, London, Springer, 2012
- O’Reilly, Tim, “Web 2.0 Compact Definition: Traying Again”, 2006,
<http://radar.oreilly.com/2006/12/web-20-compact-definition-tryi.html>,

Son Erişim: 31 Ocak 2018

O'Reilly, Tim, "What Is Web 2.0 : Design Patterns and Business Models for the Next

Generation of Software", 2005,

<http://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html>, Son

Erişim: 31 Ocak 2018

Obar, Jonathan A. , Wildman, Steve, "Social Media Definition And The Governance Challenge: An Introduction To The Special Issue", *Telecommunications Policy*, 39 (9), 2015, 745-750

Ong, Walter, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, İstanbul, Metis Yayınları, 1999

Oran, Baskın, *Türkiye 'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, İstanbul, İletişim, 2004

OSI Katmanları, İTÜ Bilgi İşlem Daire Başkanlığı,

<http://bidb.itu.edu.tr/seyirdefteri/blog/2013/09/07/osi-katmanlari> , Son

Erişim: 30 Ocak 2018

Ögünç, Pınar, "Ekşi Soruşturmanın Mağdurları", *Radikal Gazetesi*, 27 Haziran 2011,

http://www.radikal.com.tr/yazarlar/pinar_ogunc/eksi_sorusturmanin_magdurlari-1054158 , Son Erişim: 11 Şubat 2018

Özbek, Meral, "Giriş: Kamusal- Özel Alan, Kültür ve Tecrübe", *Kamusal Alan*, Ed.

Meral Özbek, 601-658, İstanbul, Hil Yayın, 2015

Özbek, Meral, "Kamusal Alanın Sınırları", *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek, 21-90,

İstanbul, Hil Yayın, 2015

Özbek, Meral, "Politik Kamusal Alan ve Kolektif Yaratıcılık", *Kamusal Alan*, Ed.

Meral Özbek, 179-260, İstanbul, Hil Yayın, 2015

Özkırımlı, Umut, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Ankara, Doğu Batı

Yayınları, 2016

Öztekin, Hülya , "Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği", *Uluslararası*

- Sosyal Araştırmalar Derneği*, Cilt: 8, Sayı: 38, Haziran, 2015, 925-936,
http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi38pdf/6iksisat_kamu_isletme/oz_tekinhulya.pdf, Son Erişim: 11 şubat 2018
- Parmentier, Guy, Rolland, Sylvie, “Consumers In Virtual Worlds: Identity Building And Consuming Experience In Second Life”, *Recherche Et Applications en Marketing*, Vol.24, Issue.3, 2009
- Penrose, Roger , *Bilgisayar ve Zeka*, Ankara, T  B  TAK, 1998
- Peter, Ian, “History of The Email”,
<http://www.nethistory.info/History%20of%20the%20Internet/email.html>,
Son Erişim: 30 Ocak 2018
- Poblocki, Kacper , “Online National Communities”, *Polish Sociological Review*,
No:134, 221-246, 2001
- Poggi, Gianfranco , *Devlet: Doğası, Gelişimi, Geleceği*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014
- Poulton, Hugh , *Silindir şapka, Bozkurt ve Hilal*, İstanbul, Sarmal Yayınları, 1999
- Pouzin, Louis , “Cyclades Ou Comment Perdre Un March  ”, *La Recherche*, 328,
F  rier, 2000, 32-33. <http://www.albertinemeunier.net/master/pdf/cyclade-ou-commnet-perdre-un-marche.pdf>, Son Erişim: 30 Ocak 2018
- Poynter, Ray, *  nternet Ve Sosyal Medya Araştırmaları El Kitabı: Pazar Araştırmaları*
   in Araçlar Ve Teknikler, İstanbul, Optimist Yayınları, 2012
- Rheingold, Howard , *Virtual Communities: Homesteading On The Electronic Frontier*, Reading, Addison-Wesley, 1993
- Ritzer, George, “Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplumsal Yaşamın Değişen Karakteri”, *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*, Ed. Anthony Giddens, 56-65, İstanbul, Say Yayınları, 2009
- Roden, Martin S., *Analog and Digital Communications System*, New Jersey, Prentice

- Hall,1996
- Ryan, John , *A History of The Internet and The Digital Future*, London, Reaktion Books, 2010
- Saatçi, Ali, *Bilgisayar İşletim Sistemleri*, Ankara, 2002,
http://hilmi.trakya.edu.tr/ders_notlari/os/isleti_sistemleri.pdf, Son Erişim:
31 Ocak 2018
- “Sabaha Bırakmak”, *Ekşi Sözlük*,<https://eksisozluk.com/entry/32231294>, Son Erişim:
11 Şubat 2018
- Salav, Ümit , *Sosyal Medya Savaşları: Zeki Müren De Artık Bizi Görecektir*, İstanbul, Hayat, 2014
- Schauer, Frederick , *İfade Özgürlüğü: Felsefi Bir İnceleme*, Cambridge, Cambridge Üniversite Matbaası, 1982, <http://www.libertedownload.com/ldt/ifade-hurriyeti/ifade-ozgurlugu-felsefi-bir-inceleme.pdf> Son Erişim:
28 Ocak 2018
- Schiano, William T. , “Intranets”, *The Internet Encyclopedia*, Vol: 2, Ed: Hossein Bidgoli, 346-354, New Jersey, John Wiley & Sons Inc., 2004
- Schweik, Charles M. English, Robert C., *Internet Success: A Study of Open_source Software Commands*, Cambridge, The MIT Press, 2012
- Sen, Amartya , *Kimlik ve Şiddet: Kader Yansıması*, İstanbul, Türk Henkel Yayınları,2006
- Sennet, Richard , *Kamusal İnsanın Çöküşü*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002
- Severance, Charles, “A Brief History of Unix”, [http://www. hsrl. rutgers. edu/ug/unix_history. html](http://www.hsrl.rutgers.edu/ug/unix_history.html) , 2002, Son Erişim: 31 Ocak 2018
- Shapiro, Andrew, *The Control Revolution: How The Internet Is Putting Individuals In Charge And Changing The World We Know*, New York , Public Affairs Century Foundatin, 1991

Sherman, Chris, Price, Gary , *The Invisible Internet: Uncovering Information Source Search Engines Can't See*, New Jersey, Cyber Age Books, 2001

Sherry, John, Brown, Collen “History of The Internet”, *The Internet Encyclopedia*, Vol: 2, Ed: Hossein Bidgoli, 114-122, New Jersey, John Wiley & Sons Inc., 2004

Shift Delete , Akıllı Telefonlar Web Sayfası,

<https://forum.shiftdelete.net/forums/akilli-telefonlar.33/> , Son Erişim:

31 Ocak 2018

Shift Delete , Online Oyunlar Web Sayfası,

<https://forum.shiftdelete.net/forums/akilli-telefonlar.33/>, Son Erişim:

31 Ocak 2018

Shift Delete Web Sitesi, <http://forum.shiftdelete.net/>, Son Erişim: 31 Ocak 2018

SITA, *Wikipedia*, [https://en.wikipedia.org/wiki/SITA_\(company\)](https://en.wikipedia.org/wiki/SITA_(company)), Son Erişim:

30 Ocak 2018

Smith, Anthony D., *Milli Kimlik*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994

Smith, Anthony D., “Küresel Bir Çağda Uluslar ve Milliyetçilik”, *Sosyoloji Başlangıç*

Okumaları, Ed. Anthony Giddens, 261-269, İstanbul, Say Yayınları, 2009

Smith, Kalen, “History of the Dot-Com Bubble Burst and How to Avoid Another”,

<https://www.moneycrashers.com/dot-com-bubble-burst/> , Son Erişim:

31 Ocak 2018

Social Media, *Wikipedia*,

https://en.wikipedia.org/wiki/Social_media#cite_note-SMDefinition-1,

Son Erişim: 31 Ocak 2018,

Sözen, Edibe , “Sosyal Medyanın Arkeolojisi”, *Hepimiz Globaliz, Hepimiz Yereliz*,

Ed. Edibe Sözen, 1-36, İstanbul, Alfa, 2012

Stallman , Richard M. , “Linux And the GNU System”,

<https://www.gnu.org/gnu/linux-and-gnu.html>, Son Erişim: 31 Ocak 2018

Stallman, Richard M. , *Free Software, Free Society*, Boston, Free Software, 2002

“Sub Etha”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/entry/4063306>, Son Erişim:

11 şubat 2018

Süvari, Ç. Ceylan, “Ulus Devlet Öncesi Resmi İdeoloji ve Heterodoksi”, *Resmi Tarih*

Tartışmaları-1, Ed. Fikret Başkaya, 253-290, ?, Özgür Üniversite, 2008

Swales, John M., Feak, Christine B. , *Academic Writing For Graduate Tasks And Skills*, USA, The University Of Michagan Press, 2012

“Tahir Elçi’nin Cenazesini PKK Paçavralarına Sardılar”, Yeni şafak,

29 Kasım 2015, <http://www.yenisafak.com/gundem/tahir-elcinin-cenazesini-pkk-pacavrasina-sardilar-2349223>, Son Erişim: 11 şubat 2018

“Tanım”, *Ekşi Sözlük*, <https://eksisozluk.com/entry/2814010>, Son Erişim:

11 şubat 2018

Taylor, Charles, *Modernliğin Sıkıntıları*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995

Taylor, Ian J., Harrison, Andrew , *From P2P and Grids to Servise on the Web:*

Envolving Distruted Communities, London, Springer, 2009

“Tek Millet, Tek Bayrak, Tek Vatan, Tek Devlet İçin Evet”,

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70982/tek-millet-tek-bayrak-tek-vatan-tek-devlet-icin-evet.html>, Son Erişim: 30 Ocak 2018

Teşkilatı Esasiye Kanunu – 1924,

<https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1924/1924-ilkhali/1924-ilkhali.pdf>,

Son Erişim: 30 Ocak 2018

Teşkilâtı Esasiye Kanunu-1921, <http://www.anayasa.gen.tr/1921-tek-orijinal.pdf>

Thomas, Douglas , *Hacker Culture*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2002

Thomson, Neil C., Hanley, Douglas, *Science Is Shaped By Wikipedia: Evidence From*

A Randomized Control Trial, MIT Sloan Scholl Working Paper, 5238-17, 2017

Thorpe, Stephen W. I “Extranets”, *The Internet Encyclopedia* Vol-1, Ed. Hossein Bidgoli, 793-801, New Jersey, John Wiley & Sons Inc., 2004

Tindall, D.B., Wellman, Barry , “Canada As Social Structure: Social Network Analysis

And Canadian Sociology”, *Canadian Journal Of Sociology*, 26(3), 2001, 265-308

Trager, Robert ve Dickerson, Donna L. , *Yirmibirinci Yüzyılda İfade Hürriyeti*, Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu, 2003,
<http://www.libertedownload.com/ldt/ifade-hurriyeti/yirimibirinci-yuzyilda-ifade-hurriyeti.pdf> Son Erişim: 29 Ocak 2018

Tsvetovat, Maksim, Kouznetsov, Alexsander, *Social Network Analysis For Startups*, Sebastopol, O'Reilly, 2011

Tülçü, Çoşkun , *Çaya Çorbaya İnternet*, İstanbul, Beta, 1996

Türker, Yıldırım, “Hrant’ın Hikayesi”, *Radikal Gazetesi*, 24 Temmuz 2006,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=193825&tarikh=24/07/2006>,
Son Erişim: 24 Mayıs Şubat 2013

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,
https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf

Türkiye’deki Türk Vatandaşlarına Tashih Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun, <http://www.hukuki.net/kanun/2007.13.text.asp>, Son Erişim: 30 Ocak 2018

“Twitter Denen Bir Bela Var”, www.radikal.com.tr, 2 Haziran 2013,
<http://www.radikal.com.tr/politika/basbakan-erdogan-twitter-denen-bir-bela-var-1135952/>, Son Erişim: 31 Ocak 2018

Tymnet, *Wikipedia* <https://en.wikipedia.org/wiki/Tymnet>, Son Erişim: 30 Ocak 2018

Uluç, Özlem , *Kamusal Alanda Din*, Yarıın Yayınları, İstanbul, 2013

“Ulus”, *Nişanyan Sözlük*, <http://www.nisanyansozluk.com/?k=ulus&x=0&y=0>

Son Erişim: 30 Ocak 2018

Varlık Vergisi Hakkında Kanun,

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc024/kanuntbmmc024/kanuntbmmc02404305.pdf, Son Erişim:

30 Ocak 2018

Verifiability, *Wikipedia*, <https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Verifiability>,

Son Erişim: 31 Ocak 2018

Vetter, Ronald J. , Spell, Chris, Ward, Charles, “Mosaic And The World-Wide Web”,

Journal Comupter Archive, Volume.27, Issue 10, IEEE Computer Society Press, Los Alamitos, 1994, 49-57, <http://vision.unipv.it/stm-cim/articoli/00318591.pdf>, Son Erişim: 31 Ocak 2018

Vignoles, Vivian L. , Schwartz, Seth J. , Luycks, Koen, “Introduction: Toward an

Integrative View of Identity”, *Handbook Of Identity Theory And Research*, Ed. Seth J. Schwartz, 1-30, New York, Springer, 2011

Vivienne, Sonja , *Digital Identitiy And Everyday Activism: Sharing Private Stories*

With Networked Publics, Hampshire, Palgrave, 2016

Wagner, Peter , *Modernliğin Sosyolojisi: Özgürlük ve Cezalandırma*, İstanbul, Sarmal

Yayınevi, 1996

Wallerstein, Immanuel , “Haklılığın İnşası: Irkçılık, Milliyetilik ve Etniklik”, *İrk*,

Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler, Ed. Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, İstanbul, Metis Yayınları, 2000

Weber, Anne , *Nefret Söylemi El Kitabı*, İHOP, 2009,

<http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/f4034>

[d4ac32cd2c21e546188b86e9034.pdf](#) Son Erişim: 30 Ocak 2018

Weedon, Chris , *Identity and Culture: Narratives Of Difference And Belonging*,
Berkshire, Open University Press, 2004

Weintraub, Jeff , The Theory And Politics Of The Public/Private Distinction, “*Public And Private In Thought And Practice*”, Ed. Jeff Weintraub & Krishan, 1-42,
Kumar, Chicago, UCP, 1997

Wellman, Bary, Gulia, Milena, “Virtual Communitas As Communities: Net Surfers
Don’t Ride Alone,” *Communities In Cyberspace*, Ed. Marc A. Smith and
Peter Kollock, 167-194, London, Routledge, 1999

Wikipedia Foundation, *Wikipedia*,

https://en.wikipedia.org/wiki/Wikimedia_Foundation, Son Erişim:

31 Ocak 2018

Wikipedia, *Wikipedia*, <https://en.wikipedia.org/wiki/>, Son Erişim: 31 Ocak 2018,

Williams, Sam, *Free as in Freedom as in Freedom (2.0): Richard Stallman's
Crusade for Free Software*, Boston, Free Software, 2010,

<https://sagitter.fedorapeople.org/faif-2.0.pdf>, Son Erişim: 31 Ocak 2018

Winner, Longdon, *Siberliberter Söylemler ve Cemaatin Başarı Şansı*, Cogito, No:
30,

142-155, İstanbul, YKY, 2002

“World Internet Users And 2018 Population Stats”, *Internet World Stats*,

<http://www.internetworldstats.com/stats.htm>, Son Erişim: 31 Ocak 2018

Yazarsız, “MS-DOS: A Brief Introduction”, <http://www.linfo.org/ms-dos.html>,

Son Erişim: 31 Ocak 2018

Yazarsız, “Web Browser History”,

https://www.livinginternet.com/w/wi_browse.htm,

Son Erişim: 31 Ocak 2018

Yelken, Ramazan, “Kamusal Alan Kim(Ler)in Alanı”, *Sivil Bir Kamusal Alan*, 85-
96,

İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2005

Yumul, Arus, , Bali, Rıfat N. , Benlisoy , Foti, “Yahudi, Ermeni ve Rum

Toplumlarında Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce:*

Muhafazakârlık, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin, 656-661, İstanbul, İletişim, 2006

Yükselbaba, Ülker, Kamusal Alan Modelleri ve Bu Modellerin Bağlamları, *İÜHFM*,

C. LXVI, S.2, 2008, 227- 272

Zaller, John R. , *The Nature and Origins of Mass Opinion* ,Cambridge, Cambridge

University Press, 1992

Zürcher, Erik-Jan , “Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları”, *Modern Türkiye’de*

Siyasi Düşünce: Kemalizm, 44-55, İstanbul, İletişim, 2009

ÖZGEÇMİŞ

1997 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyoloji bölümünden mezun oldu. Aynı yıl 9 Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Bilimleri bölümünde başladığı yüksek lisansı 2003 yılında “*Cumhuriyet Dönemi Müzik Politikalarında Halkevlerinin Yeri: 1932-1938*” başlıklı tez ile tamamladı. 2009 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji bölümünde doktora programına başladı. 2015 yılında Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Madde Bağımlılığı doktora programına devam ediyor. 2008 yılında Kavim Yayınlarından “Aşağılama İlişkileri Üzerine Tezler” adlı bir kitabı yayınlandı.